

**Konferenču un semināru
materiāli
2009–2014**

**Materials of conferences
and seminars
2009–2014**

Rīga 2015

Co-funded by the
Europe for Citizens Programme
of the European Union

Galvenais redaktors un projekta vadītājs rabīns *Dr. paed.* **Menahems Barkahans**

Izpilddirektore **Viktorija Šaldova**

Redkolēģija:

Rita Bogdanova, Josifs Ročko, *Dr. hist.* Grigorijs Smirins

Sastādītājas **Olga Aļeksejeva, Viktorija Šaldova**

Maketētāja **Svetlana Samovarova**

Chief editor and project manager rabbi *Dr. paed.* **Menahem Barkahan**

Executive director **Victoria Shaldova**

Editorial board:

Rita Bogdanova, Josif Rochko, *Dr. hist.* Grigory Smirin

Compiled by **Olga Aleksejeva, Victoria Shaldova**

Computer design by **Svetlana Samovarova**

Izdevējs: Biedrība „*Šamir*” (Rīga, Latvija)

Publisher: Society “*Shamir*” (Riga, Latvia)

© Society “Shamir”, 2015

Saturs • Content

<i>Guntars Stabulnieks.</i> LATVIJAS EKONOMIKA: IZAICINĀJUMI UN IESPĒJAS... .. 5
<i>Stevens Smits.</i> TOLERANCES MĀCĪŠANA – HOLOKAUSTA SMAGĀS STUNDAS.. .. 8
<i>Leo Dribins, Rudīte Viksne, Dzintars Ērglis, Artūrs Žvinklis.</i> HOLOKAUSTA VĒSTURISKĀS ATMIŅAS KĀ SVARĪGS AUDZINĀŠANAS ELEMENTS DEMOKRĀTISKĀ SABIEDRĪBĀ. Apaļais galds 17
<i>Dmitrijs Oļehnovičs.</i> ANTISEMĪTISMA PROPAGANDA VĀCU OKUPĒTAJĀ LATVIJĀ: MODEĻI, KANĀLI, AUDITORIJA 35
<i>Jelena Smoļina.</i> HOLOKAUSTA MĀCĪŠANAS PAŅĒMIENI. 48
<i>Artūrs Žvinklis.</i> ANTISEMĪTISMS LATVIJĀ NO 1920. GADA LĪDZ 1941. GADA 22. JŪNIJAM. 55
<i>Leo Dribins.</i> MŪSDIENU ANTISEMĪTISMS UN TĀ IZPAUSMES LATVIJĀ 72
DISKUSIJA.. .. 84
<i>Rudīte Viksne.</i> HOLOKAUSTS LATVIJAS MAZPILSĒTĀS 1941.–1942. GADĀ 89
<i>Dzintars Ērglis.</i> HOLOKAUSTA HISTORIOGRĀFIJAS ATTĪSTĪBA LATVIJĀ. NEATRISINĀTĀS PROBLĒMAS... .. 102
<i>Dace Saleniece.</i> KĀ MĀCĪT PAR HOLOKAUSTU: IZAICINĀJUMI UN IESPĒJAS. DISKUSIJA. 115
<i>Sanita Osipova.</i> CILVĒKA CIENĀ – EBREJU TIESĪBU PAMATKATEGORIJA. Tēzes. 129
<i>Normunds Rudevičs.</i> ROMU HOLOKAUSTS LATVIJĀ (1941–1945).. .. 131

<i>Katrin Reichelt.</i> BETWEEN INITIATIVE AND OPPORTUNISM: THE ROLE OF LATVIANS IN THE PERSECUTION OF THE JEWS UNDER NAZI OCCUPATION 152	152
<i>Khachatur Kobelyan.</i> TWO APPROACHES OF PRESERVATION AND DISSEMINATION OF THE GENOCIDE MEMORY... .. 159	159
<i>Anna Ziębińska-Witek.</i> VICTIMS OF THE HOLOCAUST IN MUSEUM EXHIBITIONS: NEW WAYS OF REPRESENTATION... .. 166	166
<i>Vincenza Maugeri.</i> THE RIGHTEOUS AMONGST THE NATIONS IN THE EMILIA ROMAGNA REGION. AN EXHIBITION... .. 181	181
<i>Danute Selcinskaja.</i> ABOUT OUR NEW DOCUMENTARY – ”THE PIT OF LIFE AND TORMENT”... .. 189	189
<i>Elizaveta Iakimova.</i> COMPARATIVE ANALYSIS OF ADVERTISING CAMPAIGNS MENTIONING THE THEME OF THE HOLOCAUST IN ISRAEL AND BALTIC STATES.. .. 191	191
<i>Joanna Zętar.</i> „THE MEMORY OF THE PLACE” – PRE-WAR JEWISH LIFE AND HOLOCAUST IN LUBLIN COMMEMORATED IN EDUCATIONAL, ARTISTIC AND DOCUMENTARY ACTIVITIES OF „GRODZKA GATE – NN THEATRE” CENTRE 197	197

LATVIJAS EKONOMIKA: IZAICINĀJUMI UN IESPĒJAS

Guntars Stabulnieks
(Rīga, Latvija)

Labdien, cienījamās dāmas un godātie kung!

Kā izrādās, es esmu pārstāvis no ikdienas. Pārejot pāri tam lektoru sarakstam, kas šobrīd uzstājās, jūtos patiesi pagodināts, ka šobrīd ir tik atlasīta un kompetenta lektoru kompānija, un, ziniet, tad man ir gan milzīgs pagodinājums, gan arī pārbaudījums uzstāties šādas auditorijas priekšā. Vēl jo vairāk tāpēc, ka neesmu kompetents, lai kādu mācītu, kur nu vēl vairāk, lai kādu mācītu kā mācīt.

Tādēļ no visām šīm ļoti nopietnajām fundamentālajām tēmām es vēlētos paņemt tikai vienu mazu saistošu tēmu, un tā ir tolerance. Šī tēma nav populārākā šodien sabiedrībā, uz ielas. Un ziniet, mani tas ļoti priecē. Jo mana pieredze rāda to, jo populārāka tēma, jo ātrāk tā devalvējas un, patiesību sakot, kropļojas.

Pirms neilga laika vienam jaunam uzņēmējam, apspriežot kādu notikumu, es, izmantojot vēsturisku notikumu, tas ir, Dāvida un Goliāta cīņu, es mēģināju izskaidrot notikumu, cēloņu un seku kopsakarību. Viņš mani mierīgi noklausījās un pēc tam pajautāja: „Par kuru Dāvidu tu runā? Vai tas ir tas plikais puisītis ar lingu pār plecu?”

Jūs ziniet, cik vienkārši var reducēt fundamentālus notikumus kaut kādos popkultūras simbolos. Jūs ziniet, ir tā, ka man kā uzņēmējam, pamatdarbība ir veidot dažādus biznesa veidojumus, un veidojot šos veidojumus, es saprotu, ka ar elementāriem biznesa instrumentiem ir mazliet par maz. Kā rezultātā man ir nācies izveidot kaut kādas savas teorijas, kuras pēc tam arīdzan pielietot praksē. Un viena no šādām teorijām ir teorija par ekoloģiju, par ekoloģisku biznesu, kur pamatā ir tā, ka ir jāvāc attiecīgi komanda, kura veidos attiecīgo produktu ļoti proporcionālu tai sabiedrībai

vai tam klientam, kam tu to esi radījis. Un jāveido ir ļoti harmoniski, izejojot no īpatnībām, kā, piemēram, reliģiskās īpatnības, vecuma, dzimuma īpatnības, un tikai tad, es ticu, ka šāda cilvēku grupa var radīt attiecīgu produktu konkrētai citai cilvēku grupai.

Un, jūs ziniet, ar pirmajām problēmām, ar ko mēs saskaramies, savācot vienuviet dažādus, ar dažādu kultūru, izglītību, ar paradigmām pilnus cilvēkus, pirmām kārtām ir tā, ka, pirmais, kas jāsāk mācīt, tā ir iecietība.

Mans sievastēvs bija kurpnieks, un viņam bija viens teiciens, kuru viņš bieži izmantoja, – Mums, žīdu kurpniekiem, kāds materiāls ir, ar tādu ir jāstrādā. Un arī mums, uzņēmējiem, principā, kāds materiāls mums ir, ar tādu faktiski mums ir jāstrādā. Pirmā cīņa, pirmā problēma, ar ko mēs saskaramies ir, ka šie dažādākie cilvēki, kuri kaut kādu ekonomisku apsvērumu dēļ ir salikti kopā vienādā formātā, viņiem mācīt iecietību.

Un ziniet, runājot par toleranci, es domāju, ka tas nav kaut kas ģenētiski pārmantojams. Es domāju, ka tā ir izglītības, audzināšanas un prāta disciplīna. Un tur, kad sākas audzināšana, jūs noteikti kā pedagogi, zinātnieki, skolotāji, kas šeit atrodas, zināt to, ka ir jāsaskaras ar daudzām problēmām. Problēmas, kuras es esmu novērojis.

Pirmā – ir vajadzīga milzīga drošība, milzīga drošība katram cilvēkam cīnīties ar saviem priekšstatiem, baumām, aizdomām, ar savu veco informāciju, piemēram, par Otrā pasaules kara notikumu traktējumu.

Iedomājieties tradicionālu latviešu ģimeni un viņas priekšstatus, bet jūs ziniet ir tā, ka, stāsts par Dāvidu un Goliātu mani visu mūžu ir iedvesmojis, tur arī ir tā, ka Goliāts ilgi sauca uz cīņu un tikai kaut kur četrdesmitajā dienā ieradās Dāvids.

Otrā problēma, ko es identificēju, ir tāda, ka, ja mēģina kāds ļoti neordinārus notikumus vai neordināras tēmas risināt ar tradicionāliem paņēmieniem. Mans ieteikums visiem biznesmeņiem, ar kuriem es saskaros, ir šāds – pārkāp jebkuru likumu. Tikai tādā veidā biznesā var gūt panākumus. Es domāju, ka arīdzan audzināšanā ir lietas, kur jāpārkāpj kaut kādi noteikumi. Ja jūs atceraties, ķēniņš Zauls Dāvidam deva gan bruņas, gan šķēpus, bet tai brīdī, kad Goliāts viņu ieraudzīja, viņš ieraudzīja to, ka nāk pretī mazs puisītis, un viņš vēl teica šādus vārdus: „Tu mani uzskati par suni, ka tu nāc ar koku un akmeni?”

Taču nav jāmeklē trīs tūkstošu gadu pagātnē notikumi, aptuveni trīs gadus atpakaļ bija viens notikums, kas līdz šim brīdim mani rada sajūsmu. Es runāju par to, kā Menahems Barkahana kungs radīja veselu kustību Latvijā, kur Latvijas bērni zīmēja sinagogas. Jūs ziniet, es sajūsminos par šo

vienkāršo, ģeniālo piegājienu tam, kādā veidā var mācīt toleranci. Pavisam neordinārs gājiens šādā varbūt sarežģītā tēmā.

Trešā problēma, ko esmu identificējis, ir tomēr jāievēro likumi. Un šie likumi ir drīzāk, par ko tika sodīts ķēniņš Zauls. Atcerieties, ķēniņa Zaula stāsts bija tāds, Diāna ir no Amerikas, tāds amerikāņu stāsts par to, ka viens jauneklis, meklējot ēzeli, beigās kļuva par izraēļu valdnieku. Ar ko tas beidzās, ar to, ar pilnīgu krahu. Bet iemesls bija ļoti vienkāršs, viņš neievēroja Dieva likumu. Viņš par to ir ļoti daudz kritizēts. Jūs ziniet, pirmkārt, laikam tie ir jāzina, otrkārt, tie ir ļoti precīzi jāievēro.

Aptuveni pirms gada mēs organizējām tā saukto Talantu akadēmiju, un, proti, mūsu uzņēmumu grupā strādā vairāk nekā tūkstoš cilvēku. No tūkstoš cilvēkiem mēs atlasījām aptuveni piecpadsmit talantīgus, gudrus cilvēkus ar akadēmiskām zināšanām, bet šīs akadēmiskās zināšanas ir nepilnīgas, lai varētu veiksmīgi strādāt biznesā. Mēs vadījām ciklu, un, pateicoties Barkahana kungam, mums arī bija ļoti interesanti vieslektori, kā, piemēram, Mehahems Barkahana kungs. Jūs ziniet, viņa uzstāšanās bija tik izcila, viņš runāja ne par visiem sešsimt likumiem, bet tikai par tiem, kas attiecas uz biznesu. Bet visspilgtākais iespaids man palika no viņa beigu vārdiem. Viņš teica: „Ir daudz likumu, bet ir pats svarīgākais likums – nekad nevienam citam nedrīkst darīt to, ko tu negribētu, lai darītu tev”.

Un tur ir vajadzīga milzu tolerance un arīdzan iecietība. Mans laiks ir iztecējis, un es gribu visiem pateikt paldies par to, ka jūs mani noklausījāties pacietīgi līdz beigām, un gribu pateikt to, ka droši vien šīs problēmas ir mazi smilšu graudiņi kaut kādā milzīgā smilšu kaudzē, bet, ja mēs spēsim šo mazo graudiņu izvilkt un ļoti uzmanīgi un divu dienu laikā seminārā izzināt līdz galam, tad tādā gadījumā mēs ieraudzīsim to, ka šajā smilšu graudiņā ir pastāstīts viss par Visumu. Un, ja mēs spēsim paši būt toleranti un ar savu piemēru iedvesmot citus, es domāju, ka tajā brīdī, kad kaut kur uz šīs mazās planētas būs miers, un būs nogalināts viens Goliāts.

Paldies, lai jums labi sokas!

TOLERANCES MĀCĪŠANA – HOLOKAUSTA SMAGĀS STUNDAS

Stevens Smits
(Great Britain)

Kad tālā pagātne satiek nākotni un laika jūra mainās, citas pasaules ēnas atstāj sirdis aukstas kā pelnus, kad veci vīri raud un bērni vairs nesmejas, kad pagātne satiek nākotni šeit, tagad.

Dāmas un kungi, mēs esam šeit, lai runātu par pagātņi, un mēs esam šeit, lai runātu arī par nākotni, jo mūsu nākotne ir daļa no mūsu pagātnes, mūsu pagātne veido mūsu tagadni un mūsu tagadne veido mūsu nākotni.

Kā jūs sauc?

(Semināra dalībnieki nosauc savus vārdus...)

Iedomājieties, ka jums ir viņa vārds. Ja jums nebūtu vārda, kas jūs esat? Iedomājieties, ka nekas nav palicis ne no sevis, ne no ģimenes, ne no vēstures, ne no jūsu valodas; jūsu skola un jūsu dievnams, jūsu draugi, jūsu mājas un jūsu lietas, cilvēki, ko mīlat, cilvēki, kurus apciemojat, – par jums vispār nekas nav rakstīts, jūs esat izdzēsti. Izdzēsti no atmiņas, izdzēsti no vēstures. Kas jūs esat?

Mani sauc Stīvens Smits. Vēlos pateikt par sevi dažus teikumus. Es neatrodos šeit kā vēstures profesors vai kā autors, vai kā filmu režisors, vai arī kā muzeja direktors. Un kaut gan es visas tās lietas daru, esmu šeit vienkārši kā es pats.

Esmu uzaudzis Šērvudas mežā, mazā ogļraču ciematā. Es esmu kristietis, un mans tēvs bija mācītājs. Līdz četrpadsmit gadu vecumam es vispār nebiju saticis nevienu ebreju. Nebija iemesla tikties, jo mūsu ciematā nebija neviena ebreja. Tad mēs brīvdienās aizbraucām uz Izraēlu, lai redzētu vietas, kur veidojās kristietība, un tur es atklāju ebreju vēsturi. Un tad es arī atklāju kaut ko par sevi. Es atklāju kaut ko par tā dēvēto kristiešu Eiropu. Es atklāju, ka Eiropa, kura skaitījās kristīga jau daudzus gadus, ka šajā it kā

kristīgajā Eiropā vienmēr bija pastāvējis arī antisemitisms – gadsimtu pēc gadsimta.

Mani satrauca tas, ka ebreji, kuri šeit bija atraduši mājas, vienmēr ir bijuši autsaideri – izstumtie. Mani satrauca tas, ka tikai trīsdesmit kilometru no manām mājām antisemitisms bija ieradies jau pirms tūkstoš gadiem. Mani satrauca tas, ka es uzziņāju, ka ebreji tika izraidīti no Lielbritānijas jau pirms tūkstoš gadiem. Piecsimt gadu Lielbritānijā ebreju nebija, jo viņi turp netika aicināti.

Tad es sev jautāju: „Kādā sabiedrībā es dzīvoju?”. Tie bija nopietni jautājumi, ko es uzdevu ne tikai par pagātņi, bet arī par tagadni. Vai esam mācījušies no pagātnes? Vai esam uzdevuši pareizos jautājumus?

1991. gadā es atkal ierados Jeruzalemē. Un tur es aizgāju uz Holokausta memoriālu Jad Vašem. Redzētais mani aizkustināja, jo muzejs ir ārkārtīgi talantīgi izveidots. Līdz tai dienai es biju domājis, ka Holokausts ir ebreju vēstures jautājums. Jo tie ebreji, kas raksta grāmatas un uzņem filmas, šādā veidā ataino savu vēsturi. Todien man kļuva skaidrs, ka, kaut arī Holokausta traģēdija vienmēr būs ar ebreju tautu, tas nav tikai ebreju jautājums.

Es vēlos jautāt: „Kur ir visi pārējie?”, „Kāpēc tieši upuriem jānes šī traģēdija?”. Vai tā nav visu mūsu atbildība: jautāt par to, domāt par to un sevi arī izaicināt? Holokausts notika šeit, Eiropā, un kur tad mēs esam, kad pienāk laiks jautāt, mācīt un pieņemt šo izaicinājumu. Jautājums jums: „Vai Holokausts ir mācību programmās?”. „Cik no jums, kas šeit atrodas, ir vēstures skolotāji?”, „Vai šeit ir arī citu mācību priekšmetu skolotāji?”

Skolotāja – Latviešu valoda un literatūra un sociālās zinības.

Cik no jums domā, ka pietiek ar divām stundām, lai apgūtu Holokaustu?

Mēs varam vienoties vienā jautājumā, un tas ir, ka ar divām mācību stundām par Holokaustu nepietiek. Un tas ir viss, kas tiek piešķirts. Vēlāk runāšu par to, ko es darītu, ja man būtu divas stundas.

Es vadu Holokausta centru, kas ir muzejs Anglijā. Ar skolēniem mēs parasti strādājam trīs līdz četras stundas dienā. Es zinu, ka pastāv laika problēma. Un mēs nedaudz parunāsim par mūsu pieeju šai mācībai.

Būtībā tie ir trīs stāsti. Dažādi laikmeti, dažādas vietas, dažādas situācijas. Ir 1917. gads, un mēs atrodamies tuksnesī vācu armijā. Vācu karaspēkā ir jauns mediķis vārdā Armins Vegners. Viņš bija pacifists. Viņš nevēlējās nēsāt ieroci, nedz šauteni. Un tāpēc brīvprātīgi iestājās mediķos. Bija pavēle, ka nedrīkst fotografēt. Armins Vegners izvilka savu kameru un fotografēja to, ko redzēja. Vīrus, sievas un bērnus, kurus veda tuksnesī. Viņi mira badā, viņi slimoja, viņus ievietoja vienā no divdesmit četrām

koncentrācijas nometnēm, viņus nošāva, viņus pakāra. Armins Vegners uzņēma viņu fotogrāfijas. Viņš tika pieķerts. Viņu aizsūtīja atpakaļ uz Vāciju un atvaļināja. Bet viņam lidzi bija filma. Divdesmitajos gados Armins Vegners centās panākt taisnību. Tika nogalināts vairāk par miljonu cilvēku.

1933. gada pirmajā aprīlī Nacistu partija noteica pirmo boikotu ebreju veikaliem. Nacisti bija bijuši pie varas tikai desmit nedēļu. Un jau bija skaidrs, ka ebreji tiks vajāti.

Tovakar jauns žurnālists apsēdās un uzrakstīja vēstuli. Ļoti skaistu vēstuli. Bet arī ļoti tiešu vēstuli. Vēstules adresāts bija Ādolfs Hitlers, Veimāras republikas kanclers.

„Tas, ko jūs izdarījat ebrejiem Vācijā šodien, jūs izdarījat arī man, vācietim. Un visi vācieši, kuriem ir cieņa pret savu identitāti un kuri ir brīvi domājoši, sacelsies pret jums. Ja nē, jūs iznīcināsiet Vācijas ebrejus, un jūsu mūsu nāciju apkaunosiet uz mūžīgiem laikiem”.

Šī vēstule avīzēs netika publicēta. Un žurnālists kļuva par vienu no pirmajiem ieslodzītajiem Oranienburgas koncentrācijas nometnē pie Berlīnes.

Tagad pārcelsimies uz 1994. gadu. Es atrados Jad Vešem memoriālajā muzejā Jeruzalemē. Es mācījos kursā. Un tur es mācījos par taisnīgajiem – par tiem, kas bija glābuši ebrejus Holokausta laikā. Par šiem divdesmit sešiem tūkstošiem cilvēku, kas riskēja ar dzīvību, lai glābtu ebrejus, visi bija glābuši ebrejus, izņemot vienu. Tolaik atrados Jeruzalemes vecpilsētā. Jūs varbūt zināt, ka Jeruzaleme ir dalīta armēņu, ebreju un kristiešu kvartālos. Armēņu kvartālā ir neliels muzejs. Un šajā armēņu kvartāla muzejā es ievēroju fotogrāfijas pie sienas, un visas bija bildējis viens fotogrāfs – Armins Vegners.

Tad savam kolēģim jautāju, vai šis Armins Vegners nav tas pats cilvēks, kurš bija rakstījis Hitleram 1933. gadā. Jā, viņa atbildēja, tas ir tas pats. Un tāpēc viņš arī ir viens no taisnīgajiem, kaut gan netika izglābis nevienu ebreju. Un kāpēc tad viņš Jed Vešem muzejā ir starp taisnīgajiem, lai arī nevienam nav izglābis? Tāpēc, ka viņš bija vienīgais cilvēks, kurš formāli apstrīdēja to, kas bija noticis. Vārdu sakot, starp sešdesmit miljoniem cilvēku pacelta bija tikai viena balss.

Vēl viens stāsts – Līza Vinsenta. Nirnberga, 1936. gads. Es atrados zālē ar studentiem, un viens students pacēla roku un jautāja: „Kundze, kas bija jūsu galvenais pārdzīvojums Holokausta laikā?”. „Kad man bija jāsēž auditorijā aizmugurē tikai tāpēc, ka 1936. gadā es biju ebrejiete”.

Domāju, ka viņai taču ir bijuši daudz šausmīgāki pārdzīvojumi. Un tad es

viņai jautāju: „Līza, kāpēc jūs tā sacījāt?”. Viņa atteica: „Tas ir ļoti vienkārši. Es biju sēdējusi blakus savai labākajai draudzenei Sjūzijai, un tagad man bija jāpāriet uz auditorijas aizmuguri. Kad zvans zvanīja pusdienas, visi atstāja zāli, un es, protams, biju pēdējā. Un es zināju, ka mana draudzene Sjūzija mani gaidīs pie durvīm, ka viņa mani apskaus un sacīs: „Viss būs kārtībā, vienkārši neņem galvā”. Bet es nonācu pie durvīm un tur nebija Sjūzijas. Un tieši tajā mirklī es zaudēju cerību. Jo sapratu, ja mana labākā draudzene nevar man pateikt, ka viss būs kārtībā, tad patiešām nekas nebūs kārtībā.”

Mēs atgriezīsimies arī pie šī jautājuma.

Ļoti skaista mājiņa ar rozēm un acālijām, un tur zālienā viņš aizgāja līdz vidum un stāvēja. Un viņš teica: „Šeit ir masu kapi”. Un es jautāju: „Kas tad tur ir apglabāts?”. Gan māte, gan tēvs, gan māsa, gan māsiņa un arī sievietes no ielas otrās puses, jo nebija neviena, kas viņu apglabātu. Es jautāju: „Kas tad viņus šeit apglabāja?”. Viņš teica: „To izdarīju es”. Un es paskatījos uz šo jauno vīrieti un jautāju: „Cik tad tev bija gadu?”. Viņš atteica: „Man bija divpadsmit gadu”.

Mēs sēdējām mājiņas verandā un runājām, viņš man stāstīja par savu dzīves sākumu, kā viņš gāja uz skolu, par ģimeni, kas dzīvoja blakus, kā mātes dalīja darbus, lai bērnus pavadītu līdz autobusa pieturai un atgrieztos, kā viņas bērnus uzraudzīja, kad spēlēja futbolu, kā veda bērnus uz futbola komandas treniņiem.

Un tad es pajautāju: „Kas nogalināja tavu ģimeni?”. Viņš sacīja: „Vīrietis, kas dzīvoja kaimiņos.” Viņš bija iemetis viņa astoņgadīgo māsu akā dzīvu.

Es aizbraucu uz Ruandu ar domu, ja kaut kas tāds notiks jebkur pasaulē, tad visdrīzāk notiks šādā valstī. Taču atklāju, ka tā ir valsts, kas līdzinās jebkurai citai valstij, tāpat kā Anglija, tāpat kā šī valsts. Un, ja kaut kas tāds varēja notikt tur, tas var notikt jebkur.

Ko mēs darām un kāpēc? Tas ir Holokausta centrs Anglijā. Tā ir vieta, lai atcerētos. Un šodien es gribētu teikt, ka atmiņas nav tikai vēsture, tas nozīmē arī to, ka mēs atceramies cilvēkus. Kā vēsturnieki mēs nodarbojamies dokumentiem, kā cilvēki mēs atceramies. Šīs divas lietas nevajadzētu jaukt. Šīs divas lietas var saiet kopā: mēs gribam būt labi vēsturnieki, bet arī gribam būt labi cilvēki. Mēs gribam runāt ne tikai par to, ko zinām, bet arī par to, kā jūtamies. Un šī ir tā vieta, kur var pārrunāt. Jo, kad mācās par Holokaustu, nav tā, ka mācās vienu faktu, tad nākamo faktu, aiznākamo faktu, bet katrs no faktiem skar kādu jautājumu. Un šie jautājumi jāizrunā. Šī ir vieta, kur meditēt. Jo šie fakti, šie jautājumi rada jautājumus par mums pašiem. Un mums nepieciešama vieta, kur pārdomāt šīs lietas. Vieta, kur

mācīties, vieta, kur apgūt zināšanas, jo zināšanas ir galvenais līdzeklis. Un, kad mācāmieš, mums ir arī jāšķērso robežas. Ja mēs mācām toleranci, tad ir bezjēdzīgi to darīt mūsu pašu vidē. Tas nozīmē atrast cilvēkus, kuriem ir atšķirīgs viedoklis par to, kā arī saprast citu viedokļus. Tas nozīmē, ka ir jāatrod pareizie jautājumi.

Šī ir Trūdija Levī. Viņa ir uzrakstījusi grāmatu „Vai jūs kādreiz sastapāt Hitleru, jaunkundz?”. Jo, kad kāda studente uzdeva šo jautājumu, viņa saprata, ka tā nebūs pēdējā reize, kad viņai par to jautās. Tāpēc sameklēja tos jautājumus, ko studenti uzdeva vēstures stundās. Tie nebija jautājumi, kā piemēram, „Kurā datumā jūs arestēja?” vai „Kurā datumā jūs ieradāties Aušvicē?”. Bet visdrīzāk šāds jautājums: „Vai jūs spējat piedot tiem, kas jums to izdarīja?”, „Vai jūs panācāt taisnīgumu?”, „Vai jūs spējat ticēt dievam pēc šī pārdzīvojuma?”, „Ko jūs vēlaties, lai es daru ar jūsu stāstu?”.

Tātad mēs atklājām, ka studenti vēstures stundās neuzdod jautājumus par vēsturi, bet, apgūstot vēstures zināšanas, viņi vēlējas uzzināt, ko tas nozīmē. Un tāpēc mums kā skolotājiem, kā mācībspēkiem arī nepieciešama telpa, kur mēs varētu šīs lietas pārrunāt. Mums ir jāzina fakti par notikumiem un jāpārziņina notikumi, bet mums arī pašiem būtu jāsaprot, ko tas mums nozīmē, lai mēs palīdzētu saviem studentiem to saprast. Mēs, protams, esam mūsu vietējās sabiedrības sastāvdaļa, un tāpēc mūs interesē, kāda ir mūsu loma šajā vietējā sabiedrībā. Un tāpēc mēs to cenšamies izveidot par multikulturālu.

Tas ir bēglis no Čīles – Benjamiņš. Mūsu komandā, kas darbojas Holokausta izglītības programmā, ir cilvēki no Bosnijas, no Ruandas, no Čīles. Mūsu vidū ir gan musulmaņi, gan ebreji, gan kristieši, gan hinduisti, gan sikhi. Tāpēc, ka tolerances mācīšana nav tikai teorija. Mums patiešām jāmacās, kā sadzīvot caur to, ko mēs darām. Mums nav vēsturiskas vietas Apvienotajā Karalistē, kāda mums, piemēram, ir šeit. Un tāpēc mēs rīkojam izbraukumus uz šādām vietām. Nākamgad, piemēram, mums būs multinacionāls apmācību kurss skolotājiem Polijā. Mēs veidojam resursus, jo gribam mācīties.

Šis ir kompaktdisks – interaktīvais mācību līdzeklis. Skolēns tur ieraksta savu vārdu. Izmantojot šo mācību līdzekli, mācās gan par vēsturi, gan uzdod jautājumus par toleranci.

Šajā kompaktdiskā ir trīs genocīdā izdzīvojušu cilvēku stāsti, un katrs stāsta savu stāstu. Princips ir pētījumā. Mērķis ir nevis to vienkārši pasniegt, bet panākt, lai studenti uzdotu jautājumus. Tātad pirmais jautājums varētu būt, kāpēc tas notika. Tas pats jautājums par katru genocīdu. Viņi

izmanto atšķirīgus avotus. Tātad, piemēram, šajā sadaļā tiek runāts par antisemitismu un antisemitisma cēloņiem. Tātad vēsturnieks varētu sākt ar avotiem. Katram avotam ir pievienota nodarbība, un tad students var tādā veidā ieiet tajā.

Tā, piemēram, ja man interesē, kā nacisti izveidoja ideju par pārāko rasi, es varu pāriet uz dažādiem dokumentiem kompaktdiskā. Svarīgākais ir tas, ka es sāku domāt un tad sāku uzdot jautājumus. Un tad veidojas diskusijas tēmas. Tad es varu atrast dažādas pieejas, teiksim, šim pirmajam jautājumam par to, kā Holokausts varēja notikt. Katrā sadaļā ir atšķirīgi veidi, kā domāt par atšķirīgām reakcijām. Tā ir vai nu politiskā, vai arī personīgā reakcija. Piemērs: šī meitenīte, viņas liecība, un par šo vīru, kurš bija glābējs.

Var rasties tādi jautājumi, kā, piemēram, kāpēc šis kungs, kuram, starp citu, vakar bija simtā dzimšanas diena, riskēja ar dzīvību, lai kļūtu par glābēju. Tātad tas dziļākais jautājums ir par to, ko šī vēsture nozīmē. Mēs sākam to jau agrā bērnībā, centrā mēs strādājam jau ar deviņgadīgiem bērniem. Tad tas ir vienkāršoti, bez vēsturiskiem materiāliem, mums ir muzeja daļa bez dokumentiem, bez fotogrāfijām, vienkārši telpa un filmas, un jautājumi. Un, kā visi zina, kad desmitgadīgais atrodas telpā, pirmā lieta, ko desmitgadīgais darīs, sāks uzdot jautājumus. Viņiem tiek dota iespēja uzdot šos jautājumus, un ir pilnīgi pieņemami, ka es kā mācībspēks nezinu atbildi uz jautājumu. Ir pilnīgi pieņemami, ja uz kādu jautājumu pareiza ir gan viena, gan otra atbilde, jo uz jautājumu nav tikai viena atbilde. Šajā gadījumā šis bērns ir arī gids par Holokausta jautājumiem.

Bērns filmā uzdod jautājumus, bērni, kas piedalās tajā diskusijā, uzdod jautājumus, un tad veidojas šis stāsts, kurš nav pamatots īstenībā. Vecāki vienkārši nespēja atbildēt uz jautājumiem, un tas, kas visu laiku notika ārpus viņu dzīves, ietekmēja to, ka viņu vēsture ir gājusi vienā virzienā, bet citiem bērniem līdzīgā situācijā – citā virzienā. Un tad tas arī veicina saprašanu, ka vēsturē indivīdiem nav taisnu līniju. Cilvēki, kuri tiek ierauti vēsturē, tiek arī ietekmēti no tā, kas ap viņiem notiek, un vēsture vienmēr ir sarežģīta, un to nekad nevajag vērtēt tikai no viena skatu punkta.

Var teikt, ka tas pats attiecas arī uz Ruandu, tāpēc, ka mēs nerunājam tikai par Holokaustu, kas, piemēram, notika Lietuvā, un mēs nerunājam tikai par Holokausta vēsturi pat Eiropas mērogā, bet mēs jautājam par cēloņiem un sekām. Ja mums patiešām interesē mācīt toleranci, jo īstenībā pati slepkavība ir vismazākā daļa no šīs vēstures. Latvijā ebreju vairākums tika noslepkavots tikai sešos mēnešos. Mums ir jāzina, kas notika detaļās.

Ja mēs gribam zināt, kāpēc, tad mums ir jāskatās arī uz notikumiem, kas bija pirms 1941. gada jūnija. Un tad mums ir jāskatās gan tālākā pagātnē, bet, ja mēs vēlamies zināt par sekām, tad mums ir jāskatās arī nākotnē līdz pat mūsdienām.

Un tas attiecas uz jebkuru sabiedrību, kur ir noticis genocīds. Tātad tas nozīmē, ka tas nav unikāls notikums, kas noticis tikai Latvijā vai Eiropā.

Šo vietu sauc Murambija, tas ir Ruandā, kā mācībspēkiem jums interesētu, ka tā ir skola. Šajā skolā četrdesmit tūkstošu cilvēku tika nogalināti. No visas apkaimes cilts locekļus saveda uz šo skolu. Tā tur tagad izskatās. Bet mēs vedam skolēnus uz šo skolu. Vai jūs varētu man pateikt, kurš bērns šajā fotogrāfijā ir hutu un kurš ir tuci, vai kāds var atšķirt? Nevarat, jo atšķirību nav. Ir tikai mazas etniskas atšķirības.

Pirms dažām nedēļām es biju atbildīgs par Ruandas genocīda atzīmēšanu. Tas notika stadionā. Desmit tūkstošu sveču tika saliktas vārdā Cerība. Kā tolerances mācīšana tas var būt viens no grūtākajiem veidiem. Ja jūs domājat, ka Latvijas Holokausta jautājums ir sarežģīts, tad šajā gadījumā gan upuri, gan slepkavas dzīvo kopā, un ir ārkārtīgi grūti pārvarēt emocijas – gan vainas apziņu, gan kauna apziņu.

Šis vietnes nosaukums ir „Vēsture runā”, šeit ir tie, kas izdzīvojuši Holokaustā. Un tad var dzirdēt pašus studentu jautājumus, ko studenti ir vēlējušies jautāt. Tādā veidā tiek pārstāvētas gan tagadne, gan pagātne. Tas tika aizsākts mūsu centrā Apvienotajā Karalistē, un šeit ir rumāņu versija. Un šie jaunie studenti dzīvo līdzās tiem, kas ir pārdzīvojuši šajā vietā Rumānijā vietējo vēsturi, iedzīvotāju dzīvesstāstus. Tādā veidā veido saikni ar vietējo kopienu un uzdod tos jautājumus, kas viņus patiešām interesē.

Šeit tas pats notiek Lietuvā, tad arī tiek apmācīti mācībspēki, lai viņi varētu strādāt ar šo vēsturi. Šajā gadījumā, piemēram, runā rumāņu valodā. Tādā veidā strādādami kopā, gan skolotāji, gan studenti veido kopīgu vēsturi. Un šeit, piemēram, viena angļu skola kopā ar Rumānijas skolu, studenti var pārrunāt savu kopējo pieredzi, kā viņi to darījuši. Tur ir saraksts no abām pusēm. Šeit, piemēram, rumāņu students čato ar angļu studentiem. Tādā veidā reālajā laikā tagadnē notiek šī vēstures apgūšana. Un tas, ko mēs iemācamies ir, ir pašiem veidot pusi vēstures.

Taču tas viss ir ideālā pasaule. Patiesībā mācību programmā atliek tikai divas mācību stundas, ko veltīt, ko mēs ar tām divām stundām varētu darīt. Šeit ir atšķirīgas situācijas, kas ir Apvienotajā Karalistē, Rumānijā un Latvijā. Bet šajā mācīšanā ir trīs principi, kas mūs interesē. Kā tas personīgi ietekmē, detalizēta vēsture un kā mēs apdomājam to. Atslēgautājumi,

jautāšanas process, kā mums, piemēram, ir simpātijas pret pagātni, no vēstures viedokļa mums ir jābūt pareiziem faktiem un mums ir jāprot apieties ar avotiem, mums ir jāzina laiks, grafiks, mums vajag gan plašo skatījumu, gan vietējo. Un tad mums ir jādomā arī par to, ko tas nozīmē seku ziņā gan vēsturiski, gan politiski, gan personiski.

Un ir jābūt kaut kādai telpai, ko mēs izveidojam, lai pārrunas būtu iespējamās. Princips ir, ka mums interesē, kas īsti notika Holokausta laikā Latvijā. Mums, vārdu sakot, ir tematu saraksts, kas bija pirms 1941. gada, kas notika, kad sākās nacistu okupācija un tā tālāk. Tas būtu mūsu teksts, teiksim, saprotam, ka tas nebija izolēts notikums, tāpēc mums ir arī plašākā kontekstā tas jāsaprot, mums ir jāzina priekšnoteikumi tam, kas notika.

Tātad šajās divās stundās ir arī jāiespiež mazliet ebreju vēstures, antisemitisma mācības, nacionālsociālisms, padomju okupācija utt. Un tas jau sāk šķīst neiespējami. Jo, protams, mēs varētu pavadīt divas stundas runājot tikai par vienu Aušvices Osvencimas aspektu, un kas bija daļa no šī plašākā spektra, bet mums tomēr vienmēr ir jāskatās, ka konteksts tomēr parādās. Un tad mums ir jāpārlicinās, ka arī sekas ir saprastas. Un tad ir taisnīgums un tiesa, un memoriāli, kas ir jāzina, un cilvēktiesību jautājumi, kuri tad rodas.

Tātad, ko es darītu ar šīm divām stundām. Kam es pievērstu uzmanību pirmajā stundā? Kas bija nacionālsociālisms, kas ir antisemitisms, ko nacisti darīja ar ebrejiem, kas bija plašā skatījumā Holokausts, kas bija geto, kas bija ieslodzījuma sistēma, kad nacisti okupēja Latviju, kādas bija sekas ebrejiem, kad sinagogas tika dedzinātas, kas bija metodika slepkavībām.

Mēs varētu daudz ko te pielikt, un, protams, to vajag saīsināt, lai tas būtu kodolīgs. Taču mēs vēlamies izmantot interesantus avotus. Tātad katram šim kodolīgajam jautājumam būtu kāds avots, piemēram, var parādīt kādu fotogrāfiju vai karti par šo jautājumu. Un, ja es to pasniegtu, tad es sadalītu klasi mazākās grupās. Tajās grupās ne vienmēr katra grupiņa mācītos to pašu, bet katra grupiņa pavada ilgāku laiku ar vienu avotu. Un tad uzsāk diskusiju.

Tātad pirmā stunda ir veltīta tieši avotiem, un tur būtu jābūt visiem galvenajiem faktiem un arī pētījumiem no īpašiem gadījumiem. Tātad tur vajadzīgs gan teksts, gan konteksts. Un par to nākamās četrdesmit piecas minūtes. Un tagad radīsies jautājumi par šiem avotiem. Tātad es paņemu dokumentu, kas varētu būt fotogrāfiju dokuments vai videofilma, vai arī dienasgrāmatas fragments vai fotogrāfija. Un tagad gribu, lai studenti jautā, ko tas īsti nozīmē. Šeit mēs vēlamies zināt, kas ir tie galvenie jautājumi,

kas ir satraucoši, kas stāv aiz šīs vēstures. Smagas stundas šeit sanāca tajā tulkojumā, kas bija programmā. Jo šajā laikā mēs patiesi vēlamies šādus smagus jautājumus. Piemēram, attiecības starp latviešu kolaboracionistiem un nacistiem, par antisemitisma vēsturi Eiropā, un kādi jautājumi tad rodas par mūsu sabiedrību šodien.

Un tad atkal visas grupas savedot kopā, mēs gribam zināt, ko no šīs vēstures varam attiecināt uz mūsu tagadni. Ko tas, ko esam iemācījušies, nozīmē mūsu morāles izpratnē un kādi ir morāles secinājumi, kas mums vēl būtu jāuzzina. Un tad pēdējās piecpadsmit minūtēs es jautātu: „Un ko tagad?”. Piemēram, var rādīt Ruandas fotogrāfijas, lai pierādītu, ka tas, kas notika šeit, nav tieši specifiski ar Latviju saistīts. Tas var notikt jebkur, un tas ir noticis visur. Tagad jautātu studentiem, ko individuāli studenti ir apguvuši. Un tad es jautātu, lai studenti paši izdomā divas vai trīs lietas, ko viņi varētu darīt, lai turpinātu mācīties. Mājās, kad es to jautāju katru dienu, viena no populārākajām atbildēm ir „Es pastāstīšu vecākiem”. Tas izklausās ļoti vienkārši. Bet patiesībā kā skolotājam man tas šķiet ļoti labs iznākums, jo tādā veidā viņi to, ko ir iemācījušies, arī ievieš sabiedrībā. Un, ja mēs vēlamies tolerantu sabiedrību, tad galvenā lieta, kas mums ir jāiemācās, kā runāt vienam ar otru.

Paldies, ka klausījāties.

Varbūt vienu divus jautājumus.

Nav jautājumu?

Vēlāk, kad būs apaļais galds, tad varēs jautāt.

Paldies jums!

HOLOKAUSTA VĒSTURISKĀS ATMIŅAS KĀ SVARĪGS AUDZINĀŠANAS ELEMENTS DEMOKRĀTISKĀ SABIEDRĪBĀ. Apaļais galds

*Leo Dribins, Rudīte Vīksne,
Dzintars Ērglis, Artūrs Žvinklis
(Rīga, Latvija)*

Prof. Leo Dribins

Godājamie kolēģi!

Holokausts kā vēstures notikums un Holokausts kā Holokausta vēstures atmiņa vai vēsturiskās atmiņas par Holokaustu – tās ir savstarpēji saistītas lietas, bet tomēr šīs vēstures atmiņas ir atsevišķs pētīšanas priekšmets un atsevišķs faktors, kas visai būtiski šodien ietekmē gan izglītības, gan audzināšanas procesu Eiropas skolās.

Jau uzreiz pēc Otrā pasaule kara Eiropas filozofiskā doma formulēja šādu devīzi. Eiropas vēsture 19. gadsimtā ir bijusi viena vēsture, bet 20. gadsimtā ir bijusi cita vēsture. Un 20. gadsimtā tā vēsture ir tikusi dalīta divās daļās – līdz Aušvicei un pēc Aušvices. To sevišķi skaļi ir formulējis itāliešu filozofs Adorno. Tātad līdz Aušvicei un pēc Aušvices. Pēc Aušvices tas ir smagu pārdomu laiks, un no šīm pārdomām ir izstrādāta arī jaunas ģenerācijas audzināšanas stratēģija. Šo shēmu vispirms pieņēma Rietumu un Viduseiropa, bet Austrumeiropa nē. Tā iemesla dēļ, ka Austrumeiropā komunistiskais totalitārais režīms to neatzina. Un tikai pēc komunistiskās sistēmas sabrukuma šī shēma ienāca arī Austrumeiropā. Pakāpeniski, ne uzreiz. Latvijā ļoti lieli nopelni šīs nostādnes iesakņošanā bija valsts prezidentei Vairai Vīķei Freibergai. Es domāju, ka tas vēsturiskais izrāviens, ko viņa izdarīja, mums visiem bija ļoti svarīgs, un tas arī atvēra ceļu Holokausta vēstures apceres ieviešanai izglītības un audzināšanas procesā.

Kā saprast šo procesu? Pirmām kārtām tā ir Holokausta atmiņas avotu izmantošana. Holokaustā cietušo atmiņas. Tikšanās ar cietušajiem. Viņu grāmatas, sevišķi man patika, piemēram, Aleksandra Bergmana grāmata „Zapiski nedočeloveka”, tāpat Necilvēka, vai mazcilvēka, tā būs pareizāk, atmiņas. Es nezinu, vai tā ir tulkota latviešu valodā, bet krievu valodā tā ir lieliska grāmata. Vispār pie mums Latvijā klajā nācis ir diezgan daudz šādas literatūras.

Otrs šāds avots ir bojā gājušo dienasgrāmatas. Latvijā sevišķi šajā sakarā es gribu minēt Šeinas Grammas no Preiļiem dienasgrāmatu, ko atrada mūsu vēsturnieki un kurai Latvijā varētu būt diezgan liela nozīme. Varētu būt. Visas Eiropas mērogā, jūs ziniet, Annas Frankas pierakstītās pārdzīvojumu piezīmes ir kļuvušas par varenu jaunatnes audzināšanas un uzskatu veidošanas faktoru. Es, piemēram, būdams Vācijā, redzēju, kā Annas Frankas muzejos notiek skolu nodarbības. Un tas ir daudzās vietās Vācijā, atnāk kopā ar skolotāju, tur ir ekspozīcija, un notiek tāda ļoti sirsnīga saruna.

Tālāk līdzcilvēku atmiņas. Nevis cietušo, bet līdzcilvēku atmiņas. Un beigās es jums nosaukšu tādu avotu, par ko jūs varbūt būsiet izbrīnījušies, – vainīgo atzišanās un liecības tiesās. Jā, tas arī ir avots. Tas ir avots, ko mēs varam izmantot, parādot viņu krišanas cēloņus, apstākļus, personības degradāciju.

Tad vēl ir daudz foto dokumentu. Represiju dokumenti. Dokumentālas kinofilmas un literārie darbi. Arī literārie darbi, piemēram, Vizentāla „Saulespuķe”, tas ir literārs darbs, bet tajā pašā laikā tā ir liecība par Holokaustu un tai ir ļoti liela audzinoša iedarbība.

Ļoti svarīgi ir Holokausta vietu apmeklējumi kopā ar skolēniem. Ļoti svarīgi, bet tad klāt jābūt arī Holokaustā cietušajiem. Un sevišķi vēlams no tām vietām, kuras jūs kopā ar skolēniem apskatāt. Tad tai nodarbībai ir pavisam cits skanējums un cita nozīme. Un viss kopā tas veido zināmu fonu Holokausta vēsturiskās atmiņas izmantošanai jaunās paaudzes audzināšanā.

Ja man vēl ir laiks, tad es drīkstu uzdot vēl vienu jautājumu un mēģināt uz to atbildēt. Dažkārt jautā, kādēļ mēs tik lielu uzmanību joprojām veltām Holokaustam. Nacistiskā Vācija ir pastrādājusi daudz milzīgu noziegumu, no nacistu terora bojā ir gājuši sešpadsmit līdz septiņpadsmit miljonu cilvēku visā Eiropā. Ir gājuši bojā seši miljoni ebreju. Austrumslāvi un citi PSRS iedzīvotāji esot pieci miljoni, kas gājuši bojā, izņemot ebrejus. Poļi ir trīs miljoni. Ļoti daudz gājuši bojā Balkānu iedzīvotāju – tur arī ir kāds pusotrs miljons, sevišķi Dienvidslāvijā. Bet Holokausts tiek izcelts kā īpaši

svarīgs, nozīmīgs un sevišķi traģisks notikums Eiropas un pasaules vēsturē. Ar lielo „I” seku spēku. Kādēļ? Redziet, lai atbildētu uz šo jautājumu, mēģināsim apskatīt visus šos manis nosauktos nacistisko noziegumus tādā tautību un tautu skatījumā.

Piemēram, krievi. Krievi cieta ļoti daudz. Cieta miljoniem krievu. Kāds bija Hitlera nodoms? Sagraut krievu nāciju, pārvērst krievus par tautību bez varas, kura dzīvo tikai lauku apvidos, kurai četru klašu izglītība ir pilnīgi pietiekama, lai varētu pildīt savu funkciju. Vēlāk, kad radās tā saucamā Vlasova armija, tad jau viņi paredzēja, ka krievi tomēr dzīvos aprīnķa pilsētās, varbūt tad varētu atļaut pat apgabala pilsētās. Jā.

Poļi. Sākumā viņi paredzēja, ka iznīcinās visu poļu inteliģenci un arī vidējo slāni, atstājot tikai mazattīstīto, slikti izglītoto, ar nelielām sabiedriskām prasībām esošo poļu daļu, kuru varētu izmantot kā pakalpojumu sniedzēju Polijā dzīvojošiem vāciešiem. Izglītība augstākais bija paredzēta astoņu klašu līmenī, ne vairāk. Un tas tika realizēts. Bet 1942. gadā, kad vācu kara mašīna jau sāka buksēt, viņi mainīja savu attieksmi pret poļiem. Sevišķi tas bija 1943. gada sākumā, bet jau 1942. gada rudenī. Hitlera vietvaldis Franks izsauca pie sevis poļu pārstāvjus un sacīja tā: „Mēs esam nolēmuši parādīt jums žēlastību un nākt jūsu vēlmēm pretī, jūs varat atkal atvērt savas ģimnāzijas, jūs varat dibināt savas kultūras biedrības, jūs varat dibināt savus mūzikas ansambļus, jūs varat vairāk izdot savas avīzes”, un tā tālāk un tā tamlīdzīgi. No SS aprindām viņš pēc tam saņēma kritiku – kā tad tā, vai tad mēs Polijas jautājumā atkāpjami? Uz ko viņš atbildēja: „Ziniet, kad mēs uzvarēsim Otrajā pasaules karā, jūs varēsiet izrikties ar poļiem, kā jums patīks”. Ja mēs uzvarēsim Otrajā pasaules karā.

Bet pavisam cita attieksme ir pret ebreju tautu. No paša sākuma līdz pēdējai Otrā pasaules kara dienai. Nacistiskajā politikā bija viens nemainīgs virziens – Eiropas ebreju pilnīga iznīcināšana. Un galīga iznīcināšana. Līdz pēdējam bērnam un līdz pēdējam sirmgalvim. Hitlers teica: „Ja Eiropā paliks viens ebrejs, tad no viņa izaugs jauna ebreju audze, un mēs nevarēsim īstenot āriskās Eiropas izveidošanu.” Pilnīga iznīcināšana, pilnīga, galīga. Tādā visbriesmīgākajā veidā. Un daļēji viņiem tas izdevās. Daļēji tas izdevās ne tikai tāpēc, ka viņiem bija sagatavota iznīcināšanas mašīna, bet daudzās zemēs viņi atrada sev palīgus. Tas varbūt ir pats briesmīgākais. Un, lūk, tie secinājumi visi prasa ne tikai analīzi, analīze jau ir izdarīta. Bet sevišķi svarīgi ir, lai jaunā paaudze saprastu, cik briesmīgs bija Holokausts. Un ko tas nesa ne tikai ebrejiem, bet kas varēja sekot pēc tam. Es nerunāšu par to, ka šodien joprojām aktuāls ir jautājums par dažādu genocīdu

iespējamību. Tāds ir. Un tādēļ šī audzināšana ir vislabākā preventīvā rīcība pret šādu genocīdu atkārtošānās iespēju vai pret kādu tautu, vai pret kādu sociālu slāni, vai pret kādu izglītības ziņā atšķirīgu iedzīvotāju slāni. Tātad preventīva rīcība.

Paldies!

Un tagad es nododu vārdu savai kolēģei **Rudītei Viksnei**, kura ir daudz pētījusi Holokaustu Latvijā, un viņai par to ir ļoti dziļas pārdomas.

Rudīte Viksne

Vēsturnieku uzdevums un morāls pienākums ir objektīvi izvērtēt mūsu valsts vēsturi 20. gadsimtā, tajā skaitā arī Holokaustu. Izglītot jauno paaudzi par šo traģisko vēstures posmu. Atklātība un objektivitāte pret savu vēsturi un arī pret tās tumšajām lapaspusēm. Mums jāzina, kas notika Latvijā vācu nacistiskās okupācijas laikā. Zināt, saprast, kā tas bija iespējams, atcerēties, lai šāds ļaunums vairāk nekad neatkārtotos.

Man šķiet, ka katrā cilvēkā pastāv zināms ļaunuma potenciāls, kas ekstrēmā situācijā, ja nav izkopta stabila morālo vērtību sistēma, realizējas. Un varbūt es šodien nedaudz pakavēšos situācijā, kā tas ir, ka tas realizējas.

Es savulaik esmu pētījusi Arāja komandas dalībnieku darbību un, teiksim, tuvāk esmu pētījusi Arāja komandas dalībnieku darbības motivāciju, kālab viņi stājās šajā komandā. Caurmērā esmu izskatījusi apmēram trīssimt piecdesmit arestēto Arāja komandas dalībnieku krimināllietas un uz šo lietu pamata izveidojusi tādu uzskatāmu kopsavilkumu, kāpēc cilvēki stājās Arāja komandā. Lai gan šeit jāatrunā, ka šeit nav ietvertas vadošās personas, jo viņas netika arestētas. Un pamatā tie lielākoties bija jauni cilvēki. Un kas varbūt ir tā dīvaini, ka faktiski tās atbildes uz jautājumu, kāpēc viņi stājās Arāja komandā, bija visai nevainīgas, faktiski viņi nebija dzimuši slepkavas, bet pie zināmiem apstākļiem, sakritībām viņi to darīja. Ļoti daudzi jaunie cilvēki, kas, piemēram, iestājās Arāja komandā 1941. gadā, vienkārši negribēja strādāt fizisku darbu, gribēja izvirzīties, nu atsevišķi bija nosakņoti pret padomju varu, daudzi iestājās komandā varbūt tikai savu draugu mudināti.

Faktiski jau padomju okupācija, vēlāk nacistiskā okupācija, kā arī kara laika apstākļi bija ietekmējuši daudzu Latvijas iedzīvotāju dzīvi. Daudzi jaunie cilvēki vēl nebija pabeiguši skolu, kad viņiem vajadzēja pieņemt lēmumus, kas varēja ietekmēt un ietekmēja ne tikai viņu dzīvi, bet arī viņu līdzcilvēku dzīvi. Un cilvēks, it sevišķi jauns cilvēks, ja viņš katru

dienu redz, kā tiek sabradātas vērtības, kuras līdz tam tika uzskatītas par ļoti nozīmīgām, un tajā pašā laikā šāda rīcība tiek akceptēta no pastāvošās varas puses, ir pilnīgi dezorientēts. Un viņš faktiski domā, kā izdzīvot viņam konkrēti šodien, viņš nedomā, viņam ir slikti šodien, un viņš nedomā par rītdienu, ka nāksies kādreiz atbildēt par savu rīcību.

Mēs varam teikt tā, ka, lai gan ir atšķirības izglītības līmenī, vecumā, nodarbošanās starp tiem, kuri Arāja komandā iestājās 1941. un 1942. gadā, tomēr caurmērā Arāja komandas dalībnieks bija jauns cilvēks, strādnieks bez vidusskolas izglītības, kurš lielā mērā 1941. gadā pieteicās Arāja komandā tāpēc, ka bija arī propagandas ietekmēts. Faktiski nespēja adekvāti novērtēt savu rīcību, ietekmēja arī komandas darbības oficiālās varas akcepts. Un faktiski pietrūka arī tā nosodījuma, kas varbūt arī uz tādu jaunu cilvēku atstāja sliktu ietekmi tas, ka nebija nosodījuma no Latvijas ietekmīgām personām, ka šāda rīcība nav pieļaujama. Un tādā ziņā arī šie jaunie cilvēki, iespējams, guva kādu morālu attaisnojumu no tā, ka neviens viņus nenosoda. Tieši pretēji – no vācu pastāvošās varas, kas tolaik bija Latvijā, viņi guva atbalstu. Un tieši, es domāju, tas, ko mēs varam darīt, teiksim, audzināt jauno paaudzi ar augstām morāles īpašībām, lai viņi ar līdzcietību, ar iejūtību izturētos pret apkārtējiem. Un faktiski šie jaunie cilvēki, kas bija iestājušies Arāja komandā, varbūt tas ir tiešām tāds pierādījums, ka viņiem nebija ieaudzināta tolerance, iecietība. Protams, tur bija arī daudz citu faktoru, bet ļoti būtisks ir tieši šis faktors.

Leo Dribins

Tas, ko stāstīja kolēģe Viksne, ir tāds nozīmīgs fakts ne tikai Latvijas vēsturē, bet arī visas Eiropas vēsturē. Tāda liela vienība kā Arāja vienība, kurā bija tūkstoš divsimt vīru, tāda citur vācu okupētajās teritorijās, tik liela, faktiski divi bataljoni, es nezinu, laikam nebija.

Piemēram, es papētīju Ukrainā, kā tur veidojās vāciešiem pakļautās policijas vienības, soda vienības. Nu trīsdesmit, četrdesmit cilvēku. Tiesa, bija bataljons Nahtigal, kas vēl pirms Vācijas uzbrukuma sākuma tika izveidots Polijas teritorijā un kur bija 700 vīru. Un šis bataljons kara pirmajā nedēļā piedalījās ebreju un poļu intelīģences iznīcināšanā Rietumukrainā. Un savā veidā atvēra Holokausta briesmīgo lappusi šajā zemē. Bet vācieši drīz vien šo bataljonu izformēja, jo ukraiņu nacionālisti, kas tajā bija, viņi sāka darboties arī pret vāciešiem. Un vēlāk viens otrs Nahtigala šāvējs nonāca Aušvicē ieslodzītā tērpā un gāja bojā. Bet no turienes nāca arī cilvēki, kuriem vēlāk bija sava loma Ukraiņu nacionālā pretošanās kustībā.

Un ziniet, es neapskaužu Ukrainā vēstures skolotājus, kuriem jātāsta par šiem cilvēkiem kā varoņiem, pēc tam, kad 1941. gadā viņi ir piedalījušies ebreju un poļu iznīcināšanā.

Redziet, katrā zemē jau ir savas īpatnības, bet tās vienmēr ir radušās tādēļ, ka nacionālisms deformētā veidā ir sakropļojis cilvēkus, un šie sakropļotie cilvēki bija nacisma palīgi. Turklāt ļoti izdevīgi palīgi. Varbūt šo tematu beigsim un iesim tālāk.

Nākamais mūsu sarunas dalībnieks ir Artūrs Žvinklis. Ja jūs klausāties radio, tad būsiet dzirdējuši viņa balsi pārraidēs par Latvijas vēstures krustpunktiem pēc Pirmā pasaules kara, tā kā viņš šobrīd ir viens no populārākajiem radio komentētājiem Latvijas vēstures jautājumos. Un Artūrs arī pēta antisemitisma rašanos Latvijā pēc neatkarības atgūšanas. Eiropā to dēvē par tā saucamo nacionālo antisemitismu, nosaukums ir it kā pievilcīgs, bet īstenībā tas ir ļoti nepievilcīgs.

Artūr, jums vārds.

Artūrs Žvinklis

Paldies! Es mazliet runāšu par antisemitisma jautājumu un mazliet varbūt arī par citām lietām nedaudz plašākā skatījumā un mēģināšu tās apvienot.

Tātad antisemitisms 20.–30. gadu Latvijā. Man būs atsevišķa lekcija rīt, es negribētu īpaši atkārtoties šajā ziņā, bet varētu tikai īsi komentēt un teikt, kad šajā posmā šis antisemitisms no vienas puses tomēr bija vājš organizatoriski. Tikai 30. gadu sākumā izveidojās daudz maz spēcīga antisemitiska organizācija. Par to es runāšu rīt.

Bet, no otras puses, vēl no 20. gadu sākuma palika un šeit izveidojās šie antisemitiskie aizspriedumi. Tie tika pastiprināti, tos nevarēja apkarot, lai gan Latvijas valsts pirmajā neatkarības periodā to mēģināja ar tiem pieejamajiem līdzekļiem, kas toreiz bija valsts rīcībā, lai ar to cīnītos. Jeb, cik tālu valsts uzskatīja, ka tā var atļauties demokrātijas posmā, te es vilkšu tagad paralēles ar šodien, cik tālu demokrātijas posmā, demokrātiskā attīstībā drīkst runāt par citām tautībām.

Tātad vispirms par ebreju tautību, piesaukt šo tautību, vispārināt, negatīvi vispārināt, tā ir antisemitisma un jebkura cita ksenofobijas paveida galvenā pazīme. Es varbūt runāju par konkrēta cilvēka kaut ko reāli slikti izdarīto, bet tūlīt pat klāt nosauca – ahā, kā tolaik 20.–30. gados lietoja vārdu „žīds”, tāds un tāds, tas bija krievs – tāds un tāds. Tas ir polis – vārds, uzvārds. Izrietošais secinājums: tātad viņš dara sliktu tāpēc, ka viņš

ir ebrejs, viņš dara sliktu tāpēc, ka viņš ir polis, nu acīmredzot viņš darīs sliktu arī savā ziņā tāpēc, ka viņš ir latvietis, jo atrast dažādas negācijas, negatīvus personāžus vēsturē šodien var ļoti viegli. Un atliek piekarināt klāt tikai tautību, un ir gatavs aizspriedums, gatava klišeja – negatīva klišeja.

Tā ka šai ziņā tas man šķiet ļoti būtisks jautājums, īpaši šodienā. Es vēl šorīt paskatījos, nesaukšu vārdā partiju, citādi kāds teiks, ka es šeit aģitēju, ļoti neglīti klipī no kādas latviskas partijas, kas domā, ka tā aizstāv latviešu intereses pret krieviem. Nu, ko lai saka. Tas ir katra paša izvērtējumā, protams, bet es atgriezīšos atpakaļ tieši pie pamattēmas – pie antisemitisma. Diemžēl arī šodien, tāpat arī mūsdienās ir sastopami šie antisemitisma recidīvi. Es varbūt baidos te mazliet iejaukties Dribina kunga rītdienas lekcijā, bet jāsaka, ka tādi apzīmējumi un virsraksti, kas savā laikā sacēla milzīgu troksni, kā „Židi valda pasaulī”, un tas, kas notiek, kā jau Karīnas Pētersones kundze minēja, internetā. Tas ir bieži vien prātam neapmierams. Un te ir šis robežu jautājums, kā jau es teicu.

20.–30. gados cīņa ar antisemitismu apstājās, jeb, pareizāk sakot, sākās tikai tad, ja bija izteikti vardarbīgi aicinājumi. Tātad naida, kā toreiz noteica Soda likums, naida kurināšana iedzīvotāju, šķiru un tautību starpā. Naida kurināšanas faktam vajadzēja būt. Visā pārējā ebrejus varēja visai mierīgi aizskart, par viņiem varēja rakstīt visu, kas vien labpatik. Nekādu ierobežojumu nebija.

Un diemžēl arī šodien ir vērojamas iezīmes, es te nerunāju par ebrejiem, jo Holokausta notikums, Holokausta šausmas tagad ir devušas tādu pretindī, ka jāsaka, ka diez vai atradīsies kāds, kas uzdrīkstēsies īpaši izvērsties šajā ziņā publiskā telpā. Tad, kas attiecas, kā jau es teicu, uz citām tautībām, viņu pieminēšanu negatīvā aspektā un negatīvu stereotipu veidošanā, tad šeit mēs piemērus varam atrast ikdienā tajā pašā televīzijā, citos masu informācijas līdzekļos cik uziet. Un tiklīdz paceļas balsis, ka tas būtu kaut kādā veidā nosodāms, uzreiz iedarbojas jautājums – bet vārda brīvība.

Vārda brīvība – ļoti cildens arguments, katrs var runāt, rakstīt, zīmēt, veidot, ko vien viņš vēlas. Viņam ir dota šī vārda brīvība. Visfundamentālākais, viens no pašiem fundamentālākajiem demokrātijas iekarojumiem. Tātad ļoti svarīgs fakts.

Un, manuprāt, īpaši skolotājiem, kas šeit ir klāt, būtu jāmāca skolēniem, būtu jāmāca studentiem, ka tava vārda brīvība, cilvēk, beidzas tur, kur tu ar sava vārda brīvību esi aizskāris citu cilvēku. Esi viņu pazemojis, esi pret viņu bijis netaisns. Tajā brīdī šī vārda brīvība beidzas. Tā ir morāles imperatīva kategorija. To nevarēs ierakstīt likumos vai piemērot, iekļaut

kādos krimināllikuma labojumos vai administratīvo pārkāpumu kodeksā, jo neviens jau, lūk, nebūs lamājies. Bet būtisks ir pats šis moments.

Vēl viens faktors, kas ar to ir cieši saistīts, un tas jau vairāk un tiešām attiecas uz ebrejiem tajā ziņā, ka aizvien vēl dzīvi antisemitiskie mīti par ebrejiem kā īpašiem komunistisko galēji kreiso padomisko Staļina aizstāvjiem, Piekto kolonnu. Diemžēl ar šiem mītiem pavisam nesen ir nācies saskarties publiskā telpā. Es te atkal neminēšu, nesaukšu vārdus, uzvārdus. Diemžēl tā ir. Diemžēl jāsaka – visai plaši izplatīta parādība. Tas tomēr ir jāatzīmē. Kaut kā mēs netiekam ar to galā, un faktiski ir tikai viens vienīgs arguments, kurš diemžēl nedarbojas, kā jau es teicu. Šis morāles zelta likuma pārfrāzējums, ka tava vārda brīvība beidzas tai brīdī, kad tu aizskar cita cilvēka tiesības, esi viņu pazemojis. Tai brīdī šī brīvības beidzas. Tas attiecas vienādi uz visām tautībām, un visām tautām: uz latviešiem, uz ebrejiem, uz krieviem, uz čigāniem, uz romiem. Vienalga, kas viņi arī būtu, tas attiecas uz visiem. Manuprāt, to patiešām būtu svarīgi.

Un vēl viens moments, kas varbūt nav tieši saistīts ar Holokaustu, bet katrā ziņā pakārtots šim jautājumam. Te man aicinājums īpaši skolotājiem, un diemžēl grēko arī vēsturnieki, padomāt par vienu lietu, kā mēs mācām, kā mēs skaidrojam jaunajai paaudzei nacistiskās Vācijas okupācijas laiku. Vai mēs nebraucam no viena grāvja otrā, strauji, neglābjami, nejēdzīgi apgalvojot, ka latviešu brīvprātīgais SS leģions cīnījās par Latvijas brīvību, ka nacistiskais režīms bija labvēlīgāks pret Latviju un latviešiem.

Nekad neaizmirsīsim, ja mēs to darām, tad tai brīdī mēs cildinām režīmu, kas ir atbildīgs par visdrausmīgāko noziegumu cilvēces vēsturē – Holokaustu. Tas bija tas pats režīms. Diemžēl tas bija tas pats režīms, kur spaidu kārtā latvieši kā lielgabalu gaļa tika dzīti šajā te SS leģionā – 15., 19. SS divīzijās. Tas bija tas pats režīms, cita režīma nebija. Tas bija nacistu režīms. Viņus nesūtīja, lai viņi cīnās un aizstāv Latvijas brīvību. Viņus sūtīja frontē kā lielgabalu gaļu, lai paildzinātu šo Hitlera režīma agoniju, tikai kaut nedaudz paildzinātu. Tā bija ciešanu pagarināšana visiem. Tai skaitā arī latviešu tautai, un to aizmirst nedrīkstam. Atvainojos, ka es varbūt mazliet paplašināju šīs te tēmas ietvarus.

Paldies par uzmanību!

Leo Dribins

Paldies, Artūr, par tavu kaismīgo uzstāšanos! Sevišķi esmu iepriecināts, ka tā domā mūsu jaunie vēsturnieki. Un ka viņos nav pazudusi tā dzirksts, kura varbūt nepiemīt mums, vecāko paaudžu vēsturniekiem. Un to es

sevišķi tā varu uzsvērt sakarā ar mūsu nākamo runātāju Dzintaru Ērgli, kurš arī nāk no jaunās paaudzes un kopā ar Rudīti Viksni ir daudz piedalījies Latvijas Vēstures komisijas darbā, veidojot 23., tagad laikam jāsaaka 24., 2.5 šis Vēstures komisijas sējumus, kuri daudzkārt velta savus rakstus Holokausta vēsturei Latvijā un liek to vienlīdzības zīmi starp nacismu un boļševismu, par kuru šeit runāja Artūrs.

Dzintar, turpini!

Dzintars Ērglis

Paldies!

Pirmkārt, neesmu jau vairs nekāds jaunās paaudzes pārstāvis, bet vēsturniekiem jaunā paaudze laikam skaitās līdz 50 gadu vecumam.

Runājot par Vēsturnieku komisiju un tās pētījumiem par Holokaustu. Tātad ir iznākuši jau 25, būtībā tiek sagatavots 25. sējums, un no tiem seši sējumi ir veltīti Holokaustam.

Kas ir galvenais avots, uz kura pamata mūsu valsts vēsturnieki veido savus darbus par Holokaustu dažādās Latvijas vietās? Tie ir bijuši dažādi Valsts drošības komitejas arhīvu dokumenti. Šis arhīvs, kurš 1991. gadā pārgāja Latvijas Republikas Prokuratūras pārziņā, bet kopš 1996. gada ir Latvijas Valsts arhīva rīcībā. Un tieši pamatojoties uz šī arhīva krimināllietām, kurās tiek tiesāti ebreju slepkavas, ir iespējams izpētīt Holokausta norisi daudzās Latvijas vietās. Ja runājam par nepētītiem Latvijas ciemiem, mazpilsētām, tad ir divi iemesli. Pirmkārt, tāpēc, ka Latvijā ir ļoti maz pētnieku, kas nodarbojas ar Holokaustu, tos var saskaitīt uz abu roku pirkstiem. Un, otrkārt, tāpēc, ka vienkārši nav avotu. Nav materiāla, uz kura bāzes varētu veikt pētījumus.

Pētot šos Valsts drošības komitejas materiālus, vērā jāņem vairākas lietas. Tātad, kad šie slepkavas tiek arestēti un pratināti un pēc tam tiesāti, jāņem vērā, pirmkārt, cik ilgs laiks ir pagājis kopš 1941. gada notikumiem, jo daudzus no viņiem vēl tiesāja un arestēja pat 60.–70.gados. Turklāt šis 60. un 70. gadu lietas ir daudz pamatīgāk izpētītas. Tādā ziņā tās dod priekšroku pētniekiem, bet, no otras puses, tad kopš Holokausta šausmīgajiem notikumiem ir pagājuši vairāk kā 20 gadi. Tātad šis arestētais, pirmkārt, jau daudz ko neatceras, otrkārt, viņš tišām slēpj savu vainu, aizbildinoties ar atmiņas zudumiem, ar to, ka tagad jau esot kļuvis vecs.

Un vēl kāda interesanta iezīme, ka parasti slepkavas var atzīties visā, bet viņi vienmēr tomēr nogrūž, teiksim, vainu par mazu bērnu noslepkavošanu, ka to, lūk, ir darījuši citi. Viņš ir nošāvis māti vai tēvu, bet nu mazos

bērnus – tos ir nošāvis kāds no viņu kolēģiem vai no Arāja komandas, vai pašaisardzības grupā, kas Latvijas mazpilsētās ebrejus slepkavoja jau 1941. gada vasarā. Tādā ziņā visvairāk var ticēt šiem konfrontācijas aktiem, kad saliek kopā divus slepkavas un salīdzina ar izmeklētāju viņu liecības.

Runājot par pašiem izmeklētājiem, jāņem vērā arī to, ka īpaši tūlīt pēc Otrā pasaules kara 40. gadu otrajā pusē daudzas liecības padomju izmeklētāji tomēr ieguva fiziski iespaidojot, tātad vienkārši piekaujot šos arestētos. Un tajā laikā, pirmajos pēckara gados šo lietu bija ļoti daudz un pēc šīs konveijera sistēmas tajās vispār ir atrodams ļoti maz informācijas. Un nevar neatzīmēt arī to, ka padomju izmeklētājus jau neinteresēja ebreju liktenis, ebreju slepkavošana. Viņus interesēja tikai viena tēma – nodevība pret padomju dzimteni. Un pēc šī šablona arī tika tiesāti visi cilvēki un izmeklētas viņu lietas. Bez tam šajās lietās, gan daudz mazāk nekā slepkavas, parādās arī ebreju glābēji, kas šajās lietās figurē kā liecinieki. Un Latvijā glābēji bija visdažādāko tautību pārstāvji – latvieši, krievi, poļi, baltkrievi. Galvenokārt tie bija trūcīgi cilvēki – zemnieki laukos vai mazpilsētu, vai arī Rīgas, Liepājas un Daugavpils vienkāršie iedzīvotāji. Un bieži vien tie bija arī ticīgi cilvēki.

Taču šīs informācijas par glābējiem ir ļoti maz, un tāpēc ir apsveicams, teiksim, mana kolēģa Josifa Ročko veiktais darbs, kur viņš ar mutvārdu vēstures palīdzību cenšas papildināt šo informāciju. Un tā ir daudz bagātīgāka, nekā to var iegūt šajās čekas krimināllietās.

Pieminēšu vēl skaitļus, ka Latvijā gandrīz 500 Latvijas iedzīvotāju glāba ebrejus un, beidzoties Otrajam pasaules karam, viņi bija izglābuši apmēram 400 ebreju. Taču jāņem vērā, ka ne vienmēr šī glābšana beidzās veiksmīgi. Un šādu sarakstu ir arī sastādījis Marģers Vestermanis. Tas vēl nav pilnīgs, bet tas ir pamats tam, lai mēs šos cilvēkus apzinātu. Un, pamatojoties arī uz šo sarakstu, viņu vārdi ir ierakstīti pieminekļi blakus nodedzinātajai Horāļajai sinagogai Rīgā, Gogoļa un Dzirnau ielas stūrī, un arī pieminekļi Žanim Lipkem ir cieši sasaistīti ar šo glābēju tēmu un glābēju vārdiem.

Ja runājam par Holokausta literatūru, tad es gribu uzsvērt tādu darbu kā Elmāra Rivoša atmiņas, kas ir unikāls darbs un kuram vispār nav līdzīgu Latvijas Holokausta literatūrā. Tur liels nopelns ir arī šeit zālē esošajam Grigorijam Smirinam, kurš darbu sagatavoja izdošanai, jo Elmārs Rivošs bija ebrejs, kurš arī nokļuva geto, pārdzīvoja visas geto šausmas un jau 1942. gada februārī no geto izbēga un pēc tam visu laiku slēpās Rīgā pašā centrā – Tērbatas un Lāčplēša ielu rajonā.

Un arī šeit, kā jau minēju, visbiežāk ebreju glābēji bija ticīgi ļaudis, kas

uzskatīja, ka nodot cilvēku – tā nav kristieša cienīga rīcība. Un arī Elmāru Rivošu atbalstīja tieši šādi ļaudis, šāda ģimene. Jāņem vērā tas, ka Elmārs Rivošs šīs atmiņas rakstīja jau Otrā pasaules kara laikā, kad viņš slēpās. Tad viņam tas viss bija ļoti skaudrā atmiņā un viņš dienu no dienas lika uz lapas visas šīs savas skaudrās atmiņas. Viņš turklāt arī tajā laikā rakstīja vēstules un arī tās, lūk, šeit – šī grāmata ir iznākusi gan latviešu, gan krievu, gan tagad arī angļu valodā. Un Elmārs Rivošs ir ļoti kritisks gan pret sevi, gan pret ebrejiem. Viņš viņus neidealizēja, un tāpēc šīm atmiņām ir vēl jo lielāka vērtība. Viņš parādīja arī visas negatīvās tendences, kādas pastāvēja geto, kā tomēr bagātākajiem visa bija daudz, par labāku dzīvi tur nevar runāt, bet viņi atradās ļoti nevienlīdzīgās pozīcijās. Un ne vienmēr arī darbojās ebreju solidaritāte. Un tādēļ šai grāmatai, es domāju, ir vieta Holokausta atmiņu zelta fondā.

Paldies!

Leo Dribins

Paldies Dzintaram, es domāju, ka tādas grāmatas Latvijā var vēl iznākt, un paldies viņam par to, ka uzsvēra glābēju atmiņu lomu. Es to laikam neminēju. Tā ka Dzintars mani papildināja. Glābēju atmiņas arī, protams, ir ļoti svarīgs audzināšanas materiāls. Taču daudzi glābēji paši to nevar uzrakstīt, viņiem ir vajadzīga literārā palīdzība. Bet pats šis žanrs ir ārkārtīgi, ārkārtīgi svarīgs. Un tagad, turpinot mūsu sarunu, es dodu vārdu mūsu viesim, tas ir **Stīvens Smits** no Holokausta centra Newark Lielbritānijā, kurš pastāstīs mums par savu skatījumu uz Holokausta vēsturiskās atceres nozīmi.

Stīvens Smits

Jūs jau daudz dzirdējāt, tāpēc daudz nerunāšu.

Mums ir jādomā ne tikai par atmiņu, kā tā veido mūsu domas par vēsturi, bet arī par to, kā tā veido mūsu domas par mūsu sabiedrības struktūru mūsdienās. Šajā sarunā ir vairāki līmeņi, un viens tiem ir vēstures atmiņas politika. Mūs bieži vien var novērst no tēmas tas, ka mēs sākam saskatīt pagātnes politiku kā vienkāršu atspulgu no mūsdienām. Tā ir ļoti bīstama lieta. Jo tad mēs pārvēršam pagātņi par to, ko mēs vēlētos, it kā vēsture būtu tagadnē. To mēs varam novērot vienmēr, runājot par šo tēmu, jo mēs redzam, kā uzskats par Holokaustu mainās atkarībā no tagadnes realitātes.

Vai mēs patiešām ieklausāmies cilvēkos, kas izdzīvoja Holokaustu, tad,

kad mēs klausāmies. Ir svarīgas ne tikai to atmiņas, kas ir izdzīvojuši, bet arī to, kas bija vainīgi Holokaustā. Būtu jāieklausās visās šajās balsīs. Tomēr vissvarīgākais jautājums ir – kāpēc. Kāpēc slepkavas slepkavoja?

Leo Dribins

Tie to uztver citādi nekā cilvēki jūsu zemē. Redziet, tā ir tāda sāpīga brūce. Daudziem ir radinieki, kas gājuši bojā, bet ir arī tādi, kuru radinieki piedalījušies Holokausta noziegumā. Kā mums pret viņiem izturēties? Kā mums ar viņiem runāt?

Man pašam savā laikā nācās tuvāk iepazīties ar manas paaudzes jauniešiem, kuru vecāki kaut kādā mērā bija piedalījušies Holokausta īstenošanā. Un kā es izturējos, arī ir svarīgi. Es domāju, te nevar novilkt vienu līniju un visus nolikt zem šīs līnijas. Tā tas nav. Daudzi jau nemaz nezina, tie vecāki ir slēpuši bērniem savu pagātņi. Daudzi to zina un kaunas par to.

Man bija tāds Freimanis, viņš bija motobraucējs, bija ļoti pazīstams, un es zinu, ka viņa tēvs piedalījās ebreju dzīšanā uz Liepājas tuvumā esošo Šķēdes jūrmalu. Es viņam ne ar vienu vārdu nekad neko par to neesmu ieminējies. Nekad nevienu vārdu, nevienu.

Bet otru gadījumu pastāstīšu. Mana kolēģe bija jauna, glīta sieviete. Un tad es uzzināju, ka viņas vīrs ir apcietināts, aizsūtīts uz soda nometni, ka viņš kā policists ir piedalījies arī ebreju transportēšanā uz nogalināšanas vietām. Tas ir tāds gadījums. Un tomēr ne tas. Viņas dzīvokli bija nogalinātās ebreju ģimenes mēbeles, klavieres, gleznas, un viņa kā padomju cilvēks sevi reprezentēja diezgan paceltu galvu. Ziniet, es ar šo sievieti vairs nesasveicinājos, es viņu nicināju. Un es teikšu pat atklāti – es viņu ienīdu. Bet es viņai to nekad atklāti nepateicu, man tas jāatzīst. Man šķiet, ka es darīju pareizi, jo vārdi jau te neko nebūtu līdzējuši, bet es viņai iegriezu – to es varētu teikt. Es viņai dzīvē iegriezu. Varbūt, ka viņa saprata, par ko tas ir. Viņa varbūt arī saprata. Un man par to nav sirdsapziņas pārmetumu. Ne viņa tika represēta, nekā, bet viņas karjerai es iegriezu. Kaut gan citādā veidā, ne tā, ka es teiktu, ka tavs vīrs, nē, es viņai to nodarīju citādi.

Jā, redziet, tie cilvēki ir dažādi. Es domāju, tādēļ pret viņiem ir dažāda attieksme. Mēs nekādā gadījumā nedrīkstam sludināt, ka līdz septītajam augumam bērniem ir jāatbild par savu tēvu grēkiem. Es domāju, tas ir nepieņemams šodienas pilsoniskajai sabiedrībai, nepieņemams pieņēmums. Ir jācinās par bērniem un par bērnu bērniem, lai tie ietu pa citu ceļu.

Es jums minēšu vienu faktu, lai rabi man piedod, ka es to minu. Heinrihu

Himleru visi zina, vai ne? Visi zina, kas tas bija. Kāds tas bija šausmīgs necilvēks un briesmonis. Viņa vecākais brālis Ernests arī bija fanātisks nacists. Un atbalstīja savu brāli, atbalstīja. Izdarīja pašnāvību tāpat kā viņa brālis Heinrihs. Šī cilvēka mazmeita apprecējās ar ebreju. Viņa saka, ka to nav darījusi apzināti, ka tā esot sanācis. Ka viņi ir iemīļējušies, un viņa ir laimīga, ka ir izdarījusi šo izvēli. Ar to viņa protestē pret visu Himleru dzimtu, kura vēl joprojām palika diezgan nacistiska. Viņa nostājās pret viņiem, un ar šo savu soli, viņai piedzima bērns, dēls piedzima, ar šo savu soli – tā bija viņas atbilde uz Heinriha un citu noziegumiem. Redziet, var būt tā arī. Un cīņa par paaudzēm, par paaudžu stāju un apziņu ir bijusi visos laikos.

Man ļoti patika viens arguments, ko Artūrs Žvinklis minēja par cilvēka cieņu. Ziniet, kad nodibinājās Vācijas Federatīvā Republika, tad viņi ilgi domāja, kā formulēt savas konstitūcijas pirmo pantu. Šeit runa jau gāja par Holokausta sekām. Kā formulēt, lai tas nekad neatkārtotos un lai tas būtu nosodīts vienā pantā. Filozofs Kārlis Jaspers bija ieteicis šo pantu: „Cilvēka cieņa ir neaizskarama”. Konstitūcijas 1. pants. Lūk, tā ir norobežošanās no pagātnes. Krasa norobežošanās. Tur, kur cilvēka cieņa tiek mīdīta ar kājām, tiek gatavots ceļš noziegumiem pret cilvēci.

Godājamie mūsu apaļā galda dalībnieki, mēs dodam jums vārdu. Mēs esam gatavi uzklaut jūsu domas, katram trīs minūtes. Daudz laika mums nav, bet jūs varat izteikties, formulēt un aizstāvēt savu viedokli. Var arī krieviski.

Rabīns Menahems Barkahans

Man ir daudz vieglāk nekā godājamajiem profesoriem, tāpēc ka es neesmu zinātnieks, neesmu vēsturnieks, neesmu pasniedzējs, uzskatu sevi par šīs tēmas organizētāju, kurš ir uzņēmies virzīt šo jautājumu

Vispār man ir jautājums Artūram Žvinkļa kungam: vai ir iespējams, es teiktu, ka nav iespējams, salīdzināt traģēdijas, vai ir iespējams salīdzināt režīmus? Ja mēs salīdzināsim režīmus, tad mēs varam salīdzināt traģēdijas. Tas ir liels jautājums. Un jautājums par atmiņu patiešām paliek.

Mana tēva vectēvs, mans tēvs ir no Līvāniem, un Līvānos dzīvoja viņa vectēvs, mans vecvectēvs, un tur bija lieliski kaimiņi, arī tāds puisis Jurka, kurš vienmēr mēdza ienākt, vienmēr viņu pabaroja. Bet, kad sapulcināja visus Līvānu ebrejus, tad šis Jurka paņēma lielas naglas un dzina tās vecajam Rovenberam Koblenzam galvā un pēc tam viņu apraka. Tas ir no vienas puses. No otras puses, es atceros sevi kā zēnu 50. gados Jaunjelgavā, un kad

es biju izgājis, nezinu, kas tie bija, bet kaut kādi komunisti, VDK, staigāja un ķēra mežabrāļus. Man kā cilvēkam bija ļoti žēl šo puīšu, es nevarēju saprast, kāpēc viņus ķer, kāpēc to dara. Šodien es to saprotu, negribu nosodīt.

Es gribētu teikt, ka viss, ko mēs darām, nav domāts tam, lai kādam lūgtu piedošanu, piedošana mums nav jāmeklē nevienam, ne pie viena un ne no viena. Mēs visi šeit sēžam, vismaz es to tā redzu, mēs šeit pulcējamies, vismaz es tā domāju, mēs par to rakstām, tas ir zināms, tikai viena iemesla dēļ – mēs meklējam atmiņas, paturēt atmiņā visus, bet tādā mērā, lai tās patiešām būtu patiesības atmiņas.

Runājot par jūsu minēto gadījumu, godājamais profesors Dribins, par Himlera brāļa mazmazmeitu, kura apprecējusies ar ebreju. Protams, man kā rabīnam ļoti grūti pateikt, ka atbalstu laulības starp dažādu tautību pārstāvjiem. Kad pie pravieša Samuela atnāca ebreji un sacīja: vēlamies būt kā visas tautas, iecel mums ķēniņu, viņš atbildēja: jūs esat kā visas tautas, tas ir pats labākais katrai tautai. Bet palieciet tādi, kādi esat.

Reiz mans nelaiķa tēvs, viņam bija žurnālistu konference, un bija viens jautājums par jauktajām laulībām, kāda latviete, viņas draugs ebrejs. Mans tēvs, kurš bija ievērojams rabīns, ievērojams cilvēks un liels Latvijas nacionālists, viņš saprata tā svarīgumu, katras tautības būtību, kurai jālepojas ar to, kas tai pieder. Katrs, lai kas tas būtu. Viņš sacīja: „Dariet visu, lai jums piedzimtu bērni, kas veidotu jūsu nāciju.”

Es gribētu teikt tikai vienu un pateikties visiem par to, ka jūs atnācāt. Ceru, ka mēs neslēdzam šo semināru, es ceru, ka šo piemiņu, kuru mēs visi meklējam, tā tiešām kļūs par to, kas tiks nodota no paaudzes paaudzē, un visi atcerēsies tikai labo. Un atcerēties, ka ir bijis sliktais, bet tas vairs neatkārtosies.

Artūrs Žvinklis

Es domāju, ka šeit mūsu starpā nevar būt ne mazāko domstarpību. Es teikšu līdz galam vienu lietu, kas varbūt kādam neliksies korekta vai liksies pat sāpīgi nekorekta, bet man tas ir jāsaka. Ja mēs tomēr dalām šīs ciešanas, tad latvietis nedrīkst aizmirst vienu lietu – kad ebrejus Holokausta laikā nostādīja bedres malā un nošāva nacistu okupācijas režīma laikā, nešķirojot – vīrietis, sieviete, bērns, zīdāinis – vienalga, visus, tā ir totāla iznīcināšana. Staļiniskais režīms, deportācijas, aresti, falsificētas krimināllietas kādam vismaz atstāja cerību izdzīvot. Šī ir tā lielā atšķirība. To mēs aizmirst nedrīkstam.

Es varbūt vienkārši nepaspēju to visu līdz galam pateikt laika trūkuma dēļ. Bet šis moments mums tomēr jāatceras, tā nav dališana ciešanu hie-

rarhijās, ka, lūk, tas, kurš mira Sibīrijā badā, cieta vairāk par to, kuru pieveda pie bedres un vienkārši nošāva. Tā nav dališana hierarhijā. Vienkārši ir jāatceras, ka viena režīma apstākļos tomēr bija kaut iluzora un bieži vien arī ne iluzora izredze izdzīvot. Kamēr Rumbulā, mēs zinām, šajā traģēdijā izdzīvoja tikai daži. Tā bija domāta visiem uz neatgriešanos. Kamēr, kā es jau teicu, staļiniskās represijas šajā ziņā bija mazliet citādas, te šie veidi dažādojas, ir dažādi – divi veidi.

Bet, kas attiecas uz naidīgumu Latvijas valstī Latvijas tautai, tad tur starp abiem šiem režīmiem, manuprāt, liekama trekna vienlīdzības zīme. Kas attiecas vēlreiz uz staļinisko režīmu un padomju režīmu, arī tā turpinājumā, tad tas bija, šeit arī ir nianse, tas bija vienādi naidīgs latviešu tautai, vienādi naidīgs Latvijas ebreju kopienai, vienādi naidīgs Latvijas poļiem, vienādi naidīgs Latvijas romiem – čigāniem, vienādi naidīgs jebkurai citai tautībai vai etniskai grupai, kas šeit dzīvoja. Vienādi naidīgs Latvijas krieviem, un tas arī ir ļoti būtisks moments, kas jāatceras.

Vēl viens moments, tagad no citas operas. Var trīs reizes minēt, ir piefiksēts, kurš pirmais bija 1941. gadā, pat ne 17. jūnijā arestētais, bet arestēts jau naktī no 14. uz 15. jūniju, kad notika Mašlenku un Šmaiļu incidents, un kurš pēc tam saņēma nāves spriedumu par neko. Tas nebija latvietis, tas bija Latvijas krievs, kuram bija tā nelaime dzīvot uz pašas robežas, viņš tika arestēts, aizvests un pēc pusotra gada mocībām nošauts. Tā kā šādi gadījumi arī ir jāatceras.

Es to nerunāju, lai apgalvotu, ka pastāvēja ciešanu hierarhija. Ciešanu hierarhija nevar pastāvēt un nevar būt. Noziegums ir noziegums. Slepka un slepkava. Slepka nav nacionalitātes. Bet, lai to mēs varētu teikt, mūsu tautai vienmēr tas ir jāatceras. Diemžēl visdziļākajā mērā jāsaprot šis traģēdijas būtība un pašiem ir jānorobežojas, nevis jāmeklē attaisnojumi. Nu, jā, bet mūs tur vadīja, mēs nenoteicām, mēs negribējām, mūs piespieda. Šādiem attaisnojumiem šādā gadījumā nav pamata. No slepkavas un, vēl jo vairāk, no masu slepkavas, tauta norobežojas un izslēdz to no savas vides. Tas attiecas uz visām tautām, tā dara ebreji, tā dara normāli domājošas tautas, tā jādara arī mūsu tautai. Tad es domāju laika gaitā šis jautājums būs vismaz vēsturiskās izpratnes, tolerances un cieņas līmenī atrisināts. Un nebūs vairs šo smago diskusiju, nebūs apvainojumu – žīdu šāvēju tauta, un tamlīdzīgas lietas. Un apsūdzības ebrejiem par piektā kolonnas veidošanu 40. gada 17. jūnijā, par mistisko tanku bučošanu. Tas viss atkritīs automātiski, ja mēs atcerēsimies šos cilvēkus un cilvēka cieņas pamatprincipus.

Paldies jums!

Mejers Melers

Tieši par apbedījumu vietām. Diezgan neērti sanāk, ka es, nebūdamas ne pasniedzējs, ne skolotājs, lūdzu jūs, mācībspēkus, nekad nepazemot savus skolniekus. Līdz ar to viņam rodas tāds komplekss, nepilnības komplekss, tas ir viens. Un, no otras puses, nedrīkst pieļaut visatļautību. Tas nozīmē arī to, ka viņš netiks sodīts. Un treškārt, jācenšas audzināt cilvēkus, lai viņam nebūtu tās mantkārības. Kāpēc es par to stāstu?

Gan Ērglis, gan Viksnes kundze zina, ka tie daudzie slepkavas nebija antisemīti, bet bija mantkārīgi. Bija tāda cenšanās parādīt, ka tagad man rokā ir ierocis un tagad es tev parādīšu, ka tu mani nicināji. Un atkal, ka es to varu tagad darīt, un neviens man neko neaizrādīs. Tie bija vieni no slepkavības motīviem.

Jautājums ir par to. Pēc kara teica: lai tas nemūžam neatkārtojas. Bet tomēr, ja mēs tagad paskatāmies uz šodienu: tas var atkārtoties vai nē. Jūs varat mani nosodīt, bet es pateikšu – tas var atkārtoties. Atcerēsieties, jūs esat jaunāki, atcerēsieties ārstu lieta pirms Staļina nāves, kad ebrejus izmeta ārā no darba vietām, ka ebrejus sēdināja cietumā, ka ebrejus uz ielām piekāva, spļāva viņiem virsū. Tieši no valsts puses bija radīts liels naids. Un kad no valsts puses pret kaut ko, pret kaut kādu parādās naids, tas iedarbojas ļoti strikti.

Tagad Dribina kunga uzdevumā es pētīju ebreju presi par 1940. gadu. Un tur bija viens mazs raksts, neliels raksts par radio ietekmi. Par ko rakstīja? Rakstīja par propagandu. Propagandu, salīdzinot vācu propagandu ar franču propagandu un ar Anglijas propagandu. Un arī ar Amerikas. Un teica, ka vācu propaganda ir ļoti iespaidīga, un Gēbelss pateica, ka laba propaganda ir jau puse no uzvaras. Katrai armijas vienībai klāt bija propagandas daļa, kur bija korespondenti, radio korespondenti, fotogrāfi. Un, tikko ienākot iekšā, uzreiz sāka meklēt, kas bija slikts iepriekšējās varas laikā. Fotografēja un radīja to slikto. Uzņēma arī fotogrāfijas, kur vietējie bērni kopā ar smejošiem vācu zaldātiem ēda konfektes un tā tālāk. Viss gāja, ka no frontes tika vests ar mašīnām un ar lidmašīnām uz Berlīni. Filmējās Vohenposts. Visas tās fotogrāfijas, ko jūs redzat muzejā par Šķēdi Liepājā, par nošaušanām, kailas sievietes. Tas ir atsevišķs stāsts, kā ebreji tika pie tām fotogrāfijām. Kā viņi slēpa visu kara laiku. Tā ir cita lieta. Bet propaganda, naids – tas tika darīts uzreiz. Un šī naida uzkurināšana: ebreji – komunisti, ka visur vainīgi ebreji, – tas ļoti iespaidoja un par to arī vajag stāstīt, ka tāda propaganda ir ļoti, ļoti kaitīga, jo tā ir ļoti iespaidīga.

Un vēl, ja mēs runājam par Holokaustu, vajag, no vienas puses, apmek-

lēt tos pieminekļus. Ne vienmēr jūs atradīsiet cilvēku, kurš ir izdzīvojis un pārdzīvojis. Un ne vienmēr vajag viņu uz turieni vest, lai viņš vēlreiz pārdzīvotu visas mokas. Viņš nelabprāt iet, un viņš tagad ir tik vecs, ka nevar turp aiziet.

Bet papētiet savā novadā, kādi tur bija ebreji, kā viņi dzīvoja, kā viņi audzināja bērnus, kā viņi sadzīvoja ar kaimiņiem, kā viņi tirgoja, kā viņi deva uz krīta – „židiņ, dod uz krītiņ”, deva uz parāda. To vajag stāstīt un parādīt to vietu, varbūt aiziet tur ar ziediem. Tas paliks bērniem atmiņā. Man tāds lūgums – apmeklējiet tās vietas. Meklējiet vēl citas vietas, es nezīnu, mēs jau desmit gadus pie šīs lietas strādājam. Es sākumā biju pārliecināts, ka visu atradišu. Taču nē, jo daudzviet dažās mājās dzīvoja viena ģimene, ebreju ģimene, tirgotāju ģimene. Kur viņus noslepkavoja? Vai tepat blakus mežiņā, kā Virešos, vai viņus veda tā kā visus atpakaļ uz Ventspili, vai viņu nošāva pa ceļam. Tomēr vēl ir cilvēki, kas jums, vietējiem, pastāstīs vairāk nekā man un Ročko. Jums varēs pastāstīt, jums varēs parādīt, kur ir tā vieta.

Juris Goldmanis

Apaļā galda dalībniekiem: vai komentāri ir?

Daugavpils Universitātes kolēģis Dmitrijs Oļehnovičs.

Dmitrijs Oļehnovičs

Par to, ka es gribu uzdot jautājumu, pateica Pētersones kundze. Tagad tie mācībspēki, kuri atnāca uz konferenci – semināru, paldies, ka arī es šeit esmu, mani šis temats interesē visu laiku un dažus gadus, sevišķi sakarā ar to, ka antisemitisms Ukrainā vienmēr bija un pēdējos mēnešos un pēdējos gados, un sevišķi pēdējos mēnešos tas tur palielinājās un pieņēmas spēkā. Un viens no tiem avotiem, no kuriem viss tas nāk pašlaik, arī avīzes. Es to varu pateikt kā žurnālists, bet pēdējā laikā internets, un arī Latvijā internetā, es domāju, ka pēc šī semināra lekcijām stāstīs par to, ko mēs šeit dzirdējām. Bet skolēni no interneta jau saņem simt reizes vairāk nekā pateiks skolotājs vai mācībspēks.

Paldies!

Leons Dribins

Ziniet, es negribu pārvērtēt internetu. Internets nekādas idejas nedod. Faktiski nedod, nē. Un nekādu apvārsni nezīmē. Internets iedarbojas uz jutoņu, uz cilvēka jutoņu. Uz zemapziņu vairāk nekā uz apziņu, uz tādām

neapzinātām iekšējām naida un pusnaida izpausmēm, kuras tajā internetā ir guvušas savu realizējumu. Tie cilvēki, kas tur ir, tie jau nav idejiskie pretinieki, tie arī paši nav idejiski sagatavoti, bet tie aizspriedumi, tādi kļūdaini mīti un iekšēja vajadzība ultraradikāli izpaust sevi noved pie šiem antisemitiskajiem izlēcieniem. Ziniet, te psihiatram ir arī varbūt vairāk darba nekā vēsturniekam, piedodiet man. Un tiešām šī psihozā publika ir apsēdusies šodien pie datoriem un ražo savu produkciju. Tā ir kaut kāda nelaime, kas nākusi klāt šai interneta invāzijai, kura visumā ir saprotama un ir mūsdienu civilizācijas progress.

ANTISEMĪTISMA PROPAGANDA VĀCU OKUPĒTAJĀ LATVIJĀ: MODEĻI, KANĀLI, AUDITORIJA

Dmitrijs Oļehnovičs
(Daugavpils, Latvija)

Labdien, godātie kolēģi, labdien, klātesošie!

Lai zināmā mērā iekonomētu jūsu laiku un taupītu arī jūsu spēkus, jo es saprotu, būs ļoti slikti, ja šajā auditorijā es palikšu pēdējais. Mēģināšu uzreiz nospraust dažas idejas, par kurām šodien mēģināšu runāt.

Mēs šodien jau dzirdējām, ka, runājot par Holokaustu, apzināti vai neapzināti, bet noteikti, manuprāt, apzināti, mēs sākam diskutēt par antisemitismu un antisemitisma izpausmēm gan pagājušajā gadsimtā, gan arī šajā gadsimtā. Jautājums par antisemitismu ir viens no tiem jautājumiem, par kuru var runāt, var diskutēt ļoti ilgi.

Manas prezentācijas vadmotīvs patiesībā ir saistīts ar tādu varbūt nevis zinātnisku prezentāciju, bet lielākoties ar mēģinājumu paust savus uzskatus attiecībā uz to, kas ir antisemitiskā propaganda, kas bija antisemitiskā propaganda 40. gados. Es nevarēju runāt tikai par vācu okupācijas laiku, man noteikti būs jārunā arī par 40. gadu, lai saprastu tos notikumus, kuri sekoja vēlāk. Bet es nevarēju arī neinterpolēt tās idejas uz mūsdienu situāciju.

Kas ir antisemitisms? Runājot par antisemitismu, mēs varam atrast ļoti daudz definīciju. Un definīcijas varētu būt ļoti dažādas. Bet viena no tām, kura ir visvienkāršākā, bet kura reizēm arī neiztur kritiku, tā ir nepatika pret ebrejiem. Nepatika pret ebrejiem, un kāpēc uzreiz rodas kritika, ļoti vienkārši, izejot no tā, jebkura darbība, kura ir vērsta pret ebreju tautas pārstāvi, var būt klasificēta kā antisemitisma akts. Kā mēs visi saprotam, pēc šīs koncepcijas vislielākā antisemitiskā valsts ir Izraēla, jo starp kaimiņiem rodas strīdi, starp draugiem rodas strīdi un tā tālāk, un jebkurā gadījumā to var klasificēt.

Līdz ar to, runājot par antisemitismu, mums noteikti ir jāsaka par to, ka tas nozīmē neebreju negatīvo attieksmi pret ebrejiem. Tas ir viens no momentiem, kuru bieži vien daži kolēģi mēdz arī aizmirst.

Otrs moments, ka antisemitisms ir nacionālisma galējības veids, nacionālisma galējība. Un vēl joprojām zinātnieki strīdas par to, vai antisemitisms ir tikai ksenofobija vai tikai šovinisms. Dotajā brīdī es negribu uzņemties atbildību par to, ka man ir absolūta patiesība, es domāju, ka jebkurā gadījumā antisemitismu kā ksenofobiju, nepatiku pret citu, burtiskā tulkojumā bailes no svešā, bailes no ebrejiem kā no konkurentiem un tā tālāk. Un šovinisms, ideoloģija, kas balstās uz priekšstatu par to, ka es, manas etniskās grupas pārstāvji ir pārāki par viņa. Kultūra, bizness, uzņēmējdarbība un arī citas nozares.

Runājot par antisemitismu, mēs ieraudzīsim to, ka mēs varam runāt, ka tā ir gan ksenofobija, gan arī šovinisms. Kad parādījās vārds, pats jēdziens „antisemitisms” – parādījās salīdzinoši nesen. Kaut gan, protams, šī ideoloģija pastāvēja gadsimtiem ilgi. Ļoti grūti atrast to robežu, kad tad antisemitisms parādījās kā uzskatu kopums.

1879. gadā vācu žurnālists Vilhelms Mārss savā brošūrā puda ideju, ka ebreji ir tie, kas apdraud eiropiešus, viņš runāja par ģermānismu tādā ļoti plašā nozīmē – attīstoties tie varētu būt kā kaitnieciski elementi un tā tālāk.

Šeit ir vēl viens moments, par kuru mums ir jārunā, un par kuru mēs nedrīkstam aizmirst. Antisemitisms, šo jēdzienu ir iespējams attiecināt tikai un vienīgi uz ebreju tautas pārstāvjiem. Neraugoties uz to, ka pie semītu tautām var pieskaitīt arī daudzas citas tautas, to skaitā arī palestīniešus un arī daudzas citas tautas, kas dzīvo Tuvajos Austrumos.

Runājot par antisemitismu, mēs noteikti varam izcelt tādus sava veida antisemitisma izpausmes veidus. Šis dalījums varētu būt ļoti dažāds. Manuprāt, tas nav labākais, tā nav labākā klasifikācija, bet šajā gadījumā, manuprāt, tā ir atbilstošākā klasifikācija tieši hronoloģiskā griezumā.

Un, runājot par antisemitismu, mums noteikti ir jāpiemin antīkais antisemitisms. Jūs esat profesionāļi un jūs noteikti zināt, ka laikmetu pirms mūsu ēras un arī pēc mūsu ēras mēs varam raksturot kā mitoloģiskas domāšanas laikmetu.

Neraugoties uz to, ka bieži vien domāšanas struktūru Senajā Grieķijā vai Romā mēģina attēlot kā zinātnisku domāšanu vai zinātniski loģisku domāšanu, tomēr tā balstījās uz mitoloģiskas domāšanas pamatkonceptiem. Galvenais no kuriem bija pasaules dalīšana uz „mēs” un „viņi”. Mēs esam labi jebkurā gadījumā, bet viņi ir slikti. Turklāt vienkopus mēs nedrīkstam

runāt par to, ka notika indivīda izdalīšana jeb cilvēka izdalīšana no kopienas. Katrs cilvēks, kas iekļauts noteiktā vidē, ir nekas cits, kā šīs vides īpašību nesējs.

Un līdz ar to pastāvēja pasaules dalījums barbaros citiem un arī mums, uz civilizēto pasauli. Un noteikti antīkais antisemitisms ir zināmā mērā diezgan interesanta parādība viena iemesla dēļ. Jo nepatika pret ebrejiem lielākoties bija saistīta ar to, ka viņi ir citi. Turklāt daudziem tā laika iedzīvotājiem ļoti grūti bija saprast ticības reliģisko formu. Kā var lūgt dievu, kurš nav redzams. Kuru mēs nevaram ieraudzīt, sataustīt un tā tālāk. Īpaši Grieķijai un Romai un arī citām kultūrām reliģijai noteikti bija zooma, omorfa vai antropomorfa forma. Ir kaut kāda skulptūra, kurai mēs varam arī lūgt kaut ko, tur tas nepastāvēja. Kā tā var būt. Un līdz ar to pastāvēja ļoti dažādi priekšstati, aizspriedumi un tā tālāk.

Bet antīkais antisemitisms ir ļoti sarežģīta parādība un ar to pašlaik vairāk nodarbojas tieši vēsturnieki, antīko laiku vēsturnieki un filozofi. Tādā konceptā tas vairs nav sastopams arī pašlaik.

Otrais moments ir kristīgais antisemitisms. Uzreiz man ir jāsaka, ka kristīgais antisemitisms nekur nav pazudis. Un dažādas tā formas saglabājas arī pašlaik un diemžēl tas funkcionē arī Latvijas iedzīvotāju apziņā, Latvijas iedzīvotāju vidū. Un bieži vien nodarbošanās ar mutvārdu vēstures avotu vākšanu un apstrādāšanu, daži zinātnieki uzskata, ka tie ir ierindas cilvēki un viņiem tur ir savi mīti. Jā, reizēm jā, tiešām Latgalē vēl joprojām mēs varam sastapt tādus uzskatus, kurus pauž cilvēki jau, kā es smejos, mūsu vecumā, septiņdesmit pieci un vairāk, izglītoti, – jā, ebreji ir tie, kas, pirmkārt, nogalināja dievu, Kristu, kas viņu iznīcināja, tas ir skaidrs. Un viņu skaidrojumi ir ļoti vienkārši. Šeit es lietošu vienu no visbiežāk sastopamajiem vārdiem: они боженьку убьили. Skaidrs, ja?

Otrais moments noteikti ir saistīts ar to, ka ebreji ir tie, kas ne tikai nepieņēma kristīgo baznīcu, nepieņēma ticību, bet ebreji krasi pret to nostājās. Un šis priekšstats diemžēl, bet reizēm pastāv arī tagad. Tas tiek kultivēts dažādā veidā. Baumas, tenkas, leģendas un tā tālāk.

Vēl viens moments, kurš pastāv arī tagad. Tādā ļoti devalvētā veidā, bet tomēr pastāv. Priekšstati par ebreju it kā asins rituāliem, kurus Mozus ticīgie piekopj savos svētkos. Domāju, jūs noteikti esat dzirdējuši par to, kad tiek gatavota maca, obligāti ir jāpievieno kristīgu bērnu asinis, tās noteikti ir jālieto. Neraugoties uz to, ka visi zina, ka ticīgiem ebrejiem lietot uzturā asinis ir stingri aizliegts. Visi zina, ka, ja uz desmit maizēm ir uzpilējis viens piliens, tad desmit maizes ir jāiznīcina un tā tālāk.

Situācija reizēm pat nonāk līdz absurdam. Mana kolēģe, ļoti izglītota, akadēmiski un profesionāli izglītota kundze, brīdī, kad uz universitāti bija atnesta maca, atteicās to ēst. Viņas skaidrojums bija ļoti vienkāršs: es zinu, ka viss kārtībā, es zinu, ka tur nav asiņu, bet mana vecāmamma teica, ka... un es nevaru pārkāpt. Tur strādā nevis apziņa, racionāli un loģiski viņa to saprot, bet zemapziņas līmenī atteikties no tādiem aizspriedumiem ir ļoti grūti. Un šeit šie stereotipi, šie aizspriedumi funkcionē gan latgaliešu, gan latviešu katoļu vidē, gan arī krievu pareizticīgo un vecticībnieku vidē, gan arī poļu vidē ar dažādiem izņēmumiem un tā tālāk.

Tātad priekšstati par asins rituāliem, kuri parādījās ļoti senā pagātnē, vēl joprojām ir dzīvi. Vēl joprojām ir dzīvi un diemžēl tie pašlaik arī tiek reproducēti. Pavisam nesen vienā no studiju kursiem mēs reiz skārām arī šo jautājumu, un viena studente, pilnā nopietnībā, studente, kura jau šogad iegūs bakalaura grādu, viņa pilnā nopietnībā saka: – Jā, man vecāmamma par to stāstīja. Un viņa tam tic. Un kad es viņai mēģināju skaidrot, jā, viņa piekrīt visam, bet vecāmamma ir zināma autoritāte.

Es domāju, ka lielākā daļa no jums ir redzējusi šo skulptūru. Strasbūras templis, kur alegoriskā veidā attēlota kristīgā baznīca, skaista jaunava un sinagoga. Jaunava ar aizsietām acīm un salauztu šķēpu. Tas ļoti labi attēlo arī kristīgā antisemitisma būtību kopumā. Tātad – zaudētāja. Moderno jauniešu valodā runājot, lūzere.

Vēl viens no momentiem, par kuru mums ir jārunā, un es saprotu, ka šeit esošie profesionāļi var apstrīdēt sniegto klasifikāciju, bet kopumā mums ir jārunā arī par jauna veida antisemitismu.

Leons Polikols savā izcilākajā, manuprāt, grāmatā par antisemitismu stingri iedala antisemitisma veidus. Bija ticības laikmets un ir, viņš arī runā tieši par to, ka arī ir, zināšanu laikmets. Un tikai zināšanu laikmetā, neraugoties uz to, ka mēs bieži vien absolutizējam, zinātnē varēja parādīties rasistiskais jeb rasiskais antisemitisms, kas balstījās uz pseidozinātniskiem apgalvojumiem, kuri balstījās uz priekšstatiem par to, ka pastāv dažādas rases un šīs rases ir nevienlīdzīgas savās spējās. Ir baltie cilvēki, kuri ir labāki, un ir pārējie. Šī gradācija ļoti, ļoti bieži balstījās uz spekulatīviem uzskatiem. Un rasistiskais antisemitisms tādā jau zināmā mērā izteiktā kategorijā varēja parādīties tikai 19. gadsimtā. No vienas puses Franču revolūcijas iespaidā, kad sabruka vecās Eiropas, tā laika, terminoloģija, esošā ideoloģija. Jauna ideoloģija vēl nebija izveidota. Sāka veidoties to skaitā arī šovinistiskā ideoloģija un krasi nacionālistiskā ideoloģija. Un sāka attīstīties arī zinātnē un turklāt arī pseidozinātnē, ko mēs varam nosacīti uzskatīt par tādu sava

veida pamatu. Ir uzskati, zinātniski uzskati, un pēc tam daži domātāji mēģina tos interpretēt dažādos veidos, ļoti dažādās formās.

Rasistiskā antisemitisma būtība ir, no vienas puses, ļoti vienkārša, no otras puses, tā arī šausmina savā vienkāršībā. Proti, ebrejs, jeb ebreju tautas pārstāvis ir slikts tikai tāpēc, ka viņš ir cēlies no ebreju tautas. Un nekas nevar viņu glābt, šajā gadījumā, ja mēs mēģināsim runāt jau par Holokaustu, no iznīcināšanas. Jo, pieņemsim, runājot par kristīgo antisemitismu, ļoti bieži bija gadījumi, protams, izņemot Spāniju, Tomasa Torkvemadas laiku un nedaudz vēlāk, kad pāriešana jebkurā kristīgā ticībā varēja glābt cilvēku no iznīcināšanas. Šeit pamats bija tieši izcelsme, vai, runājot jau nacionālā sociālisma klasīku valodā, tieši asinis, un tieši tas ir pamats tam, ka ebrejs ir slikts. Proti, runājot par Holokaustu, nekas nevarēja glābt no iznīcināšanas. Ja mēs runājam tādā ideoloģiskā limenī. Nekas, ne pāriešana kādā citā sociālā statusā, ne, pieņemsim, pāriešana kādā citā reliģijā, nekas.

Un ir pamats runāt arī par to, ka 20. gadsimtā, it īpaši, protams, pēc Holokausta parādījās tā saucamais modernais antisemitisms, kuru ļoti bieži dēvē arī par anticionismu vai arī par politisko antisemitismu. Un tur pamati bija ļoti dažādi. Viens no tiem – viens no pamatiem bija saistīts ar to, ka parādījās Izraēlas Valsts. Proti, parādījās Izraēla, Izraēla bija izveidota, līdz ar to palestīnieši un daļa no arābiem, kas apdzīvoja to teritoriju, uzskatīja, ka ebrejiem nav tiesību uz savu valsti.

Nākamais moments, kas arī bija ļoti, ļoti svarīgs un par to mēs nedrīkstam aizmirst. Tad, kad tika runāts par Izraēlas izveidi, Padomju Savienība cerēja uz to, ka Izraēla tomēr kļūs par sociālistisku valsti. Un pēc visiem zināmās neveiksmes Staļina un vispār komunistiskās varas attieksme pret ebrejiem kļuva krasi negatīva. Un šeit arī šodien runāja par tā saucamajām ārstu lietām, bet tādu gadījumu bija ļoti daudz. Un 60. un īpaši 70. gados anticionisms kļuva par sava veida tādu vadošo ideoloģiju, kuru atbalstīja, viennozīmīgi atbalstīja Padomju Savienība. It īpaši pēc vairākām neveiksmēm, kur Padomju Savienība atbalstīja arābu valstis.

No otras puses, runājot par jauna veida antisemitismu, mums ir jārunā arī par arābu valstīm. Un es domāju, ka visiem ir zināms fakts, ka pašlaik ir dažas valstis, kur valstiskā limenī notiek Holokausta noliegšana, kur galvenais valsts pastāvēšanas lozungs ir „Iemetīsim Izraēlu jūrā”, un vairāki citi lozungi.

Un, protams, viens no jauna veida antisemitisma atbalstītājiem ir Irāna, kuras prezidents Mahmuds Ahmadinedžads vairākas reizes pats publiski ir ļoti negatīvi izteicies par Izraēlu. Viņš ir viens no tiem, kas nepārtraukti

mēģina noliegt arī Holokausta faktu un organizēja arī zinātnisku, ļoti lielās pēdīnās, konferenci, kura bija veltīta Holokausta izpētei, kur nepiedalījās neviens no nopietniem zinātniekiem, bet tādi pseidozinātnieki un revizionisti, kuru galvenais mērķis bija parādīt to, ka Holokausta vai nu nebija vispār un tas ir izdomājums un mīts, vai nu, tas gan ir ļoti dīvaini, par to, ka Holokaustu pat speciāli organizēja ebreji, lai dibinātu Izraēlas Valsti un tā tālāk. Tādi klīniski gadījumi, kur ne katrs ārsts var palīdzēt, bet tas ir pamats modernajam antisemitismam. Un mēs arī zinām par to, ka ANO tribīnēs vairākas reizes bija apspriests jautājums par to, ka cionisms jeb Izraēlas Valsts oficiālā politiskā ideoloģija ir pielīdzināma fašismam vai nacismam un tā tālāk. Un pēc vairāku zinātnieku prognozēm šie procesi tikai paplašinās.

Runājot par antisemitismu, es šeit nemēģināšu atkārtoties, mēs varam nosaukt arī dažus antisemitisma tipus.

Tātad, pirmais, reliģiskais antisemitisms, proti, nepatika pret ebrejiem tieši viņu reliģisko uzskatu dēļ. Bieži vien, un šeit arī vēl ir strīdīgs jautājums, to dēvē arī par judofobiju. Diemžēl nav tik daudz laika, lai mēs varētu sīkāk pakavēties pie šī jautājuma.

Tātad reliģiskais komponents, otrs – rasistiskais, nu par to es jau mēģināju pastāstīt, tieši pārliecība par to, ka ebreji ir zemākas rases pārstāvji. Mēs esam augstākas rase pārstāvji, un līdz ar to mums ir tiesības un tā tālāk, vienkārši mums ir tiesības.

Politiskais, par kuru mēs tikko runājām, tas ir anticionisms.

Kultūras un saimnieciskais.

Kultūras antisemitisms. Par šo veidu bieži vien arī notiek strīdi, bet, ja mēs mēģināsim apliecināt savus uzskatus, šeit noteikti ir jārunā par to, ka viens no nacistiskās ideoloģijas stūrakmeņiem, tieši antisemitiskās ideoloģijas stūrakmeņiem bija kultūras antisemitisms. Un ļoti bieži, lasot tā laika avotus, mēs varam atrast tādus jēdzienus kā degradēta māksla rāda, kāda izcila mākslinieka, pēc izcelsmes ebreja, kādu no darbiem, un tā tiek viennozīmīgi nosaukta par degradīvo mākslu. It īpaši tas attiecas nevis uz klasiskiem darbiem, uz klasiskā reālisma darbiem, bet uz modernisma darbiem un tā tālāk.

Un saimnieciskais antisemitisms. Saimnieciskais – ļoti bieži to mēdz dēvēt arī par sadzīvisko antisemitismu. Proti, ebreji tiek uzskatīti par konkurentiem, proti, ebreji tiek uzskatīti par tiem cilvēkiem, kas neļauj neebrejiem attīstīt savu biznesu, attīstīt savus uzņēmumus, jo viņi ir tādi un tādi, un tas aiziet. Minētais veids ļoti bieži tiek, vēlāk jau pēc vairāku

pseudofilozofu ideju apstrādāšanas, kultivēts arī pārējos – gan politiskā līmenī, gan to skaitā arī kultūras līmenī.

Un, runājot par 20. un 21. gadsimtu, kā šeit jau bija sacīts, un te es domāju, ka divu domu nevar būt, runājot par antisemitismu 20.–21. gadsimtā, mums noteikti ir jāizceļ vairāki posmi. Tātad – pirms Holokausta jeb Šoa jeb Katastrofas, Holokausta sagatavošanas un īstenošanas laiks, un arī pēc Holokausta.

Un lekcijas otrā daļā jeb uzstāšanās otrā daļā mēs parunāsim tieši par to otro.

Tātad, kādas īpatnības bija nacistiskajam antisemitismam. Pirmkārt, nacistiskā ideoloģija pēc savas būtības ir ļoti vulgāra. Tajā ir ļoti grūti atrast tādus momentus, kuri var pievērst nopietnu zinātnieku uzmanību. Lai gan no vienas puses mēs varam palasīt Alfrēda Rozenberga darbu „20. gadsimta mīts”, un es esmu vairāk nekā pārliecināts, ka neviens no jums nesapratīs šo darbu, un, manuprāt, arī pats Rozenbergs nezināja, ko viņš tur spēja uzrakstīt, vai nu ļoti vienkārši visiem saprotami darbi.

„Mein Kampf” – nacionālā sociālisma svētā grāmata, viss ir pateikts ļoti vienkārši, mēs zinām, kas ir labs, mēs zinām, kas ir slikts. Mēs zinām, kāpēc viņš ir slikts. Un ebrejs nacistiskajā ideoloģijā bija universālais ienaidnieks. Starp citu, ne tikai nacistiskajā, bet tā spilgtākajā izpausmē tieši nacistiskajā ideoloģijā bija universālais ienaidnieks. Un tieši caur ebreju kā ienaidnieku esamību varēja izskaidrot faktiski visus notikumus gan Vācijā, gan Veimāras republikā, gan arī visā pasaulē kopumā. Man tas jau ir pateikts slaidā, bet tomēr tas ir ļoti svarīgi. Ebrejs no vienas puses ir boļševiks. Ebrejs – boļševiks, ebrejs – komunisti, Kārlis Marks, Trockis, Zinovjevs, Kameņevs un tā tālāk. Ir viens moments. Nacisti ir komunistu pretinieki, līdz ar to, ja ebreji ir boļševiki, ļoti vienkārši mēs saprotam, kas ir ienaidnieks.

No otras puses, nacionālsociālisms. Šeit it kā bija jābūt sociālisma komponentam. Un kas ir sociālisma pretinieks? Lieluzņēmēji, oligarhi un tā tālāk. Un ebrejs arī ir tas cilvēks, kas ir bagāts.

Proti, bija safabricēts ļoti daudz tādu brošūru par vāciešu neveiksmēm Pirmajā pasaules karā. Kas ir vainīgs? Vainīgs ir ebreju lieltirgotājs. Šeit ir ļoti svarīgi, kāpēc lielākā daļa vāciešu ticēja šīm brošūrām. It īpaši, ja mēs runājam par kara veterāniem. Pēc Vācijas sakāves Pirmajā pasaules karā viņi atnāca savās mājās un ieraudzīja, ka viņu mājās ir faktiski neskartas. To ir ļoti sarežģīti izskaidrot. Mēs zaudējām karā, bet kara postījumu mūsu teritorijā nav, jo Pirmais pasaules karš lielākoties, protams, notika arī Vācijas teritorijā, bet centrālo Vācijas daļu tas tomēr neskāra. Kā saprast, kāpēc mēs zaudējām?

Un līdz ar to vajadzēja skaidri parādīt, kas ir vainīgs. Vainīgs ir ebreju rūpnieks, ebreju tirgotājs, un turpinot šo ideju – Rotšildi, Morisi un tā tālāk. Un tādi ļoti vienkārši priekšstati bija iekalti galvā vienkāršiem Vācijas iedzīvotājiem. Un iekalti galvā šī vārda pilnā nozīmē. Runāts bija nevis par kaut kādām ļoti daudzām kategorijām, netika skaidrots, kāpēc ebrejs ir ienaidnieks tur un tur, un tur, bet pamatā bija runāts ļoti skaidrā, ļoti vienkāršā valodā, kura bija saprotama visiem, absolūti visiem, ebrejs – ienaidnieks. Un tas tika atkārtots nepārtraukti.

Un līdz ar to, kad pašlaik tiek diskutēts, un šī diskusija jau ilgst vairākus gadus, kāpēc vācieši tik akli ticēja šīm absolūti stulbajām, atvainojiet par terminoloģiju, idejām, noteikti propagandas iespaidā. Un šī propaganda bija vērojama absolūti visos dzīves līmeņos, sākot no politiskās dzīves līdz pat privātajai, mēs zinām par nacisma ideoloģiju ļoti daudz, līdz pat intīmajai dzīvei. Visur bija tas antisemitisma komponents.

Antisemitiskā propaganda Latvijas teritorijā, okupētās Latvijas teritorijā, un mums noteikti par to ir jārunā, ka antisemitisms nevar parādīties absolūti ne no kurienes un uzliesmot absolūti ne no kā un tāpat nevar pazust. Vienā mirklī tas nevar pazust. Latvijas teritorijā antisemitisms noteikti pastāvēja gan Krievijas impērijas laikā, gan arī Pirmās Republikas laikā, bet dažādi bija faktori, par tiem ir sarakstīts ļoti daudz ļoti labu grāmatu. Bet ļoti svarīgs, to es saucu par lūzuma momentu, bija tieši padomju okupācija, tieši 40. gads. Runājot par 40. gadu, mēs ļoti bieži nevaram saprast Holokausta notikumus, nezinot par to, kas notika pirms Holokausta.

Šodien Rudīte Viksnes kundze jau teica par to, ka, pēc viņas domām, antisemitisms nebija tas vadošais un noteicošais komponents, kas Arāja komandas dalībniekus mudināja uz slepkavībām. Jā, zināmā mērā jā, bet ļoti precīzi bija pateikts par to, ka tas tomēr pratināšanā un tieši pratināšanā padomju sistēmā, un tie avoti ir ļoti specifiski, domāju, ka ļoti lielā mērā antisemitisms, antisemitisma propaganda, kuru realizēja nacistu propagandisti, bija sāкта ļoti auglīgā augsnē.

Un tieši 40. gada avīzes, jau padomju laikā izdotās avīzes, ļoti skaidri parāda Latvijas sabiedrības nostāju šajā jautājumā. Un viens no tiem momentiem, kuru mēs varam sastapt jau 1940. gada avīzēs, pieņemsim, citāti: „Minoritātes – krievi un ebreji tagad priedājas, jo ir atnācis viņu laiks valdīt pār latviešiem”. Tas ir citāts no izdevuma, kas bija domāts aģitatoriem un propagandistiem, tieši padomju aģitatoriem un propagandistiem. Un, protams, noteikti vajadzēja publikai paskaidrot, ka atnāca nevis ebreju un krievu vara, bet atnāca padomju vara, kura ir internacionāla.

Vēl viens citāts, kas arī zināmā mērā raksturo Latvijas sabiedrības nostāju, 23. jūnijā, runa iet par 1940. gadu. „Artilērijas pulka instruktori rīkoja provokācijas pret ebreju tautības karavīriem, dziedāja antisemitiska satura dziesmas un aicināja iemest ebrejus Daugavā”.

Tādus citātus mēs varam atrast ļoti daudz. Bet, kas ir svarīgi, ļoti bieži mēs lasām par to, ka lielākoties antisemitisms Latvijā Pirmās Republikas laikā pastāvēja vai nu tādā klaji sadzīviskā formā, vai nu noteikti, un tas arī bija tā, dažu domātāju, un tādā elitārā formā un tādā teorētiskā formā, pieņemsim, studentu korporācijas vai atturībnieku biedrības vidū un tā tālāk. Bet ļoti daudzi tā laika avoti stāstīja pilnīgi pretējo.

Viens ļoti īss citāts. Situācija bija tāda, ka sāka veidot vietējās padomes, it kā notika vēlēšanas, it kā vēlēšanas notika demokrātiski, cik demokrātiski, jūs varat paši spriest, atceroties to, ko nozīmē padomju demokrātija, un Subatē pagaidu valdībā bija ievēlēti četri krievi un viens polis. Uz ko vietējie ebreju tautības pārstāvji sāka lūgt, varbūt mēs varam deleģēt kādu savu kandidātu, un tikko ievēlēto „internacionālistu” atbilde bija tāda: „Mēs kūdrū rakām, un jūs, žīdu kurpnieki, neesat mūsu biedri. Žīdus nost.” Un viņus atbalstīja lielākā klātesošo daļa tā laika terminoloģijā. Un tāda veida avotus mēs varam atrast.

Vēl ir ļoti svarīgi arī tas, ka šos momentus izmantoja vēlāk arī nacistu propagandisti. Viņi izmantoja tos ļoti veiksmīgi. Kā arī momentus, kurus padomju propagandisti pilnīgi neapzināti izmantoja, cildinot Staļina laika internacionālismu un noliedzot, protams, Ulmaņa fašistisko diktatūru, runāja par to, ka, lūk, bija atvērta ebreju skola. Es domāju, ka šis fakts tā arī būtu pazudis avotu slejās, ja ne moments, ka 1941. gadā 15. jūnijā Daugavpils latviešu avīzes pirmajā numurā, kura nu jau bija pronacistiska avīze, šis raksts bija pārpublicēts un, protams, nacistu propagandistiem izdevīgā formā arī interpretēts.

Un, runājot par Otro pasaules karu, noteikti svarīgi ir atcerēties faktu, ka karš sašķēla Latvijas sabiedrību diametrāli pretējās nometnēs. Protams, izdzīvošanas iespējas bija ļoti dažādas, bet šis jautājums nav manas prezentācijas pamatjautājums, taču mums noteikti ir jārunā par to, ka šajā sabiedrībā ebrejiem vietas nebija. Ebreji bija izslēgti no jaunā tipa Eiropas, kā runāja tā laika propagandisti.

Kāds bija propagandistu mērķis? Par šo jautājumu arī var diskutēt. Manuprāt, propagandistu mērķis nebija panākt tūlītēju un viennozīmīgu Latvijas sabiedrības atbalstu. Neraugoties uz to, ka noteikti propagandistu daļas aktīvi aicināja latviešus „piedalīties”, tas ir viens no eifēmismiem, kuru

lietoja ļoti bieži zemes tīršanas procesā. Zemes tīršanas process ir nekas cits, kā ebreju izdzīšana no savām mājām uz pagaidu geto vai uz iznīcināšanām uz vietām. To sauca par zemes tīršanu, jo nekur jūs neatradīsiet, lai būtu skaļi teikts – nošauj vai nu noslīcini un tā tālāk. Protams, tas bija viens no mērķiem, bet tomēr pamatmērķis bija saistīts ar to, lai neebreji – latvieši, krievi, poļi, tomēr saglabātu zināmu mieru, lai viņi labprātīgi pakļaujas jaunajai varai. Un noteikti nebija deklarēts tas, ka „jūs tūlīt nāksiet pie mums un mēs tur aktīvi...”. Bija teikts, bet tā nebija pati galvenā ideja, pati svarīgākā ideja, jo Hitlera Eiropā varēja pastāvēt tikai ārieši. Un tikai ārieši varēja būt tie cilvēki, kuri ir kungi, un tikai viņiem varēja būt tiesības nēsāt ieročus.

Vēl viens no momentiem, par kuru mums ir jārūnā, ja mēs runājam par antisemitisku propagandu. Tātad Ročko kunga minētais moments. 1941. gada deportācijas un jūnija notikumi kļuva par sava veida stūrakmeni vācu propagandai tieši kara sākumā. Mēs pēc tam parunāsim nedaudz sīkāk. Un tieši šie notikumi, noteikti drūmi notikumi Latvijas vēsturē, kļuva par sava veida pamatideju, kāpēc ebreji ir slikti.

Avīze „Tēvija” – Vislatvijas avīze, kura noteikti bija ietekmīgākā un noteikti arī populārākā, par to mēs varam spriest arī pēc avīzes tirāžas. Labākajos gados tā sasniedza pat 250 tūkstošus eksemplāru, milzīgi daudz, „Dienai” tagad ir 65 tūkstoši, mēs varam salīdzināt. Tātad šajā avīzē mērķtiecīgi publicēja visbiežāk safabricētas bildes, kuras vēlāk apkopoja izdevumā, kuras vēlāk apkopoja ceļojošā izstādē un kuras vēlāk jau izdeva tādā grāmatā, bēdīgi slavenā grāmatā „Baigais gads”. Starp citu, šī grāmata vairākas reizes tika izdota arī jau neatkarīgajā Latvijā un tagad brīvi pieejama arī internetā. Protams, ar tādu ļoti nelielu komentāru, bet šis komentārs absolūti neko neizskaidro. Turklāt šī grāmata ir pieejama trijās valodās. Ne tikai latviešu, bet arī angļu un krievu valodā.

Un vēl viens moments, ja mēs runājam par antisemitisku propagandu, tad tā bija vērsta uz visām cilvēka dzīves sfērām, izslēgts nebija absolūti nekas. Ebrejs ir gan reliģiskais ienaidnieks, gan rasu ienaidnieks, gan tas, kas iznīcina kultūru un tā tālāk. Un, protams, ebrejs ir gan komunisti, gan boļševiki, tā laika terminoloģijā runājot, arī plutokrāts, arī tā laika terminoloģijā runājot, it īpaši tad, kad parādījās nepieciešamība Latvijas iedzīvotājiem skaidrot par to, ka angļi un amerikāņi, ar kuriem karoja hitleriskā Vācijā, tomēr nav labi. Tur ir plutokrāti, un plutokrāti ir tie paši ebreji.

Šeit es apkopāju dažas no tā laika karikatūrām. Un jūs ļoti labi redzat, ka nepārprotami ir redzams, sejas vaibsti, pēc kuriem var noteikt etnisko piederību, šo padomju karavīru etnisko piederību.

Tādā veidā propaganda pastāvēja sākot ar pirmajām kara dienām līdz pat faktiski pēdējām kara dienām. Ļoti interesants fakts, ka pēdējā avīzes „Tēviņa” numurā – tas bija 28. aprīlis, 28., 29. aprīlis 1945. gadā – antisemitiskā propaganda vēl pastāvēja.

Un, runājot par antisemitisko propagandu Latvijas teritorijā, mums ir jāizceļ vairāki posmi. Šis dalījums kā jebkura cita klasifikācija ir zināmā mērā nosacīts, bet pirmais posms ir kara sākums, kara pirmās dienas, kad ļoti svarīgi bija radīt Latvijas iedzīvotājiem skaidrojumu par to, kur pazuda ebreji. Bija, visi zināja, daudzi piedalījās. Gan kā glābēji, gan kā šāvēji. Visi zināja, bet ļoti svarīgi bija skaidrot sabiedrībai, kāpēc. Un šajā posmā mēs varam ieraudzīt veselu virkni rakstu par ebrejiem kā ienaidniekiem, par ebrejiem kā cilvēkiem, pret kuriem nevar būt nekādas žēlsirdības, kurus noteikti ir nepieciešams iznīdēt no latviešu zemes.

Otrais posms. Otrais posms nosacīti ir 1942. gada sākums – 1943. gada sākums. Šis posms ir ļoti interesants ar to, ka Latvijas teritorijā parādījās masu informācijas līdzekļi ne tikai latviešu valodā, bet arī krievu valodā, kuri bija arī diezgan populāri krieviski lasošās auditorijas vidū. Un šie izdevumi lielākā vai mazākā mērā bija vērsti uz to, lai radītu tādu vairāk negatīvu priekšstatu ne tikai pret Padomju Savienību, ar kuru karoja, bet arī pret sabiedrotajiem, Padomju Savienības sabiedrotajiem – Lielbritāniju un ASV. Jo nepārprotami, ka Latvijas iedzīvotāju apziņā un arī zemapziņā bija noturīgs priekšstats par Lielbritāniju kā vienu no tām valstīm, kas atbalstīja Latvijas valstiskuma iegūšanu un tā tālāk. Un svarīgi bija paskaidrot, kāpēc Lielbritānija un ASV ir sliktas. Un noteikti vienlaikus svarīgi bija paskaidrot, kāds ir kara mērķis. Un atkal šī skaidrošana varēja notikt ļoti veiksmīgi tikai tad, kad bija izmantota antisemitiskā propaganda.

Un tad noslēguma posms. 1943. gada sākums un līdz vācu okupācijas beigām. Šo posmu var sadalīt vēl vairākos apakšperiodos, bet, runājot kopumā, svarīgi ir atcerēties to, ka situācija frontes līnijā sāka mainīties.

Neraugoties uz to, ka, protams, vēl pat 1944. gadā ļoti daudzi, Vācijā līdz pat 1945. gadam, ļoti daudzi ideologi neticēja tam, ka Vācija, 3. reihis zaudēs karu. Tomēr daudzi ģenerāļi jau sāka kaut ko nojaust. Un ļoti svarīgi iedzīvotājiem, it īpaši tad, kad bija runāts par situāciju frontē, bija svarīgi pateikt, kāpēc Vācijas karavīri, „neuzvaramā armāda”, atkāpās. Atkāpās Staļingradā, atkāpās Ziemeļāfrikā, kāpēc tas notiek. Un kāpēc atkāpšanās ir arvien ātrāka un ātrāka.

Un vienlaikus vajadzēja arī skaidrot to, ko sev līdzī atnesīs Sarkanā armija. Un tas ļoti skaidri bija redzams jau 1943. gada otrajā pusē, 1944.

un noteikti arī 1945. gadā. Cīņa pret Sarkano armiju ir nekas cits kā cīņa pret ebrejismu. Un viens no antisemītiskās propagandas vadmotīviem bija tieši aicināt iestāties šajā cīņā. Iestāties šajā cīņā – tas nebija tikai karot, pieņemsim, leģionā, kārtīgi pildīt visas saistības, pieņemsim, nodevas un tā tālāk, neko neslēpt, nepretoties, vēl ļoti gara rinda. Un katrs var veikt savu ieguldījumu Vācijas uzvarā, pretējā gadījumā atnāks žīdu boļševiku ordas, atvainojiet par terminoloģiju, un protams, iznīcinās visu, kas ir iznīcināms.

Un ienaidnieka tēlu ļoti bieži kultivēja. Sākot no tā, ka vienkārši publicēja kāda konkrēta cilvēka portretu. Šeit Šustina fotogrāfija, ir pierakstīts „žīds”, bet veselā sērijā rakstu bija par padomju līderiem, un visur visiem Padomju Savienības līderiem noteikti bija pierakstīts – vai nu viņš pats ir ebrejs, vai nu viņam rados ir ebrejs, vai nu viņš slēpj to, ka viņš ir ebrejs, vai nu lepojas un tā tālāk.

Un otrs moments. Tā ir viena no manām mīļākajām karikatūrām, kur ir skaidri izteikts un personificēts ienaidnieks – Staļins, un te viņš maina savas sejas un tās atspoguļo arī reālpolitikas notikumus. Tātad atļāva, deva zināmas brīvības pareizticīgajai baznīcai, lūk, Staļins kā pareizticīgais baznīcas kungs, atļāva lietot atzinības zīmes armijā, lūk, viņš ir ar medaļām un tā tālāk. Sāka kultivēt priekšstatus par varonīgo Senkrievijas pagātņi, un šeit mēs redzam. Taču, neraugoties ne uz ko, vienalga, pamatā Staļinam ir tas ebrejiskums.

Bija arī vienkārši uzraksti, kur mēs redzam, nekas īpašs, tātad rakstu sērijas nosaukums „Večnoje zlo”, un šeit mēs redzam arī divas sejas, kur viennozīmīgi arhītipiski mēs varam noteikt pēc sejas vaibstiem, kas ir „večnoje zlo”. Tiem, kas nesaprata, vēl Dāvida zvaigzne, arī asiņainā Dāvida zvaigzne.

Un jau noslēgumā es mēģināšu izdarīt secinājumus par to, cik ietekmīga bija propaganda. Antisemītiskā propaganda Latvijas teritorijā. Noteikti ietekmīga. Mēs varam spriest gan pēc tā laika vācu resoru novērojumiem, kuri visu laiku veica masu apziņas monitoringu, gan arī vēlāk pēc padomju varas atjaunošanas Latvijas teritorijā pēc padomju varas resoru novērojumiem. Noteikti ietekmīga. Bet tomēr tā nebija tik ietekmīga kā, pieņemsim, Polijas teritorijā, kur pēc kara, kā mēs zinām, notika vairāki grautiņi. Turklāt arī ar cilvēku upuriem. Un viennozīmīgi propaganda bija ietekmīga tāpēc, ka tā izmantoja ļoti vienkāršas, vulgāras shēmas, kuras bija saprotamas. Un šajā sistēmā ebrejs bija vis, vislabākais ienaidnieks. Visās dzīves jomās, izmantojot tradicionālās propagandas metodes, izrautus no konteksta faktus, citātus un tā tālāk, varēja pierādīt. Un tieši ebrejs kā ienaidnieks bija tas labākais, par kuru varēja runāt.

Šeit ir īsa bibliogrāfija, protams, jautājums un tēma ir ļoti sarežģīta un ļoti plaša.

Varētu būt, ka jums ir kādi jautājumi.

Paldies par uzmanību!

HOLOKAUSTA MĀCĪŠANAS PAŅĒMIENI

Jeļena Smoļina
(Rīga, Latvija)

Labrīt!

Mani sauc Jeļena Smoļina, es strādāju par vēstures un sociālo zinību skolotāju Rīgas Herdera vidusskolā. Un šodien es gribētu mazliet parunāt par to, kādas problēmas mums šodien pastāv skolās, kad mēs mācām par Holokaustu, un kādas mums šodien ir iespējas, lai to mācītu.

Savu uzstāšanos es gribu sadalīt trīs daļās un atbildēt uz trīs jautājumiem. Kāpēc mēs mācām par Holokaustu? Ko mēs mācām? Kā mēs mācām?

Pirmkārt, nedaudz jāparunā par to, kāpēc mēs mācām par Holokaustu, un šeit ļoti svarīgi saprast un dot to priekšstatu arī bērniem, ka tas ir ne tikai vēstures fakts, ne tikai notikums pasaulē, bet ir daļa no mūsu vēstures. No mūsu valsts vēstures un no mūsu ģimeņu vēstures arī.

Jo, kad mēs mācām bērniem kādu vēstures faktu, mēs gribam padarīt to interesantāku un pietuvināt vēstures notikumu bērnam, dzīvei un bērna interesēm. Un, kad vēsture kļūst par viņu vēsturi, tad bērni paši kļūst par vēstures pētniekiem. Tad viņi paši iesaistās mācību procesā un strādāt ar viņiem daudz interesantāk un daudz vieglāk.

Mēs varam teikt, ka Holokausta izpēte palīdz skolēniem iejusties kā pilsoņiem, saprast atšķirības, kas pastāv pašlaik un salīdzināt savu šodienas dzīvi ar to dzīvi, kas bija agrāk. Mēs varam viņiem iemācīt jautājumus par toleranci, par cilvēktiesībām, un, pats galvenais, par ko mēs šeit obligāti runājam, ka mēs mācām par Holokaustu ne tikai stundas laikā. Un ne tikai vēstures stundas laikā. Jo tā ir ļoti tāda cilvēciska problēma, un mēs varam izmantot jebkuras stundas, gan klases audzināšanas stundas, gan latviešu valodas vai angļu valodas, vai vācu valodas stundu, gan literatūru, gan sociālās zinības. Vidusskolā tā varētu būt politika, un tad jautājumi, kas ir

saistīti ar Holokaustu, var būt apspriesti un izmantoti arī citās tēmās, kad mēs runājam par politiskiem režīmiem, par cilvēku dzīvi, par likumiem un tā tālāk.

Un ļoti svarīgi, lai bērni nedomātu par Holokaustu kā par atsevišķu kādu notikumu. Jo mēs runājam nevis tikai par vēstures faktu, bet par cilvēku dzīvi.

Holokausts nav tikai vēstures notikums. Tas ir konkrētu cilvēku dzīvesstāsts. Un, kad mēs stāstām par Holokaustu, kad mēs mācām bērnus, mēs stāstām ne tikai faktus, ne tikai rādām viņiem visas tās šausmas, ne tikai rādām statistiku, tabulas un kartes, bet mēs rādām konkrēta cilvēka dzīvi. Konkrētas fotogrāfijas, konkrētas cilvēku izmaiņas, stāstām par cilvēku izmaiņām, viņu likteni, kā šis notikums ietekmēja viņu tālāko dzīvi, un, kad bērni redz tās fotogrāfijas, varbūt kaut kas līdzīgs tam, ko mēs redzējam un klausījāmies vakar, ka mēs nevaram atšķirt cilvēkus pēc kādām pazīmēm. Kāpēc tieši tie cilvēki ir cietuši kara laikā un kāpēc bija izvēlēts tieši tāds princips, pēc kura cilvēki tika iznīcināti. Un mēs varam atrast tās fotogrāfijas un tos dokumentus ļoti dažādos avotos, un tie mums ir apkārt. Kad bērni sāk mācīties šo tēmu, daudzi no viņiem var pastāstīt kaut ko no savas pieredzes, no tā, ko viņi dzirdējuši savā ģimenē, jau lasījuši vai dzirdējuši.

Un pateicoties daudziem projektiem, mums šodien ir pieejami ļoti daudzi dokumenti no rajoniem, un katrā rajonā, katrā pagastā, pilsētā var atrast kādu novadpētniecisko pētījumu par šo tēmu un, pateicoties arī Vēsturnieku komisijas rakstiem, mums ir seši sējumi par to, kā notika Holokausts Latvijā. Un tad mēs varam stāstīt ne tikai par to, kas notika Eiropā un pasaulē, bet arī par to, kas notika mums apkārt.

Un tās varētu būt bildes, fotogrāfijas vai kādi, kā pašlaik saka „artifakti” vai kādas lietas. Un stāstīt par katru šo bildi atsevišķi. Jo katrai bildei un katrai fotogrāfijai ir savs stāsts. Kāpēc tieši tik daudz cilvēku? Kas viņi bija? Kāda dzīve viņiem bija pirms Holokausta, un kas notika pēc tam? Kā viņiem izdevās glābties? Kas viņus sagaidīja kara laikā? Kā viņi izdzīvoja vai varbūt kā viņi gājuši bojā?

Un tā nav tikai tāda tīra statistika, te tomēr ir, tā nav vēstures interpretācija, jo pirms mēs mācām interpretāciju, mums jānāca fakti arī. Un šeit mums ļoti svarīgi ir arī sadalīt, ko mēs mācām pamatskolā, un ko mēs mācām vidusskolā, jo vakar mēs dzirdējām, ka stāsta par to, ka mums ir tikai divas stundas, tas tā nav, jo, kad mēs sākam mācīt par Holokaustu 9. klasē, man liekas, ka tas ir par vēlu. Mēs varam sākt jau 7. klasē vai mazliet

ātrāk. Tas ir atkarīgs no tā, ko mēs gribam bērniem pateikt, par ko mēs gribam bērniem izstāstīt. Jo, kad mēs runājam par cilvēka līdztiesībām, par cilvēktiesībām, par toleranci, par to, ka cilvēkam ir tiesības dzīvot vispār, viņiem ir vārds un uzvārds, un ģimene, tad par to mēs runājam jau 7. klasē un vēl mazākās klasēs.

Un šeit ir tāds dzejolis. Vācu protestantu mācītāja Martina Mimlera, ļoti slavēta un ļoti pazīstama. Mēs mācām bērniem, ka princips, pēc kura cilvēku var izšķirt un atdalīt no citas grupas, varētu būt pilnīgi dažāds. Jo šeit ir teikts: „Vispirms viņi atnāca pēc sociālistiem, un es nebildu ne vārda, jo neesmu sociālists. Tad viņi atnāca pēc arodbiedrības biedriem, un es nebildu ne vārda, jo neesmu arodbiedrības biedrs, tad viņi atnāca pēc ebrejiem, un es nebildu ne vārda, jo neesmu ebrejs, tad viņi atnāca pēc manis, un nebija palicis neviens, kas aizbilstu vārdu par mani”.

Tas principā varētu būt jebkurš. Ar bērniem to var ļoti viegli izspēlēt, kad mēs varam izvēlēties klasē kādu cilvēciņu un piemērot jebkuru principu un atšķirt viņu no visiem citiem stundas laikā. Tad bērni var saprast, kā tā vispār varētu būt, ka cilvēkus dala pēc kāda principa un viņi par to cieš.

Pateicoties dažādiem projektiem, mums ir pieejami ļoti dažādi dokumenti, un mēs varam izmantot attēlus, kas ir internetā, un kartes, plakātus un plakāti ir ļoti piemēroti skolēnu vecumam. Par katru plakātu, par katru attēlu mēs varam vadīt veselu stundu. Un, protams, mums nav tik daudz laika, bet mēs varam izvēlēties atbilstoši skolēnu vecumam un atbilstoši tam, ko mēs gribam iemācīt, ko mēs varam un ko mēs gribam panākt ar šo tēmu, ko mēs varam, lai bērni zinātu par šo tēmu. Un pēc tam, kad tas rada interesi, skolēni paši var pētīt un meklēt informāciju, kas viņiem ir pieejama. Piemēram, kādas kartes, kāda statistika, kādus dzīvesstāstus, apmeklēt muzejus, apmeklēt tās vietas un pēc tam rakstīt nelielus pētījumus vai savas pārdomas, ko viņi domā un kā viņi jūtas.

Šeit ir tikai daži varianti no tā, ko mēs varam izmantot. Šeit jūs redzat attēlu. Lejā bērni zīmēja zīmējumus, ko viņi domā par cilvēktiesībām, un tie zīmējumi pēc tam bija noformēti veselā sienā Amerikas Holokausta muzejā. Tas ir izmantots kā noformējums vienai zālei. Arī parāda, ko bērni jūt un kā viņi attiecas šodien pret šo tēmu.

Augšā labajā stūrī mēs redzam karti, varbūt slikti redzams, bet visas tās kartes es nokopēju no interneta. Tas parāda Latvijas karti un ebreju glābšanu Holokausta laikā pa rajoniem. Cik tad tomēr bija iespējams izglābt, un cilvēki, kas izglāba un kļuva par taisnīgiem starp tautām.

Tās ir grāmatas, kuras mēs varam izmantot un kur mēs varam meklēt

informāciju. Tās grāmatas šajā slaidā ir angļu valodā, bet mēs varam atrast tulkojumu un atkarībā no tā, ko mēs gribam panākt un izmantot stundu laikā, mēs varam izveidot sev jebkuru stundu. Mēs varam izmantot arī filmas, jo filmas jau ir tulkotas. Un šeit jūs redzat, „Out of Aishes” un „Eiropa Eiropā” par to, kā cilvēki izdzīvoja Holokausta laikā un par viņu likteni. Tās filmas jau ir tulkotas gan latviešu, gan krievu valodā.

Ir arī speciālas grāmatas, speciāli skolotājiem. „Teaching about Holokaust” un tās, pateicoties Vēstures skolotāju biedrībai, materiāli tika tulkoti un apkopoti un izdalīti skolām. Un tad mēs varam izmantot jebkuru tēmu, un tur ir jau izstrādātas stundas, varam ņemt un mācīt.

Šeit ir piemērs, kā mēs varam izmantot ebreju daiļradi un mācīt arī caur mākslu par ebreju dzīvi, par viņu kultūru. Un lejā jūs redzat arī diskus ar ebreju dziesmām, un tas rāda un liecina par to, ka mēs varam izmantot arī zīmēšanas un arī dziedāšanas stundas, lai kaut ko uzzinātu par šo tēmu.

Mums Latvijā pašlaik ir ļoti daudz dokumentu par Holokaustu, kas ir tulkoti un apkopoti no dažādiem projektiem, no dažādiem reģioniem. Un šeit ir tikai piemērs, kas var palīdzēt skolotājiem izveidot jebkuru stundu. Un šeit patiešām ir ļoti labs materiāls, jo tur nav tādas analīzes, bet tur ir avoti. Bērni var lasīt tos avotus, salīdzināt, secināt, tas, protams, atbilst mūsu standartam un galvenais ir tas, lai tas materiāls atbilstu bērnu vecumam un stundu mērķiem, ko tad skolotājs grib panākt un kā viņš izmantos šos dokumentus savā darbā.

Pēdējās grāmatas ir no Latvijas un ASV kopprojekta. Tie ir mācību materiāli: Sociālās zinības pamatskolā un Latvijas vēsture vidusskolā. Ļoti labs projekts, jo ir pārtulkotas grāmatas gan latviešu, gan krievu valodā ar veselām stundām, un tur ir saikne ar standartu, mērķi, uzdevumi un visas stundas gaitas jau ir aprakstītas, un 17 tēmas liecina par to, ka skolotājs var ņemt to stundu un uzreiz izmantot.

Es parādīšu, es nesenu, tikko saņēmu žurnālu no Jadvāšem. Viņiem ir tāds žurnāls ar jaunumiem, un šeit uzreiz es atradu informāciju, šeit ir vesela lapa par to cilvēku dzīvi, par cilvēkiem, kuri izdzīvoja Holokaustā.

Var atrast jebkuru materiālu un izmantot savās stundās.

Jums ir izdalīts materiāls par to, kā cilvēks un sabiedrība pārdzīvo draudu situācijas. Tās ir labs piemērs, kā var strādāt ar šo tēmu ar bērniem, kuri vēl ir mazi pēc vecuma. Piemēram, es šo alegoriju izmantoju 7. klasē, kad mēs mēģinām izspēlēt situāciju un apspriest klasē, kā cilvēks reaģē uz draudiem, un kā var modelēt šo situāciju dažādos vēsturiskos notikumos.

Jums rokās ir alegorija un alegorija ir ņemta un pārtulkota no vienas angļu

grāmatas, un tad nodarbības laikā skolēni lasīs alegoriju, un nosaukums ir „Lielie briesmoņi”. Ar alegorijas palīdzību tiks rosinātas skolēna pārdomas par to, ar kādiem draudiem sabiedrībai dažkārt nākas sastapties un kādas ir cilvēku reakcijas draudu situācijā. Tur alegorija stāsta par mežu. Mežā dzīvo dzīvnieki un mežā viss bija mierīgi un draudzīgi, kamēr neatnāca lielie briesmoņi, un viņi izvēlas dzīvniekus pēc kāda principa, un pēc tam beigās mežs palika pavisam tumšs un tukšs. Pēc tam, kad bērni izlasa šo alegoriju, viņi ļoti labprāt lomās lasa šo tekstu, ar viņiem var sākt strādāt par to, kas ir tolerance, kas ir diskriminācija, pēc kādiem principiem, kā reaģē cilvēki uz draudiem, kā mēs varam to novērst, vai varam vispār. Un stundu beigās skolēni zīmē tādu zīmi, ar ko brīdināt cilvēkus par to, ka šeit dzīvot ir ļoti bīstami un par to, kā cilvēkam pareizi jāuzvedas, lai tas nenotiktu arī cilvēku sabiedrībā. Un šeit šajā stundā mēs it kā lasām pasaku, mācām, kas ir alegorija. Tā ir gandrīz literatūras stunda, bet tomēr mēs runājam par tēmu, kas mums pēc tam pēc kādiem gadiem palīdzēs izskaidrot skolēniem, kas tad notika Latvijā un pasaulē kara laikā un kāpēc tas notika. Varbūt nav vainīgi tikai tie, kam bija tā teorija, bet arī tie, kas stāvēja blakus un bija vienkārši aculiecinieki, bet negribēja neko darīt vai nevarēja, vai uzvedās pēc kādiem citiem principiem, ka viņi nevarēja neko ietekmēt un izmainīt.

Un tad šeit ir uzrakstīts, ko skolēni prātis un spēs, izmantojot šo alegoriju. Izskaidrot, ko nozīmē draudi sabiedrībai, atpazīt piemērus, es nelasišu visu, jo te ir labi redzams. Pazīt simbolus un tos lietot, izmantot, domāt līdzībās, piedalīties diskusijā.

Es domāju, ka skolēniem 7. klasē tas ir ļoti atbilstoši viņu vecumam un ar viņiem var strādāt.

Vidusskolā mēs strādājam nedaudz citādi, jo tur fakti bērniem it kā ir zināmi, bet tur skolēni kļūst par pētniekiem. Un viens no pirmajiem piemēriem, kad skolēni klasē uzdod jautājumus, kāpēc Latvijas teritorijā kara laikā tika iznīcināts tik daudz cilvēku. Tad viens no šīs stundas mērķiem ir parādīt, ka uz Latviju tika atvesti ebreji no citām Eiropas valstīm, un parādīt, kā var par vienu un to pašu notikumu runāt no citām pusēm, jo šeit ir ļoti labs piemērs, kā par vienu un to pašu notikumu uzrakstīja savās atmiņās divi cilvēki, kuri bija pavisam no citām pusēm.

Piemēram, šo stundu var sākt arī ar šiem attēliem. Te ir vilciens, un tad uzdod jautājumu, kas ir redzams tajās fotogrāfijās, kas un kāpēc, jūsuprāt, uzņēmis šīs fotogrāfijas, te ir arī fotogrāfijas autors, un kur dodas attēlos redzami cilvēki. Un uzreiz pateikšu, ka tā ir Vācija, Diseldorfa. 1941. gada

decembrī no Vācijas uz Rīgu tika organizēti daži transporti, vilcieni ar cilvēkiem, tātad transportā bija ap tūkstoti cilvēku, un viņi devās uz Latviju un pēc tam viņi tika iznīcināti.

Sanāca, ka par šo faktu ir divas liecības – viena liecība ir raports no vilciena vadītāja Pala Salitera, viņš bija virsnieks, vācu armijas virsnieks, kurš dzimis 1898. gadā, un viņš rakstīja atskaiti par to, kā viņam izdevās šo transportu organizēt un atvest šos cilvēkus. Un no citas puses mums ir liecības, vienas sievietes liecības, viņa bija kopā ar savu ģimeni šajā transportā. Viņu sauc Hilda Šeimane, un ar savu vīru, vīra ģimeni, viņa tika transportēta uz Latviju, uz Rīgu, un viņai izdevās izdzīvot, bet viņa šajā laikā zaudēja visu savu ģimeni. Un tad viņa raksta par savām jūtām un pārdzīvojumiem.

Kad mēs ņemam šos divus avotus, mēs varam salīdzināt un lasīt par vienu un to pašu notikumu, bet no divām dažādām pusēm. Bērni paši pēc tam uzdod jautājumus, viņi ļoti aktīvi piedalās avotu lasīšanā, uzdod jautājumus un paši uz tiem jautājumiem pēc tam atbild. Kā tas varēja notikt, ka tik dažādas ir atmiņas, ka tās atšķiras. Kā uzvedās cilvēki šajā situācijā. Kāds bija maršruts, un kas notika Latvijā tai laikā, jo, kā es teicu, transports tika organizēts decembrī un tajā pašā laikā Latvijā, Rīgā notika divas šausmīgas akcijas un Rīgā tika iznīcināti 25 tūkstoši cilvēku.

Hilda Šeimane raksta, ka vilciens no Vācijas brauca gandrīz 2 nedēļas. Tās bija ļoti lielas ciešanas, un viņi ļoti daudz stāvēja stacijās un pēc tam gaidīja Rīgā, bija ļoti auksts. Tad tieši tajā laikā Rīgas geto notika tīrīšana un viņi gaidīja, kamēr atbrīvosies tā vieta, kur viņus pēc tam izmitinās, cilvēkus no Vācijas.

Šeit mēs varam palīdzēt bērniem atbildēt uz jautājumu, kāpēc tos Eiropas ebrejus veda tieši uz Rīgas geto. Jo šeit ir labi redzams, ka tajā pašā laikā frontes līnija bija pārāk tuvu citām vietām un nebija nekur tādas pilsētas, uz kuru varēja ebrejus deportēt. Un tieši tāpēc tika izvēlēta Latvija.

Pēc tam stunda beidzas ar to, kā beidzās šis stāsts un par Hildas Šelmanes likteni, jo viņai izdevās izdzīvot, neraugoties uz to, ka viņa 1944. gadā tika deportēta uz Štuthofas koncentrācijas nometni. Un karte palīdz mums saprast, kāpēc tieši ar kuģi, jo tur frontes līnija pietuvojas Rīgai un nebija iespējams visus deportēt pa sauszemi. Pēc tam viņai izdevās izdzīvot, viņa apprecējās ar vīrieti, kas arī pārdzīvoja geto Rīgā, un pēc tam viņi aizbrauca no Eiropas uz Kolumbiju un tur laimīgi dzīvoja.

Nobeigumā es uzrakstīju dažus literatūras avotus par Holokaustu, bet es domāju, ka pašlaik ar interneta palīdzību nav nekādu problēmu, lai to

literatūru atrastu un izmantotu, jo tā ir pieejama un, pateicoties Vēstures skolotāju biedrības semināriem, mums ir, pa visu Latviju tie semināri tika organizēti, un mums ir kursi. Varbūt ļoti noderīgi būtu, lai tie kursi tomēr turpinātos, jo, kad mēs pulcējamies kopā, mums ir iespēja dalīties pieredzē, uzzināt kaut ko jaunu, jo mēs nevaram šo tēmu vienkārši pasniegt tās divas stundas un viss.

Es domāju, ka tā tēma ir tikpat svarīga kā jebkura cita. Ja jums ir kādi jautājumi, es varu atbildēt.

Paldies jums par uzmanību!

ANTISEMĪTISMS LATVIJĀ NO 1920. GADA LĪDZ 1941. GADA 22. JŪNIJAM

Artūrs Žvinklis
(Rīga, Latvija)

Tā kā vakar vēlā vakarā Oļehnoviča kungs jūtami atviegloja manu uzdevumu, man vairs nav jāskaidro antisemītisms, jēdzieni un tā tālāk, bet es drīz vien varēšu pāriet pie pašas tēmas.

Jāsaka, ka vispirms, precizējot, manuprāt, ko nozīmē vārds „antisemītisms”, vispār tā ir, es teikšu vienkārši vienu teikumu: antisemītisms ir ebreju nīšana viņu tautības dēļ. Bet te jāpiebilst, ka vienkārši nepatika pret ebrejiem, uzskats, ka viņi ir slikti, ja tas netiek darīts zināms plašākai sabiedrībai, ja tas netiek propagandēts un reklamēts, ir uzskatāms tādā gadījumā par atsevišķa cilvēka personīgo pārliecību un tas būtībā šajā gadījumā izkrit no šī aplūkojamā jautājuma. Jo šeit runa tiešām ir par antisemītismu kā ebreju naida propagandu visiem iespējamajiem un pieejamajiem līdzekļiem tam, kas šo propagandu izvērs. Tātad primārais ir tas, lai šis naidīgums pret ebrejiem taptu darīts zināms pēc iespējas plašākai sabiedrībai, un tas tad arī būtībā ir antisemītisms.

Vēl var runāt par izpausmes formām. Es izceltu tikai divas galvenās – tas ir ideoloģiskais jeb propagandistiskais, un otrs – vardarbīgais. Tad, kad šīs propagandas rezultātā vai arī bez īpašas propagandas notiek vardarbīgas akcijas pret ebrejiem viņu tautības dēļ. Tā kā, manuprāt, šajā ziņā tas būtu vienkāršākais skaidrojums.

Tagad varam pāriet pie Latvijas tematikas. Manuprāt, kļūdaini ir divi diezgan tādi savulaik un arī vēl šodien populāri apgalvojumi par Latvijā pastāvošo antisemītismu 20.–30.gados. Es neteikšu, ka patiesība būs jāmeklē kaut kur vidū, bet kādi ir šie apgalvojumi.

Pirmais, ka antisemītisms Latvijas valstī, tātad runa ir par 20.–30.gadiem, pirmo Latvijas valstiskās neatkarības periodu, ir pastāvējis, vienmēr tikai

pastiprinājies, audzis augumā, un kā rezultāts, kā likumsakarīgs rezultāts bijis Holokausts. Tas ir viens šāds apgalvojums.

Otrs apgalvojums izriet no pretējā, ka Latvijā 20. un 30. gados nekāda antisemitisma nav bijis vai tas bijis neievērojams un nepamanāms. Bet 1940.–1941. gadā ebreju aktīva sadarbība ar padomju okupācijas varu izprovocējusi naidu pret viņiem, kas iepriekš nekad īsti neesot bijis.

Te jāsaka, ka pēdējais apgalvojums sevī jau satur arī antisemitisma piedevu kā tādu.

Par ko tad šajā gadījumā liecina vēsture? Manuprāt, mēs varētu izcelt 20.–30. gadus Latvijā, tātad šajā pirmajā neatkarības periodā antisemitisma jautājumā divus tādus, pat ne divus, šādus periodus. Tagad par visu pēc kārtas.

Pirmais periods būtu no 1920. līdz 1925. gadam. Šajā laika posmā iezīmējās un Latvija pieredzēja gan vardarbīga antisemitisma īslaicīgus uzplaiksnījumus, es neteikšu uzliesmojumus, tās bija īslaicīgas epizodes, kas ātri tika apspiestas un novērstas, būtībā jāsaka, ka pašā iedīglī. Lai gan tās atstāja arī zināmas sekas. Kādas tad bija šīs vardarbības izpausmes? 1920., runa ir tieši par 1920.gadu un arī nedaudz vēlākiem notikumiem. 1920. gada sākumā, Latvijas armijai atbrīvojot Kārsavu, notika uzbrukumi vietējiem ebrejiem. Īsta reakcija no varas puses šajā brīdī nesejoja, un acīmredzot tas izraisīja arī tālākos notikumus. 1920. gada 1. un 2. jūnijā pūlis karavīru, militārā formā tērpies pūlis un jauniešu grupas sāka uzbrukt ebrejiem Vērmanes dārzā, pēc tam nekārtības pārcēlās plašākā Rīgas teritorijā, sekoja uzbrukumi Bastejkalnā, kāds ebrejs tika nogrūsts no Bastejkalna virsotnes zemē un piedevām arī aplaupīts. Un izvērtās šādas darbības.

Te jāsaka, ka šajā gadījumā un arī pēc tam Latvijas valsts reaģēja ļoti asi un pienācīgi. Tūdaļ pat jau notikumu laikā 2. jūnijā sekoja iekšlietu ministra, tā laika Latvijas iekšlietu ministra Arveda Berga paskaidrojums, kurā bija teikts burtiski sekojošais: „Šādas nebūšanas un nekārtības, kuras atgādina Krievijas cariskā režīma vistumšākās puses, brīvā Latvijā nav ciešamas. Šādas patvaļības mūsu valsti tikai var nostādīt nevēlamā gaismā visas civilizētās pasaules priekšā, kas mūsu ienaidniekiem būtu ļoti pa prātam. Bet katrs latvietis, kas šādas nekārtības pabalsta vai veicina, neapzinīgi pabalsta mūsu pretiniekus”.

Šķiet, skaidrāk nevarēja pateikt, turklāt Arveds Bergs, izmantojot savu iekšlietu ministra varu, piedraudēja, ka nekārtību turpināšanās gadījumā tiks pielietots karaspēks un izmantoti ieroči. Nekārtības faktiski tūlī pat

ar to arī beidzās. Nekādu šo ekscesu turpinājumu vairs nebija. Bet diemžēl bija turpinājums Latgalē, citās Latvijas vietās, sekoja vēl daži incidenti. Tā 6. jūnijā notika ebreju dzīvokļu un veikalu izlaupišana Rēzeknē, bet nākamajā dienā līdzīgi notikumi risinājās Daugavpilī. Un šajos gadījumos nācās izsaukt karaspēku, un arī šis īslaicīgās nekārtības tika tūdaļ pat būtībā novērsta.

Par ko liecina šis gadījums? Šis gadījums ir īpatnējs arī antisemītisma ziņā, tāpēc, ka jūs noteikti zināt, ka Bergs tiek pieskaitīts pie vieniem no ievērojamākajiem tā laika Latvijas antisemītiem. Tas arī ir fakts. Bet viņš bija vispirms, jāsaka, diezgan labs, pat lielisks jurists un valstsvīrs. Vēl viena lieta, ka viņa antisemītisms, kā tas savulaik ir trāpīgi traktēts, bija, ja tā var izteikties, „solids”, jo viņam derdzās, arī kā cilvēkam derdzās grautiņi, derdzās šis masu nekārtības tādā veidā. Tā kā viņš nevarēja pieņemt šādu antisemītismu, bet pats tomēr ļoti lieliski un plaši veicināja antisemītisma uzplaukumu latviešu studentu vidū un pats arī pieturējās pie šiem antisemītiskajiem uzskatiem, bet nepieļaujot savu ministra pilnvaru laikā šādus pasākumus. Tā ir arī vēl viena Latvijai raksturīga iezīme.

Taču diemžēl tie nebija pēdējie vardarbības uzliesmojumi. Sekoja vēl notikumi Latvijas Universitātē. Un tas ir 1922. gada decembra sākums, faktiski pirmās desmit, vienpadsmit vai divpadsmit decembra dienas, kad ebreju studentiem uzbruka Latvijas Universitātē. Uzbruka neebreju studentu, tātad latviešu studentu grupas, dzina viņus ārā no auditorijām, nelaida iekšā Universitātes ēkā, gaidīja jau vestibilā, grūda nost pa kāpnēm, sita ar portfeļiem.

Šie fakti, ar ko tad tas tika izsaukts. Te jāpaskaidro, ka 1922. gada novembra beigās notika Latvijas Universitātes studentu padomes vēlēšanas, kas norisinājās pēc politisko partiju un politisko grupu vēlēšanu principa kā tas Latvijas Republikā bija pieņemts, un nacionāli noskaņotu latviešu studentu daļā izplatījās baumas, ka, lūk, ebreju studenti ir īpaši kreisi, galēji kreisi komunistiski un lielinieciski noskaņoti un viņi grib rīkot neatļautu sapulci kādā no auditorijām. Uz šo auditoriju devās šī studentu grupa, padzina no turienes esošos ebreju studentus, un tā arī izcēlās šie ekscesi, uzbrukumi ebreju studentiem.

Te jāsaka, ka arī šajā gadījumā reakcija no Latvijas valsts puses savā ziņā bija ātra, bet efektīga diemžēl daļēji. Vispirms ļoti cilvēcīgu un normālu nostāju šajā brīdī ieņēma Latvijas Republikas Saeimas ebreju tautības, ebreju politisko partiju deputāti. Tā Mordehajs Nuroks nevis tikai nosodīja, kas būtu pilnīgi pamatoti šai gadījumā paust tikai rūgtumu un sašutumu,

viņš tomēr uzstājās daudz tālredzīgāk un paziņoja: „Mēs priecājamies šādā drūmā brīdī. Mēs priecājamies, ka tikai viena studējošo daļa ir apkrāvusi mūsu augstskolu ar negodu”. Un aicināja: „Pasargājiet mūsu augstskolu no kaitīgā, iznīcinošā cilvēku naida nāveklā, no vienas tautības rīdīšanas pret otru”.

Tā kā arī šajā brīdī deputāts Nuroks deva savu ieguldījumu situācijas nomierināšanā.

Savukārt iekšlietu ministrs Alberts Kviesis, kurš šajā laikā ieņēma šo amatu, pasludināja, ka ir notikušas apkaunojošas darbības. Līdzīgi kā Arveda Berga rīcība 1920. gadā, par ko jau es stāstīju, arī viņš piedraudēja vajadzības gadījumā lietot bruņotus līdzekļus šādu nekārtību turpinājuma apspiešanai.

Savukārt ar to lieta vēl nebeidzās, vēl notikumu gaitā 1922. gada 9. decembrī jautājums tika skatīts Ministru kabineta sēdē, premjers toreiz bija Zigfrīds Anna Meierovics. Valdība diezgan vienprātīgi nosodīja notikušo, nosodīja arī antisemitiskās publikācijas laikrakstā „Latvijas sargs” un nolēma, ka „Latvijas sarga” redaktors Polis ir sodāms ar tā brīža maksimālo sodu, tas ir, piecsimts latiem naudas sodu par tautību naida propagandu šajā preses izdevumā.

Ar to arī var teikt, vēl sekoja daži vardarbīgi incidenti, ko izdarīja Latvju nacionālais klubs, 1925. gada janvārī iemetot rokas granātu sinagogā un ebreju organizācijas Perec minē, bet šajā brīdī var teikt, ka ar to arī vardarbīgi incidenti, vardarbīgi uzbrukumi ebrejiem 20.–30.gadu Latvijā izbeidzās. Tiem tika pielikts punkts.

Bet punkts nekādā gadījumā nebija pielikts antisemitismam. Jo jāsaka, ka vēl atgriežoties pie incidenta Latvijas Universitātē, tam šis sekas, kā jau es teicu, izrādījās nedaudz tālejošākas, kur nelīdzēja pat valdības rīcība, jo ar šo situāciju nevarēja tikt galā arī pati Latvijas Universitāte un neatrisināja to tādā mērā, kā vajadzēja atrisināt. Jā, vardarbība tur beidzās, protams, tā aprīma decembra pirmajā nedēļā un vairs neturpinājās. Bet 1923. gada maijā sekoja Universitātes studentu starpgadījumu izmeklēšanas komisijas ziņojums, kurš diemžēl apgriezta visu kājām gaisā, pasludinot, ka ebreji izturējušies izaicinoši, ka viņi, lūk, 10. decembrī, 11. decembrī esot rīkojuši sapulces, draudējuši, ka būs atriebība aci pret aci, zobs pret zobu, lasoties pūļos un bezmaz uzbrūkot, esot gatavi uzbrukt šajā gadījumā latviešu studentiem.

Te uzreiz jāsaka, ka, ja arī tagad daļa šo notikumu tai ziņā adekvāti atspoguļoti, tad jāatzīst, ka tās bija sekas tiem uzbrukumiem, kas bija

notikuši vispirms ebreju studentiem. Tātad šajā incidentā cietušie faktiski tika uzdoti par vainīgajiem. Tātad apgriezts viss otrādi. Mainīta notikumu secība, kura bija pavisam pretēja, jo pirmie uzbrukumi bija tieši ebreju studentiem, nevis ebreju studenti būtu draudējuši, jo tādu faktu, ka ebreju studenti būtu uzbrukuši latviešu studentiem, konstatēt neviens pēc tam nevarēja un tādu faktu arī nebija.

Bet tālejošas sekas bija tās, ka daļa radikāli, nacionālistiski radikālā garā noskaņotu latviešu studentu bija ieguvuši to, ko sauc par nesodāmības apziņu. Un tas nu bija ļoti slikti tālākās nākotnes perspektīvā, bet pie tā vēl acimredzot nāksies nedaudz atgriezties vēlāk, ja man atļaus laiks.

Kā jau es teicu, vardarbība beidzās, bet antisemitiskie incidenti, antisemitisma propaganda turpinājās, tā nekur nepazuda, tā tika šādā veidā vienkārši turpināta.

Kas attiecas uz antisemitisko propagandu, tad 1920. – 1925. gadā par galveno propagandistu būtu jāuzskata Kristīgā nacionālā savienība, kurai bija deputāti Saeimā, aktīvu propagandu veica tās līderi Gustavs Reinharads, Visvaldis Sanders un Jānis Dāvis, par viņu runa būs īpaša, un arī šīs partijas laikraksts „Tautas balsis”.

Jāsaka, ka šajā periodā antisemitiskas publikācijas parādījās arī laikrakstā „Brīvā zeme”. To autors pamatā bija publicists Edmunds Freivalds. Te bija žēlošanās par netīrību Rīgas jūrmalā, apgalvojot, ka šo netīrību radot ebreju bērni, kas tur esot kuplā skaitā, un, tā teikt, latviešu cilvēkam tagad tur ļoti grūti kļūstot atpūsties, jo tur šie ebreju bērni radot pilnīgu netīrību, nekārtību un, tā teikt, postot šo te visnotaļ jauko atpūtas vietu.

Kas attiecas uz manis jau pieminēto Jāni Dāvi, tad šis cilvēks, kas bija plašākā sabiedrībā pazīstams kā pedagogs un atturības kustības aktīvis Latvijā, ievērojams tieši ar to, diemžēl deva milzīgu negatīvu ieguldījumu antisemitisma izplatīšanā, antisemitisma propagandā, antisemitisma, tā teikt, ilglaicīgā un ilgtspējīgā attīstībā, rakstot veselu virkni brošūru, ne tikai publikācijas „Tautas balsis” un vēlāk „Brīvajā Imantas garā” šādā izdevumā, bet plaši to darot zināmu tautai.

Kā jau es teicu, Dāvis bija visa perioda antisemīts, tātad no 20. gadu sākuma līdz pat neatkarības perioda beigām viņš aktīvi darbojās un publicēja veselu rindu darbu, kur nosaukumi vien jau runā paši par sevi, kā „Rabīns Pauls kā kristietības pārzīdotājs”. Jānis Dāvis bija tas, kas deva ieguldījumu reliģiskā antisemitisma izplatīšanā un propagandā Latvijā, apgalvojot, ka Vecā Derība nav mācāma, to nedrīkst sludināt baznīcā, no tās ir jāatsakās, ka kristietībā esot iespiedušies ebreji un izmantojot to. Un

vispār jāatzīmē, ka Dāvis bija tas, kurš arī uzturēja mītu, tas nav Latvijas oriģinālmīts, tā pamats un vispār Latvijas antisemitisma pamats tāpat kā liels pamats visā antisemitisma domā pasaulē, ne tikai Latvijā, tas pamatu pamats, protams, bija bēdīgi slavenie Ciānas gudro protokoli. No tiem jau neviens nevarēja aiziet. Tā bija īsta antisemītu Bībele. Es pat uzdrošinos teikt, ne Hitlera „Mein Kampf”, ne Alfrēda Rozenberga rakstījumi, ne Šturmera vai tamlīdzīgas nacistiskās preses izdevumu publikācijas, bet tieši Ciānas gudro protokoli bija tas avots, no kura smēlās visi – gan nacisti Vācijā, gan antisemīti citur pasaulē un, protams, arī Latvijā un, protams, arī Jānis Dāvis tur atrada iedvesmu saviem apgalvojumiem.

Kādas bija šīs galvenās tēzes. Tēze par globālu, globālu, kā mēs šodien sakām, ebreju sazvērestību pret pārējo pasauli. Tātad ebreju mērķis esot radīt vispasaules ebreju mesijas valsti. Vispasaules ebreju mesijas valsti. Lai to sasniegtu, lai šo mērķi sasniegtu, tad, protams, kristiešu vidū, neebreju kristiešu vidū ir jāatrod tie, kas to darīs, jo ebreji ar savām rokām to nedarīs. Atšķirībā no citiem antisemītiem, te jāatzīmē uzreiz vēl viens moments, ka Jānis Dāvis šai ziņā bija tas, kurš pieturējās pie viedokļa, ka ebreji savā vidū, savā starpā ļoti pieturas pie ticības, pie darba mīlestības, pie vis, vislabākajām īpašībām, bet vienlaikus darot visu iespējamo, lai šīs labās īpašības iznīcinātu un grautu pie citām tautām. Un kā galveno grāvēju viņi, protams, izmantojot sociāldemokrātus, komunistus, tātad kreisos, bet arī tas šajā Jāņa Dāvja interpretējumā nebija viss, antisemitisms šajā ziņā nozīmēja daudz plašāku lietu. Jānis Dāvis norādīja, ka savu ideju paušanai žīdi apvieno miljoniem nežīdu savās dibināmajās un vadāmajās internacionālajās organizācijās ar ļoti ideāliem un jauki skanošiem nosaukumiem. Izrādās, ka starptautiskajā ebreju sazvērestībā ietilpst un viņu apgādā darbojas Penklubi, Rotari klubi, Miera līga, Cilvēka tiesību līga, Jaunās vēstures biedrības, Paneiropa, Pestīšanas armija, Kristīgo jaunekļu savienība, Kristīgo jauno sieviešu savienība, Bībeļu biedrības, pacifisms, Cilvēku brālība, bohēma, sociāldemokrātu partija, komunistu partija, anarhistu partija, brīvdomātāju biedrība, bezdievju biedrība, un, kā pats galvenais, Izraēla paspējusi ievilināt savu pasaules uzskatu aplokā pat visu kristīgo baznīcu ar tās 600 miljoniem piekritēju. Tā kā tā bija globāla, viņuprāt, globālas sazvērestības princips. Bet, protams, galvenais esot sociāldemokrāti un komunisti. Tie, ar to rokām ebreji cenšoties nodibināt šo vispasaules varu.

Jāsaka, ka Jānim Dāvim šī mācība, viņa antisemitisms gāja kopā ar antisemitisku Latvijas vēstures interpretāciju, jo reizēm pastāvēja arī

tāda. Tās galvenās tēzes bija šādas. 1905. gada revolūciju izraisījuši un tās dzinējspēki esot bijuši tikai ebreju vadītāji, ebreju organizētāji, ebreju sakūditāji sociāldemokrāti. Bet īstie vadītāji tātad bija ebreji un masoni. Ebreji un masoni vadīja 1905. gada revolūciju, pēc tam ebreji un masoni vadīja 1917. gada revolūcijas Krievijā, kuras, lūk, arī esot izraisījuši divi spēki – pasaules jūru valdniece Anglija, kura gribējusi šādā veidā tikt no Krievijas vaļā, kura savienojusies un slēgusi slepenu līgumu ar pasaules naudas valdnieci židismu, kā rakstīja Jānis Dāvis. Un tie tad arī izraisījuši šīs revolūcijas Krievijā un visus tālāk sekojošos notikumus, un, protams, Padomju Savienība šajā gadījumā ir nekas cits kā pirmā šīs starptautiskās žīdu valsts province, kura jau ir gatava un katrs, lūk, varot redzēt, kas notiek Padomju Savienībā, kas gaida arī visu pārējo pasauli. Jo tur, lūk, varu esot sagraibuši pilnos apmēros ebreji un valdot tikai ebreji.

Protams, katrs no jums var izspriest, cik šīs tēzes atbilda vēsturiskajai patiesībai, pat ja ņem vērā ebreju aktīvo līdzdalību šajos notikumos Krievijā, tad vienlaikus neaizmirsīsim, ka viņi, šie ebreju izcelsmes darbinieki, kas tur iesaistījās, negāja vis aizstāvēt ebreju intereses, bet gan notika pavisam negatīvs pavērsiens vēsturē, kas deva tieši ļoti smagu triecienu visām tautām, to skaitā arī Krievijas ebrejiem, to skaitā, kā pēc tam izrādījās, ne tikai ebrejiem. Tā kā doma vien liek reāli padomāt par to, kurš normāls cilvēks radītu kustību, kura grautu paša tautu.

Bet, protams, Jānis Dāvis ar šiem faktiem nebija draugos, galvenais bija pārliecināt, ka, lūk, jau pirmā vispasaules žīdu valsts province Padomju Krievija ir gatava un ka tas pats sagaidot pārējo pasauli. Tā kā šāda lieta te bija.

Jāsaka uzreiz, ka Jānis Dāvis neizcēlās ar pārāk lielu oriģinalitāti, kā jau es teicu, tas bija pārņemts, ideju pamats bija Ciānas gudro protokoli. Un te man jāpaskrien nedaudz uz priekšu un jāsaka, ka 1938. gadā viņš izdeva grāmatu, it kā autobiogrāfisku grāmatu „Manas gaidas un atziņas”. Mēģinot apiet cenzūru, it kā rakstīja par sevi, bet apkopoja visas savas iepriekšējo gadu antisemītiskās publikācijas. Attiecīgi arī papildināja šo savu darbu ar atsevišķām karikatūrām. Pamatā no vācu nacistiskās preses ņemtām karikatūrām, kur bija apmēram šādi teksti, Jānis Dāvis paskaidroja: „Tie nežīdi metīsies uz vaiga, zemniek, priekš tevis un laizīs tavu kāju ikšķus”. Redzams, ka tas, lūk, notiks. Bet tās ir no nacistu Vācijas pārņemtās karikatūras.

Es te nekommentēšu, es vienkārši rādu.

Vienīgā latviešu izcelsmes karikatūra ir pašās beigās.

Vēl viena lieta jāsaka par to pašu Dāvi, ka viņš jau sāka atkārtoties. 1922. gada publikācijas faktiski tika atkārtoti 1926. gadā, atkal tā pati žēlošanās par ebrejiem, par to, ka viņi veido, ar šo te sociāldemokrātu rokām grauj Latviju un veido vispasaules, mēģina veidot vispasaules mesijas valsti, kā viņš toreiz teica. Tā kā viņam pat bija atkārtoties šai ziņā, neko jaunu izdomāt viņš nespēja.

Tas bija īss periods apskats no 1920. līdz 1925. gadam. 1925. gadā iezīmējās sava veida antisemitisma pagrimums. Faktiski antisemitiskā doma un antisemitiskās organizācijas nevarēja tā īsti attīstīties. Būtībā arī šīs Dāvja publikācijas, izdevumi „Brīvais Imantas gars” un „Tautas balss” bija lielā mērā diezgan neietekmīgas, pat daļēji marginālas publikācijas. Un iezīmējās arī Kristīgi nacionālās savienības popularitātes kritums Saeimā.

Bet, kas attiecas uz Saeimu, te vēl pie šī paša perioda jāatzīmē, ka antisemitiskās pozīcijās, savā ziņā aktīvās antisemitiskās pozīcijās, atradās Latgales deputāts, baznīckungs Francis Trasūns. Mēs zinām viņa citādā ziņā daudzus pozitīvos nopelnus Latgalē kultūrā, bet diemžēl līdz tam nāca antisemitisms. Diezgan nepatīkams, kurš pat izpaužas runās no Saeimas tribīnes. Tātad visaugstākās tribīnes valstī, kur viņš kādā savā runā 1924. gada 21. maijā sacīja sekojošo: „Žīds arvienu bijis kā svešs, kā lieks loceklis mūsu tautā un valstī. Viņiem nebija it nekā kopīga ne ar vienu tautu”. Šeit viņš pārmeta ebrejiem to, ka viņi, lūk, neasimilējoties, bet gribot palikt ebreji. Viņiem vajadzētu tomēr asimilēties, bet viņi, lūk, to nez kāpēc nedara.

„Jo visi žīdi pēc savas dzimšanas un dabas ir aristokrāti, bet visas citas tautas – plebeji. Žīdi ir radīti tāpēc, lai viņi dotu, tā sakot, to politūru, to toni visiem citiem un valdītu, kamēr citas tautas ir priekš tam, lai kalpotu šai tautai. Šī ir tā tauta, kurai ir apsolīta tā valdīšana pār visu”.

Nu būtībā jau ne ar ko neatšķiras no Jāņa Dāvja rakstījumiem par šo vispasaules ebreju sazvērestību gatavoto un vispasaules ebreju valsts nodibināšanu, ko sasniegs ar sociāldemokrātu revolucionāru, ar citu rokām. Ebreji it kā ārēji nedarot neko, bet to izdarīs citi, protams, visam aizmugurē stāvēs tikai ebreji un to darīs.

Tālāk isi pāriesim pie nākamā perioda. 1925. gadā iezīmējās tāds kā antisemitisma panīkums, pagrimums Latvijā, un diemžēl jaunu un daudz spēcīgāku, varētu teikt pat ilgtspējīgāku un ar daudz tālejošākām un negatīvām sekām, kas pat kaut kur iesniedzas šodienā, manuprāt, atstāja nākamais antisemitisma uzliesmojuma vilnis.

Jā, pie iepriekšējā jāpiebilst, cik tad apmēram bija tādu aktīvu galēji

radikālu cilvēku Latvijā, apmēram 20. gadu vidū. Tā Aivars Stranga savos pētījumos leš, ka tādu varētu būt šajās Latvju nacionālajā klubā un līdzīgās organizācijās, kas tika slēgtas, protams, pēc viņu vardarbīgām izdarībām, bet atjaunotas atkal ar citiem nosaukumiem, ka šo cilvēku skaits toreiz nepārsniedza 3500 kopskaitā.

Tas, protams, uz visu Latviju irniecīgi. Tas nu ir noteikti jāatzīmē.

Tālāk tātd par nākamo etapu. Nākamais antisemītisma uzliesmojums sekoja 1930. gadu sākumā, tas ir faktiski varam runāt par 1931.–1932. gadu vairāk. Tas ir Latvijas dzīvē, Latvijas sabiedriski politiskajā dzīvē krīzes rezultātā, krīzes pamudinājumā, krīzes iespaidā ienāca galēji radikāli labējais nacionālisms ar nosaukumu „Ugunskrusts” jeb „Pērkoņkrusts”, plašāk pazīstams „Pērkoņkrusts”.

Tā bija šī jaunā veida savā ziņā antisemītiska strāva. Tā bija organizācija, kas antisemītismu pasludināja par savas programmas pamatu. Tātad antisemītisms bija galvenais viņu darbībā, galvenais viņu propagandā, vainīgā meklēšana krīzē. Protams, krīzē vainīgo atrast bija viegli. Vainīgi bija ebreji. Ebreji visos veidos. Ebreji – uzņēmēji, ebreji – kapitālisti, kas neļauj un ekspluatē latviešu strādnieku, ebreju augļotāji, kuriem ir jāmaksā procenti, ebreju bankas, tātd vainīgi, protams, ebreji. Krīzē vainīgi ebreji. Tā bija viennozīmīga pārkoņkrustiešu atziņa.

Otra atziņa – arī tur, ka pastāv galēji kreisās kustības, protams, arī vainīgi ebreji. Pērkoņkrusts gan nebija īsti vienojies par to, kurš tad īsti ir dažos rakstos, šī organizācija arī izdeva savu laikrakstu, kas attiecīgi saucās „Ugunskrusts – Pērkoņkrusts”, kas veica šo propagandu, vienos rakstos viņi apgalvoja, ka komunisti ir žīdu kalpi, citos savukārt apgalvoja, ka atsevišķi politpārvaldes notvertie ebreju tautības proklamāciju līmētāji ir komunistu kalpi. Tā kā viņiem reizēm nebija tādas īstas skaidrības, kurš kuram kalpo, vai komunisti kalpo ebrejiem, vai ebreji komunistiem. Tā kā arī šāda niansīte bija.

Nu ko var teikt par šo Pērkoņkrusta antisemītismu, kāpēc divi nosaukumi. Latvijas valsts, kā jau es vakar teicu, iespēju robežās mēģināja pretoties šiem tautību nīšanas, vispirms jau ebreju nīšanas gadījumiem, un aizliedza organizācijas „Ugunskrusts” darbību. 1933. gada 17. martā pēc sociāldemokrātu priekšlikuma Saeima aizliedza Ugunskrusta, leģiona, citu fašistisko organizāciju darbību Latvijā. Tātad šīs organizācijas tika viennozīmīgi traktētas kā fašistiskas un Latvijas Republikai naidīgas.

Protams, Pērkoņkrusts uzreiz mājās no komunistiem. Te ir vēl viena nianse, kas jāsaka, un par ko es gribu nedaudz runāt. Pat lozungos viņi

šo to aizņēmās no komunistiem. Komunisti, kas bija ienākuši Saeimā jau 1928. gadā ar Strādnieku, zemnieku frakcijas nosaukumu, arī izdeva savu frakcijas izdevumu „Darbs un maize”. Šis lozunga veida nosaukums ļoti patika pārkoņkrustiešiem. Un pārkoņkrustiešu lozungā lepni tika ierakstīts „Latviju latviešiem, maizi un darbu latviešiem”.

Bet ar to šis kopīgums nebeidzās. Kopīga abām radikālajām strāvām, gan komunistiskajai, gan galēji labējai, es uzdrīkstēšos teikt, Dribina kungs varbūt mani apstrīdēs, mums ir bijusi šai sakarībā polemika, es uzdrīkstēšos tomēr Pērkoņkrustu saukt par oriģināllatvisku nacionālsociālismu. Tātad latviskam nacionālsociālismam un komunismam, komunistiem bija kopīgs naidis pret demokrātiju. Tā Pērkoņkrusts runāja par spekulāciju – skanošiem žīdu grašiem, kas skan Saeimā, bet tūlīt pat Strādnieku un zemnieku frakcijas deputāts Jānis Zlaugotnis-Cukurs, nejaukt ar Herbertu Cukuru, runāja par spekulāciju un melnās biržas centru, Saeimu kā spekulāciju un melnās biržas centru. Tā kā arī te retorikā bija ļoti liela līdzība.

Bet ne tikai. Ir vēl viena īpatnēja lieta, ka komunistiskās Strādnieku un zemnieku frakcijas deputāti, Saeimā bija gadījums, kad deputāts Roberts Lapiņš no šīs frakcijas būtībā pārgāja īsti antisemītiskās pozīcijās, atkal vispārināja pēc labākiem šo bezmaz pārkoņkrustiešu un antisemītu paražas pasludināja, sniedzams starptautisku politinformāciju pārējiem deputātiem, un to viņš darīja 1933. gada 23. augustā, paziņojot, ka Austrijas žīdi, tātad visi Austrijas žīdi un kristīgie nodibinājuši mācītāju diktatūru. Tātad, lūk, arī savā ziņā kreisā puse, galēji kreisā puse faktiski šādā veidā sniedza atbalstu labējiem.

Latvijas Republikas reakcija šajā laikā. Te jārunā, pirmkārt, par sociāldemokrātu stāju. Vislielākā Latvijas politiskā partija. Gandrīz vienmēr opozīcijā, bet vislielākā, kā jau es teicu, visvairāk deputātu visās Saeimās līdz 1934. gadam. Vienmēr un konsekventi bija pozīcijās, kas vērsās pret antisemītismu, pret tautu naida kurināšanu, tā bija konsekventa šīs lielākās latviešu politiskās partijas nostāja. Tas ir jāatzīmē, un tas bija jūtams devums un jūtams šķērslis antisemītisma tālākai izplatībai un faktiski bija ļoti nozīmīgs faktors, manuprāt, tā laika politiskajā dzīvē, kad lielākais politiskais spēks bija pret antisemītismu.

Kā jau es teicu, tieši sociāldemokrāti rosināja un panāca vismaz formālu Ugunskrusta aizliegšanu, kas gan tūlīt pat pārtapa par Pērkoņkrustu.

Tajā pašā laikā sociāldemokrāti gāja vēl tālāk, pirmā panākuma iedvesmoti. Viņi 1933. gada 22. un 23. augustā panāca ārkārtas Saeimas sēdes sasaukšanu. Un tas, manuprāt, ir diezgan nozīmīgs gadījums, par

ko mēs ļoti maz zinām. Diemžēl ļoti maz zinām, bet ar ko Latvija varētu lepoties visas pasaules priekšā, kaut arī šī sēde beidzās neveiksmīgi.

Pārtapis no Ugunskrusta par Pērkoņkrustu, tomēr atkal turpināja izplatīties nu jau kā „Pērkoņkrusts” ar laikraksta „Pērkoņkrusts” starpniecību. Un te jāsaka, ka tieši viņu antisemitisms bija pietiekami plašs.

Par ko tikai negaudās Pērkoņkrusts. Presē tika publicēts, viņi publicēja, šis laikraksts publicēja speciālas ziņas no provinces, kas faktiski par vismaz 80% bija antisemitiskas.

Viens piemērs tikai par Valmieru. Raksta virsraksts „Valmieras atskabargas”. Lūk, laikraksts, ziņoja, ka konfekšu veikals „Laima” Valmierā piederot židam un kompānijai. Tālāk aicinājums: „Latvieši, santīms, ko jūs izdodat par iepirkumiem žida veikalā, tiek izlietots jūsu iznīcināšanai”. Ne vairāk, ne mazāk. Nevis, tā teikt, ebreju bagātības vairošanai vai ietekmes vairošanai, bet, lūk, tieši latviešu iznīcināšanai. Tas jau nu bija ļoti klajš, bet ne pats briesmīgākais un bezkaunīgākais apgalvojums, tādi sekoja citos atsevišķos rakstos.

Un te es citēšu to, ko Pērkoņkrusts rakstīja 1933. gada 14. maijā, ko var uzskatīt faktiski jau par savā ziņā naida kvintesenci. Lai gan arī tā vēl nebija galējā robeža.

Tā tad raksts saucās „Vai židiem maz ir sava «nacionālā» valoda”, nacionālā likts pēdiņās, uzdots jautājums, tas te virsrakstā. Un rakstā teikts sekojošais: „Būdams pēc savas dabas parazīts vispilnīgākajā šī vārda nozīmē, žids, sūkdams citu tautu sviedrus un asinis...”. Drausmīgs, naidīgs stereotips, kas pēc tam iegāja nacistiskās Vācijas propagandā un plaši tika izplatīts Latvijā. Kā šis teiksmainais žids sūc latviešu tautas asinis. Šis te propagandas stereotips tiešām bija drausmīgs. Tā tad, „sūkdams citu tautu sviedrus un asinis, uzsūc arī viņu valodu un attiecīgi pārveidotu laiž to apgrozībā, ir tikai citu valodu pāržidojumi, žargoni”.

Tā tad, Pērkoņkrusta autora skatījumā ebrejiem savas valodas neesot. Tad sekoja apgalvojumi, ka valstij nav jārūpējas par ārlaulības bērniem un bērnu namu bērniem, par viņu došanu aizbildniecībā un par to jāmaksā, jo, lūk, kas tad esot šie ārlaulības un bērnu nama bērni – ne vairāk, ne mazāk kā „brīvās mīlas romānu un židu seksuāli pestītas propagandas augļi”. Tā kā arī šāds apgalvojums tur parādījās.

Tika arī līdž dzejai. Lai atslogotu jūsu uzmanību, citēšu 1933. gada 28. maijā Pērkoņkrusta publicētu dziesmu, kas tā arī saucas „Mūsu dziesma”, kurā ir šāds pants:

Viss tautas posts no neliešiem,

No Marksa viltus praviešiem,
Mēs Mordohajam neticam,
Bet klausām savam priekšniekam.

Šāds rimējums. Tātad, zemteksts sekojošs: sociāldemokrāti, komunisti seko Marksam, ko antisemītu valodā nozīmē Mordohajam, tas ir skaidrs. Bet arī tā nebija galējā robeža. Teodors Zeltiņš nedaudz vēlāk publicēja savu dzejoli ar nosaukumu „Plūdi”. Un šajās vārmās skanēja sekojošais:

Plūdis plūdi,
Katra leja, grava
Mirdzēs it kā asins strauti,
Plūdis plūdi, nikni plūdi,
Protat, vācieši un jūdi.

Nu šeit jau, es domāju, skaidrs paredzējums, savā ziņā sanāca nākotnes vīzija. Freidisms, vai var saukt to visādi, kā vien vēlas nosaukt, bet tie bija drausmīgi vārdi. Tā kā šeit pieminēti vācieši, tad ir izplatīts viedoklis, ka Pērkoņkrusts vismaz savā sākotnējā periodā vērsās vienādi gan pret vāciešiem, gan pret ebrejiem Latvijā.

Teikšu, ka tā nav īsta taisnība, jo pašā Pērkoņkrustā ir atrodama vēl viena līdzība, par ko es vēl nerunāju, vēl viena līdzība ar kreisajiem, galēji kreisajiem, ar komunistiem. Ja komunisti savos puslegālajos, legālajos pagrīdes izdevumos un tā tālāk un ievestos izdevumos slavināja Padomju Savienību, tad jau 1933. gada 26. novembrī, burtiski dažus mēnešus pēc Hitlera nākšanas pie varas, un pašu Pērkoņkrustiešu propagandētā naida pret vāciešiem, kas viņiem, lūk, piemītot, par spīti tam tika publicēts šāds raksts: „Kur tauta un vadonis saprotas”. Un kur tad tauta un vadonis saprotas, protams, apakšvirsraksts „Vēstule no Vācijas”, kur tika ļoti slavināta tā kārtība, ko ieviesis Hitlers, kā tur viss tagad ir sadalīts, ebreji saņemot dzeltenas kartītes, viņiem ierādītas vietas, kur atrasties, un Vācijā viss esot vienkārši brīnišķīgi. Labāk būt nevar. Tā kā jau toreiz bija skaidras šīs simpātijas, kuras piederēja Pērkoņkrustam. Un skaidrs, ka šīs simpātijas piederēja Vācijai un tika šādā veidā arī paustas.

Vēl jāsaka, ka šis antisemitisma etaps ar Pērkoņkrusta, Ugunskrusta darbību, tātad tas visplašākais un negatīvākais. Te vēl jāpiebilst, ka Pērkoņkrusts ieguva paliekošas un milzīgas pozīcijas un ietekmi un piekrišanu latviešu studentu korporācijās, par piemēru seloņu un letoņu vidū, un arī citās korporācijās. Tā ka šis moments arī. Viņi piedalījās studentu padomes vēlēšanās. Demonstratīvi bija gadījumi, kad nāca uz universitāti savos pusmilitārajos formas tērpos, paši gan apgalvoja, ka

viņi ir Musolini un fašisma, kā šodien teiktu, fani un karsēji, bet būtībā, kā jau es teicu, tas vairāk sāka izskatīties pēc nacionālsociālisma. Latviska nacionālsociālisma.

Vēl viens moments. Tad uzreiz rodas jautājums, vai tad Latvijā, kā es te raksturoju, bija gatava nacionālsociālistiska partija, ka būtu spējusi realizēt kaut ko līdzīgu Holokaustam bez Hitlera. Varbūt nemaz nevajadzēja gaidīt Hitleru, būtu saņēmuši varu un izdarījuši kaut ko līdzīgu. Te nu droši jāsaka, ka nē. Pērkoņkrusts, pirmkārt, nebija tik plaši izplatīts un ietekmīgs sabiedrības slāņos. Latvijā nebija tā situācija. Latvija nebija zaudējusi kādam karu. Pērkoņkrustā nebija tik harizmātisku līderu, nebija tā sava Ādolfam Hitleram ne kā orators, ne arī citādā ziņā. Tā kā arī šis fakts jāņem vērā.

Un vēl viena lieta, ka Pērkoņkrusts tomēr par spīti visam un savai bravūrai bija bailīgs. Jau 1932. gadā, kad reāli sāka draudēt šīs organizācijas slēgšana, Ugunskrusts izmisīgi apelēja pie varas iestādēm: „Mēs nekad neesam aicinājuši, neaicinām un neaicināsim uz svešautiešu graušānu. Mēs tikai gribam ierādīt viņiem pienācīgo vietu”.

Tas arī ir viss, tā kā pats par sevi Pērkoņkrusts diez vai būtu spējis, un pilnīgi neticami tas, ka viņi būtu varējuši saņemt varu un kaut niecīgi līdzināties nacionālsociālismam Vācijā. Tā bija propaganda, tā bija bravūra. Tas bija antisemitisms, bet tā bija absolūta negatavība darīt kaut ko līdzīgu nacistiskajai Vācijai. Tādēļ šeit, manuprāt, šajā ziņā nevajadzētu vilkt tik tiešas paralēles.

Un tagad mēs pārejam pie nākamā, faktiski tuvojās arī Latvijas Republikas pēdējie gadi, kas saistāmi ar Kārļa Ulmaņa apvērsumu 1934. gada 15. maijā. Tas, ko nevarēja izdarīt demokrātiskā Latvija, kurai nācās respektēt vārda brīvību, nācās domāt par to, vai tomēr tā ir vārda brīvība vai nav vārda brīvība, ir naidis pret cittautiešiem, ir naida kurināšana, nav naida kurināšana. 1934. gada 15. maija apvērsums lielā mērā mainīja arī situāciju antisemitisma jautājumā Latvijā. Diemžēl nespēja mainīt izšķiroši, te jārūnā par paša Ulmaņa pozīciju šajā ziņā.

Pērkoņkrusts kļuva par radikālu organizāciju, kas stingri vērsās pret pašu Kārli Ulmani, aizskāra viņu personīgi, saucot par Kārli Apaļo, ņirgājoties, publicējot karikatūras ar smejoša zirga galvu un apakšā šādu tekstu: „Kārlis Ulmanis – vāciešu sociālistu žīdu virsvadonis”. Tā kā šādā veidā tas jau bija personīgs aizskārums. Te jāsaka, ka Kārļa Ulmaņa laikā faktiski nekavējoties sākās masveida pērkoņkrustiešu vajāšana. No 1934.

līdz 1938. gadam apmēram 800 pārkoņkrustiešu nonāca cietumos, Gustavs Celmiņš tika izraidīts no Latvijas.

Tas bija rezultāts lielā mērā viņu paustajai, pārkoņkrustiešu paustajai aizskarošajai attieksmei varbūt vairāk pret pašu Kārļa Ulmaņa personību, ne tik daudz pret viņu antisemitismu.

Vēl, manuprāt, jums jāatgādina, ka represijas pret pārkoņkrustiešiem notika pēc tā paša Soda likuma pantiem kā pret komunistiem. Tā abas šīs organizācijas tika pielīdzinātas organizācijām, kas vardarbīgā ceļā grib grozīt Latvijā pastāvošo valsts iekārtu. Tas bija viens pret vienu. Viens un tas pats Soda likuma pants. Komunistu panta kā tāda atsevišķa nebija. Tas darbojās arī pret Pārkoņkrustu.

Ko vēl var teikt. Jautājums par paša Ulmaņa antisemitismu. Ir radusies arī zināmā mērā doma, kurai, manuprāt, isti piekrist nevar, ka Ulmanis realizēja antisemitisku politiku. Te tomēr ir jāizvērtē. Jā, Ulmanis slēdza kreisi noskaņotās organizācijas – cionistus, sociālistu organizācijas, represēja Maksu Lāzersonu, represēja citus kreisi noskaņotus cionistus. Otrs, ko viņš izdarīja, latviskas Latvijas, jo viņš pasludināja nevis Latviju latviešiem, bet latvisku Latviju, latviskas Latvijas vārdā tika pazemināts minoritāšu, nacionālo minoritāšu izglītības vadības līmenis. Respektīvi, atņemtas šīm minoritātēm, likvidētas nacionālo mazākumtautību skolu pārvaldes, aizstājot tās ar Skolu departamentam pakļautiem referentiem attiecīgās mazākumtautības izglītības lietās. Tā kā samazināts, vienkārši ierobežots, apgriezta, ne likvidēta, bet apgriezta izglītības iestāžu autonomija, jūtami apgriezta. Protams, tā skāra ebrejus.

Trešais moments, varbūt vissāpīgākais – ekonomikas, saimniecības latviskošanas dēļ tika pārņemtas, veidotas šīs valsts akciju sabiedrības. Tas sāpīgi skāra arī ebreju īpašumus, ebreju tautsaimniekus, šī ekonomikas saucamā latviskošana, būtībā – valstiskošana.

Bet jāsaka, ka no otras puses, neviens no šiem pasākumiem nebija vērsti tikai un vienīgi pret ebrejiem. Tātad izpaliek pats galvenais moments – antisemitisms šajā faktā.

Jā, tā ir nacionālisma veicināšana, nacionālistiskas politikas veidošana, bet tas nav antisemitisms, jo tādi paši ierobežojumi kā ebreju uzņēmējus skāra arī vācu uzņēmējus. Tāpat izglītības autonomijas ierobežošana skāra pārējās nacionālās minoritātes – vāciešus, poļus, krievus – tieši tādā pat mērā.

Kas attiecas uz kreiso cionistu organizāciju slēgšanu, tās slēdza ne jau kā ebreju vai cionistu organizācijas, bet tāpēc, ka tās bija kreisas, tāpēc, ka

to programmās bija vārds „sociālisms”, tāpēc, ka lielākā vai mazākā mērā bija sadarbojušās ar Latvijas sociāldemokrātiju. Šeit moments bija tieši viņu politiskā stāja, nevis tas, ka tās ir ebreju organizācijas. Tā kā šai gadījumā, manuprāt, būtu lieki runāt, vismaz nebūtu īsti precīzi šajā ziņā runāt par kādu īpašu Ulmaņa antisemitismu.

Negatīvais, ko atstāja Ulmanis. Daudz negatīvāks bija nevis šis antisemitisms, kura faktiski nebija, bet, un pozitīvs bija tas, kā es teicu, ka tika faktiski pārtraukta visa antisemitiskā propaganda, tā tika apgriezta diezgan asi, bet cilvēki, protams, antisemitiski noskaņotus cilvēkus bieži vien neatlaida no iestādēm, viņi turpināja strādāt, antisemitiskas publikācijas tomēr šad tad varēja parādīties. Liecība ir Dāvja publikācija, ko es rādīju, publicēta 1938. gadā, tā kā jūs redzējāt.

Bet faktiski arī šī grāmata tika apķīlāta, bet Dāvis jau bija paspējis viņu lielā mērā izsūtīt draugiem, izplatīt plašā lokā, sūtīt bibliotēkām un tā kā arī te nebija īstas konsekvences. Konsekventi šis antisemitisms tā galēji un strikti, protams, arī tai periodā apkarots netika.

Un tagad īsi par 1940.–1941.gadu. Tā bija Latvijas valsts katastrofa. Latvijas valsts neatkarības likvidēšana. Un diemžēl nāca antisemitisms un daudz faktoru, kas turklāt to veicināja.

Pirmkārt, Latvijas iedzīvotāji varēja iepazīties ar padomju antisemitismu. Tāda antisemitisma šeit Latvijā vēl nebija, var nosacīti lietot jau tai brīdī vārdu „anticionisms”. Jo, lai arī nebija ebreju valsts Palestīnā, protams, līdz tam vēl bija ilgi jāgaida, pirmo represiju triecienu jau 1940. gada vasarā saņēma Latvijas cionistiskās organizācijas. Un tās vairs nebija Ulmaņa represijas pret kreisajiem cionistiem, tā bija vēršanās pret cionismu kā kustību ar mērķi to iznīcināt, represēt šo partiju darbiniekus, partiju vadītājus, apcietināt, izsūtīt. Vēršanās pret ebreju politisko eliti, kas ir vēl svarīgāk, pret ebreju parlamentārismu. Ebreju deputāti Nuroks, Mordehajs Nuroks, Mordehajs Dubins 41. gadā nonāca ieslodzījumā, jau 1941. gada sākumā. Sociāldemokrāti bundisti ebreji arī tika apcietināti, tā kā šeit jāsaka, ka represijas notika visos virzienos. Tas bija viens trieciens pret ebrejiem.

Otrs, ka to darīja daļēji ebreju rokām, šos triecienus. Ebreju biedrību likvidācijā iesaistījās, tika iesaistīti paši ebreju komunisti.

Vēl viena lieta, kas jāatzīmē, kas sāka parādīties, plašāk ebreji tika piesaistīti arī pārvaldes iestāžu darbā, gan ne pirmajās lomās, gan organizāciju vadībā vai iestāžu vadībā, bet viņi sāka tur parādīties un plašāk nekā tas bija 20.–30. gadu Latvijā, kad tā bija milzīga problēma, kuru es diemžēl laika trūkuma dēļ nevarēju aplūkot, kāpēc tas tā bija. Tad tagad viņi

kļuva pamanāmi, viņi kļuva pamanāmi Latvijas, teiksim tā, jau Padomju Latvijas pārvaldes struktūrās. Un to vēlāk ļoti veikli izmantoja nacistiskā propaganda, apgalvojot, ka, jā, Latvijā tapusi žīdu valsts, ka šeit ebreji sabiedrojušies it kā ar okupantiem un ir iznīcinājuši Latvijas neatkarību.

Vēl viens moments, ko mēs nedrīkstam aizmirst. Ebreji bija drausmīgā situācijā, 30. gadu beigās Latvijā viņi faktiski bija iedzīti bezizejā. Skaidri bija redzams, ka Latvijas valsts viņus aizstāvēt nespēs. Cerības uz Padomju Savienību bija, ka varbūt Padomju Savienība, Staļina valsts spēs pasargāt viņus vismaz no kara. Te jāsaka, ka latviešu vidū šāds uzskats bija izplatīts. Daudzi, daudzi latvieši, kas nebūt nesimpatizēja padomju varai un arī pat pretoties nemēģināja lielā mērā tāpēc, ka cerēja, ka vismaz karu izdosies novērst. Vismaz karš neienāks Latvijas teritorijā, ka vismaz no tā viņi būs pasargāti. Un tāpēc arī bija, protams, zināma atvieglojuma sajūta ebreju vidū, kad 40. gada 17. jūnijā ienāca padomju karaspēks. Un to nevar noliegt. Šāds fakts bija, bet tas bija izmisumā, bezizejā, politiskā strupceļā, faktiski strupceļā, ģeopolitiskā, ne politiskā, bet ģeopolitiskā strupceļā iedzītās Latvijas ebreju kopienas stāvoklis, kas jāņem vērā. Bezcerība, no rietumu puses, no Hitlera puses varēja draudēt tikai pilnīga iznīcināšana, no otras puses, un te atspēlējās vēl viena Ulmaņa režīma negatīvā puse, ka viņš bija kategoriski noliedzis, mīļā miera labā un cerībā, ka izdosies glābt kaut ierobežotu Latvijas neatkarību, noliedzis patiesas informācijas paušanu par notikumiem Padomju Savienībā un par notikumiem nacistu okupācijā, nacistu reihā, par notikumiem, sākoties Otrajam pasaules karam, par pirmajām zvērībām, kas notika, kuras būtībā Latvijas iedzīvotājiem, to skaitā ebrejiem, nebija zināmas. Tas ir viens no cēloņiem, kas jāņem vērā, kāpēc šī tragēdija notika tāda, kāda tā notika.

Nobeigumā vienkārši varu teikt, ka Latvijas valstī, ja tā būtu turpinājusi savu neatkarīgo pastāvēšanu, šāda lieta kā Holokausts, protams, būtu pilnīgi neiespējama un izslēgta arī tad, ja tur būtu pastāvējušas šīs nacionāli un radikāli galējās kustības, tādas kā Pērkonkrusts vai kādā citā izmanītā veidā tās vēl būtu eksistējušas. Šeit faktiski šādas lietas būtu neiedomājamas un pilnīgi neiespējamās. Tas nu ir noteikti jāatzīmē.

Bet 1940.–1941. gada okupācija lielā mērā izprovocēja daudzus, šo naida kurināšanu, šo antisemitismu.

Vēl viens moments pašā noslēgumā. Mēs savā laikā, gatavojot vienu no dokumentu krājumiem par padomju okupācijas varu, ļoti izmisīgi meklējām, ar to arī nobeigšu, meklējām pretpadomju dokumentus, pirmās pagrīdes lapiņas, kas tika izplatītas 40.–41. gada beigās. Tad jāsaka, ka mēs

nevarējām atrast nevienu tādu lapiņu, kur līdzās pretpadomju saukļiem nebūtu saukļu, kas vērsti pret ebrejiem. Arī tāda ir šo 40.–41. gada traģisko notikumu iezīme.

Tā kā antisemitisms ieguva jau tādu draudošu, patiešām ebrejiem ļoti, šoreiz jau bīstamu pieskaņu, jo aizstāvēt viņus negatavojās neviens, kā izrādījās. Latvijas valsts gāja bojā, staļinisko Padomju Savienību vadīja citi apsvērumi, kādēļ tās karaspēks jau pirmajās kara dienās bēga atpakaļ neatskatīdamies. Un diemžēl zināmas latviešu daļas vidū izplatījās ļoti negatīvas tendences, šis antisemitisms, un tika atrasti cilvēki, kas neliedza savu līdzdalību Holokaustā. Un arī propagandistu kadri, tādi kā Ādolfs Šilde, tādi kā manis minētais Zeltiņš, izauga no Pērkonkrusta aprindām. Arī tas ir jāņem vērā. Šeit arī šāda veida pēctecība. Tā kā tie ir tie momenti, kas palika no 20.–30. gadu Latvijas un kas ietekmēja antisemitisma nākotni, to traģēdiju, kas notika ar ebrejiem Holokausta laikā.

Paldies!

MŪSDIENU ANTISEMĪTISMS UN TĀ IZPAUSMES LATVIJĀ

Leo Dribins
(Rīga, Latvija)

Godājamie kolēģi, tas, ko stāstīja Artūrs Žvinklis, šodien kā žanrs vēstures pētišanā tiek apzīmēts ar definīciju „vēstures uzaršana”. Vēstures uzaršana šodien ir galvenais vēstures pētišanas virziens Eiropas Savienības valstīs. Tas jau ir pilnīgi pierādījis savu lielo rezultativitāti Rietumu un Viduseiropā. Un tagad šis virziens sāk triumfēt arī Austrumeiropā.

Vēstures uzaršana – tas ir ļoti grūts darbs. Tas bieži vien atklāj tādus faktus, kuri šokē cilvēkus. Taču tas ir vienīgais ceļš, lai uzzinātu patiesību par pagātņi.

Es citēšu savu kolēģi Laikmetu vēstures institūtā Potsdamā, ka, „kamēr cilvēki un kamēr kāda tauta nav uzarusi vēsturi un nav parādījusi to tā, kāda tā bija, tikmēr tā paliek vēstures ķīlniece, ko kāda trešā puse sev izdevīgā brīdī var izmantot, piestādot rēķinu”. Tāda ir viņu nostāja, mūsu vācu kolēģu nostāja. Un, lai no tā izvairītos, viņi ir centušies arī uzaršanas darbu paveikt līdz galam. Kā tas viņiem ir izdevies, es domāju, tuvu labam rezultātam.

Mans stāstījums ir par mūsdienu antisemītismu pasaulē un tā izpausmēm Latvijā. Es gribu iesākt ar tādu izskaidrojumu. Tas man radās vakar, klausoties citus kolēģus. Ir antisemītisma ideoloģija un ir antisemītiskie aizspriedumi. Ideoloģija balstās uz zināmām koncepcijām un rada ideoloģisku pārliecību vai tendenciozitāti, tā arī varētu teikt. Bet aizspriedumi, tie parasti nāk no pagātnes nostāstiem. Un tie no paaudzes uz paaudzi galvenokārt klejo ģimenēs. Krogos, Vācijā krogi bija tie populārākie šo aizspriedumu izplatīšanas perēkļi. Un tā tie aizspriedumi aiziet līdz mūsdienām. Kaut gan tiem nav nekāda pamata. To kāds reiz ir izgudrojis. Vai kāds kādreiz kādu notikumu ir pilnīgi kroplīgi izskaidrojis,

un šis kroplīgums nonāk līdz mūsu dienām. Un cilvēki, kas to atkārtu, viņi jau paši nesaprot, kādu nesmuku darbu viņi dara. Nevar teikt, ka tā ir viņu pārliecība, tā ir viņu nezināšana. Nezināšana.

Un ko mēs konstatējam Latvijā. Universitātē 1. un 2. kursā ir diezgan daudz studentu, kuri uz jautājumiem par latviešu un ebreju attiecībām atbild, pirmkārt, „nezinu”, „nevaru izteikt savu viedokli”, un otrkārt, „ziniet, daļēji taisnība ir tajos nostāstos par ebrejiem, daļēja taisnība ir un tādēļ ir tāda zināma piesardzība pret viņiem un viņu attiecības ar latviešiem vienmēr bijušas ir pretrunīgas”.

No kurienes tas nāk? Es domāju, ne jau no skolotāja stāstījuma, vai ne. Bet tas nāk no sabiedrības, ģimenē un dažādos vakaros un vakariņās izrunātām lietām, internetā tagad tas parādās. Tā nav ideoloģija, nē. Tā ir nezināšana, rupja nezināšana, primitīva spriešana, zems cilvēka apziņas līmenis. Par to arī jācinās, ne jau par tiem cilvēkiem, bet par to parādību kā tādu. Un skolai jācinās, un skola, manuprāt, ļoti vāji ar to nodarbojas. Ļoti vāji, es to konstatēju sešpadsmit skolās, vidusskolās, kurās es biju un kur visumā vēstures pasniegšana nav slikta, bet, lūk, šī ēnas puse paliek neskarta.

Otra tāda piezīme, tas radās no vakardienas. Antisemitisma kopsakarība ar zināmām reliģiskām koncepcijām un priekšstatiem. Nu ir bijis, jā, reliģiskais, reliģiozais, varbūt tā, vai reliģiski motivētais antisemitisms, kristiānisma antisemitisms. Šodien tas tikpat kā izzudis, jo visas kristīgās baznīcas to ir nosodījušas. Nosodīja jau arī agrāk, nosodīja, bet nu šodien tas nosodījums jau ir daudz, daudz spēcīgāks, ne par to ir runa.

Lūk, vakar, kad runāja par Holokaustu, tika stāstīts, ka nacisma laikā reliģiskais antisemitisms esot izpauzies arī Latvijā, nacistiskās okupācijas laikā.

Redziet, te man ir jāpaskaidro, ka nacionālsociālisma partija nebija reliģiski motivēta partija. Jā, atklāti viņi to nepateica. Atklāti viņi teica, ka dievs ir ar mums, dievs mums palīdzēs, bet savās partijas dūžu apspriedēs, partijas aktīva sanāsmēs viņi skaidri runāja par to, ka reliģija un nacionālsociālisms, kristīgā reliģija, ir nesavienojami.

Viens tāds moments. Hitlera līdzgaitnieks Špērs, ko arī tiesāja, kopā ar savu kolektīvu sagatavoja angļu un amerikāņu sabombardēto Vācijas pilsētu centru atjaunošanas projektus. 1943. gadā. Un tie projekti tiek nodoti apspriešanai, un tur ir redzams, ka tiek atjaunotas arī sabiedroto aviācijas sagrautās katedrāles, baznīcas. Projekts tiek apspriests nacionālsociālistiskās partijas apgabalu vadītāju gauleiteru sanāsmē. Gauleiteri sašutuši. „Ko?

Kam vajadzīgi šie blūki? Pēc mūsu uzvaras šīs baznīcas nevienam nebūs vajadzīgas. Tās būs krasā pretrunā ar mūsu izveidoto ārisko, ģermānisko, ģermānisma dabīgo jutoņu, veidoto garīgo pasauli. Kas izgudroja šito, ka jāatjauno ir kristīgās baznīcas? Kas to izgudroja? Nav vajadzīgas tās.” Un viņi arī paskaidroja saviem partijas biedriem, ka kristīgā ticība jau nav nekas cits kā vien ebreju izveidota ticība. Ebreji, ka viss kristiānisms nāk no Vecās Derības, tā ir ebreju izveidota ticība, tas ir viens no paņēmiem kā ietekmēt. Mozus izveidoja, tā sakot, pirmo variantu, Šauls izveidoja otro variantu. Šauls, te neviens laikam nezina, kas ir Šauls, vai ne? Tas ir apustulis Pāvils. Viņa īstais vārds bija Šauls, viņš bija rabīns. Lūk, Šaula izveidotā ticība, tā ir caur un caur ebrejisma gara pārņemta. Un šobrīd no tās nevar atteikties, jo cilvēki ar to ir pārāk saistījušies, bet pēc uzvaras Otrajā pasaules karā notiks atklāta sakaru saraušana ar šo ebreju izveidoto, tā sakot, savas ticības otro variantu. Lūk, tā.

Tā kā nacionālsociālisms un kristiānisms ir nesavienojami, un tādēļ kauna pilna ir to mācītāju nostāja, kuri pacēla rokas, apsveicot Hitlera nākšanu pie varas, bet mēs zinām, ka gan Vācijā, gan citur daudzi mācītāji saprata lietas būtību, daudzi no viņiem piedalījās arī pretošanās kustībā un daudzi piedalījās arī vajāto ebreju glābšanā. Un tas dara godu šiem cilvēkiem un šai reliģijai, šim konfesijām.

Hitlers, kad viņš runāja par augstāko garu, tad vienmēr sacīja: providence. Viņš nesacīja „dievs”, bet sacīja „providence”. Tas bija domāts ne vienkāršam vērmahta zaldātam, bet augstākiem. Bet providence mums saka, providence mums ir norādījusi. Un, kad Šelenberga vadītais slepenais dienests gribēja nošaut Staļinu, septiņi cilvēki bija aizsūtīti, tagad Krievijā rāda pilnīgi falsificētu filmu par tiem notikumiem. Himlers teica, ka „tu nevari nošaut Staļinu bez Hitlera sankcijas, saproti, tev ir jāiet pie Hitlera”. Kad viņš aizgāja pie Hitlera, Hitlers teica: „Ko? Jūs traki esat palikuši? Jūs ko, neesat sapratuši, ka Staļins tāpat kā es uz šejieni ir providences sūtīts un mūsu savstarpējā cīņā izšķirsies Eiropas un pasaules liktenis?” Viņš bija pārņemts, Hitlers, no šīs ticības, ja tā var teikt, ar to mistisko providenci. Bet tas nebija kristīgo dievs, tam nebija nekāda sakara ar Jēzu Kristu, tas bija pavisam kas cits. Un, ja viņi būtu uzvarējuši, nacisti, tad šis murgs būtu gūlies pār visu Eiropas civilizāciju.

Tā ir pagātne. Bet kas ir raksturīgs šodien. Šodien antisemitismam, es runāju par pašu pēdējo laiku, ir radušās ļoti atšķirīgas īpatnības no iepriekšējā. Un pirmais ir tas, ka šodien pastāv maskējies antisemitisms. Vizizplatītākā forma ir maskējies antisemitisms.

Cilvēki, kas ir antisemīti, saka: „Mēs tādi neesam, ko jūs, mēs jau visu ebreju tautu neienīstam, nē, bet mums šķiet, ka tomēr viņiem ir pārāk liela loma mūsu nacionālajā sabiedrībā. Viņiem aiziet pārāk daudz kapitāla, un viņi grābj lielāko daļu mūsu ienākumu, pārāk daudz, un tas rada neapmierinātību”, un tā un šitā. „Bet antisemīti mēs neesam, mēs tikai runājam par ebreju uzņēmējiem, par ebreju zinātniekiem, kuru pārāk daudz sēž zinātniskajās padomēs, ieņem profesoru amatus un pārējo tautu pārstāvjiem grūti tur iekļūt. Un tur un citur.” Krievijā, piemēram, dažkārt runā: „Paskatieties uz mūsu ekrāniem, ko jūs tur redzat? Televīzijā. Ko jūs tur redzat? Tur vismaz puse ir ebreji. Krievu cilvēks ar savām dotībām uz turieni netiek, viņi ir sagrābuši savās rokās. Bet nē, antisemīti mēs neesam”. Tas šodien ir ļoti izplatīts veids, un tādēļ, lai atmaskotu, ir jāparāda katra cilvēka, kā saka, izteikumi kopsakarībā, kopsaiknē ar antisemītismu. Tas ir ļoti, ļoti izplatīts.

Otrais. Turpinot Artūru Žvinkli, man jāsaka, ka Ciānas gudro protokoli joprojām ir ļoti pieprasīts dokuments antisemītisku uzskatu izplatītājiem. Un viņi joprojām balstās uz šo dokumentu. Viņi joprojām uzskata, ka pasaulē norisinās ebreju savvērestības process. Bet reizē viņi piezīmē, ka ebrejiem pašiem esot neērti ieņemt vadošās pozīcijas šajā procesā, un tāpēc galveno graujošo darbu tagad veicot ebreju labvēļi, ebreju draugi. Ar ebrejiem komfortni citu tautu un citu kustību cilvēki, patlaban tie esot šīs savvērestības galvenie īstenotāji. Un tad nāk saraksts, pa 300, pa 500, prezidents Klintons tur bija iekšā, tagad Sarkozī ir iekšā, mūsu bijusī prezidente Vaira Vīķe Freiberga tur bija arī, kā saka, pirmajās rindās. Katru, kas runā ar ebrejiem politiskā līmenī, tiek ar finanšu aprindām, kurās ir arī ebreji, kas nosoda antisemītismu, runā par Holokausta briesmīgajām sekām, uzreiz tiek ietilpināts tajā Ciānas gudro savvērestības īstenošanas sarakstā. Latvijā tas arī ir noticis. Gardas avīzes to praktizējušas bez jebkādas kaunēšanās. Tas ir otrs paveids.

Trešais – anticionisms, un tas taču arī nebūtu nekas jauns, vai ne, bet te ir jauni motīvi, jaunas notis. Šodien tas anticionisms ir vērstis ne tikai pret ebreju sakariem ar Izraēlu, ebrejiem beidzot ir sava nacionālā valsts, un tai ir liela nozīme pasaules politikā. Protams, anticionisms ir vērstis pret Izraēlu un sevišķi islāmiskais anticionisms, tas jau nu pilnīgi koncentrējas uz Izraēlas kritizēšanu, aicinot sagraut šo valsti un tās ebreju pilsoņus iedzīt Vidusjūrā. Bet Irānas prezidents, kurš šajā ziņā ir ļoti skaļš, vienā no savām runām saka tā: ja jau tā Rietumeiropa šos ebrejus, tos Izraēlas ebrejus tik ļoti mīl, lai viņi tad Eiropā izbrīvē vienu teritoriju, Eiropā šodien

iedzīvotāju skaits samazinās, lai viņi izbrīvē vienu teritoriju un dod šo teritoriju ebrejiem, un lai viņi Eiropā nodibina savu ebreju valsti, lai viņi pārceļas no savas svētās zemes uz Eiropu, lūk, atrisinājums.

Bet ir arī tāds anticionisms, kas nemaz neskar šo problēmu, bet apgalvo, ka tieksme par katru cenu saglabāt ebrejisko identitāti, ebreju tradīcijas, ebreju ticību, neintegroties rietumu pasaules citu tautu sabiedrībā, neasimilēties, nepāriet citā tautībā, tas arī ir cionisms. Tas arī ir cionisms. Ebreju norobežošanās no integrācijas, bet jo sevišķi jau no asimilācijas. Tā ir tendence, tas esot mūsdienu cionisms.

Lūk, tādi arī ir. Un tādi ir arī Latvijā. Un tie visus ebrejus sauc par cionistiem. Kur ir ebreju sabiedriskie darbinieki, viņi jau nesaka „ebreji”, viņi saka „cionisti”. Bet tas tā bija arī padomju laikā. Ja kāds ebrejs uzturēja savu ebrejiskumu, viņš uzreiz bija cionists neatkarīgi no tā, kāda ir viņa attieksme pret Izraēlu. Šodien Krievijā sevišķi izplatās šis briesmīgais virziens visus ebrejus uzskatīt par cionistiem. Un, ja kaut kas notiek, tad „кто виноваты там – цинисты”. Ar „ционисты” ir domāti visi ebreji. Visi neatkarīgi no tā, vai viņš grib palikt dzīvot Krievijā, vai viņš grib braukt prom uz Izraēlu, nu jau visi, kas gribēja, ir aizbraukuši.

Ziniet, tas ved uz tautu konfliktiem, uz „pogromiem”. Šodien Krievijā valdība ir tāda, kura to nepieļaus, bet kas būs rīt?

Tālāk, šodienas antisemitismam ļoti raksturīgs ir antiamerikānisms, ārkārtīgi raksturīgs. Un bieži vien šie antisemīti tēlo Amerikas Savienotās Valstis kā ebreju valsti. Kā ebreju pārvaldītu valsti. Kā ebreju ideju. Ebreju mūzikas, ebreju mākslas veidotu valsts sabiedrību, kuras priekšgalā ir ebreji. Jā, viņi atzīst, ka šo ebreju uzskati un Izraēlas uzskati ne vienmēr sakrīt, ne vienmēr. Un, ka šie Amerikas, tā sakot, valdošās elites ļaudis grib Izraēlu, vienkārši runājot, turēt sev blakus kā mazāko brāli. Ne Amerika ir pakļauta Izraēlai, bet Izraēla Amerikai. Tā jābūt, – saka šie antisemīti. Ka Amerikas Savienotās Valstis kopumā ir ebreju valsts. Un viņu ideoloģija ir ebreju ideoloģija. Cilvēktiesības – tas atkal ir tāds manevrs, lai aizstāvētu ebrejus un ebrejiem tīkamās tautas. Tas arī ir ļoti bīstams virziens. Tas vispirms jau ved uz konfliktu ar Amerikas Savienotajām Valstīm. Sevišķi satrauc citas valsts draudzība ar Amerikas Savienotajām Valstīm.

Un atkal šie akcenti ir parādījušies Gardas un viņu meiteņu avīzēs, ir parādījušies. Ne tikai Krievijā. Krievijā šodien ir vesels zinātniskas izpētes virziens par antisemitismu, kas darbojas ļoti aktīvi, es nosaukšu vienu personu – profesors Oļegs Platonovs. Esmu saskaitījis vairāk kā 20 grāmatu, kuras viņš ir izdevis pēdējo 10 gadu laikā. Šīs grāmatas plaši tiek pārdotas arī

Rīgā, grāmatu veikalos, sevišķi tajos, kas koncentrējas uz krievu literatūras pārdošanu. Oļegs Platonovs ir profesors. Es jautāju: „Kāpēc jūs pārdodat šīs grāmatas? Tas taču ir īsts antisemītisms”. Viņi saka, ka tās pērk. Mums jau galvenais ir pārdot un nopelnīt. Ļoti šaura pieeja. Paši viņi saka, mēs nelasām, kas tur ir, mēs nezinām arī, kas tur ir.

Jā, tā ir. Kas tad ir tajās Platonova grāmatās? Ne jau tāpēc, ka es vēlos tās propagandēt, bet vienkārši ir „jāuzar” vismaz tas priekšstats.

Pirmais – ebreji ir Krievijas vēsturiskie ienaidnieki kopš 17. gadu simteņa. Un viņi visu darijuši, lai sagrautu Krievijas valsti. Tas ir galvenais šķērslis viņu pasaules pārņemšanas plānam. Un tāpēc Krievijā ir notikuši visi „bunti”, visas revolūcijas. Tāpēc Krievijā arī izcēlās lielais terors. Tur visur vainīgi ir ebreji. Un kas sagrāva Padomju Savienību? – saka viņi, protams, ka cionisti sagrāva, ne jau Gorbačovs sagrāva, viņš jau bija par svaku, lai kaut ko sagrautu, tāpat, lai kaut ko uzceltu, bet cionisti.

Redziet, par to varētu pasmieties, ja? Bet nesen Krievijas televīzija rādīja filmu, uzstājās viens Ļeņingradas, piedodiet, Pēterburgas profesors, un saka to pašu, ka cionisti, jā, cionisti sagrāva Padomju Savienību. Tā un šitā, un Jeļcins jau viņiem palīdzēja. Kad nāca Putins, tad tas tika apturēts. Putins tomēr ir, tā sakot, nacionāli domājošs cilvēks, kaut gan simpātijas pret ebrejiem viņam arī esot un tas liekot būt piesardzīgiem. To visu es ņēmu no Krievijas informācijas avotiem. Jā, bet nu, to saka opozīcijas ļaudis.

Otrais, kā Platonovs cenšas atdzīvināt melnsimtniecisko antisemītismu Krievijā. Un visas tās melnsimtnieku organizācijas, tās eņģeļu vārdā nosauktās, viņš glorificē kā krievu tautas īsto ļaužu ideju pārstāvjus un visas krievu tautas aizstāvjus. Un visa šī literatūra – tā izplatās uz visām pusēm. Es neteikšu, ka tai būtu liela piekrišana, bet zināmos slāņos, un sevišķi es gribu teikt, provincē vairāk nekā galvaspilsētā, tai neapšaubāmi ir dzirdīgas ausis. Tāpēc, ka oficiālā, ja es varētu tā teikt, Krievijas vēstures literatūra ir ļoti garlaicīga. Nu ļoti. Es nesen aizgāju uz krievu grāmatu veikalu, vai ir Krievijas 20.–21. gadsimta vēsture. Ir tādi teksti, tu aizmigi pie otrās lapaspuses.

Ja parādītu Vācijā izdotās vēstures grāmatas, kā tās var lasīt, tās ir domātas vienkāršajai tautai, tā, lai tā saprastu. Un tur ir visa patiesība. Viņi saka, – jūs domājat, ka Vācija no paša sākuma ir bijusi nacionāla valsts? Bet ķeizars Frīdrihs Svētajā Romas impērijā vāciski prata ļoti vāji, viņš runāja tikai itāliski un domāja, protams, itāliski, latīņu valodā un labi zināja arī arābu valodas. Jūs domājat, ka Frīdrihs II, Prūsijas karalis, Vācijas, tā sakot, nacionālisma elks bija liels vācu patriots? Viņš vāciski runāja ar kļūdām.

Rakstīt vāciski viņš gandrīz nemaz neprata. Tur strādāja 3 cilvēki un no viņa izteikumiem veidoja valsts dokumentus. Viņš runāja franču valodā. Viņam visa tā runāšana apkārt bija franču valodā. Un viņš vienmēr uzsvēra savu kopību ar franču filozofiju, ar Francijas kultūru un veicināja Francijas intelektuālo cilvēku ieceļošānu Vācijā, un tāpēc daudziem tādiem redzamākiem cilvēkiem Vācijā ir franču uzvārdi. Un viņi to visu stāsta. Rāda vāciešiem, kāda ir bijusi viņu vēsture un ka tā ir bijusi diezgan kosmopolitiska. Krievijā mēs pagaidām to nenovērojam.

Nākamais – Holokausta noliegšana. Lūk, mūsdienu antisemitismā tas ir viens no svarīgākajiem elementiem. Holokausta noliegšana, ka Holokausts ir izdomāts, lai radītu ebrejiem privilīģētu stāvokli pasaulē, lai palielinātu viņu īpatsvaru visas pasaules gaisotnē un lai dotu viņiem jaunus materiālus labumus. Bet īstenībā tāds Holokausts neesot bijis. Jā, ir bijis Otrais pasaules karš, ļoti smags, jā, Hitlera režīms ir bijis briesmīgs, nežēlīgs, jā. Bet no tā ir cietušas visas tautas. Bet Holokausta mācība cenšoties visu smāgumu uzlikt ebrejiem, ka galvenokārt cietuši ir viņi, viņi galvenokārt ir nogalināti, viņiem galvenokārt atņēmti visi īpašumi, viņi galvenokārt pazemoti, un reducē to visu nacistisko teroru, reducējot uz Holokaustu, atņemot citiem morālās tiesības uz mocekļa un cietēja lomu. Tas ir visai izplatīts paņēmiens, lai mestu ēnu uz ebrejiem un uz tiem, kas atbalsta ebrejus, uz tiem, kas grib „uzart” vēsturi, parādot, kas cieta visvairāk.

Kā jūs zināt, Eiropas Savienībā daudzās valstīs ir pieņemts likums, ka par Holokausta noliegšanu draud kriminālsods.

Otrā pasaules kara gados ukraiņu cīņai pret boļševismu, pret vācu nacistisko okupāciju nav jēdziena Holokausts.

Jā, ukraiņu tauta esot ļoti cietusi gan no boļševiku, gan no nacistu režīmiem, mocekļi, ukraiņi varoņi. Par ebrejiem vai nu vispār nekas nav rakstīts, jeb ir viens teikums – daudz cietušo bija arī starp ebrejiem.

Par Babij Jaru tāda piezīme, ka Babij Jaru pieraksta ebreju mocībām. 29., 30. septembrī 41. gadā divās dienās nošāva 36 tūkstošus cilvēkus. Apmēram kā pie mums Rumbulā. Rumbula un Babij Jar – tie ir sinonīmi, tie ir diviņģu brāļi. Un iekavās autors ir viens un tas pats. Tas neesot īsti pareizi, jo Babij Jarā esot gājuši bojā 150 tūkstoši cilvēku, un kādēļ ebrejiem pieraksta tikai šo.

Tiešām Babij Jarā no 1941. gada līdz 1943. gadam, divu gadu laikā, ir gājuši bojā 150 tūkstoši cilvēku. Bet kā viņus tur likvidēja – pa piecsimt, pa sešiem simtiem dienā, ar zināmiem intervāliem. Tur nošauti arī daudzi ukraiņi, nošauti krievu karagūstekņi. Bet 29. septembrī, 30. septembrī, divu

dienu laikā 36 tūkstoši. Masu slepkavība. Tas bija tāds sprādziens, lūk, kas par lietu. Un Rumbula jau arī ir sprādziens. Rumbulā jau arī ir apglabāti, taisnību sakot, nav apglabāti, arī citu tautību cilvēki. Biķerniekos arī ir daudz krievu karagūstekņu. Tas viss ir pareizi, jā. Un tos arī vajag godināt, tas viss ir pareizi. Bet ir bijušas tādas dienas, kad pāris dienās, ziniet, 25, 30 tūkstoši – tā viņas ir palikušas vēsturē. Un tās dienas ir saistītas ar ebrejiem. Tāpēc nekas nepareizs nav pateikts, un tie 150 tūkstoši nav pretrunā ar tiem 36 tūkstošiem. Nu, lūk, tas tajā grāmatā bija vienīgais, kas tur bija rakstīts par ebrejiem. Un es jau teicu, ka ir liela pretruna arī ukraiņu literatūrā. Daudzi ukraiņi ir brīvības cīnītāji, es tā lietošu šo vārdu, un Ukrainas sacelšanās armija rindās bija daudz antisemītu, kuri bija piedalījušies arī represijās pret ebrejiem, un tur neko nevar darīt. To skaitā ģenerāļi Horunžijs, Šuhevičs arī bija to darījuši. Tiesa, kādas pāris nedēļas pēc vācu ienākšanas kā bataljona Nahtigal komandieris. Bet to vairs nevar noliegt, to vairs nevar izsvītrot, paliks nevis balts, bet gan melns plankums.

Un, lūk, te ir tas, kā vācieši saka, cik grūti ir uzart, cik ļoti grūti ir uzart. Un Holokausta noliegšana – tā ir, kā saka, aizbēršanas metode, aizbērt, lai nevar redzēt tos apakšējos slāņus, ne uzart, bet aizbērt. Pilnu kaudzi uzbērt virsū, lai nekad tas nekļūst zināms, lai to nekad neviens neuzzina.

Kā saka vācieši, tas tā var iedarboties līdz zināmam laikam, kad kāda trešā puse, kurai tas būs izdevīgi, pateiks, kas ir noticis, un piestādīs rēķinu.

Es jums, kā jau vēsturnieks, varu pastāstīt interesantu faktu, to jūs varbūt nezināt. Nomirst Staļins, un tūlīt daži politbiroja locekļi dodas uz Staļina kabinetu, lai atvērtu viņa seifu un paskatītos, kas tur glabājas, kādi dokumenti. Viņi bija pārliecināti, ka seifs būs pilns ar kompromitējošiem materiāliem par viņa līdzgaitniekiem. Bet izrādījās, ka tas seifs bija gandrīz pilnīgi tukšs. Tur bija tikai trīs dokumenti. Un viens no tiem bija SD policijas vadītāja Reinharda Haidriha slepenā instruktīvā vēstule vācu SS un SD aizsarggrupām – rīcības grupām, kā rīkoties pret ebrejiem komunistiem un citiem vācu ieņemtās teritorijās. Un šajā instrukcijā ir rakstīts – plaši iesaistīt vietējos iedzīvotājus akcijās pret ebrejiem. Un sagatavot to jau iepriekš, pirms vācu ienākšanas, sagatavot to. Lai būtu tāds priekšstats, ka šie iedzīvotāji paši ir „pogromu” iniciatori. Un īsteno savu, tā sakot, pretebrejisko nostāju. Norādīt vācu karavīriem, ka viņiem nav jāiejaucas šajos notikumos un nebūtu vēlams, ja viņi atrastos to tuvumā. Par to jāgādā priekšniecībai. Nu, cik ilgi ļaus tos „pogromus” rīkot – tas tur nebija teikts. Tur nav nekādu ierobežojumu.

Un tālāk. Okupācijas iestādēm jāzina, ka šī mūsu atļauja nepiešķir

viētējiem iedzīvotājiem nekādas privilēģijas un nekādu pamatu prasīt no mums kādu politisku vai citu atlīdzību par šo darbību. Mēs neuzņemamies nekādus solījumus pret viņiem. Nekādas saistības. Lūk, tā, redziet, kāds velnišķīgs dokuments. Un Staļins to bija turējis. Tas bija oriģināls, tā nebija kopija. Staļins to oriģinālu bija turējis pie sevis seifā. Tātad tas ir tas, ko es jums teicu, tas rēķins, ko izdevīgā brīdī varēja piestādīt Vācijai. Acīmredzot runa ir par Vāciju. Var teikt, ka jūs neesat pateikuši visu patiesību, tā patiesība ir briesmīga, jūs esat piekrāpuši, jūs esat provocējuši, jūs esat organizējuši – viss, maksājiet par to.

Tā kā noklusēšana, Holokausta noklusēšana, tā ir apstākļu radīšana, lai tautas vēstures priekšā nonāktu par ķilniekiem.

Kāda ir situācija visumā Latvijā. Jāsaka tā, ka antisemitisms pie mums vairs nav plaši izplatīts. Nav nevienas spēcīgas kustības, organizācijas Latvijā, kas izplatītu antisemitismu. Nav tādu. Varbūt starp politiķiem ir atsevišķi cilvēki, kuri atrodas antisemitiskās ideoloģijas, es pieļauju, arī primitīvu aizspriedumu ietekmē, tādi ir. Tādas kustības mums Latvijā nav, un antisemitisms parādās galvenokārt kā tādi margināli recidīvi. Bet tie notiek. Un visu laiku liek sevi manīt.

Internetā parādās ļoti rupji izlēcieni pret ebrejiem. Arī ar prasību, lai viņi visi brauc projām.

Avīze DDD, pēdējā numurā viena autora rakstā tur rakstīts, ka Semjona Šustina tautieši joprojām dzīvo Latvijā. Semjona Šustina tautieši, un lai viņi ir klusi un rāmi un vispār gatavojas aizbraukšanai. Šodien jārūnā nevis par Holokaustu, bet par genocīdu pret latviešu tautu, lūk, tā tas ir savīts kopā.

Man saka, „nu ko tur par to DDD, to avīzi, cik viņu lasa to avīzi”. Jo teksti ir tiešām primitīvi, rupji. Daudziem tur Latvijā piespriesti nāvessodi, jūs varbūt nezināt. Daudziem politiķiem, valstsvīriem ir pateikts, kad tauta nāksot pie varas, visi viņi stāšoties tribunāla priekšā un viņiem tiks piespriests augstākais soda mērs, ieskaitot nāvessodu. Tur ir arī tādi teksti. To nopietni jau neņem, bet klusi un vieglprātīgi pret šādas avīzes iznākšanu Latvijā nevar izturēties.

Vai Vācijā, Vācijā, Šveicē, arī Austrijā iznāk tamlīdzīgi materiāli? Jā, iznāk. Bet tos nekur publiski nepārdod. Tos jūs nekur neieraudzīsiet, nevienā grāmatu veikalā, nevienā stacijā, pasarg' dievs. Tos izplata no rokas rokā tās ekstrēmās grupas, kuras nemaz nav reģistrētas, ir nelegālas. Tad tā – tikai savējiem, nu tad tie savējie, tiem jau ir 80 gadu un vairāk, tie ar lielu prieku lasa šos tekstus, cik pazīstami teksti, atceras jaunības dienas, tie bija skaisti laiki, nu jā, prātiņa jau vairāk nav.

Pie mums ir citādi. Pie mums šo avīzi pārdod redzamās vietās Rīgā. Rīgas centrālajā stacijā. Kopā ar avīzi „Diena”, „Latvijas avīzi”, „Neatkarīgo” stāv „DDD”. Tāpat bija ar avīzi „Latvietis Latvijā”, kura gan vairāk neiznāk, kuru tirgoja redzamās vietās, tur bija vēl trakāks antisemitisms. Tagad tā it kā eksistējot internetā, it kā tur viņiem ir tāda lapa. Iemīļotie autori ir Viktors Birze, Gedroics no Daugavpils, tas ir viens no redzamākiem un skaļākiem šī antisemitisma trubadūriem. Redzamās vietās, un neviens no varas orgāniem to neredzot. Lūk, kur ir tā bīstamība. Šis, tā sakot, jau apdomāts aklums.

Šeit mans kolēģis runāja par Gunāru Celmiņu. Rīgā šodien ir Gunāra Celmiņa centrs, ir tāds. Šis centrs darbojas un arī izplata kaut kādus materiālus. Un viņiem ir kaut kādi līdzekļi, viņi no kaut kurienes saņem līdzekļus.

Es zinu, ka Šveicē, Vācijā ir tādi nacionālsociālistiskās kustības atbalsta finanšu centri, kuri joprojām darbojas. Varbūt, ka viņi saņem no turienes. Ļoti iespējams. Vienu personu, kas viņus atbalsta finansiāli, mēs zinām, tas ir mācītājs Kārlis Zuika. Viņu nesen rādīja televīzijā. Kad rādīja Viktora Birzes vadīto nacionālo spēku savienības gājienu pie Krievijas vēstniecības ar dzeloņdrāšu vaināgu 9. maijā, tad tur stāvēja Kārlis Zuika. Un viņš runāja arī, un televīzijas titros bija rakstīts „Kārlis”, runā Kārlis. Tas ir mācītājs, bijušais leģionārs, pēc tam mācīties teoloģiju, daudzus gadus strādāja Vācijā par luteriskās draudzes vadītāju.

Tagad Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas pārvalde ārzemēs viņam ir atņēmusi draudzes vadīšanas un sprediķošanas tiesības viņa politisko uzskatu dēļ. Arī pie mums mūsu evaņģēliski luteriskā baznīca ar viņu neuztur nekādus sakarus. Viņš, tā sakot, ir pilnīgi autonomš. Bet laiku pa laikam viņš piedalās Latvijas radio svētdienas rīta sprediķos, un viņš runā, runāt viņš prot. Un, kā viņš saka, „demokrātija un boļševisms – tie ir divi gali vienam un tam pašam kroplīgam ķermenim”. Lūk, tā. Par ebrejiem gan viņš ir pietiekami uzmanīgs. To viņš saprot. Bet viņš Inkēnam deva naudu, šodien viņš Birzem dod, varbūt vēl kādam, nu tā ir viņa personīgā lieta. Ir tādi cilvēki.

Sakarā ar ekonomiskajām grūtībām viņi ir aktivizējušies. Tagad mēģina izspēlēt to pašu kārti, par kuru jau runāja kolēģis Žvinklis. Ebreji ir vainīgi, ebreju naudas fondi, ebreju vadītās bankas ievilkā latviešus tajā tiklā, un mums vairs nav ko maksāt, nav ar ko norēķināties. Un tagad mēs nonākam vēl lielākā atkarībā, aizņemoties no viņiem līdzekļus.

Es neteikšu, ka šī, par propagandu to nevar nosaukt, tenkošana, ka tai

būtu liela ietekme Latvijā. Uz tādām marginālām, sevišķi vecāku ļaužu aprindām, tām, kas ir dzīvojušas vācu nacistu okupācijas laikā, nacistu propaganda nav palikusi bez sekām. Uz tiem tas atstāj ietekmi. Viens otrs jaunietis arī īsti nesaprot. Skolai šeit ir ļoti liela loma antisemītisma atmaskošanā un to skaitā mūsdienu antisemītisma atmaskošanā.

Bet kā jums tas jādara, par to jau runāja vakar. Jūs jau nevarat runāt tā kā es. Manā priekšā ir skolotāji. Viņi visi ir izglītoti. Viņiem ir sava vēstures apziņa. Jūsu priekšā ir cilvēki, jauni cilvēki, kuriem tās nav. Kuriem tur ir vai nu Toričelli tukšums, vai jau tie dažādi aizspriedumi un nostāsti.

Gribu nobeigt ar humoru, kur faktiski humora nav.

Tas notika Daugavpilī. Viena no ebreju kopienas pārstāvēm Latvijā runāja ar kādas citas minoritātes ievērojamu pārstāvi. Un saruna nonāca pie ebreju attiecībām ar citām tautībām Latvijā. Un šī pārstāve, it kā inteliģenta dāma, saka tā: „Ziniet, es jūs, ebrejus, cienu. Es jūs pat mīlu. Jūs man visādi esat pieņemami. Bet nu vienu no jūsu izdarībām es nevaru pieņemt, nekad nepieņemšu, tā man šķiet briesmīga, un es to nosodu. Kādēļ jūs ikreiz pirms Lieldienām nogalināt kādu kristīgo bērnu, lai tecinātu asinis un gatavotu savu macu”. Kādēļ jūs to, it kā jūs visi esat inteliģenti cilvēki, bet kādēļ jūs darāt briesmīgas lietas. Šausmīgi. Un kas atklājas vienā brīdī. Un šis mīts pie mums ir.

Tāpēc man mazliet jāpastāsta. Jūs varbūt nezināt, kā tas mīts radās. Tas radās Anglijā 12. gadu simteņa pirmajā pusē, ja nemaldos, Norvičā. Ir tāda vieta – Norviča. Un tur tika nogalināts kāds zēns. Tas laikam, es saprotu, bija pirms Lieldienām. Nogalināts tika zēns, un tā kā tanī vietā grozījās arī ebreju tirgotāji, tad uzskatīja, ka ebreji to zēnu ir nogalinājuši. Kaut gan nekādu skaidru pierādījumu nebija. Tas satrauca cilvēkus, bet neko vairāk. Bet tad viens no vietējā klostera mūkiem paziņoja, ka viņš naktī bija izgājis ārā un ieraudzījis šo nogalināto zēnu. Tas staigājis pa pagalmu. Un ap viņa galvu bijusi tāda gaisma. Redziet, viņš saka, acīmredzot šis zēns ir nogalināts par savu ticību mūsu dievam. Viņš ir gājis mocekļa nāvē. Un šī ir tā vieta, kur mēs viņu aprakām, tā ir svēta vieta. Atbrauca mācītāji no apkārtnes, sāka to vietu pētīt. Nolēma rakt bedri, un izrādījās, ka tur ir avots ar ļoti skaidru un garšīgu ūdeni. Sak, tas ir veselībai vajadzīgs ūdens, un uz turieni sāka braukt cilvēki no visas apkārtnes, uz to nogalināšanas vietu. Es nezinu, ko viņi tur Norvičā uzcēla, es tur neesmu bijis. Tas mocekļis kļuva zināms. Un mocekļa nogalināšanas vieta. Tad tur sāka celt mājas, viesnīcas, krogus, beigās arī publisko namu. Jo uz turieni brauca tūkstošiem cilvēku, lai godinātu mocekli un pie reizes arī dzertu ūdeni. Ziņa par to visu nonāca

citās Eiropas vietās, ne tikai Anglijā, bet arī Francijā, Nīderlandē. No turienes Vācijā. Un zināt, sākās bērnu slepkavošana. Ar to pašu scenāriju. Romas pāvests nosūtīja komisiju, kas apskatīja, un izdeva bullu, kur nolādēja visu šo kampaņu, tās iniciatorus. Ka tie visi ir drausmīgi meli, tiem nav nekāda sakara ar ebrejiem, un pāvests arī tur uzsvēra, ka ebreju reliģija aizliedz asiņu izmantošanu, ka to dara alkatīgi cilvēki, lai no ļaužu lētticības iegūtu lielu peļņu.

Ja es nemaldos, tad tādas pāvesta bullas ir izdotas vairākas nekā 10, dažādos gadu simteņos. Katoļu baznīca, vispār baznīca nekad to nav atbalstījusi, ir to nolādējusi. Bet, lūk, šie rosīgie ļaudis ir radījuši visu šo izdomājumu. Un tas iet līdz šodienai. Un, lūk, šo faktu, inteligents cilvēks mūsu dienās pieņem par savas garīgās patiesības sastāvdaļu. Tas ir drausmīgi. Tas vispār ir idiotisms kubā, bet nevar jau tam cilvēkam teikt. Cik daudz mums ir idiotu arī starp cilvēkiem, kas nodarbojas ar sabiedrisko darbu un tiek uzskatīti par gaišām personām, kamēr viņi nav sevi atmaskojuši un pateikuši, kas viņi ir.

Visos gadījumos ir jāaudzina, jāpārlicina, jādiskutē, jāpierāda, un skolā tas ir jā dara vairāk nekā citur.

Paldies, paldies par uzmanību!

DISKUSIJA

Konrāds Fūrmanis

Man ir liels gods runāt šajā konferencē, bet man ir mazliet grūti to pateikt latviski, tāpēc lūdzu atļauju pāriet uz krievu valodu.

Vispirms vēlos uzsvērt, ka neesmu eksperts, neesmu vēsturnieks, neesmu didaktiķis, neesmu speciālists vēstures didaktikā, tāpēc, es varu runāt tikai par savām personīgajām atmiņām, tāpēc, es apmeklēju skolu Rietumvācijā 80. gados, es uzsāku savu skolas karjeru 70. gados, bet vēsturi mēs sākām mācīties 13–14 gadu vecumā. Tas bija tieši 70. gados.

Esmu pilnīgi pārliecināts, ka šodien šis vēstures pasniegšanas veids, īpaši 20. gadsimta vēstures, ir kardināli mainījies. Tas ir saprotams, tāpēc, ka pie mums vēl bija pavisam cita situācija, tāpēc, ka mūsu vecāki, vismaz bērnībā, bija dzīvojuši šajā laikā, bet šodien mūsdienu skolēniem šīs tiešās saiknes vairs nav.

Es nezinu, kā šodien šī vēsture tiek pasniegta skolā, tāpēc, ka mani bērni apmeklē Eiropas skolu Briselē un tur tiek mācīta Vācijas vēsture.

Bet es vēlos arī akcentēt vēstures stundu nozīmi mūsu skolu programmās, tās parasti ir otršķirīgas nozīmes stundas, un es to uzskatu par kļūdu, jo tieši vēstures stundas var ļoti ietekmēt šo cilvēku nākamo pasaules uzskatu.

Tāpēc, kad es sāku mācīties jaunu valodu, pirmām kārtām cenšos nopirkt vēstures mācību grāmatu šajā valodā, tāpēc, ka tur ir ne tikai interesants teksts, parasti uzrakstīts ļoti vienkāršā valodā, bet tas ir arī ļoti interesanti, dokumenti, novadpētniecība. Tāpēc tur ir dažādi interesanti fakti, tur ir arī mīti, leģendas, kas ir ļoti svarīgas šai nācijai. Tāpēc kaut kādas kaujas, par kurām kaimiņvalstīs vispār neko nezina, bet tām ir liela loma šajā vēsturē.

Tagad pieminēšu šādu. Piemērs no Serbijas vēstures, tur notika kauja Kosovos laukā, tai 14. gadsimtā bija liela nozīme, un runā, ka visas šīs kau-

jas, šis karš Dienvidslāvijā sākās no tā, ka Miloševićs – Serbijas prezidents toreiz uzstājās tieši Kosovos laukā. Tātad, pat ja šis kaujas notikušas ļoti senā pagātnē, tām var būt liela nozīme.

Vispār stāsti vai stāsts, leģendas par nozīmīgiem notikumiem pagātnē ļoti bieži veido nāciju, tie ir ļoti svarīgi šīs nācijas pašizziņai, pašsajūtai.

Es gribu teikt, ka šādu stāstu Vācijā vairs nav, nav šādu stāstu par kādām kaujām, atbrīvošanās cīņām, kuras ir ļoti svarīgas nācijas konstitūcijai, bet tiek runāts par postvaronīgo nāciju.

Manās atmiņās par vēsturi tā ir vispārējo aizdomu sajūta. Tātad šīs kaujas, šī varonība – tās visas ir aizdomīgas vērtības, ar kurām jārikojas ļoti kritiski, tā ir galvenā sajūta, kura joprojām mīt manā galvā, runājot par šīm vēstures stundām.

Tas, protams, ir ļoti cieši saistīts ar to, ka Hitlera laikos references vispārējais punkts, tātad ne tikai šo gadu vēsture, bet arī visa Vācijas vēsture līdz Hitleram, sevišķi 20. vai 19. gadsimta vēsture, tika nostādīta zem jautājuma zīmes. Tātad vienmēr svarīgākais jautājums bija par to, kādā veidā tas noveda līdz šai katastrofai, kādā veidā jau bija radušies bīstamie elementi, kuri noveda līdz šai katastrofai, un tā tālāk. Tas, protams, noveda līdz zināmam līdzsvara zaudējumam vēsturē.

Attieksme pret vēsturi pēc Hitlera man šķiet īpaša, tāpēc, ka mēs par to gandrīz nerunājām, domāju, ka tur ir, ar ko lepoties, šī vēsture, un esmu gandrīz pārliecināts, ka šodien tā vairs nav, bet toreiz par to vienkārši bija ļoti liela interese, tāpēc vēsturei pēc Hitlera nebija vairs tik lielas lomas.

Tātad, protams, tolaik vēstures stundās, 30. un 40. gados bija daži tabu, tātad, mēs tolaik vispār nerunājām un neapspriedām jautājumu par vāciešu upuriem, piemēram, par bombardēšanu, iedzīvotāju pārvietošanu. Šīs diskusijas laikrakstos un grāmatās parādījās tikai vēlāk.

Un vispār tāpat nerunāja par nevāciešu palīgiem citās valstīs, tieši šobrīd notiek liela diskusija sakarā ar procesu pret Demjaņuku, varbūt jums ir zināms šis gadījums, par to ir stāstīts žurnālā *Spiegel*.

To es arī gribēju īsumā pastāstīt par savām atmiņām, saviem iespaidiem par vēstures stundām Vācijā, un tagad esmu gatavs atbildēt u jūsu jautājumiem.

Viktorija Šaldova

Sakiet, lūdzu, kādā veidā izdevās ar to tikt galā, un vispār, vai tika runāts par to cilvēku atbildību, kuri dzīvoja Vācijā, kad jūs bijāt bērns, par to, kas notika, kauna un vainas problēmas, to bērnu, ar kuriem jūs mācījāties,

vācu bērnu, viņu atbildība, kaut kādā vaidā tā tika apspriesta? Paaudžu pārmantojamība, tas ir, vai bija, jautājums nav saprotams? Tas ir, kā tika pārmantota, vai runāja par to, ka cilvēki, kuri tagad dzīvo Vācijā, ir vainojami tajā, kas toreiz notika. Un vai jāizjūt kauns, piemēram, cilvēkiem, kuri tagad dzīvo Vācijā, par to, kas notika toreiz, vai nav jāizjūt. Šis jautājums, trauslais kauna un vainas jautājums, vai tas tika apspriests vēstures stundās?

Konrāds Fūrmanis

Protams, šādas diskusijas notika, runāja, ka pastāv īpaša atbildība par to, ka tas notika, bet, protams, pat par mūsu vecāku vainu nevarēja runāt, tāpēc, ka viņi tajā laikā bija tikai bērni. Bet, protams, pavisam cita runa par tiem cilvēkiem, kas tolaik bija pieauguši.

Tieši 70. gados, protams, vēstures stundas bija sevišķi interesantas, īpaši saspringtas tā fakta dēļ, ka bija vērojams kreisā terorisma vilnis, teroristi, šie Baderbainu grupējumi, tie pateica, ka šī vācu valsts pamatā nav mainījusies, tā joprojām ir fašistiska valsts. Un tādā veidā šis stundas ieguva aktuālu nozīmi un vēstures pasniedzējiem nācās arī strīdēties pretī šiem diezgan absurdajiem pārmetumiem.

Margērs Vestermanis

Labdien, cienijamie klātesošie!

Neņemiet ļaunā, ka izmantoju iespēju arī teikt kādu vārdu.

Līdzšinējo oratoru pārdomās man kaut kā pietrūka, ka netika izvirzīts jautājums, kas Vācijā un pasaulē ir ļoti populārs. Un tas ir formulēts šādi: nespēja sērot. Kāpēc nav patiesu sēru, patiesu pārdzīvojumu.

Par to ir viens klasisks darbs, Aleksandrs Mičels, izdots Šveicē, man šķiet 20 vai 30 reizes tas ir no jauna izdots, vācu valodā. Tas ir zināms praktiski visā pasaulē.

Eiropa un civilizētā pasaule saprot, ka ir notikusi briesmīga nelaime, briesmīgs zvērība, briesmīgs kauns Eiropas kontinentam, un visi saprot, ka attiecīgi jāreaģē, jāmaca un jāstāsta par to un jāatgādina. To taču visi saprot, jebkurš civilizēts cilvēks to saprot.

Kāpēc nav patiesas, nevis uzspiestas nožēlas, publiskas pelnu kaisīšanas uz galvas vai tamlīdzīgi, kāpēc nav iekšēji šo sēru, ka mēs visi vienādi vai otrādi esam bijuši liecinieki vai pat aktīvi vai pasīvi dalībnieki tādai civilizācijas traģēdijai, tādām civilizācijas sabrukumam. Tas taču nav prātam aptverams. Tas taču vispār prātam nav aptverami, ka kaimiņi izrok bedri un paņem,

un aizden, un izgērbj kailu, un izņirgājas vēl, un nošauj. Un dziedādami atgriežas mājās un pēc tam vēl kārtīgi iedzer un laupa, sadala mantu.

Mūsu kolēģis Ērglis par to ir rakstījis, ka nekautrējas valkāt pašu noslepkavoto kaimiņu drēbes, kur viens otru labi pazīst un taču labi zina, kam tas viss pieder. Vai tas vispār ir ticams, ka kaut kas tāds varētu būt.

Savā laikā Mavriks Vulfsons, kura vārds nav jāatgādina, nav jāpaskaidro, savā pēdējā publiskās uzstāšanās reizē Rumbulā 1990. gada novembrī, Vulfsons toreiz bija Latvijas Ārlietu komisijas vadītājs, viņš bija Latvijas valsts senators, par viņa lomu, nozīmi trešajā atmodā, tautas atmodā mēs visi zinām, viņš uzdrošinājās izvirzīt tikai kā jautājumu, kur ir meklējamas šīs necilvēcības ideoloģiskās saknes. Viņš pat neuzdrošinājās vēl 90. gadā sniegt vai mēģināt sniegt atbildi. Par šo uzdrošināšanos izvirzīt šo jautājumu, ja jūs ņemsiet 90. gada novembra nogales un mūsu vietējo presi, decembra presi, kā pirmā atsaucās Latviešu inteliģences apvienība, kura teica, ka pēc šāda jautājuma izvirzīšanas, pēc mūsu tautas apsūdzības, kaut gan nekāda apsūdzība vēl nebija izteikta, Vulfsons nevar palikt savā amatā, viņš ir nekavējoties jāizslēdz no Saeimas deputātu saraksta, jāatceļ no visiem amatiem un tā tālāk. Tas praktiski arī, starp citu, notika.

Man ir savs skatījums un mēģinājums atbildēt uz šo jautājumu. Profesors Dribins šeit jau runāja, kolēģis Žvinklis runāja par Ulmaņa laiku. Tā loma, kāda bija Ulmaņa laika ideoloģijai šīs traģēdijas sagatavošanā. Man šķiet, ka Ulmanis, kas neapšaubāmi nebija nekāds antisemīts, ka viņa saimnieciskā darbība bija vērsta pret ebreju biznesu, tas izriet no viņa pārliecības, no viņa nacionālās pārliecības. Ulmaņa laiks un viņa ideoloģija veicināja hipertrofētu nacionālismu. Tāds hipertrofēts nacionālisms, kuru jūs varat atrast pamatskolas vēstures grāmatās, vidusskolas vēstures grāmatās un tā joprojām, nekad līdz tam Latvijā nebija bijis.

Un šodien es tikai lūdzu vārdu, lai ar jums apspriestos šajā manā pieņēmumā, ka tieši šis hipertrofētais nacionālisms, šis hipertrofētais nacionālais lepnums padarīja neciešamu, īpaši neciešamu situāciju 40., 41. gadā, kad pirmo reizi ebreju vēsturē austrumos arī ebreji kļuva par valsts ierēdņiem, kaut arī tikai vidēja līmeņa ierēdņiem un pat strādāja milicijā un tā tālāk un tā joprojām.

Tas kļuva neciešami. Kā tad nelatvietis var piedalīties Latvijas valsts sabiedriskajā dzīvē. Un es domāju, ka arī šajā apstākļi, šajā, es atkārtāju, hipertrofētajā nacionālismā, slēpjas viens no iemesliem, kāpēc nacistiem bez īpašas piespiešanas, bez īpašām pūlēm izdevās atrast tik daudz labprātīgu palīgu, līdzdalībnieku saviem asiņainajiem noziegumiem.

Šeit pieminētais vācu politiķis, baltvācu politiķis un publicists Pauls Šīmanis savā laikā arī par to ir rakstījis. Viņš uzskatīja, ka valdošās nācijas attieksme Latvijā pret vācu minoritāti un ebreju nacionālo minoritāti ir raksturojama kā sociālais mazvērtības komplekss, ka tauta, kas pēkšņi ir kļuvusi par valdošo nāciju, bez iepriekšējas ilgstošas nacionālās cīņas par savu valsti, kā tas, piemēram, bija Somijā, kur ir ilgstoša vēsture un cīņa par savu valsti, Latvijā tas notika samērā nejauši un samērā pēkšņi un negaidīti kara likteņa rezultātā, ka tā izjūt zināmu sociālo mazvērtības kompleksu. Un no tā izriet, lūk, arī politika, kura it īpaši spilgti iezīmējās tā sauktajā Ulmaņa laikā.

Šo savu pieņēmumu es piedāvāju jums pārdomām, varbūt diskusijai, domu apmaiņai. Paldies par man veltīto laiku!

HOLOKAUSTS LATVIJAS MAZPILSĒTĀS 1941.–1942. GADĀ

Rudīte Vīksne
(Rīga, Latvija)

Labdien, cienījamie semināra dalībnieki!

Programmā ir ieviesusies neliela kļūda, un tur pieteikumā ir teikts, ka es runāšu par Holokaustu mazpilsētās 1941.–1942. g. Jāsaka, ka 1942. gadā Latvijas mazpilsētās ebreju vairs nebija, es nezinu, kā tas ir nācies.

Lielos vilcienos Holokausta norises ir izpētītas. Pēdējos gados Holokausta historiogrāfijā tomēr arvien vairāk parādās reģionāli pētījumi, no kuriem ir iespējams pilnīgāk izprast ebreju iznīcināšanas procesu Austrumeiropā. Un Latvija šeit nav izņēmums.

Latvijas Vēsturnieku komisija kopš 2001. gada ir izdevusi jau kādus 5 sējumus, kuros ir aplūkoti dažādi ar Holokaustu saistītie jautājumi.

Holokausta pētniecībā lielu ieguldījumu pēdējā laikā ir devuši arī mūsu Latvijas novadpētnieki. Šeit es varu minēt klātesošo Josifu Ročko un no Valdemārpils Prokopoviču.

Tagad ir vairāk vai mazāk skaidrs, kā šie traģiskie notikumi risinājās Bauskā, Krustpilī, Limbažos, Rūjienā, Valmierā, Ludzā, Maltā, Silenē, Gostiņos, Subatē, Aknīstē, Aucē. Kā jūs redzat, tad minētās vietas aptver visus Latvijas novadus. Gan Latgali, gan Kurzemi, gan Vidzemi, gan Zemgali.

Ideālā variantā būtu labi, ja, pētot mazpilsētas, mēs varētu atbildēt uz šādiem jautājumiem: Kad slepkavības notika? Kas deva pavēles slepkavot ebrejus? Kas bija izpildītāji? Kāda bija vietējo loma?

Un vienlaikus arī, ja mēs spētu apzināt upuru vārdus.

Pētnieka uzdevums ir uzrakstīt, protams, visaptverošu Holokausta vēsturi. Kā es teicu, slepkavas, upuri, glābēji un arī malā stāvētāji, par kuriem mēs varbūt esam vismazāk runājuši.

Bet ne vienmēr tas izdodas un to nav vienkārši izdarīt. To, cik pilnīgi ar Holokaustu saistītie jautājumi izpētīti katrā konkrētā vietā, nosaka avotu pieejamība vai to trūkums. Arī pētnieka spēja kritiski izvērtēt pieejamos avotus.

Par atsevišķām mazpilsētām Holokausta gaita jau ir izpētīta ļoti vispusīgi. Te, protams, vispirms man ir jāmin mana kolēģa Dzintara Ērgļa raksts par ebreju iznīcināšanu Krustpils pilsētā un apriņķī. Autoram ir izdevies īstenot tādu kompleksu pieeju, kur viņš vienlaikus raksta gan par slepkavām, gan par upuriem un lielu uzmanību ir pievēršis arī ebreju īpašumam un mantu ekspropriācijai.

Arī publicists novadpētnieks Uldis Lasmanis ir veicis lielu darbu, lai savāktu visu iespējamo informāciju, tai skaitā arī atmiņas par Jēkabpils apriņķi.

Bet, kā atzīst pētnieks Aigars Urtāns, tad viņam, piemēram, pētot Kuldīgas apriņķi, nav izdevies atbildēt uz daudziem jautājumiem. Taču no vēsturnieka viedokļa ir vērtīgi arī šādi darbi. Faktiski viņš ir paveicis tādu kā revīziju, inventarizāciju, un mēs varam pateikt, ko mēs nezinām.

Es gribētu mazliet pakavēties pie avotu raksturojuma. Aplūkojamā jautājuma izpētes galvenā problēma ir avotu trūkums. Jo nav rakstveidā dotu pavēļu. Holokausta sagatavošanas priekšdarbos tika iesaistīts ļoti daudz cilvēku. Taču maz bija tādu, kas pārzināja notikumus, galvenās kopsakarības. Holokausts bija necaurskatāms un līdz ar to tā konsekvence ir vairot vairāk nezināmus un konfliktējošus atzinumus.

Holokausta izpēti sarežģī tas, ka no paša sākuma ziņas par ebreju iznīcināšanu bija dezinformējošas. Jo nacistu taktika, kā paši vācieši to norāda, bija maldināt pasauli. Gan vietējās tautas, gan vācu tautu, gan dzīvi palikušos ebrejus. Tas ir, attālināt vāciešus no šī nežēlīgā, traģiskā notikuma, nozieguma.

Uz to norāda jau 1941. gada 29. maijā notikusī nacionālsociālistiskās partijas ārpolitikas pārvaldes sēde, kurā apsprieda vadlīnijas ebreju jautājuma nokārtošanā. No tām izrietēja, ka ebreju iznīcināšanā jāiesaistās vietējiem iedzīvotājiem, atstājot tiem brīvas rokas. Un turpinājās Reinharda Heidriha un Valtera Štāleкера ziņojumos un deklarācijās.

1941. gada 29. jūnijā Heidriha slepenajā telegrammā teikts, citēju: „Atsaucoties uz saviem jau 17. jūnijā Berlīnē dotajiem mutiskajiem paskaidrojumiem, atgādinu: antikomunistisko un antibrejisko aprindu pašattīrīšanās centieniem jaunienemtajos apgabalos nav jāstagādā nekādi šķēršļi. Tieši otrādi. Tie ir nemanāmi jāizraisa, jāpadara intensīvāki un,

ja tas ir nepieciešams, jāievirza pareizās sliedēs tā, lai vēlāk šīs vietējās paš aizsardzības aprindas nevarētu atsaukties uz pavēlēm vai tām dotajām politiskām garantijām. Jāizvairās veidot patstāvīgas paš aizsardzības vienības ar centrālu vadību. Tā vietā ir mērķtieciīgi jāiesaista vietēja mēroga grautiņos”.

Nav ıemesla apšaubīt, ka šīs rıkojums netika ņemts vērā, galvenā ievırze bija dota. Atšķırības izpildē varēja izrietēt no tā, kā katrs adresāts izprata intensitāti un ievırzıšanu pareizajā sliedēs.

Pētījumos par Holokaustu mazpilsētās pētnieki galvenokārt var izmantot Republikas Ārkārtējās komisijas savāktos materiālus. Holokaustā ıesaistıto personu krimināllıietas, kā arī laikrakstus, ja vien pilsētā bija savs preses izdevums. Protams, ja laikraksts sāka ıznākt no 1941. gada jūlija.

Katrā ziņā vietējā prese ir ļoti svarıgs avots, jo tajā bija viena daļa oficiālo rıkojumu, kas parāda, kā ısā laikā ebreji tika ızstumti no sabiedrības un kas šos rıkojumus izdeva.

Dažkārt presē var atrast informāciju, kas citur nav dokumentēta, tā atsedz to propagandas mehānısmu, kas bija vērsts uz to, lai noskaņotu un pieradinātu vietējos iedzıvotājus pie domas, ka ebrejiem Latvijā nav vietas. Pēc dažiem rakstiem var spriest arī par vietējo iedzıvotāju reakciju.

Jauna avotu grupa, kuru tikai pēc Latvijas neatkarības atgūšanas vēsturnieki varēja sākt izmantot savos pētījumos, ir bijušā VDK arhıva materiāli, kas tagad atrodas Latvijas Valsts arhıvā. Tās ir krimināllıietas par personām, kas sodıtas par noziegumiem nacistiskās okupācijas laikā. Taču, ņemot vērā padomju tiesu praksi, bieži konkrētas personas nodarījums pēc būtības netika ızmeklēts. Tāpēc šo materiālu ızmentošana pētniecībā ir ierobežota. Un katrā ziņā to vajadzētu konfrontēt ar cita veida avotiem.

Tuvāk patiesıbai mēs varam nokļūt tad, ja ızmeklēšana par ebreju slepkavošanu veikta dažādos laikos un iespējams konfrontēt prāvas, prāvu materiālus. Lıietas, kas ızmeklētas pēc 1961. gada, kad tika pieņemts LPSR Krimināllıkodekss, pētniekiem ir nedaudz labākas, jo, pirmkārt, tās vajadzēja rūpīgāk noformēt un principā vajadzēja dot tādu kā pārskatu par nozieguma ızdārıšanas apstākļiem.

Par atsevišķām pilsētām noderīga informācija atrodama pilsētu valdes un apriņķa policijas ıestāžu arhıvos. Bet diemžēl tur bieži vien tie ıeraksti sākas ar augustu un tad mums ir maz noderıgas informācijas.

Dažās mazpilsētās kādu informāciju var atrast arī Latviešu kārtības policijas likvidācijas štāba dokumentos. Mazāk noderīga par mazpilsētām ir vācu drošības policijas un SD vadıtāju ziņojumos par notikumiem.

Es šodien gribētu vairāk pakavēties pie Ārkārtējās komisijas materiāliem, pie to raksturojuma, jo faktiski tā ir lielākā avotu grupa un tai jau pēc definīcijas bija jāfiksē noziegumi, kas tika izdarīti vācu okupācijas laikā. Pie šīs avotu grupas es gribu pakavēties arī tāpēc, ka pašlaik ir izdoti, tiek no jauna izdoti dokumentu krājumi ar Ārkārtējās komisijas materiāliem, un tas tiek darīts bez jebkādiem komentāriem, paskaidrojumiem. Ko, es uzskatu, mūsdienās tik vienkārši nevajadzētu darīt.

Runājot par Republikas Ārkārtējo komisiju, tās pilnais nosaukums ir Vācu fašistisko iebrucēju un to līdzdalībnieku pastrādāto noziegumu konstatēšanai un izmeklēšanai. Savu darbu tā uzsāka jau 1944. gada augusta beigās Latvijas austrumdaļā un pabeidza 1945. gada jūlijā.

Komisija savāca dažādas kvalitātes informāciju. Teorētiski komisijai bija visas iespējas savākt objektīvas ziņas, jo tas notika drīz vien pēc šiem baisajiem notikumiem un komisijas darbojās visos apriņķos un pagastos. Taču praksē tas viss bija citādi. Apriņķu un pagastu vadošās amatpersonas, parasti ieceltas par komisijas vadītājiem, bija aizņemtas citos darbos. Jāievēro, ka daļā Latvijas tajā laikā vēl turpinājās karadarbība. Un atbildīgās personas šo komisiju, varbūt šo darbu arī neuzskatīja par tik svarīgu un daļēji tam, kuram tika uzdots vākt materiālus, varbūt trūka arī attiecīgas izglītības.

Faktiski arī Latvijas valdība, bet iespējams, ka to steidzināja arī no Maskavas, noteica nereālus termiņus, kad bija jāapzina, kādi noziegumi bija notikuši konkrētajā teritorijā. Protams, šos varbūt falsificēja ar apdomu vai ar kādu iepriekšēju nodomu, vai bez tā. To veicināja arī atbildīgo amatpersonu bailes saņemt sodu vai zaudēt partijas uzticību, ja uzdevums netiks izpildīts laikā.

Tiesa, Ārkārtējai komisijai tika dota arī tāda ideoloģiska ievirze un jau 1944. gada novembrī, kad LKP CK sekretārs Kalnbērziņš plēnumā uzsvēra, ka Latvijā tāpat kā citās republikās vajag izmantot faktus, kas raksturo vācu fašistisko iebrucēju asiņainos noziegumus, kurināt masās naidu pret ienaidnieku. Kalnbērziņa runā pirmoreiz publiski izskanēja versija, ka vācieši bērnus nešāva, vācu bērnus bērnus ņēma aiz kājām, sīta ar galvu pret sienu vai zemi un meta bedrē. Fašistiem bija sakāmais: priekš bērniem lodes nevajag tērēt. Protams, daļēji varbūt viņiem bija taisnība, bet katrā konkrētā gadījumā tas tika pierakstīts bez kaut kādiem pierādījumiem.

Arī Tautas komisāru padomes priekšsēdētājs Vilis Lācis norādīja, ka „mums vajag sastādīt pēc savas nozīmes vislielāko apsūdzību visas progresīvās cilvēces ienaidniekam, lai nākošās paaudzes vēl pēc tūkstoš

gadiem saprastu, kādām šausmām un nāvīgām briesmām mūsu dienas hitleriskais fašisms pakļāva cilvēci”.

Un šī pieceja, ka šausmīgs ir tikai tas, kas ir liels, kas ir skaitliski liels, ir galīgi aplama. Tikpat šausmīgi ir, ja tur būtu nogalināti pāris cilvēku. Tāpēc šie visi pārspilējumi tikai sarežģī mūsu darbu.

Tātad idejiskās nostādnes tika dotas un tālāk tās jau katrā apdzīvotā vietā gāja savu attīstības ceļu un tāpēc, kad mēs skatāmies Ārkārtas komisijas savāktos dokumentus, tad es domāju, ka brīžiem tur ir neticamas lietas, kuras parasti ir bez pierādījumiem, jo, teiksim, vēsturniekiem vajag pierādījumus. Komisijas savāktā informācija bieži vien ir ļoti šabloniska, pavirša, ar nolūku pārspilēt nacistu noziegumus. Sevišķi tas parādās, palielinot upuru skaitu. Ebreju iznīcināšanas izpēti apgrūtinā arī tas, ka padomju institūcijas, runājot par cilvēku zaudējumiem kara laikā, parasti lietoja apzīmējumu „mierīgie padomju iedzīvotāji”. Tāpēc daudzos gadījumos atkal nav iespējams noteikt, cik no viņiem bija ebreji.

Ārkārtējā komisijā pastāvēja norma, ka pēc kapa izmēra aprēķina, cik cilvēku tajā apglabāti. Man izdevās atrast vienos materiālos, ka parasti bija pieņemts rēķināt, ka vienā kubikmetrā varētu būt septiņi, septiņi ar pusi liķi. Cik šie aprēķini bija pamatoti, un vai tie tika ievēroti, sastādot aktus, visās vietās, tagad ir grūti pateikt.

Katrā ziņā Ārkārtējās komisijas savāktā informācija varētu būt atsevišķas izpētes objekts. Jo, piemēram, runājot kaut vai par Kuldīgas apriņķi, komisija konstatē, ka Silenieku mežā Kuldīgas pagastā atrasti pieci masu kapi. Četrus kapu izmēri bija 4 x 2 metri, viena – 2 x 1. Komisija pieņēma, ka vienā kapā ir apbedīti 84 cilvēki. Bet tā kā viņi atzīmē, ka kapu izmērs bija vienāds, tad viņi atzina, ka kopā tur ir apglabāti 360 mierīgie iedzīvotāji.

Taču dažkārt republikas komisija bija pati spiesta izteikt neapmierinātību ar vietējo komisiju iesniegtajiem aktiem.

Tā, piemēram, Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta pilnvarotais Buncis, vērtējot Cēsu komisijas sagatavoto aktu, atzina, ka daudzi fakti nav apstiprināti ar izmeklēšanas materiāliem, nepārlicinoši skan, ka nogalināti 600 cilvēki, jo par to ir tikai viena liecinieka liecība, kas ir nepietiekami ne tikai starptautiskā tribunāla izvirzītajai apsūdzībai, bet arī jebkuram, kurš lasa šos materiālus.

Es to visu tik gari jums stāstu varbūt tāpēc, lai jūs saprastu, ka faktiski nav nemaz tik vienkārši savākt materiālus par katru konkrēto vietu.

Un līdzīgas ir problēmas arī, kas no pētnieka viedokļa mums it kā ir svarīgi, kādi bija tie datumi, kad notika šī traģēdija. Bet tad, kad Ārkārtējā

komisija vāca materiālus, tad viņiem tas laikam nešķita tik būtiski un visbiežāk tiek rakstīts, piemēram, ka slepkavošana notika jūlijā, augustā vai vasaras beigās. Es domāju, ka daļa, Melera kungs uz mani skatās, es domāju, ka viņš arī ir sastapies ar šādiem gadījumiem.

Un principā tas ir liels mīnuss, jo tagad mums atrisināt šo problēmu, ko varēja varbūt vienkārši izdarīt 1944.–1945. gadā, kad bija dzīvi gan šo notikumu liecinieki, tagad ir to grūti izdarīt.

Un diemžēl, kas arī Latvijas vēsturniekiem pašlaik ir liels trūkums, ka daļa no Ārkārtas komisijas materiāliem, tādiem izejmateriāliem, primāriem materiāliem, atrodas Krievijas arhīvā. Un Latvijā vairāk atrodas tādi apkopujošas dabas materiāli. Man šķiet, ka tagad Latvijas vēsturniekiem var rasties zināmas problēmas ar pielaidi Maskavas arhīviem.

Ebreju iznīcināšana mazpilsētās notika tik ātri un totāli, ka notikumu secība bieži vien zūd arī no aculiecinieku atmiņas. Un tāpēc var teikt, ka Holokausts ir notikums, kur aculiecinieku, kā arī noziegumā iesaistīto personu atmiņas var būt maldinošas. Jo dažkārt arī ebreji, kuri bija izglābušies kaut kādā pārdabiskā veidā, baidīdamies, ka varētu tikt apsūdzēti sadarbībā ar vāciešiem, slēpa vai sagrozīja faktus. Tāpēc bieži vien Ārkārtējās komisijas savāktie materiāli, kur rakstīts, ka it kā balstās uz aculiecinieku liecībām, lai gan dokumentos bieži vien nav nekāda apstiprinājuma, kur attiecīgā persona tanī brīdī atradās. Un tāpēc var teikt, ka bieži šie Ārkārtējās komisijas dokumenti vēl vairāk samudžina izpratni par okupācijas sistēmu un vairo kļūdas.

Es mazliet gribētu pakavēties pie tādām kopsakarībām, kas bija līdzīgs un kas bija atšķirīgs ebreju slepkavošanā Latvijas mazpilsētās.

Ebreju slepkavošana sākās pēc tam, kad nacistiskā Vācija okupēja Latviju. Līdz šim nav atrasti dokumenti, ka Latvijas iedzīvotāji būtu slepkavojuši ebrejus pirms vāciešu ienākšanas, jo atsevišķie gadījumi, kad pēc Vācijas – PSRS kara sākuma noslepkavoto vidū bija atsevišķi ebreji, piemēram, runa ir par Aigara Urtāna pētījumu, par Limbažiem. Principā tur nebija vēršanās pret ebrejiem kā tādiem, bet ebreji tika nošauti kā padomju aktīvistu, nevis pēc nacionālās piederības.

Kā vēl tāds atsevišķs gadījums ir minama Valdemāra pilsētas valde, kura vēl 1941. gada 7. jūlijā izsniedza pabalstu sinagogas valdes priekšniekam Kopengāgenam, lai viņš izdala naudu ebreju nespējniekiem. Minēto faktu mēs varam vērtēt dažādi, naudu, protams, atsaucoties uz valdes aicinājumu, bija ziedojuši, tā bija arī ebreju nauda, tā kā par nekādu labdarību šeit nav runas. Tikai runa ir par to, ka vēl 7. jūlijā tika izsniegti pabalsti.

Holokausts bija organizēts pasākums un sastāvēja no atsevišķiem pasākumiem, no soļu sērijas, kas kulminējās slepkavības aktā. Šie pasākumi bija tipiski Latvijas mazpilsētām.

Pirmkārt, tūlīt pēc Latvijas okupācijas tika ieviesti kara laika likumi. Viens no tiem, kas paredzēja nodot visus ieroču un paredzēja dažādus sodus, līdz pat nāvessodam, ja nepakļausies vācu rīkojumiem.

Otrs, kas ir kopīgs visām vietām, nacistiskās preses iepludināšana Latvijā, kur antisemitisms, žids – čekists, žids – komunisti, atriebība bija galvenā tēma. Ar antisemitismu bija piesātināta gan centrālā, gan novadu prese.

Nākamais solis bija pret ebrejiem vērstu likumu, rīkojumu izdošana. No pētījumiem redzams, ka tūlīt pēc vērmahta daļu ierašanās mazpilsētās tika uzsākta ebreju ierobežošana, reģistrēšana, stigmatizācija jeb iezīmēšana un izolēšana. Diemžēl maz kur ir saglabājušies saraksti, lai gan mēs zinām, ka ebreju uzskaitē tika veikta visur. Man ir izdevies tikai atrast šos sarakstus par Api un par Dobeli, kur ir uzskaitījums pirms šīs tragēdijas.

Tā kā jūlijā vairākos apriņķos sāka iznākt vietējā avīze, tad ir iespējams izsekot šim procesam. Pirmās pavēles, kas bija vērstas pret ebrejiem, izdeva vērmahts. Turpmāk saskaņā ar militāro komandantu norādījumiem rīkojumus izdeva gan policijas priekšnieki, gan pašaizsardzības spēku priekšnieki, gan pilsētas valde.

1941. gada 1. jūlijā Bauskas vācu militārā komandanta pavēle noteica, ka ebrejiem atļauts uzturēties pilsētas ielās no pulksten 7 rītā līdz 6 vakarā. Līdzīgu pavēli izdod Jelgavā. 4. jūlijā pēc Bauskas pilsētas komandanta rīkojuma Bauskas pilsētas valde izdeva rīkojumu, ka gan vīriešu, gan sievietes kārtas ebrejiem vecumā no 18 līdz 50 gadiem ir jāreģistrējas latviešu pašaizsardzības kancelejā. Analogs rīkojums 4. jūlijā – Jelgavas drošības dienests izdeva analogu rīkojumu, kurā noteikts, kuros pilsētas rajonos, sākot ar 5. jūliju, ebrejiem nav atļauts uzturēties. Arī Dobeles ebrejiem līdz 5. jūlijam bija jāatstāj dzīvokļi, jāpārvācas uz Dobeles vecās pamatskolas telpām. 9. jūlijā līdzīgu rīkojumu izdeva Bauskas pilsētas Drošības policijas priekšnieks. No 9. līdz 10. jūlijam Jelgavas ebreji tika savākti vienkopus un nodarbināti dažādos darbos.

Pirmais apkārtraksts, ko izdeva Valdemārpils apsardzes priekšnieks, neparedzēja ebreju diskrimināciju, bet uzreiz pēc vācu komandantūras izveidošanas Valdemārpilī ebreju diskriminācija ieguva likuma spēku. 10. jūlijā Valdemārpils ebreji jau bija reģistrēti un nosūtīti dažādos piespiedu darbos.

Pilsētās dzīvojošos ebrejus parasti sūtīja dažādos pilsētas sakopšanas

darbos – novākt drupas, tīrīt ielas, sievietēm bija jāuzkopj vācu kara hospitāļu un citas telpas.

Lauku apvidos ebrejus sūtīja pārsvarā dažādos lauku darbos. Mums ir ziņas, ka vairākās vietās, piemēram, Talsos, Valdemārpilī, Riebiņos, Jēkabpilī ebreji bija nodarbināti kūdras izstrādē.

Jūlija vidū Talsu apriņķī kūdras izstrādāšanas darbos bija nodarbināti gandrīz pieci simti ebreju.

Jūlijā ar nelieliem starplaikiem Latvijas pilsētās tika izdoti rīkojumi par atšķirības zīmju valkāšanu. 5. jūlijā laikraksts „Kurzemes vārds” publicēja vietējā komandanta kapteiņa Briknera rīkojumu, ka ebrejiem nekavējoties jāpiestiprina pazišanas zīme.

„Ventas balss” 11. jūlijā publicēja līdzīgu rīkojumu. 23. jūlijā – „Rēzeknes ziņas”, bet „Bauskas vēstnesis” tikai 1. augustā publicēja 29. jūlija vācu lauku komandanta rīkojumu, ka līdz ar šī rīkojuma izsludināšanu ebrejiem jānēsā noteikta pazišanas zīme – Dāvida zvaigzne dzeltenā krāsā.

Rūjienas ebrejiem līdzīgs rīkojums tika publicēts 31. jūlijā. Parasti katram pašam bija jārūpējas par uzšuves pagatavošanu. Rīkojumos tika noteikta forma, izmērs un vieta, kur tai jāatrodas.

Un šie noteikumi varēja arī mainīties, kā vien attiecīgās vietas vadībai tas varēja ienākt prātā un varēja likt mainīt gan uzšuves vietu, gan formu.

Šķiet, ka Cēsu pilsētas valde bija vienīgā, kas jau bija sagatavojusi dzeltenas krāsas Dāvida zvaigznes un tās varēja, kā avīzē bija rakstīts, saņemt pilsētas valdē.

Līdz ar Latvijas okupāciju vērmahts uzsāka arī vietējās paš aizsardzības vienību organizēšanu. Tām bija jādarbojas kā palīgvienībām vācu karaspēka atbalstīšanai. Lai gan dokumentāra liecība ir par Ventspils apriņķi, runa ir par vācu karaspēka iecirkņa komandiera Althofa pavēli, ir pamats uzskatīt, ka līdzīgas pavēles bija arī citviet Latvijā.

Tā, piemēram, ir norādes, ka Rēzeknes apriņķī izdoti līdzīgi rīkojumi. Arī Ludzā ar komandanta kapteiņa Vestenhauzena pavēli izveidoja latviešu paš aizsardzības komandatūru. Bet Varakļānos kāds caurbraucošas vācu armijas daļas priekšnieks bija norīkojis vietējās dzīves kārtošana un paš aizsardzības nodibināšanai 3 personas.

Lai arī ideja par paš aizsardzības vienību izveidošanu Latvijā tika ienesta pa dažādiem ceļiem, taču līdz ar to nodibināšanu latviešu vienības tika iekļautas vācu organizatoriskajā struktūrā un turpmāk par kaut cik nozīmīgu, tādu, ka tā būtu latviešu iniciatīva, mēs tur vairāk nevarētu runāt.

Kā liecina 1941. gada 7. jūlija raksts laikrakstā „Nacionālā Zemgale”

tad ar šādu kārtību visi nebija apmierināti. Jelgavas Drošības dienesta priekšnieks Mārtiņš Vagulāns, dalīdamies savās pārdomās par braucieniem pa Zemgales pagastiem, atzina, ka Bauskā drošības dienesta darbu kavē viedoklis, ka visi rikojumi un aktivitātes jāgaida tikai no militārā komandanta.

Kā zināms no līdz šim apzinātajām vietām, paš aizsardzībai tika izsniegti ieroči, kā norādīts Althofa pavēlē, tas ir, paš aizsardzības dalībnieki drīkstēja nēsāt tikai šautenes un pistoles. Izņēmums bija Bauska, kur vācu komandants vietējai policijai sākumā vispār aizliedza pildīt dienesta pienākumus ar ieročiem.

Nav skaidrs, cik lielā mērā citās vietās tika ievērots Althofa pavēlē noteiktais paš aizsardzības dalībnieku skaits – 2 % no iedzīvotāju skaita.

Piemēram, saskaņā ar Rēzeknes pilsētas komandanta 1941. gada 13. jūlija rīkojumu Rēzeknes apriņķī katrā pagastā, Rēzeknes, Viļānu un Varakļānu pilsētā drīkstēja būt 50 paš aizsargu. Paš aizsardzība vienību pastāvēšanas ilgums katrā apriņķī bija atšķirīgs. Tas bija atkarīgs no tā, kad konkrētajā apriņķī nodibināja civilpārvaldi.

Lai gan nav apzināti visi apriņķi, taču ir pamats uzskatīt, ka daudzu paš aizsardzību likvidācija sakrita ar laiku, kad tajā konkrētajā vietā ebreji bija noslepkavoti. Piemēram, pētot ziņas par Ventspili, es nācu pie secinājuma, ka šeit paš aizsardzības vienība, man šķiet, pat tika likvidēta visvēlāk – 8. oktobrī, bet tas sakrita ar laiku, kad Ventspilī tika nogalināti pēdējie ebreji.

Pilsētās, kur bija izveidotas SD vienības, piemēram, Jelgava, Madona, Valmiera, kontroli pār ebrejiem pārņēma SD. Pilsētās, citās vietās paš aizsardzības vienības turpināja pārraudzīt ebreju lietas, tās ebrejus konvojēja uz nošaušanas vietu, apsargāja to, kā arī piedalījās šaušanā.

Treškārt, protams, ka vietās, kur ebreji nedzīvoja, paš aizsardzībai bija citi pienākumi. Tā piedalījās apsardzē, padomju aktīvistu arestos, no Sarkanās armijas daļām atpalikušo sarkanarmiešu tvarstīšanā un citos pasākumos.

Paš aizsardzības vienības uz savu roku neko nedrīkstēja darīt. Tās faktiski atradās tādā dubultpakļautībā: gan vērmahta, gan operatīvās grupas. Rīkojumus paš aizsardzība saņēma no vērmahta komandanta, dažviet no operatīvās grupas komandieriem caur apriņķa priekšniekiem.

Tāpēc bieži vien liecinieki, arī slepkavību līdzdalībnieki zināja nosaukt tikai vietējos darbiniekus, jo viņi bija visredzamākie. Viņi gan savāca ebrejus vienkopus, gan apsargāja, un viņiem bija dots rīkojums slepkavības dienā noslēgt pilsētu.

Ebreju iznīcināšana provincē sākās pēc tam, kad vācu okupācijas sistēma bija nostabilizējusies. Tas aizņēma divas trīs nedēļas. Spriežot pēc līdz šim apzinātajām apdzīvotajām vietām, var teikt, ka pilsētās, kuras atradās SD kontrolē, nošaušanu realizēja SD vācu vienības vai Arāja komanda. Tā, piemēram, Bauskā, Krustpilī, Jaunjelgavā, Valmierā to paveica Arāja komanda. Bet Aizputē – Liepājas SD, Jelgavā – SD vienība Beku vadībā, kā arī Mārtiņa Vagulāna vienība. Aucē mežā ebrejus sāka šaut atbraukusi SD grupa, bet pēc tam, kad bija nodemonstrējusi, kā jāšauj, tālāk to turpināja vietējie pašaisargi. Ja SD kontroles nebija, ebreju šāvēju vienību sastāvs bija dažāds. Lielākoties komplektēts no pašaisargiem, kā tas, piemēram, bija Ilūkstes apriņķī. Izņēmums bija Silene, kur ieradās arī Arāja komanda, taču kaut kādu iemeslu dēļ aizbrauca atpakaļ uz Rīgu, paņemot līdz daļu ebreju mantu, bet ebreju slepkavošanu atstājot vietējo ziņā. Silenes ebrejiem tika paziņots, ka viņus pārvedīs uz Braslavas miestīņu Baltkrievijā, taču pašaisargi viņus nošāva netālu no Silenes pie Smilgu ezera, kur viņi bija apstādīnāti, lai it kā atpūstos.

Arī vēl citās mazpilsētās ebrejiem pirms noslepkavošanas akcijām tika teikts, ka viņus pārvedīs uz citu vietu. Viļānu, Preiļu, Kārsavas ebrejus solīja vest uz Palestīnu, Aucē klīda baumas, ka ebrejus pārvedīs uz Ļubļīnu.

No līdz šim izpētītajām vietām kā netipisks gadījums ir jāmin ebreju slepkavošana Maltā un Silenē. Kā ir izpētījis Grigorijs Smirins un Mejers Melers, tad daļu Maltas ebreju 1941. gada jūlijā Baldenes mežā nošāva vācu karavīri, bet atlikušos – Maltas policisti 1941. gada septembra beigās kādā pagrabā.

Silenē ebreju šāvēji bija paslēpušies krūmos, Jaunjelgavā jūlija vidū vienu ebreju grupu vajadzēja nošaut bijušajiem sarkangvardiem. Viņiem tika teikts, ka tādā veidā viņi varēs izpirkt savus grēkus.

Latvijā kā vienīgais gadījums jāmin 56 Bauskas ebreju sterilizācija 1941. gada jūlija vidū, bet jūlija beigās vai augusta sākumā arī viņi tika nošauti. Pētnieks Urtāns uzskata, šī akcija notikusi pēc Bauskas apriņķa policijas priekšnieka Druvaskalna iniciatīvas. Lai gan vēsturnieks arī pieļauj, ka tā varētu būt plānota un īstenota ar vācu komandantūras ziņu.

Ja materiāls atļauj, es parasti mēģinu apzināt, kas bija tie, kuri piedalījās savu līdzcilvēku, kaimiņu slepkavībās. Piemēram, analizējot Auces pašaisardzības dalībnieku sastāvu, redzams, ka viena daļa no pašaisardzībniekiem bija tie, kuru ģimenes padomju laikā bija cietušas, ģimene izsūtīta, īpašums konfiscēts vai bija zaudējuši savus amatus, tas ir, viņi bija vai nu bijušie policisti, vai armijas virsnieki, bet tā bija pamatmasa.

Bet attiecībā par Auci ir redzams, ka viena daļa dalībnieku 1940.–1941. gadā bija paguvusi iesaistīties padomju režīma iedibinātajās struktūrās. Tā viens paš aizsardzības dalībnieks 1940. gadā bija milicijas pilnvarotais, vēlāk vēl kāds cits bija darbojies milicijas palīgdienestā. Savukārt cits, būdams pienotavas šoferis, 1941. gadā bija strādnieku komitejas priekšsēdētājs, viens padomju laikā bija strādājis avīzē „Zemgales komunisti”. Kāds cits paš aizsardzības dalībnieks, bijušais lopkautuves strādnieks, 1940. gadā bija ievēlēts par strādnieku arodbiedrības priekšnieku, pēc kara 1946. – 1947. gadā viņš bija pamanījies kļūt par pagasta izpildkomitejas priekšsēdētāju un kā iznīcinātāju bataljona kaujinieks piedalījies meža ķemmēšanā.

Tas norāda, ka šie cilvēki, no vienas puses, varbūt bija aktīvi pēc savas dabas un visu laiku gribēja būt, kā saka, pirmajās rindās. No otras puses, varētu teikt, ka viņiem tomēr trūkst pilsoniskās apziņas, viņi paši nebija pieraduši lemt un atbildēt par savu rīcību.

Nenoliedzami, ka Latvijā un Aucē tai skaitā pirms kara pastāvēja zināms antisemitisms, taču tas neizpaudās vardarbīgās akcijās vai aicinājumos uz tādām. Sistemātiska avīžu pārpludināšana ar brutāli antisemitiskiem rakstiem, sinagogu dedzināšana, ebreju slepkavošana bija iespējama tikai nacistiskās okupācijas laikā.

Arī, piemēram, stereotips „žids – komunisti” Aucē nedarbojās, lai gan avīzē „Zemgaliņa” jau no tās pirmās iznākšanas dienas uzsāka pret ebrejiem vērstu propagandas kampaņu.

Runājot par Auci, varētu teikt, ka pirmskara antisemitismam tur varbūt piemita vairāk tāds ekonomisks raksturs, jo liela daļa tirdzniecības uzņēmumu tur piederēja ebrejiem, un lai arī ebreji Latvijā dzīvoja vairākus gadu simtus, latvieši ebrejus visbiežāk identificēja kā svešiniekus. Sevišķi tas izpaudās laukos, ko lielā mērā noteica atšķirības sociālajā statusā un nodarbošanās veidā. Jo laukos ebreji parasti bija tirgotāji, amatnieki, brīvo profesiju pārstāvji.

Par to, ka ebrejus varbūt neuztvēra kā savējos, šajā gadījumā, es runāju par Auci, apstiprina arī tas fakts, ka vietējā vadība padomju aktivistus, kad vācieši izteica gatavību viņus nošaut, no nošaušanas paglāba.

Ja mēs runājam par nošaušanas laiku par vairākām mazpilsētām, kurās ir pētīts, kā notika ebreju iznīcināšana, avotu trūkuma dēļ nav izdevies iegūt precīzas ziņas par ebreju nogalināšanas laiku. Tā, piemēram, nav skaidrs, lai gan it kā mēs esam tās mazpilsētas un pilsētas pētījuši, kad tieši tas noticis Valmierā, Limbažos, Jaunjelgavā.

Aigars Urtāns konstatē, ka Valmieras ebreji šauti vairākās akcijās, bet

nevar pateikt precīzi, kad, viņš aprobežojas ar jūliju – augustu. Limbažos divās akcijās ap 20. jūliju.

No līdz šim apzinātajām Latvijas apdzīvotajām vietām visagrāk – 11. jūlijā nogalināja Auces ebrejus, un mēs varam teikt, ka Zemgale bija pirmais novads Latvijā, kur līdz augusta vidum tika nogalināti visi ebreji. 1941. gada 29. augustā Zemgales apgabala komisārs Valters Eberhards fon Mēdems ziņoja ģenerālkomisāram Oto Heinriham Dreksleram, kurš apmeklēja Jelgavu, ka ne tikai Jelgava, bet arī visa Zemgale ir brīva no žīdiem. Un visu zemgaliešu vārdā pateicās, ka ir pilnīgi atrisināts žīdu jautājums. Arī Vagulāns savā pēdējā rakstā laikrakstā „Zemgale” 1941. gada 16. augustā, pēc tam viņš tika atbrīvots no redaktora amata, pateicās vācu karavīriem, kuri bija parādījuši atkal izcilu uzmanību, atbalstot ar saviem līdzekļiem, sekmējot šīs pasaules nelaimju dzemdētājas rases piederīgo padzīšanu.

Pēc pašlaik pieejamām ziņām Rūjienā un Aizputē ebrejus nošāva visvēlāk. Rūjienā – 8. oktobrī, Aizputē – 27. oktobrī. Tiesa, arī šeit pirmās šaušanas bija notikušas jau jūlijā.

No apzinātajām mazpilsētām redzams, ka Aucē, Aknīstē, Silenē, Subatē, Gostiņos, Krustpilī vienā reizē nošāva visus tur dzīvojošos ebrejus. Bet Maltā, Limbažos, Rūjienā, Ludzā, Bauskā, Dagdā, Aizputē, Valdemārpilī, Jaunjelgavā bija vairākas slepkavošanas akcijas.

Pētot ebreju iznīcināšanu Latvijā, rodas jautājums, kādēļ mazpilsētās ebreju iznīcināšana jau ar pirmo akcijas vilni, sākot ar jūlija vidu, bija tik totāla un nogalināti tika visi ebreji vienā reizē, sievietes un bērnus ieskaitot.

Tāds jautājums ir nodarbinājis arī vācu vēsturniekus kopš Holokausta pētniecības sākumiem. Šis jautājums tika izvirzīts, jau pētot notikumus Lietuvā Garždu pilsētiņā 1941. gada 24.jūnijā. Šeit uzskati ir dažādi. Pazīstams vācu Holokausta pirmās paaudzes, ja tā var teikt, vēsturnieks Helmutš Krausdiks uzskata, ka operatīvo grupu vadība jau pirms kara sākuma bija saņēmusi pavēli iznīcināt pilnīgi visus padomju teritorijā dzīvojošos ebrejus. Krausdiks 1958. gadā kā eksperts uzstājās arī Ulmes prāvā un liecināja, ka pavēlē par operatīvajām grupām, kuras bija pārgājušas PSRS robežu, bija ietverta pavēle par ebreju iznīcināšanu. Bet, kā zināms, viedokļi par šo jautājumu ir dažādi.

Holokausta literatūrā pastāv uzskats, ka Austrumeiropā sieviešu un bērnu nogalināšana sākusies tikai augusta vidū. Bet, teiksim, tas pats Auces gadījums pierāda, ka tā nebija. Un jau jūlijā tika nošautas gan Aucē dzīvojošās sievietes, gan bērni.

Mēs, protams, varam jautāt, kādēļ tieši joslā gar Lietuvas robežu, kur

atrodas Latvijas auglīgākie rajoni, ebreju totāla iznīcināšana notikusi tik agri. Nav izslēgts, ka vāciešiem šajā apvidū varbūt bija kaut kādi īpaši kolonizācijas plāni.

Protams, visas vietas Latvijā, kur pirms kara bija dzīvojuši ebreji, vēl nav izpētītas. Bet tas ir nevis tāpēc, ka mēs, vēsturnieki, slinkotu, tas ir vairāk tāpēc, ka mums trūkst avotu.

HOLOKAUSTA HISTORIOGRĀFIJAS ATTĪSTĪBA LATVIJĀ. NEATRISINĀTĀS PROBLĒMAS

Dzintars Ērglis
(Rīga, Latvija)

Mana tēma būtībā ir ļoti nepateicīga priekš manis, jo neesmu speciāli pētījis historiogrāfiju, esmu pētījis Holokaustu mazpilsētās kā mana kolēģe Rudīte Viksne, bet tā jau bija iepriekšējā referāta tēma.

Būtībā runājot par historiogrāfijas attīstību Latvijā, jāsaka, ka to ir izpētījuši mūsu ievērojamākie Holokausta pētnieki – Marģers Vestermanis, Aivars Stranga, Andrievs Ezergailis, Grigorijs Smirins. Tātad viņi jau ir devuši pamatīgus pārskatus par šīm problēmām, par visu šo attīstību.

Par to, kā Padomju okupācijas laikā, sākot no 1944. līdz 90. gadu sākumam, Holokausta vēsture netiek pētīta, ka emigrācijas latvieši arī to nepētīja, daudzi bailēs par savu pronacistisko pagātņi, un tā viņiem bija tabu tēma.

Un galveno ieguldījumu tieši līdz 90. gadu sākumam historiogrāfijā ir devuši ārzemju pētnieki Rietumvalstīs. Pārsvārā ebreji pēc savas izcelsmes, kuri ir gan paši piedzīvojuši Holokausta šausmas Latvijā, gan arī vairāki ārvalstu zinātnieki ASV, Izraēlā, Vācijā un citās zemēs.

Tātad, kā uzsver vienā no saviem darbiem Marģers Vestermanis, tad Holokausta pētniecība Latvijā 90. gadu sākumā nebija, paldies dievam, jāsāk tukšā vietā, kur aizsākums jau bija meklējams starptautiski atzītu pētnieku darbos.

Piemēram, Raula Hilberga, Džeralda Redlindžera, Džeralda Fleminga, Hansa Heinriha Vilhelma un citu. Un tieši vislielāko ieguldījumu no viņiem ir devis Berlīnes vēsturnieks Vilhelms.

Kā jau minēju, savas atmiņas jau sākot tūlīt no Otrā pasaules kara beigām ir atstājuši un tādējādi savu ieguldījumu Holokausta historiogrāfijā

ir devuši ebreji, kuri paši Latvijā piedzīvoja Holokaustu. Un viens no visčaklākajiem rakstītājiem tieši bija Maks Kaufmans ar savu darbu „Latvijas ebreju iznīcināšana”. Viņš piedzīvoja Holokaustu, sākot jau no tā pirmajām dienām 41. gada jūlijā Rīgā un vēlāk arī nokļuva koncentrācijas nometnēs Vācijā – Buhenvaldē un Zaksenhauzenē, kur arī pēc tam 45. gada 1. maijā tika atbrīvots. Viņa galvenais devums ir tieši par šo Holokausta norisi Rīgā, ko viņš pieredzēja pats savām acīm. Tiesa, viņš raksta arī par citām Latvijas vietām, bet to jau viņš atstāsta, ko ir dzirdējis no ebrejiem, kas izglābušies no citām vietām, jo pats viņš nacistu okupācijas laikā ārpus Rīgas un tās apkārtnes nebija. Tātad autora rīcībā nebija dokumentu, tikai likteņa biedru liecības, savādāk jau tas nemaz emigrācijā nevarēja būt, kuras visumā, cik nu apstākļi atļāva, viņš centās kritiski atsijāt. Lielākās daļas ieslodzīto, kuri Kaufmanam toreiz sniedza ziņas, mūsdienās diemžēl jau nav starp dzīvajiem, kā arī paša autora, viņš mira 1987. gadā.

Tāpat pie agrīnajiem darbiem, kas iznāca uzreiz pēc Otrā pasaules kara beigām ārvalstīs, var minēt Tesas Čenkla Zalzmanes, tāpat Meijera Levenšteina un citus darbus.

Parasto memuāru literatūras ietvarus pārsniedza Bernharda Presa grāmata „Ebreju slepkavošana Latvijā 1941.–1945. gadā”. Bernhards Press, jāpiezīmē, ka viņš ar savu tēvu tika izglābts Rīgā, viņi visu laiku no 1941. līdz 1944. gadam slēpās izcilā latviešu arhitekta akadēmiķa Artūra Krūmiņa ģimenē tepat Rīgas centrā. Un viņš plašāk par citiem memuāru autoriem raksta par antisemitisma uzplūdu cēloņiem Latvijā 41. gada vasarā. Un tāpat arī viņa darbā iekļauti daudzi citi Holokaustā dzīvu palikušo Latvijas ebreju likteņstāsti, kuriem palīdzēja izdzīvot Latvijas līdzpilsoņi, dažādu tautību pārstāvji. Grāmatas ievirzi, kā to uzsver arī Margērs Vestermanis, raksturo priekšvārda noslēdzošā frāze: „Mēs, Latvijas ebreji, kuriem izdevās izdzīvot, neesam aizmirsuši nedz mums izrādīto labestību, nedz mums nodarīto ļaunumu. Pirmo nāvīgo triecienu mums deva daži mūsu pašu līdzpilsoņi”. Diemžēl šādu līdzpilsoņu, kuri kļuva par kolaboracionistiem, nebija mazums.

Tātad pamatā visa historiogrāfija līdz 90. gadu sākumam, kā jau to minēju, balstījās uz šiem darbiem, kas bija iznākuši ārpus toreiz bijušās Padomju Savienības robežām. Un savukārt latviešu emigrācijas pārstāvji, kuri dzīvoja tā saucamajā brīvajā pasaulē un varēja rakstīt par šiem jautājumiem, to vienkārši nedarīja.

Kā uzsver ievērojamais latviešu Holokausta pētnieks Andrievs Ezergailis, viņi bija gatavi un rakstīja par dažādām tēmām, tikai ne par Holokaustu, kas viņiem skaitījās tabu.

Jāuzsver arī tāds fakts, ko savā darbā min arī Marģers Vestermanis, ka pazīstamajā izdevumā „Latvju enciklopēdija”, kurš būtībā bija līdzīgs latviešu konversācijas vārdnīcai, kurš pēc tam tika atkārtoti izdots jau emigrācijā 50. gadu sākumā, šķirklī „Žīdi” tika sniegtas rūpīgi atlasītas un korektas ziņas par ebreju ienākšanu Latvijā, vēsturi, ievietotas statistiskas ziņas, bet par to, kur laikā no 41. līdz 45. gadam ebreji palika, par to nekas arī šajā šķirklī netika uzsvērts. Un varēja domāt, ka nekāda ebreju slepkavošana, par kuru zināja visa Latvija, nav notikusi.

To apliecina arī Andrieva Ezergaiļa veiktā aptauja, ko viņš reiz veica galvenokārt Amerikas Savienotajās Valstīs, par to, cik, piemēram, no Rīgā dzīvojošajiem latviešu emigrantiem, ko viņi zināja par Holokaustu. Un tad viena daļa šajās anketās pat liekulīgi uzsvēra, ka viņi vispār neko neesot zinājuši, Rīgā dzīvojot, viņi pat neesot zinājuši, ka tāds Holokausts ir noticis, tas uz viņiem neattiecas, gandrīz vai tās ir padomju propagandas muļķības.

Tādējādi, ja šeit Latvijā valdīja padomju režīma dezinformācija, tad emigrācijā to veidoja paši latvieši. Un, lai gan viņiem bija vispārējas zināšanas par ebreju iznīcināšanu, par to neviens nevēlējās runāt. Un viņi uzskatīja, ka it kā Holokausts – tā ir komunistiska tēma, un šis viedoklis joprojām eksistē.

Protams, daži no emigrācijas pārstāvjiem slēpa informāciju, teiksim, kauna dēļ par vispār latviešu kolaboracionismu, ciešo sadarbību ar nacistu okupantiem, daudzi nacisma laika žurnālisti vadīja arī tā laika trimdas organizācijas un arī trimdas preses izdevumus.

Un patiesībā īpaši emigrācijas pirmajās desmitgadēs noziegumu līdzgaitnieki bija atbildīgi par to, kas par šiem Holokausta un ne tikai Holokausta noziegumiem nacistu okupācijas laikā tika rakstīts.

Bija tādi emigranti, kurus tik ļoti nomāca bēdas par Latvijas neatkarības zaudēšanu, ka viņiem pat pilnā mērā neizdevās aptvert nacistu pastrādātās šausmas. Un turklāt arī tie, kuri paši bija šo briesmu tiešie līdzdalībnieki vai aculiecinieki, un varēja rakstīt kā autoritatīvs avots, to nedarīja un par šo tematu neko nerakstīja.

Emigrācijas literatūra bija ļoti bagāta ar nacistu okupācijas laika tēmu, izpēti, apskatiem, īpaši par latviešu militārajiem formējumiem, gan par paš aizsardzību, gan par policijas bataljoniem, gan par leģionu, bet tieši, kuri bija saistīti, gan paš aizsardzība, gan policijas bataljoni, īpaši tas neattiecas uz Latviju, bet jau uz Latvijas kaimiņvalstīm – Baltkrieviju, Poliju, Lietuvu, Ukrainu, par to tika noklusēts.

Izņēmums ir daži latviešu rakstnieki. Tātad jau daiļliteratūras jomā,

kuri tomēr Holokaustu pieminēja. Un, protams, šeit nevar neminēt Gunara Janovska romānu „Pilsēta pie upes”, kurā viņš apraksta, un turklāt ļoti, gandrīz vai teiksim tā – autobiogrāfiski precīzi Holokaustu Krustpili un Jēkabpili.

Un šī tēma tika skarta vēl dažos darbos. Arī Mārtiņš Ziverts ir radījis lugu, kurā ir pieminēts Holokausts. Bet tās ir tikai atsevišķas epizodes.

Savukārt par padomju laika historiogrāfiju arī ir ļoti maz, ko piebilst, jo, pirmkārt jau, kā es par to vakar apaļajā galdā runāju, ka padomju, pirmkārt jau tiesvedību, un vispār padomju režīmu neinteresēja ebreju iznīcināšana, Holokausts kā tāds, jo visi šie kara noziedznieki, no kuriem daļa šo sodu arī bija pelnījusi par saviem noziegumiem, daļēji tas vienkārši tika safabricēts. Viņi visi tika tiesāti par padomju valsts, jeb precīzāk, par padomju dzimtenes nodevību. Un tad, jau izmeklējot šo nodevību pret padomju valsti, arī šajās krimināllietās atrodami materiāli par Holokaustu.

Bet, protams, tikai Holokausta dēļ vien praktiski neviens kara noziedznieks netika arestēts. Visiem viņiem bija tā saucamie citi grēki. Kaut vai dienests vācu policijas bataljonos vai SS leģionos, un tad jau viņus pratinot par šīm lietām, tika ievākta informācija par viņu noziegumiem pret ebrejiem, par piedalīšanos Holokaustā.

Bija atsevišķi izņēmumi, kad, teiksim, arī Holokausts tika pieminēts padomju laikā iznākušajos darbos. Pirmkārt, ja runājam par tādiem fragmentāriem darbiem, kur tikai nedaudz tika pieminēts Latvijas vārds, tad ir jāmin grāmata, kura tika izdota vairākos izdevumos, „Salaspils nāves nometne”. Tajā ir arī čehu ebreja Jozefa Gertnera atmiņas. Par to, kā viņš nokļuva Salaspils nometnē un arī pēc tam vēlāk Liepājā. Bet tā ir tāda neliela epizode.

Un tad arī, protams, lietuviešu meitenes Marijas Rolnikaites grāmatiņa, kurā viņa galvenokārt apraksta savas ciešanas Lietuvā, un tā kā viņa 1943. gadā tika nosūtīta uz Latviju, tad arī šo posmu viņa attēlo savā darbā.

Un, protams, runājot par padomju laiku, mēs nevaram nepieminēt Edgara Blūmfelda darbu, kas bija drosmīgs izņēmums tā laika historiogrāfijā. Darbā par Lielo Tēvijas karu Latvijā viņš vienā apakšnodaļā, kura bija veltīta nacistu noziegumiem, drosmīgi pieskārs arī Holokausta tēmai. Un cik nu tas bija iespējams tā laika apstākļos, sauca lietas īstajos vārdos. Un šeit nebija runāts kā citos darbos trafareti par noslepkavotajiem padomju pilsoņiem, bet tika tieši uzsvērts par ebreju traģēdiju un to, kā nacisti Latvijā izrēķinājās ar ebreju tautības iedzīvotājiem. Taču šis 60. gadu otrajā pusē iznākušais darbs būtībā ir tāds vienīgais izņēmums arī padomju režīma apstākļos.

Protams, pilnīgi citi apstākļi Holokausta pētniecībai radās sakarā ar Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanu. Un pat jau pirms tam, sākot ar tā saucamo „perestroikas” laiku, sākot no 1988. gada, Latvijā parādās darbi, kuros ir skartas Holokausta tēmas. Un, protams, arī šeit lielākais nopelns ir Marģerim Vestermanim un Andrievam Ezergailim, kuri par šīm tēmām rakstīja dažādos izdevumos.

Andrievs Ezergailis jau 1988. gadā tā laika populārajā laikrakstā „Literatūra un Māksla” sāka publicēt vairākos turpinājumos savu darbu par bēdīgi slaveno Viktora Arāja komandu. Un šis raksts arī izpelnījās uzmanību. Protams, pēc tam sekoja Andrieva Ezergaiļa fundamentālais darbs, kurš vispirms iznāca angļu valodā un pēc tam arī tika pārtulkots latviski un vēl viena nodaļa latviešu variantā ir vairāk nekā angļu izdevumā: „Holokausts vācu okupētajā Latvijā”.

Savā plašajā darbā Andrievs Ezergailis centies aptvert ne tikai Holokausta vēsturi, bet arī tā priekšvēsturi. Un viņš ir pierādījis arī galveno nacistu noziedznieku lomu ebreju iznīcināšanā Latvijā, sauc viņus vārdā – Valters Štālekērs, Hanss Ādolfs Pricmanis, Frīdrihs Jekelns, Heinrihs Josts, Rūdolfs Lange. Kā arī nav noklusējis to latviešu kara noziedzniekus uzvārdus, kuri bija plaši iesaistīti ebreju slepkavošanā vai arī šo pavēļu došanā. Un tādi bez visiem zināmā Viktora Arāja ir arī Voldemārs Veiss, kurš arī tiek uzskatīts par varoni, jo viņš bija kritis frontē leģiona sastāvā, Roberts Štiglics, viens no bijušajiem politpārvaldes šefiem, Mārtiņš Vagulāns un citi.

Andrieva Ezergaiļa monogrāfijā ir ļoti daudz jaunu detaļu par Holokausta norisēm, un tas kopumā rada ļoti iespaidīgu šīs traģēdijas vispārējo panorāmu. Protams, arī vienā darbā profesors nevarēja atklāt visus jautājumus. Tajā praktiski nav par ebreju noslepkavošanu Latvijas mazpilsētās, tātad provincē, par ko jau runāja mana kolēģe Rudīte, kas tika celta gaismā un pamatīgi izpētīta jau pēc Andrieva Ezergaiļa grāmatas iznākšanas.

Materiāla sadalījums Ezergaiļa monogrāfijā citu problēmu starpā atspoguļo arī to, cik traumējoša latviešu sabiedrībai ir konfrontācija ar morālās līdzatbildības nastu. Jo latviešu kolaboracionistu lomai šajā grāmatā tomēr ir ierādīta liela daļa, nozīmīgs apjoms.

Pēc Andrieva Ezergaiļa grāmatas iznākšanas, tas bija 90. gados, kad vispirms iznāca, kā jau minēju, angļu, pēc tam jau latviešu variants, stafeti tieši Holokausta pētniecībā Latvijā pārņēma Latvijas Vēsturnieku komisijas atbalstītie pētījumi. Un tādi jau ir iznākuši 6 šajā sērijā, kurā kopumā uz šo brīdi ir iznākuši 24 sējumi.

Jau sākot ar pirmajiem Vēsturnieku komisijas rakstiem, galvenais uzsvars tika likts uz Holokausta pētniecību Latvijas mazpilsētās. Tam es nepieskaršos, bet bija arī daudzas citas interesantas tēmas.

Pirmkārt, jau šis historiogrāfijas apskats, par ko es tagad runāju, bet, kā jau minēju, tad tieši Vēsturnieku komisijas sējumos šo tēmu pilnībā ir aplūkojuši un sīki analizējuši un apskatījuši gan Marģers Vestermanis, gan Aivars Stranga.

Turklāt tika veikts unikāls pētījums Amerikas Savienoto Valstu profesora Edvarda Andersa vadībā par Liepājas ebreju vārdisko uzskaiti, kur atsevišķā grāmatā angļu valodā ir uzskaitīti pilnīgi visi Liepājas ebreji, viņu vārdi, uzvārdi, lielākajai daļai arī dzimšanas gadi un, galvenais, viņu likteņi.

Un, protams, šis darbs ir jāturpina, lai Liepāja nepaliktu, teiksim, kā vienīgā vieta. Par vienīgo to nevar nosaukt, ir jāpiemin, par ko runāja Rudīte Viksne, Ulda Lasmaņa darbs par Jēkabpils aprīņķi, kur arī viņš centies veikt šo vārdisko uzskaiti.

Amerikas Savienoto Valstu pētnieks Roberts Vaitis ir sniedzis plašu informāciju par Vācijas prokuratūrā un tiesu arhīvos esošajiem materiāliem par Holokaustu Latvijā. Tāpat vēl ir bijuši ražīgi citi vācu vēsturnieki. Jāpiemin Pēteris Klains, kurš vairākos darbos rakstījis par Rīgas geto, gan par Rīgas geto kā par Rietumeiropas ebreju deportācijas galamērķi, gan arī salīdzinājis Rīgas geto un Lodzas geto, Lodzas darbība bija Polijā. Tāpat arī Katrīna Reihelde, kura rakstījusi par Rīgas geto, tieši aplūkojot tā ekonomisko struktūru.

Protams, Vēsturnieku komisijas sējumos turpināja aktīvi publicēties arī Andrievs Ezergailis, bet par dažiem viņa darbiem vēlāk.

Tāpat jāpiemin Rudītes Viksnes pētījums par garīgi slimo cilvēku iznīcināšanu Latvijā nacistiskās okupācijas laikā un, protams, gan Rīgā, gan Liepājā, gan Daugavpilī un vēl dažās vietās provincēs, kur tika likvidētas šīs garīgi slimo cilvēku slimnīcas, šo slimo vidū bija arī ebreji.

Apsveicama ir šī tradīcija, kad Vēsturnieku komisijas sējumos pēdējā nodaļā tiek ievietotas arī Holokaustu pārdzīvojušo liecības. Un tajās ir publicēti gan cilvēki, kuri Holokaustu pārdzīvojuši Liepājā, kā, piemēram, Judīte Himelfarba, gan Rīgā, kā Izraēls Rivkovičs, gan arī Ungārijas ebrejiete Deizija Branda Šveigere, tieši par Ungārijas ebrejietēm, kuras tika atsūtītas uz Latviju 44. gada vasarā, mums ir ļoti maz informācijas, un tāpēc kaut vai šāds neliels atmiņu fragments ir ļoti noderīgs.

Protams, nevar neminēt arī tādus pētījumus, kā Marģera Vestermaņa darbu par Rīgas Kaizervaldes nometni, kurš arī ir publicēts Vēsturnieku

komisijas sējumos. Par Josifa Ročko darbu „Holokausts mūsdienu sabiedrības apziņā”, Ukrainas pētnieka Anatolija Podoļska darbs par Holokaustu un ebreju glābšanu Ukrainā, kur viņš mēģina vilkt paralēles ar materiālu, kāds ir viņa rīcībā.

Latvijā Artūra Žvinkļa darbs par foto un kino dokumentiem par Holokaustu Latvijā. Mejera Melera pētījums par Latvijas ebreju masu kapiem un kapsētām un daudzi citi.

Kā pēdējie divi Vēsturnieku komisijas sējumi, tie pēc kārtas bija 18. un 23., un tajos, pirmkārt, ir jāuzsver profesora Aivara Strangas analīze par paveikto Holokausta pētniecībā un arī vēl darāmo Holokausta upuru piemiņas iemūžināšanā. Tāpat arī profesors uzsver tādu lietu, ka joprojām šis skaits par Latvijā noslepkavotajiem ebrejiem ir ļoti svārstīgs. Tas ir pat no 60 līdz 65 tūkstošiem, līdz pat 75 tūkstošiem. Un ir ārkārtīgi slikti, jo reizēm tas pat atgādina tādu kā vairāksolišanu vai mazāksolišanu kādā biržā vai mantu izsolē. Jo mums ir jātur svēta katra Holokausta noziegumā izdzēstā dzīvība un kategoriski ir izslēdzama pieeja, kurai nogalināto cilvēku tūkstoši ir tikai tāda manipulējama statistika. Un tāpēc ir pienācis laiks izpētīt Latvijas Valsts arhīvā atrodamos dokumentus par to, cik daudz cilvēku evakuējās 1941. gada jūnijā un jūlijā no Latvija uz PSRS austrumu rajoniem.

Vienā no pēdējiem Vēsturnieku komisijas sējumiem, tāpat 18., ir apjoma ziņā neliels, bet akadēmiski izcili pasniegts profesora Andrieva Ezergaila raksts par zināšanām par Holokaustu 41. gadā. Andrievs Ezergailis ir atradis amerikāņu žurnālista Džozefa Grīga publikāciju, kas pilnīgi apgāž līdzšinējo viedokli, ka pārējā pasaule par Austrumeiropā notiekošo ebreju slepkavošanu uzzinājusi tikai 1942. gada beigās. Pilnīgi izslēgts, ka tajā laikā nacistiskajā Vācijā neitrālas valsts pilsoņu statusu baudījušie daudzie amerikāņu reportieri nebūtu interesējušies un vākuši informāciju par notikumiem nacistu okupētajās austrumu teritorijās, tai skaitā arī Latvijā. Tagad ir pilnīgi skaidrs, ka rietumu demokrātijas, vismaz to augstākās politiskās aprindas, par notiekošo bija informētas jau 1941. gada vasarā, kad Holokausts Latvijā norisinājās pilnā sparā. Raksts satur pilnīgu attiecīgā dokumenta faksimilu angļu valodā un arī tā latvisko tulkojumu. Un te var uzzināt par pirmo oficiālo Latvijas valsts reakciju uz ebreju tautības pilsoņu masveida slepkavošanu Latvijā. Un to pauda neviens cits kā Latvijas sūtnis Amerikas Savienotajās Valstīs Alfrēds Bīlmanis, kurš bija cieši saistīts arī ar Latvijas centrālo padomi – Pretošanās kustības organizāciju Otrā pasaules kara laikā Latvijā. Bīlmanis izteica dziļu nožēlu un sašutumu par notiekošo

Latvijā, un tās nebija, kā var šķist, tādas diplomātiskas, tukšas malā stāvētāja pieklājības frāzes, bet gan mūsu tautas diplomātiskais priekšstāvis teica šādus vārdus: „Latvieši var būt brīvi tikai tad, kad ebreji ir brīvi, un pēc kara Latvija būs pilnīgi demokrātiska ar vienlīdzīgām tiesībām visiem pilsoņiem un kultūras autonomiju arī Latvijas ebrejiem”. Tas bija, protams, tādā gadījumā, ja Latvija atgūst savu valstisko neatkarību, nevis paliks nacistu vai padomju režīma jūgā. Un šeit lieki atgādināt, ka saskaņā ar starptautisko tiesību burtu un garu Latvijas Republikas tiesisko pastāvēšanu nevarēja atcelt vai izbeigt ne padomju, ne nacistiskie okupanti, ne viņu vietējie pakalpiņi Latvijas PSR Augstākajā padomē, Tautas komisariāta padomē vai nacistu organizētajā Latviešu zemes pašpārvaldē. Un latviešu tautas viedokli tādējādi izteica tāds ievērojams diplomāts, nevis nacistiskās avīzes „Tēvija” ievadnieks Ādolfs Šilde, kurš tajā laikā priecējās par Rīgas ebreju ieslodzīšanu geto un pēc tam vēl ilgi turpināja savu antisemitisko propagandu.

Turklāt Andrievs Ezergailis ir arī klasificējis un aplūkojis versijas par Holokaustu Latvijā un uztvēris to ciešā kopsakarībā un loģiskā pēctecībā. Viņš uzskata, ka šādas versijas ir bijušas pat sešas, es tās neuzskaitīšu, bet tās ir visas, kuras ir radījuši gan padomju, gan nacistiskie okupanti Latvijā.

Un, protams, nevar neminēt vēstures doktora Grigorija Smirina pētījumu par Rīgas ebreju likteni nacistiskās okupācijas laikā, kurš ir publicēts arī vienā no pēdējiem Vēsturnieku komisijas sējumiem un papildinātā variantā arī lekciju ciklā, kas iznāca pavisam nesen, „Ebreju iznīcināšana Latvijā 1941.–1945. gadā” tieši rabīna Barkahana redakcijā.

Grigorijs Smirins rakstā ļoti pārdomāti un trāpīgi izmantojis Holokaustu pārdzīvojušo Rīgas ebreju liecības. Un kā jau arī šī darba ievadā ir uzsvērts, ka it kā šajā brīdī, kad Vēsturnieku komisija ir pievērsusi lielu uzmanību pētniecībai par Holokausta notikumiem Latvijas mazpilsētās, Rīga ir atstāta novārtā, jo visiem ir šķitis, ka Holokausts Rīgā jau ir zināms un izpētīts, par to ir rakstījis arī Andrievs Ezergailis. Bet blakus šīm visām slepkavošanām Biķerniekos un Rumbulā, šīm milzīgajām akcijām, kad divu dienu laikā, īpaši Rumbulā, 1941. gada 30. novembrī un 8. decembrī tika iznīcināta lielākā daļa, nospiedoša lielākā daļa, apmēram 25 tūkstoši Rīgas ebreju – vīriešu, sievietes, bērnu, sirmgalvjū, arī pastāv vēl citas problēmas, kuras līdz šim nav apskatītas un risinātas.

Lai gan par Holokaustu ir rakstīts daudz, bet Grigorijs Smirins sniedz daudzas jaunas atziņas par šiem notikumiem Rīgā un spilgti parāda, kā, mēģinot arī slēpt savas ļaundarības pēdas pēc tam 1944. gada pavasarī, nacisti

mēģināja šīs slepkavības vietas slēpt. Tātad tika veidotas darba komandas, kurās atlasīja vēl dzīvos un darbaspējīgos ebrejus un viņiem piespieda atrakt masu kapus, izcelt cilvēku mirstīgās atliekas un tās sadedzināt.

Savukārt Latvijas Vēsturnieku komisijas pēdējā sējumā, kurš līdzekļu trūkuma dēļ vispār var izrādīties arī pēdējais, kurš iznācis, veltīts tieši Holokausta problemātikai, ir, pirmkārt, apsveicami arī tas, ka šajā 23. sējumā darbi ir publicēti četrās valodās, Latvijā izplatītākajās un pazīstamākajās – latviešu, krievu, angļu un vācu. Un šeit ievada vietā ir lasāms Aivara Strangas apcerējums par mūžībā aizgājušo profesoru Raulu Hilbergu no ASV un viņa milzīgo ieguldījumu Holokausta pētniecībā.

Un ļoti praviēti ir vārdi, ka Hilbergs Holokaustu pētīja kā izcili godīgs akadēmiķis. Daudzi citi no tā veidoja politiku, īpaši tie, kuri 20. gadsimta 50. gados bija pilnīgi klusi, bet kļuva nevaldāmi skaļi pēc gadiem 20, un atkal ne jau akadēmisku, bet politisku vai pat materiālu interešu vadīti.

Šajā 23. sējumā ir arī unikāla Liepājas skolotāja Kalmana Linkemera dienasgrāmata, ar kuru iepazīstina Edvards Anderss. Šajās 315 rokraksta lappusēs ietvertā jidišā rakstītā dienasgrāmata stāsta par Holokaustu Liepājā un par to, kā viens no ievērojamākiem ebreju glābējiem Latvijā Roberts Seduls Liepājas centrā mājā izglāba pagrabā 11 ebrejus, turklāt slēpa viņus jau no 1943. gada. Atšķirībā no vairākuma Holokausta atmiņu, kas tika rakstītas vēl ilgi pēc kara, Linkemera dienasgrāmata, kā tas ir līdzīgi arī ar Elmāra Rivoša atmiņām, tika rakstītas pašā notikumu norises laikā vai arī pabeigtas un papildinātas tūlīt pēc Otrā pasaules kara beigām, un tādējādi tās neskar šīs parastās nelaimes, kas ir memuāru literatūrai, ka, ja cilvēks nav rakstījis dienasgrāmatu, tad viņš vairs nevar sīki restaurēt jau pēc divdesmit, trīsdesmit un vairāk gadiem notikumus, kas ir notikuši tieši Otrā pasaules kara laikā, kas mūs interesē.

Jāuzsver arī Andrieva Ezergaiļa sagatavotā dokumentu publikācija. Tā iepazīstināja lasītājus ar Gabrieli Civianu, kas tieši latviešu lasītājam, īpaši padomju laiku, ir pazīstams kā interesantu kriminālromānu autors Gunārs Cīrulis. Gabriels Civians jeb Gunārs Cīrulis 1942. gada oktobrī Ženēvā Šveicē sniedza liecību ASV konsulam par Holokaustu Latvijā. Un turklāt arī savu iespēju robežās ar to sīko informācijas apjomu, kāds bija viņa rīcībā, viņš ļoti precīzi raksturoja visu notiekošo Latvijā.

Vēl, kas ir ļoti svarīgi, ir iznākušas daudzas, nevis daudzas, bet vairākas vērtīgas atmiņu grāmatas. Pirmkārt, ir jāuzsver Aleksandra Bergmana darbs „Записки недочеловека”, kuru jau vakardien jums rādīja arī profesors Leo Dribins, kurā viņš apraksta tieši Holokausta šausmas Rīgā, kuras pats

piedzīvoja. Un arī šeit ir ļoti vērtīga informācija par to, kā pietrūkst citos memuāru literatūras darbos. Par to, kā Latvijas ebreji tālāk pārdzīvoja šīs mocības un šausmas jau pēc padomju armijas ienākšanas Latvijā, kad viņus 44. gada rudenī aizveda ar kuģiem uz Vācijas koncentrācijas nometnēm, visbiežāk tā bija Štuthofa. Arī pats autors Aleksandrs Bergmans nonāca Štuthofā.

Un nevar neminēt sēriju „Память и имя”, kuru 2004. gadā ir nodibinājis rakstnieks un Starptautiskās geto un ebreju genocīda vēstures biedrības prezidents Leonīds Kovaļš un kurā arī līdz šim katru gadu tika izdota viena grāmata. Šīs grāmatas ir krievu valodā. Un lasītāji varēja iepazīties ar Georga Frīdmana, Frīdas Mihelsones, Ellas Medaljē un Šoloma Kobļakova atmiņām.

Un visas šīs atmiņas ir ļoti interesantas. Interesantas, tas varbūt nav īstais vārds, kā varētu runāt par šīm šausmām, ko cilvēki ir piedzīvojuši. Bet tās ir godīgas un katrs no viņiem skaudri apraksta to, ko ir piedzīvojis. Tiesa gan, jāmin, ka visas šīs atmiņas ir tikai par Rīgas pilsētu. Visi šie cilvēki ir dzīvojuši Rīgā, gan Frīdmanis, gan Kobļakovs, gan Frīda Mihelsone, gan Ella Medaljē. Un, protams, šīs abas sievietes jau ir kļuvušas ļoti leģendāras ar to, ka viņas abas izglābās no nošaušanas Rumbulā, kaut gan abas jau bija aizvestas pie bedres un nacisti viņas gribēja nošaut. Katra to izdarīja savādāk. Ella Medaljē uzdevās par, tā kā viņa pēc izskata vispār neatgādināja ebrejieti, viņa uzdevās, ka esot latviete, viņai toreiz bija uzvārds Gūtmane, un tādējādi viņa kopā ar vēl vairākām sievietēm tomēr tika aizvesta atpakaļ un pēc ilgstošas pārbaudes viņai tomēr arī izdevās falsificēt dokumentus un sameloties, ka viņa nav ebrejiete.

Savukārt Frīda Mihelsone vienkārši no šausmām pakrita netālu no bedres, un tā kā cilvēkiem lika izģērbties pirms nošaušanas, tad pārējie viņai sasnieda virsū apģērba gabalus un apavus, un viņa tur visu nakti nogulēja puskaila un arī visu šo notiekošo dzirdēja, redzēt viņa nevarēja, jo viņa bija zem šīs apģērbu grēdas, bet viņa dzirdēja, kā tika nogalināti ebreji un kā pēc tam tika nošauti arī padomju karagūstekņi, kuri bija sadzīti izrakt un pēc tam aizrakt šīs bedres. Un pēc tam, lai nebūtu liecinieku, nacisti nogalināja arī viņus.

Ja runājam par pēdējām atmiņām, kas ir iznākušas, tās ir tieši Šoloma Kobļakova atmiņas, tad arī tur ir vairākas interesantas epizodes kā jebkurās atmiņās, piemēram, par Lielās Horālās sinagogas nodedzināšanu, kas notika 1941. gada 4. jūlijā, un tieši šajā dienā Šoloms Kobļakovs, turklāt jāpiezīmē, ka viņš dzīvoja pavisam netālu no šīs sinagogas, apmēram kur

tagad ir pašreizējā Zinātņu akadēmija, tajā rajonā, ka viņš iegāja maizes ceptuvē Gogoļa ielā 4–6, kuras saimniece arī bija ebrejiete, un pēc īsa brīža tur ielauzās nacistu pakalpiņi – latviešu pašaisardzībnieki un šīs maizes ceptuves saimnieci aizdzina uz sinagogu, kur viņa vēlāk tika sadedzināta kopā ar citiem ebrejiem no apkārtējām mājām, kuri arī tika iedzīti sinagogā. Bet, tā kā Šoloms Kobļakovs, tāpat kā arī Ella Medaljē, pēc ārējā izskata neatgādināja ebreju, tad nacistu pakalpiņi viņu atlaida un viņš izglābās no drošas nāves.

Vēl viena ļoti zīmīga epizode par to, kā, sākoties nacistu okupācijai, mainījās cilvēku attieksme pret ebrejiem. To Šoloma Kobļakova atmiņās ļoti skaudri raksturo šāda epizode. Pirmkārt, jau pats autors raksturo sabiedrības attieksmi pret Holokaustu visumā Rīgā, kādu viņš to redzēja savām acīm. Kad vieni naida pilni priecājās par ebreju slepkavošanu, izkiedza pat antisemitiskus saukļus, citi raudzījās uz Holokaustu no malas kā uz izrādi, jo uzskatīja, ka notiekošais viņus kā neebrejus neskar, un ļoti maz bija tādu, kuri glāba ebrejus vai izturējās pret viņiem ar līdzjūtību. Turklāt arī autors īpaši atzīmē pret ebrejiem vērsto naidu, kas tika kurināts gan latviešu nacistiskajā presē, gan radio pārraidēs. Piemērs ir šāds: Kobļakovs tajā laikā dzīvoja Timoteja ielā 1, un viņam bija telefons, savukārt latviešu kaimiņiem no pretējā dzīvokļa telefona nebija, un viņi visu laiku nāca pie Kobļakoviem zvanīt pa telefonu. Protams, par to Kobļakovi no viņiem nekādu samaksu neprasiya. Savukārt, kad Rīgā 1941. gada 1. jūlijā ienāca nacisti, minētie kaimiņi pārstāja ar Kobļakoviem pat sveicināties, tātad nerunājot pat par to, ka viņi būtu snieguši kādu palīdzību vai vismaz līdzjūtīgi atbalstījuši, viņi pat izlikās, ka viņus nepazīst.

Sava priekšlasījuma noslēgumā pievērsīšos tām problēmām, kuras historiogrāfijā vēl nav atrisinātas. Un tādu diemžēl vēl ir ievērojams skaits.

Tātad minēšu problēmas, kuras gan ir daļēji pētītas, bet līdz galam vēl nav izpētītas, gan arī tās, kuras praktiski nav pētītas. Un šādu uzdevumu, protams, Latvijas vēsturniekiem vēl ir ļoti daudz. Tikai pastāv vairākas problēmas, kāpēc šie uzdevumi netiek risināti un daudzi no tiem tuvākajā nākotnē noteikti arī netiks atrisināti.

Kā to ir minējis arī profesors Aivars Stranga, tad ir vajadzīga vispārēja visaptveroša Holokausta vēsture okupētajā Latvijā, kura ietvertu gan slepkavu, gan upuru, gan glābēju un arī malā stāvētāju vēsturi. Visu katastrofas dalībnieku un aculiecinieku vēsturi. Ir vajadzīga apkopojošā vēsture par šīm geto un koncentrācijas nometnēm, kas atradās Rīgā. Protams, šeit lielu ieguldījumu jau ir devis Mārgers Vestermanis, kurš

ir rakstījis gan par Dundagas geto, gan pamatīgi izpētījis Kaizervaldes nometni. Šādi pētījumi ir arī par citām vietām, bet nav vispārēja apkopojoša pētījuma par visiem Rīgas geto.

Pastāv arī atsevišķas problēmas par interregnum periodu, lai gan arī šeit jau ir daudz ko darījis Vēstures institūta pētnieks Juris Pavlovičs. Salaspils nometnes vēsture, kur arī bija daudz ebreju ieslodzīto. Šeit šis darbs varbūt drīzumā iznāks, tas tiks atrisināts. Ebreju glābēju vēsture, kurā arī milzīgu ieguldījumu ir devis Marģers Vestermanis, apzinot tieši šos ebreju glābējus un viņu izglābtos cilvēkus. Par Latvijas iedzīvotāju pretdarbību Holokaustam un arī pašu ebreju pretdarbību Holokaustam. Par to ebreju skaitu, kuri tomēr paspēja 1941. gada jūnijā un jūlijā evakuēties no Latvijas uz Padomju Savienības austrumu rajoniem. Šis skaitlis arī ir ļoti pretrunīgs, un, ja mēs to noskaidrotu, tad būtu daudz lielākas iespējas precizēt skaitu, cik ebreju Latvijā ir noslepkavoti.

Ja pieņemam par ticamu PSRS Tautas komisāru padomes Pārceļošanas pārvaldes 1941. gada decembra ziņas, ka no Latvijas paspēja evakuēties 51 429 cilvēki, un no tiem 13 705 bija latvieši, bet tas tomēr vienalga nedod atbildi, cik tad ebreju atstāja Latviju, jo, protams, Latvijā nedzīvoja tikai latvieši un ebreji vien, šeit bija arī daudzas citas tautības.

Vēl pilnīgi nepētīts ir arī jautājums par Latvijā esošo tradicionālo kristīgo konfesiju nostāju pret Holokaustu, tiesa, Guntis Dišlers ir rakstījis par evaņģēliski luteriskās baznīcas attieksmi pret Holokaustu Otrā pasaules kara laikā, bet tomēr šis jautājums nav līdz galam izpētīts, un nav pētījumu par to, kā pret Holokaustu attiecās katoļi, pareizticīgie, vecticībnieki un baptisti, adventisti un citu konfesiju pārstāvji.

Protams, ja runājam par vispārējo Holokausta vēsturi Latvijā, tad problēma ir tā, kā šo traģēdiju uztvēra nevis ebreju glābēji vai ebreju slepkavas, kuru pozīcija ir skaidra, un arī antisemitisma propagandētāji vai šo ebreju mantu piesavinātāji, kuri tādējādi cerēja iedzīvoties, bet tā saucamie malā stāvētāji, kuri uz to skatījās it kā no malas. Tāpat arī atklāts paliek jautājums par antisemitisko propagandu, kur ir daudz pētījumu, bet šī problēma līdz galam nav atrisināta, jo arī šajos 41. gada nacistu preses izdevumos daudzreiz parādās raksti par tā saucamajiem žīdu žēlotājiem, tātad tā bija pamatīga problēma nacistiem, tie nebija tikai atsevišķi gadījumi, citādi presē tie vispār negūtu tādu skanējumu. Tātad bija izplatīta, cik katrs cilvēks to varēja savu iespēju robežās, palīdzība ebrejiem, tāpat kā nevar noliegt, ka bija palīdzība, piemēram, Sarkanās armijas karagūstekņiem, kurus kā izsalkušu masu dzina pa ielām, arī viņiem cilvēki

no savu dzīvokļu logiem meta maizi, un tas jau nebija tāpēc, ka šie cilvēki būtu ļoti komunistiski noskaņoti, vienkārši tās bija cilvēciskas vērtības – sniegt palīdzību savu iespēju robežās tiem, kas bija pazemoti un atradās neapskaužamā stāvoklī.

Nobeigumā gribu citēt nelielu fragmentu no Mirjamas Zalmanovičas darba par ebreju katastrofu Latvijā, kas ir jaunākajā pētījumā, kuru jau minēju, – „Ebreju iznīcināšana Latvijā 1941.–1945.gadā”, lekciju cikls, kas ir iznācis daudzās valodās Latvijā pagājušajā gadā un ir jaunākais pētījums Latvijas historiogrāfijā.

„Par Holokausta upuriem Latvijā kļuva vairāk nekā 70 tūkstoši Latvijas ebreju. Viņu vidū bija pasauleslavenais zinātnieks vēsturnieks Semjons Dubnovs, kurš līdz pēdējai dienai nepameta savu ebreju vēstures izpētes darbu, Rīgas galvenais rabīns Menahems Mendels Zaks, pasauleslavenā vijolniece Sāra Rašina un daudzi, daudzi citi.

Traģisks dzīves fināls apvienoja pazīstamus ārstus un iesācējus žurnālistus, lielus zinātniekus un studentus, filozofus un tirgotājus, amatniekus un mājsaimnieces, pieaugušos un bērnus, nerēķinoties ne ar viņu nopelniem, ne vecumu, ne sasniegumiem, bet pats galvenais, – ar vēlēšanos dzīvot. Viņu slepkavām katrs no šiem cilvēkiem bija tikai vēl viens „tot aile” ar viņu nīsto ebreju uzvārdu, no kura pārbagātībām arī veidojās nacistu plānotais „jūdenfrai” – brīvs no ebrejiem.

Un mums, vēstures pētniekiem, ir jādara viss, lai šīs problēmas tiktu risinātas un nākotnē arī būtu jauni pētījumi.

Paldies!

KĀ MĀCĪT PAR HOLOKAUSTU: IZAICINĀJUMI UN IESPĒJAS. DISKUSIJA

Dace Saleniece
(Rīga, Latvija)

Labdien, kolēģi!

Mūsu gan ir palicis ļoti maz, bet, izpildot Barkahana kunga lūgumu, es mēģināšu aprunāties ar jums, vismaz šo divu dienu beigās lūgt jūs pateikt vismaz pāris vārdus mūsu sarunas laikā. Man aizliedza lekciju lasīt, vai ne tā bija, Barkahana kungs?

Tātad, kā mācīt par Holokaustu: izaicinājumi un iespējas. Šodien un vakar mēs dzirdējam ļoti daudz. Mums kā skolotājiem bija ekskluzīva iespēja dzirdēt pētniekus. Dzirdēt to, uz ko balstās mūsu darbs. Un dzirdēt to, ko, es pieļauju, daļa no mums augstskolā nedzirdēja, arī pirms tam skaidrotu iemeslu pēc, daļa no mums dzirdēja to, kas būtu ļoti rūpīgi jālasa gan Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstos, gan citu pētnieku izdevumos.

Mans uzdevums šobrīd ir nedaudz parunāt par to, kā šos pētījumus izmantot, jo tas ir viens no izaicinājumiem, ko tad ar to visu iesākt.

Un ir skaidrs, ka Holokausts ir nozīmīga tēma, par ko mācīt, gan tāpēc, ka genocīds vēl joprojām ir iespējams un var atkārtoties, gan arī tāpēc, ka vēl joprojām sabiedrībā dažādās izpausmēs mēs redzam naida noziegumus. Arī Latvijā vidēji tādi notiek apmēram 8 gadā, tai skaitā tie, kas ir balstīti uz otra cilvēka vizuālo uztveri, gan arī tāpēc, ka vēl joprojām pastāv antisemitisms un dažādas citas lietas, ar ko mēs varētu turpināt. Un tas rada virkni morālu jautājumu, ar ko skolotājam ir jātiek galā paralēli tam, ka mums ir jāmaca vēstures mācību priekšmets. Un šeit ļoti būtiska ir skolotāja tālākizglītība, tāpēc es vēlreiz gribu pateikties visiem iepriekšējiem lektoriem par tām zināšanām, kas mums tika atsvaidzinātas un dotas. Un zināšanas ir lielā mērā tas, kas ir vajadzīgs

jebkuram vēstures skolotājam, ejot klasē, īpaši runājot par šādiem sensitīviem jautājumiem.

Jo, pirmkārt, mums ir jāprot runāt, otrkārt, mums ir jāprot atbildēt uz jautājumiem, kuri bieži vien nav nemaz tik vienkārši.

Otra lieta skolotājam ir jautājuma svarīguma izpratne un skolotāja attieksme. Tas, par ko šeit šodien runāja lektori, par to, ka sabiedrībā ir dažāda attieksme gan pret stereotipiem, gan arī pret Holokaustu kā tādu. Diemžēl tas kā sabiedrības daļu skar arī skolotājus. Un līdz ar to tas ir vēl viens jautājums, ar ko mums ir jāstrādā.

Un tagad, piedodiet, un tomēr es mēģināšu jūs nedaudz izkustināt.

Pirmais, es vēlētos dzirdēt jūsu asociācijas uz dažiem vārdiem, piemēram, 7. klases zēns. Kādas asociācijas tas rada?

Pensionārs.

Paldies!

Ceļu policists.

Jau pie nopietnākām lietām. Arābs.

Jau par mūsu tēmu runājot, varētu lūgt asociācijas uz vārdu „ebrejs”.

Tātad principā, ko mēs šobrīd dzirdam šajās asociācijās, visos šajos vārdos kopā.

Tad tāds neliels nākamais uzdevums. Padomājiet, lūdzu, varbūt pēc tam kāds no jums varētu arī padalīties. Padomājiet, vai jūsu dzīvē ir bijusi situācija, kad jūs esat kaut ko gaidījuši no kāda cilvēka, un pēc tam viņš ir uzvedies pilnīgi citādi. Kādas jūsu sajūtas ir bijušas tajā brīdī. Varbūt situācija.

Viens piemērs par manu augstāko priekšniecību, ne šā brīžā, bet vienu no iepriekšējām: priekšniece, kura radīja sajūtas, ka viņa ir ļoti, ļoti augstprātīga un iedomīga, un pēc tam bija patiesi izbrīns par to, ka izrādās – šis cilvēks ir patiesi kautrīgs.

Šajā gadījumā ir atšķirība starp to, ko mēs kaut kādās situācijās gaidām, un starp to, ko mēs šajās situācijās saņemam. Un, uzsākot šādu sarunu arī ar skolēnu, mēs varētu uzdot varbūt šādus jautājumus: Ko jūs sajūtāt, kad jūsu gaidas bija kļūdainas? Kāpēc jūs gaidījāt, ka tieši tāda būs cilvēka uzvedība? Kāda iepriekšējā pieredze vai iegūtās zināšanas iespaidoja jūsu gaidas šajā situācijā? Ar kādu vārdu vai jēdzienu var apzīmēt to, ko varētu nosaukt par gaidāmo rīcību vai uzvedību?

Un šeit mēs atkal nonākam pie tā, ko jūs jau minējāt pēc nelielā asociāciju vingrinājuma, pie stereotipiem. Un tālāk, strādājot ar šo jēdzienu, mēs varam izrunāt ar skolēniem, kāpēc, viņuprāt, cilvēkiem veidojas stereotipi.

Vēl varētu noskaidrot, vai ir kāda starpība starp stereotipiem un aizspriedumiem. Kāpēc cilvēkiem par citiem cilvēkiem ir stereotipi. Vai stereotipos un aizspriedumos ir patiesība?

Un tad jau nāk jautājumi, kas ir stipri personiskāki. Miniet jūsu ģimenē vai starp draugiem izplatītus stereotipus. Kādu labumu sabiedrībai dod stereotipi? Ko sabiedrība iegūst no stereotipa? Kāpēc stereotipi būtībā ir kaitīgi un bīstami? Tātad salīdzinot šos abus jautājumus. Un vai jūs zināt, kādi stereotipi tiek attiecināti uz jums vai jūsu kultūru? Ko jūs jūtat, kad ar to saskaraties? Un ko jūs esat darījis vai varat izdarīt, lai pārvarētu stereotipus jūsu ģimenē vai draugu lokā? Un kā stereotipi iespaido to, kā jūs redz apkārtējie? Kas varētu būt lielākais ļaunums, ko stereotipi varētu nodarīt jūsu attiecībām ar cilvēkiem?

Un kāpēc šobrīd uzsvars uz stereotipiem. Ja mēs paskatāmies uz visu šajās divās dienās runāto, mēs pie šī jēdziena atgriezāties ļoti daudz. Tātad tas ir viens no jautājumiem, kurš ir saistīts ar Holokausta tēmu.

Otrkārt, tas ir veids, kā uzsākt sarunu ar skolēnu par svarīgu un būtisku jautājumu. Caur mēģinājumu noskaidrot, ko jūt viņš, kad stereotipi ir vērsti pret viņu, un kādi stereotipi varbūt ir viņam, mēs padarām tuvāku šo tēmu, par ko mēs runāsim tālāk.

Un tagad jautājums jums, šeit vēl ir palikuši daži skolotāji. Kādi ir jūsu ierosinājumi, kā jūs ieteiktu sākt sarunu par Holokaustu? Tieši ar ko?

Skolotāja: Ko nozīmē Holokausts?

Skolotāja: Kas ir cilvēka diskriminācija vai kādas ir pazīmes, kad mēs varam teikt, ka tā ir cilvēku diskriminācija.

Skolotāja: Kas vispār ir cilvēka tiesības, un kāpēc tās ir tik ierobežotas.

Skolotāja: Ar Annas Frankas dienasgrāmatas lasīšanu.

Skolotāja: Filozofijas stundās es runāšu par cilvēka cieņu un par dzīves vērtību, bet vēstures stundās es runāšu par cilvēku stāstiem un par tādiem stāstiem, par kuriem mēs šeit uzzinājām, ka Holokausts ir stāsts, ir cilvēku vēsture, un pēc tam par jēdzieniem, protams.

Skolotāja: Grūti pateikt, varbūt es sāktu stundu ar jautājumu: „Bet kāpēc vācieši tā ienāda ebrejus?” Un varbūt kopā mēs mēģinātu atbildēt uz šo jautājumu.

Skolotāja: Pirms uzsākt jebkādu dialogu vai tēmu, noskaidrot, ar kādu grupu, kādu vecumu tev jāstrādā, un cik lielā mērā sarunbiedri ir gatavi šādai tēmai, tāpēc ļoti nopietnam jābūt sagatavošanas darbam. Iesākumam vienkārši Holokausta jēdziens, bet jau vēlāk – grupas, kas uzdos jautājumus: valsts, cilvēki, kas tas ir? Tas nav vienas dienas darbs.

Skolotāja: 9.klasē es prasīju, ko viņi zina par Holokaustu – un uzreiz viņi atbild: Rumbula, Salaspils, un tā sākas saruna.

Skolotāja: Jaunākajās klasēs noteikti ar kādu vai nu emocionālu stāstiņu, ko nolasīt, vai arī kādiem attēliem, kurus var dabūt, un tad turpinās saruna.

Skolotāja: Es arī parasti paskaidroju jēdzienu, ko tas vispār nozīmē, un mums skolā ir tāds materiāls „Holokausts”, un tur ir gan fotogrāfijas, gan atmiņas, un tad jau arī tā saruna veidojas. Un tas dzejolis, ko kolēģe lasīja, tas arī.

Skolotājs: Varbūt sākt ar jautājumu, vai humānisma trūkums audzināšanā veicina Holokaustu, un kā ir ar mantkārību, jo tās lietas ir saistītas, uz kuru arī pamatojās viena daļa šo Holokausta slepkavību.

Mejers Melers: Tagad jūs mikrofonu vairs nedabūsi.

Vai ir kāds no Ziemeļvalstu ģimnāzijas? Nav. Skolotāja Zicere, tas būs kādi 7 gadi atpakaļ, veda savus bioloģijas skolniekus uz Šmerļa kapiem, Ebreju Šmerļa kapiem. Ko viņi tur darija? Uzskopa kapsētu, kapu vietniņas. Jautājums: vai trūkst kristīgo? Vai tur viss ir kārtībā? Nē, tur viss ir zināms. Šeit nebija viss zināms. Šeit bija interesanti. Cilvēki brauca no Zolitūdes uz Rīgu, pēc tam uz Šmerli, viņiem bija interesanti. Darbs turpinājās un turpinās vēl līdz šim. Skolnieki beidza skolu un strādā ar Ziceres kundzi. Viņa izpētīja dienasgrāmatas „Geto mājas grāmatas” un atrada daudz interesanta, ļoti daudz dokumentālu materiālu, kurus mēs, vēsturnieki, piedodiet, sevi es arī uzskatu par vēsturnieku, tas jau pēdējo 10 gadu laikā, piemēram, viss tas, kas bija zināms par to, ka, kad nodedzināja sinagogu Gogoļa ielā, sadedzināja arī kapos – Vecajos ebreju kapos un Jaunajos ebreju kapos. Un Jaunajos ebreju kapos sadedzināja kopā ar kalpotājiem. Tās ir daudzu cilvēku liecības.

Un kas izrādās, viņi atrada geto mājas grāmatas pārvaldnieka Minca sieva un viņa bērnus, ierakstītus grāmatās. Tas bija noticis jau augusta – oktobra mēnesī, tas nozīmē tikai to, ka viņi netika sadedzināti. Tas ir viens. Otrs piemērs. To, ko jūs runājat par aizspriedumiem. Muzejā no vienas pilsētas tika atnesta, tas bija jaunu skolnieku darbs, maza brošūriņa par savu pilsētu – ko domā par pilsētu tās iedzīvotāji. Nosaukšu – Aizpute. Ko tik viņi tur nesarakstīja. Ebreji – baigi bagāti. Viņiem bija maisi ar naudu. Ebrejiem noteikti vajadzēja asinis macai. Un, ja jūs gājāt pie ārsta, viņš jums kaut kā vai aptiekā jums nemanot iedūra pirkstā, lai dabūtu asins pielienu. Viņš tur atvainojās, bet asins pielienu dabūja. Tādi bija tie aizspriedumi. Bet bija arī atmiņas, par

to, kā ebrejus veda uz nošaušanu. Bija dzīvas atmiņas. Un, manuprāt, pa divām stundām – tas ir par maz – divās stundās var tikai dot tēmas, lai skolnieki, varbūt ne visi, bet tikai daži, ņem un kaut ko pēta paši.

Es no vienas grāmatas paņēmu, no skolnieka uzrakstītā. Ja atdos citiem vēsturniekiem lasīt, tas nekur neder, bet viens teikums: Kā tā var, cik cilvēki var zemu krist, ka nogalina tos, kuri glāba viņiem dzīvību? Kā nogalināja ebreju ārstus. Tās jau ir tīri skolnieka domas. Un tas ir vērtīgais, kas viņam paliks par Holokaustu.

Skolotāja: Man ir grūti runāt pēc tik emocionālas uzstāšanās, bet tomēr es turpināšu iesāktu tēmu. Es dzīvoju Juglā, un mani bērni mācās 16. skolā, un mūsu apkaimē ir daudz Holokausta piemēru. Domāju, ka es sāktu ar Biķernieku mežu, kur atrodas Ebreju kapi.

Juris Goldmanis

Vispirms jāuzteic Dace par interesanto jautājumu. Jūs zināt, Kultūras akadēmija atrodas geto centrā, es katru gadu lasu lekcijas, es šo sarunu arī dažādi sāku, un ir grūti to sākt. Tagad ir iespēja rādīt attēlus, mēs skatāmies 41. gada fotogrāfijas un redzam, tās ir mājas, kurām mēs katru dienu ejam garām. Bet var sākt, protams, tā nav 6. klase, tā varētu būt 12. klase vai augstskola, ar jautājumiem, ko šeit izvirzīja Marģers Vestermanis vai kolēģis Melers. Ir vienīgi viena lieta, kāpēc es paņēmu mikrofonu. Tad, kad man kāds no studentiem jautā, nu, bet kāpēc tieši ebrejus? Tad es satrūkstos. Jo es redzu tur zemtekstu. Nav dūmu bez uguns. Ko tie ebreji bija izdarījuši, ka viņi tā uzprasījās? Un tad man ir zināmas grūtības savaldīties, korekti atbildēt. Tāpēc sarunu ar skolēniem es tā nesāku, bet tā ir gaumes lieta.

Viktorija Šaldova

Es arī gribu pateikt, kaut arī neesmu skolotāja. Es varu pateikt, kā es stāstu par Holokaustu saviem bērniem – vienam ir 6 gadi, otram – 5 gadi. Kad es sāku viņiem stāstīt, es nerunāju par Holokaustu, es runāju par cilvēka dzīvības vērtību. Par to, ka nedrīkst nogalināt cilvēku tikai tāpēc, ka viņš ir cilvēks. Un man šķiet, ka ar to ir jāsāk. Bet, runājot par Holokausta pasniegšanu, – es burtiski divos vārdos ar Daces atļauju pastāstīšu par Holokausta pasniegšanu vidusskolās, kuru mēs veidojam. Tas ir projekts, kurā no katras skolas piedalās 100 bērnu, pie viņiem skolā ierodas lektors un stāsta par Holokaustu viņu rajonā, diemžēl aizbrauca Josifs Račko, kurš ļoti aktīvi strādā ar mums Latgalē, un Dima Oļehnovičs arī. Viņi atbrauc

uz skolu, viņi stāsta, pēc tam bērni brauc uz Rīgu. Un turklāt Josifs ir tāds cilvēks, ka viņš skolēnus Latgalē līdztekus lekcijām vēl kaut kur aizved – uz muzeju vai uz kapiem, vispār viņš ir ļoti aktīvs cilvēks.

Pēc tam viņi atbrauc uz Rīgu un dodas ekskursijā pa vietām, kas saistītas ar ebrejiem, pa iznīcināšanas vietām un uz ebreju muzeju. Tad viņi atbrauc mājās, strādā pie projekta darba – raksta esejas, veic pētījumus, viņi zīmē, uzņem filmas, dara daudz ko citu, un rodas pilnīgi satriecoši darbi. Un tad viņi tos demonstrē skolas iekšējā konferencē. Un, lai noslēgtu savu runu un atgrieztos pie sākumā teiktā, Inna Sergejevna Kirinečanska no 10. vidusskolas, viņu skola projektā bija pirmā, stāstīja, ka pēc projekta bērniem ne vien mainījās kādi no viņu nacionālajiem aizspriedumiem, bet laikam tie ir labi bērni, un viņiem šādu nebija daudz, bet viņi sāka daudz vairāk cienīt cits citu, neraugoties uz to, kāda viņiem ir tautība. Un cilvēka dzīvības vērtība pieauga tāpēc, ka mēs runājām, viņi klausījās par Holokaustu, pildīja dažādus darbus par Holokaustu, pēc tam paši uzkopa ebreju kapus. Pēc savas iniciatīvas – šeit tika rīkota talka – ebreju kapu uzkopšana. Palūdza Josifu Ročko viņiem pa ceļam kaut ko pastāstīt.

Bet svarīgi nav tas, ko viņi tur vēl uzzināja, vēl divus skaitļus, bet tas, ka viņi uzzināja par cilvēkiem kaut ko citu.

Menahems Barkahans

Vispār es palūgšu pastāstīt Vitai, jo viņa to izdarīs īsāk.

Par Kandavu stāsts ir šāds. Viņa pat nav skolotāja, viņa ir mācītāja sieva, viņiem ir 7 bērni un acīmredzot viņiem ir kāds sakars ar Kandavu. Kandasvas pilsētā viņi sapulcināja skolas audzēkņus un pastāstīja par patiesu cilvēka dzīvības vērtību un pēc tam veica novadpētniecības darbu, noskaidrojot visu 107 Kandavā bojā gājušo cilvēku – gan bērnu, gan pieaugušo – vārdus, adreses un stāstus. Tas viss ir piefiksēts, viņi ne tikai sameklēja vārdus, viņi sameklēja arī arhīva dokumentus, kuri to pierādīja, un kā viņa pēc tam sacīja, viņa sajuta, ka ir darījusi to cilvēku dēļ, kuru šodien nav mums līdzās.

Dace Saleniece

Pirmkārt, es domāju, ka Barkahana kungam un Vitai bija iespēja redzēt, ka šeit ir ļoti daudz ideju tam, ko jūs runājat šorīt par projektu. Tā ka es vēlreiz varu tikai lūgt un aicināt jūs pieteikties, kā Vita no rīta lūdza.

Otrkārt, es piekrišu arī Jurim – tas ir diskutējams jautājums, kā tad īsti uzsākt šo sarunu, tā vai citādi, jo, nepārdomājot šo tēmu, radīsies nākamais jautājums, kā virzīt šo stundu un kā tikt galā ar situāciju.

Mans piedāvātais variants bija viens no veidiem, kā varētu runāt, jo šajā stundas modelī es varbūt piedāvāšu jums tālāko risinājumu. Kad mēs iesākam, mums ir jāzina šis risinājums.

Proti, tālāk pēc šīs situācijas es ieteiktu iekļaut avotu materiālu, vēlams video materiālu ar pārdzīvojušo liecībām. Un tālāk ar skolēniem to pārrunāt. Palūgt viņus formulēt, kā kāds notikums un pārmaiņas ir mainījušas skolēnu uztveri par notiekošo apkārt un viņa paša vērtību sistēmu. Tātad konfrontēt šo sarunu par stereotipiem ar to, ko skolēns redz avotā, kurš pēc būtības lauž šos stereotipus.

Un arī kā pamatojums, runājot varbūt par to, kā dažādi var paskatīties uz Holokausta tēmas mācīšanu, Ukrainu pārdzīvojušā Komanlevi teiktais, ka, viņaprāt, naidis nerodas pēc nacionālās pazīmes, jo viņa izglābšanās stāstā, viņu glābjot vairākiem cilvēkiem, tai skaitā viņam bija arī tikšanās, šajā bēgšanas procesā, ar diviem vācu zaldātiem, bet gala beigās šis puika izdzīvoja un satika savu tēvu kara beigās. Viņš turpina, ka „nelietība ir ielikta cilvēkā vai nu ar kaut kādu māņticību un stereotipiem, reizēm ar reliģiskām dogmām. Un diemžēl tie pārklāj zemi ar asinīm arī šodien”.

Tātad apskatot šo jautājumu arī it kā caur netradicionālo prizmu. Un kāpēc šis teiciens ir svarīgs. Svarīgs ir ar to, ka arī šodien stereotipi bieži vien rada noziegumus. Un principā skolēnam jautājums ir par to, kā viņš šobrīd varētu tikt galā ar dažādiem stereotipiem, lai šādas situācijas neproducētu nākotnē.

Un noslēgumā šai 40 minūšu stundai, jo mūsu laiks ir limitēts, es piedāvāju mājas darbu – pārspriedumu, tēma varētu būt šāda, atļauju nošpikot: „Pati stereotipu pamatideja slēpjas vienkāršošanā, bez jebkādas šķirošanas, nerisinot daudzveidības problēmu, vai tas ir tā vai varbūt šādi, tiek izdarīts tikai viens apgalvojums – tas ir tā”. To ir teicis nigēriešu rakstnieks un dzejnieks Čungo Ačabe.

Šīs stundas beigās, ko tad mēs būtu izdarījuši.

Pirmkārt, caur video materiālu mēs esam iepazinušies ar faktiem, mēs esam lietojuši jēdzienus gan runājot par stereotipiem, gan apskatot video avotu, avotu izpētes rezultātā ir izveidojusies laika līnija un vilktas paralēles ar mūsdienām. Un tālāk rodas vai veidojas, vai papildinās skolēna attieksme, plus vēl mēs esam izdarījuši vēsturniekam svarīgu uzdevumu – pastrādājuši ar avotu un gala beigās radījuši iespējas skolēniem argumentēt savu viedokli.

Jautājums ir par to, kāda tad ir šī mācību procesa vieta. Vakar mūsu ārzemju lektors runāja par divām stundām, šobrīd diemžēl jūs atkārtojat šo

pašu stereotipu par to, ka Holokaustu mēs mācām divās stundās. Jāsaka, ka situācija laikam tomēr ir drusku labāka.

Droši vien nosaukt to maksimālo laiku, cik tad vajadzētu, lai viss būtu izrunāts, šodien neuzņemtos neviens. Bet laika ir tik daudz, cik tā ir. Pirms mēs plānojam savu darbu, tai skaitā arī vēstures mācīšanu, mums droši vien ir jāatbild uz vairākiem jautājumiem.

Pirmais. Vēsture. Kāds ir vēstures mācīšanas mērķis? Kāpēc es vispār mācu vēsturi?

Šīs atbildes no mana kolēģa neoficiāli veiktas aptaujas diemžēl rāda, ka vēstures skolotājs ne vienmēr spēj formulēt atbildi uz šo jautājumu. Apmēram 1/3 atbilžu esot bijušas „Muļķīgs jautājums”. Drīzāk tas izskatās pēc tā, ka cilvēki nevar atbildēt. Un vēl viena trešdaļa, lai iemācītu, kā tad viss pēc kārtas īsti notika. Šodien mēs šai pieejai laikam arī varam pieiet tīri skeptiski.

Lai nu kā, nākamais, mums ir jāsaprot, kāds mērķis ir Holokausta mācīšanai. Ko es ar šo nopietno tēmu vēlos piedāvāt saviem skolēniem? Ko es vēlos, lai viņi sasniedz?

Un tālāk es veidoju uzdevumus, kas izriet no šī mērķa. Un divi lielākie, es negribu šobrīd pretendēt uz absolūtu uzskaitījumu, un tomēr. Pirmais uzdevums, ejot uz mērķi, ir faktoloģija. Bez šiem stūrakmeņiem, bez elementārām faktu zināšanām, es šobrīd arī nenosaucu pilnu šo listi, 33., 38., kas ir Aušvice, kas ir atsevišķu cilvēku vārdi, bez šiem faktiem acīmredzot mēs nevaram par šo tēmu pilnvērtīgi runāt.

Un otra lieta, izveidot skolēnam noteiktu vērtību sistēmu. Un tālāk, lielā mērā balstoties uz to, kādus es kā skolotājs esmu izvēlējis faktus, kādus faktus piedāvā mācību grāmata, šai lielajai tēmai Holokausts es nosaku, kādus tematus es mācīšu. Tas atšķirsies 9. klasē, atšķirsies vidējā izglītībā, un tomēr šie temati kaut kur arī pārklāsies, caur ko tad es atsegšu šo problemātiku.

Vēl tādos trijos lielos blokos mēs varētu runāt, ka tas ir pats Holokausts, tā ir dzīve pirms Holokausta, kas ir jāatspoguļo, un dzīve pēc Holokausta. Un tagad tas viss ir jāizkārtos laikā.

Kas ietilpst jautājumā dzīve pirms Holokausta? Šeit es varbūt gribu izdarīt nelielu atkāpi. Man ir tas gods būt ne tikai skolotājai, nu jau jāsaka laikam bijušajai, ar padsmi gadu stāžu, man šobrīd ir tas gods būt vēstures un sociālās mācības satura speciālistei un man ir tas gods būt Latvijas delegācijas sastāvā starptautiskajā darba grupā Holokausta pētniecībā, izglītībā un iemūžināšanā, īsumā sauktu par „Task Force”.

Un praktiski visa šī Holokausta apguves pieredze, kas mums nāk caur dažādiem semināriem, ir balstīta vairākās organizācijās. Viena no tām ir Task Force, un šeit ir Task Force izdotās vadlīnijas par Holokausta mācīšanu. Mājaslapā atrodamas arī tulkotas gan latviešu, gan krievu valodā. Te mēs varam redzēt arī, lūk, šo pēctecību, par ko es runāju. Šajā pašā mājaslapā jūs varat atrast atsauci vēl uz divām vietām, kur jūs varat meklēt informāciju par to, kam tad būtu jābūt iekļautam Holokausta mācību saturā. Un tas ir Jad Vašem – Holokausta izglītības centrs Izraēlā, un praktiski visur šeit jūs varat atrast saites ar šo teorētiski pamatoto secību, kā runāt par Holokaustu.

Tagad atgriežos pie tā.

Un tā tad, dzīve pirms Holokausta. Tas ir veids, kā parādīt, kā dzīvoja ģimene, kā dzīvoja kopiena, kā dzīvoja Eiropas pilsētās vēl 19. gadsimtā 20. gadsimta sākumā.

Kādreiz zviedru vēsturnieks Kristens Matisons uzdeva jautājumu: kura šobrīd ir viseiropeskākā pilsēta pasaulē. Tā esot Ņujorka. Jo Ņujorkā ir, esot saglabājies šis ebreju kvartāls. Man ir grūti atbildēt, vai viņam ir taisnība. Bet to, ka Eiropā šī tradicionālā dzīve tika izpostīta, tas gan ir fakts. Šobrīd mēs maz kur varam redzēt šo dzīvi pirms.

Dribina kungs, es jums piekrītu, es vienkārši citēju vienu domu, katrā gadījumā ar uzvaru uz to, ka Eiropā diemžēl šobrīd mēs laikam vairāk to redzēt nevaram.

Kas vēl ietilpst dzīvē pirms Holokausta, dzīvē pirms Holokausta ietilpst tas, kas lielā mērā rada aizspriedumus, un, proti, tā ir reliģija, pamati par reliģiju, neliela izpratne kaut vai par to, kas ir tradīcija. Un tad mēs redzam, kā parasts cilvēks, tāds pats kā es, tu, mans kaimiņš, nokļūst ekstremālā situācijā.

Tad vēl īpaši gribētos izcelt šo pēc, kas tad notiek pēc. Vēl viens teiciens, varbūt arī apstrīdams, bet tas ir no ATF – Academic adviser – akadēmiskais uzraugs, Dinasporat: „Izraēla tapa nevis tāpēc, ka bija Holokausts, bet Izraēla tapa par spīti Holokaustam”. Tas ir tas dzīvotspēks, kas bija ebreju tautai, kas turpināja šo dzīvi pēc. Un tas ir ļoti būtiski uzsvērt, ne tikai runājot par pretošanos, kura bija, par upuriem, par daudzām citām lietām, bet kas tad notiek pēc.

Kas vēl notiek pēc? Šeit tālāk ir saikne uz toleranci, kas sevī arī ietver stereotipu noliegumu pēc būtības, un tas sevī ietver otro uzdevumu – parādīt vērtības, kādas tad šobrīd ir vērtības, kādām būtu jābūt un jāveidojas, lai mēs gūtu mācību no šīm šausmām.

Un līdz ar to jūs redzat, ka mācību procesā mēs aizskaram laiku jau krietni pirms tā brīža, kad mēs pēc tematiskā plāna aplūkojam traģiskos notikumus Eiropā un aizskaram arī pēc, un tāpēc es atļaušos teikt, ka mēs mācām tomēr krietni vairāk par divām stundām.

Un tagad pirms savas runas noslēguma man jums vēlreiz ir jautājums. Sakiet, lūdzu, par ko vēl vēstures skolotājam ir vajadzīgi tālākizglītības kursi šajā Holokausta tēmā un tam tuvās tēmās? Vai ir priekšlikumi? Meitenes, jums nav kādas idejas, to visu noklausoties?

Meitene no zāles: Es gan neesmu skolotāja, tikai studente, un, manuprāt, teiksim prasītos tādām pilnākam apskatam arī kaut kādas kultūras iezīmes, tieši ebreju, tādā ziņā.

Paldies!

Tātad, runājot par tām problēmām un izaicinājumiem, ar ko mums vēl vajadzētu saskarties, daļa no tām saistās ar saturu. Un šeit es gribētu varbūt uzrunāt cilvēku, kurš divas dienas mūs iepazīstināja ar saviem materiāliem, ja mēs apdomājam, cik lieli ir 24 sējumi, ko saņēma dāvinājumā katra vidusskola.

Viena no problēmām ir tā, ka skolotājs diemžēl ir ierobežots arī laikā, un šis materiāls, pat ja viņš to izlasīs, varbūt ir kaut kādā veidā adaptējams, un es pieļauju, ka tas ir kāds tālāks uzdevums, izglītības satura veidotājiem sadarbojoties ar jums.

Otra lieta, avotu klāsts ir diezgan plašs, arī Ļena no rīta to norādīja, jautājums ir cits, lielākā daļa izstrādāto stundu materiālu un arī avotu materiālu ir paredzēti 15–20 stundām, tam, kas varbūt būtu optimāli pieņemams variants. Lielākā daļa arī to materiālu, ko Ļena mums demonstrēja. Līdz ar to rodas problēma, kā atlasīt šīs stundas un kā atlasīt šos avotu materiālus.

Un, iespējams, būtu kaut kādā veidā jāveic arī šo materiālu grupēšana ar ieteikumiem, lai arī skolotājs varētu tos izvēlēties.

Tālāk jautājums par tēmas paplašināšanu, kas attiecas gan uz posmu pirms Holokausta, un tas, ko mūsu jaunā kolēģe teica, iepazīšanās ar kultūras, reliģijas jautājumiem. Varbūt vēl varētu skart tādas tēmas, kā citas grupas, kas bija pakļautas iznīcināšanai Otrā pasaules kara laikā, lai atsegtu visu šo kopainu.

Un viena lieta, ko jūs pieminējāt par Biķerniekiem, tā ir piemiņas vietu apmeklēšana. Un tas šobrīd ir laikam retorisks jautājums skolotājiem, jo jūs

neesat īsti gatavi šodien tērzt. Cik daudzās piemiņas vietās es kā skolotājs esmu bijis? Tepat Latvijā. Ja – cepuri nost!

Nākamais jautājums. Cik daudzās piemiņas vietās un šajās autentiskajās vietās mēs esam bijuši ārzemēs, piemēram, Lietuvā vai Polijā?

Un tad ir vēl viena lieta, ja mēs esam tur bijuši, vai mēs esam turp aizveduši savu skolēnu. Un vai mēs esam viņu aizveduši un teikuši: mums te būs ekskursija, mēs te paskatīsimies, vai tas ir bijis sagatavošanās darbs. Un katrā gadījumā, runājot arī par šo autentisko piemiņas vietu apmeklēšanu, arī tā ir viena metodika, kas vēl būtu jāizstrādā Latvijas izglītības sistēmā.

Un tie izaicinājumi, kas skolotājiem rodas, mācot par šo jautājumu, vēl varētu būt kādi 3, ko es gribētu minēt.

Pirmkārt, varbūt varētu padomāt par to, kā par šo jautājumu runāt ar jaunākiem bērniem. Viktorija runā ar saviem mazajiem. Vai visi vecāki to dara, un tālāk, kā aizejam uz sākumskolu. Sākumskolā ir tāda formāla prasība – skolēniem ir jāzina valsts svētku un atceres dienas. Kas notiek? Bieži vien notiek mehāniska datumu iegaumēšana. Un jautājums ir, kā paskaidrot, kā mēs varētu paskaidrot pašiem mazākajiem šos jautājumus.

Un es vēlreiz gribētu uzaicināt jūs padomāt, kā mācīt šo jautājumu, jo ir tādas tēmas vēsturē, kuras nevar mācīt tā kā visas citas pārējās. Sauciet tās par atslēgas tēmām, par jūtīgām tēmām, sāpīgām, traģiskām, bet Holokausts viennozīmīgi ir viena no tām. Tai ir jāatrod vieta mācību procesā, lai to izskaidrotu. Tāpēc, es domāju, divu dienu laikā mēs esam atraduši atbildi, ja vēl tās nebija.

Un mēs nedrīkstam ierobežot sevi šajā sarunā ar jaunajiem cilvēkiem. Un, ja mēs runājam par Holokaustu kā lietu, kuru cilvēki katrā noteiktā sabiedrībā varbūt mēģina salīdzināt ar citām ciešanām, mēģina kaut kādā veidā stereotipizēt. Tad tas ir mūsu uzdevums.

Vai ir jautājumi?

Artūrs Žvinklis

Jautājums ir šāds: vai nebūtu lietderīgi, jautājums – priekšlikums, es teicu, vai nebūtu lietderīgi padomāt mūsu Izglītības un zinātnes ministrijai par vienu lietu, vai tieši viss ir jāuzvel tieši vēsturei, vai iecietības, tolerances jautājumus nevajadzētu plašāk, tai skaitā Holokausta problemātiku, kas ar to vistiešākā veidā nesaraujami saistīta, iekļaut ētikas kursā, iekļaut sociālo zinību kursā un tur arī pastiprināt, tas dotu papildu stundas, jo vēsture ir vēsture, vēsturē varētu runāt par šo ebreju pagātni Latvijā pirms Holokausta, tā ir tiešām ievērojama, izcila, ir saglabājies

daudz materiālu, tā ka ir iespēja izveidot faktiski veselu kursu par ebreju vēsturi, Latvijas ebreju kopienas vēsturi, politisko vēsturi, saimniecisko vēsturi, kultūras vēsturi, tas viss ir iespējams. Bet vai nebūtu jāatslogo nedaudz arī vēsture tai ziņā, pārceļot šos tolerances un ētikas jautājumus tieši uz ētiku, kur pats nosaukums to prasa un sociālām zinātnēm, atslogojot varbūt no dažām nevajadzīgām teorijām, vienkārši nedaudz mainot šo saturu. Tāds priekšlikums.

Dace Saleniece

Paldies! Es varbūt arī nedaudz atbildēju uz to, ko jūs ierosinājāt. Pirmkārt, šeit gan aizgāja vairāki kolēģi, bet sociālajās zinībās šis jautājums tiek apskatīts, arī piemērs, ko šodien kolēģe no rīta mums demonstrēja, ir no sociālajām zinībām. Tiesa, varbūt ir, protams, es piekritu, vairāk uz to jāstrādā, lai arī šajā priekšmetā tas notiktu aktīvāk, kas attiecas uz vispārējo vidējo izglītību, tad šo starppriekšmetu saikni mēs mēģinājām veidot, bet ir viena problēma – skolu skaits, kas izvēlas ētiku, filozofiju, jo tie ir izvēles priekšmeti. Kristīgā ētika ir 1.– 3.klasē, tas ir šis jautājums sākumskolēniem. Šo prasību un starppriekšmetu saiknes veidošana, izstrādājot šos programmu paraugus, tas praktiski lēnām notiek, tas varbūt ir darbs, kas ir bijis iekavēts, nu diemžēl jāsaka, ka šobrīd finansējuma trūkuma dēļ laikam daudzi plāni ne tikai mums, droši vien arī visiem ir apstājušies, bet šis projekts bija izstrādāts jau par to, kā veidot šo starppriekšmetu saikni, šos atslogojumus. Bet paldies, katrā gadījumā mēs esam domājuši šajā virzienā, šobrīd jāpiekrit, ka tas, ko jūs sakāt, lielā mērā to īsteno skolotāji aktīvistī, teiksim tā, un par to, kā to padarīt plašāku, ir jādomā.

Paldies!

Menahems Barkahans

Pienāk laiks kaut ko iesākt, pienāk laiks kaut ko pabeigt, un es domāju, šķiet, ka šeit ir maz cilvēku, jo ir lielas telpas. Un tas, ka mēs visu laiku atrodamies lielā telpā, tas norāda, cik daudz te bijis cilvēku. Kopumā – seminārā pastāvīgi piedalījās, tas ir, izņemot pēdējās stundas, vairāk nekā 60 cilvēku, vairāk – 70, 72. Ir kāds ļoti labs indikators – pusdienotāju daudzums. Un ļoti svarīgi un patīkami ir atzīmēt vairākas lietas.

Pirmkārt, piedalījās studenti, kas par šo tēmu raksta bakalaura vai maģistra darbus, un atnāca, lai papildinātu, un es esmu priecīgs, ka notika ar viņiem tikšanās.

Otrkārt, par tik cienījamu lektoru sastāvu, kas ieradās, par to īpaša pateicība profesoram Dribinam, kurš uzņēmās veikt šo grūto misiju, un tas viņam izdevās viegli, laikam tomēr liela nozīme ir labam vārdam, liela viņam par to pateicība. Īpaša pateicība profesoram Goldmanim, ka tik skaisti, profesionāli, labi nostādītā diktora valodā, ar dikciju, galvenais, saturīgi – novadīja šo semināru. Kā ieinteresētā persona es varu pateikt, ka no malas tas bija ļoti interesanti.

Mēs atvainojamies Diānai Koganas kundzei, ka visas lekcijas netika tulkotas viņai saprotamā valodā, taču tas norisinājās tik emocionāli, ka, uzlūkojot viņu, es sapratu, ka viņa saprot visu, par ko šeit runā.

Mēs beidzam, tagad man ir lūgums – visu šo semināru, iniciatīvu mēs esam nofilmējuši ar videokameru, saņemsim pilnu apskatu, un vēlāk tas būs. Bet es lūdzu, tā kā mūsu programmā ir paredzēts izdot līdz gada beigām lekcijas, kas tika šeit semināros nolasītas, es lūgtu cienījamos profesorus, lektorus iesniegt savas lekcijas rakstveidā valodā, kurā tās tika nolasītas, vai valodā, kurā tas viņiem būtu ērti, un mēs pacentīsimies to visu apkopot angļu valodā, lai būtu saprotami, kā teica pie mums armijā: izdarīji un nepaziņoji – tā tad neizdarīji, lai tiktu atspoguļots viss, kas paveikts, angļu valodā. No latviešu valodas tiks tulkots uz angļu valodu, no krievu valodas tiks tulkots angļu valodā. Noteikti izdosim latviešu valodā – tas ir saprotams.

Šeit man patika vairākas idejas, es domāju, viena no tām, vispār, kad tiek rīkots šāds pasākums, kas ir liels, aptver ļoti lielu cilvēku skaitu, tas dārgi izmaksā, tam ir augsts līmenis un kvalitāte, ir ļoti patīkami, ka tiek pieņemts lēmums, kas sniedz reālas sajūtas un tēmas turpinājumu. Tēmas, ko ierosināja Ļena Smoļinas kundze, darbs tieši skolās, tēmas, ko ierosināja Viktorija Šaldova, jau vairāk profesionālas, sniedzas pāri biedrības „Šamir” ģenerāldirektora pilnvarām – tās kļūs par sākumu tam, ka mums radīsies iespēja izveidot skolotāju grupu, kura patiešām kļūs tam par iniciatoru, negribu runāt par idejām, tāpēc, ka tās vēl nav izdarītas, nav pabeigtas.

Tagad mēs pārejam pie ļoti svarīgas tēmas.

Viktorija Šaldova

Es gribētu pateikt paldies rabīnam Menahemam Barkahanam, kurš ne tikai ģenerē idejas, organizē, viņš vēl darbojas elektrostacijā, kas darbina daudzskaitlīgās Rīgas pilsētas organizācijas un arī Latvijā, un turpiniet, lūdzu, tālāk.

Menahems Barkahans

Šis seminārs vispār ir dāvana pašam sev. Man bija draugs, kurš man sacīja: Menahem, ja pats sevi nelielīsi, staigāsi kā apspļaudīts. Paldies par aplausiem, bet tā bija dāvana manam mazdēlam, kurš piedzima pirms nedēļas, vakar viņš tika apgraizīts, un viņš tika nosaukts par Cvijelimeru, piemiņā par vectēvu no viņa vecmāmiņas puses, par vectēvu, manas sievas tēvu, kurš bija liels cīnītājs pret komunismu, nosēdēja pēc Osvencimas, bija Būhenvaldē, atgriezās, un par to, ka palicis dzīvs, saņēma nāvessodu nošaujot, tad desmit gadu cietumā, un vispār atgriezās, spēja izbraukt uz Izraēlu, izdeva daudz grāmatu un tā tālāk. 1944. gadā, kad vācu karaspēks bija Mukačevas pilsētā, tas ir Rietumukrainā, viņš izdeva grāmatu par filozofiju, viena no grāmatām par kabalistiku, un tad vācu karaspēks atradās tajā pilsētā, bet paldies dievam, dzīve turpinās.

Un tieši tāpēc, ka dzīve turpinās, mums tas ir jāpasaka – kungi, dzīve turpinās. Tā nav uzstāšanās, televīzijā vienmēr jābūt jautram, pats galvenais – dzīve turpinās. Un tas, kas man šeit visvairāk patika – vārds – katram ir vārds, mūsu pienākums vienmēr atcerēties un zināt, ka tos vārdus, kāds gribēja tos izdzēst, tas nevienam netiks ļauts, tos atcerēsies vienmēr.

Un tāpēc gribu pastāstīt par projektu, kuru mēs paveicām, un tagad ar jūsu atļauju pāriesim pie diplomu izsniegšanas tiem, kas to spēja izturēt, kas šeit palika.

Jūs zināt, Latvijā gāja bojā aptuveni 18 tūkstoši ebreju bērnu, Latvijā gāja bojā 2 vai 3 tūkstoši čigānu bērnu. 3 771 latviešu bērnu komunisti deportēja uz Sibīriju, un starp tiem 12 % bija ebreji. Pokrova kapos ir zināmi 12 baltkrievu bērni, kuriem SS Salaspili ņēma asinis.

Visu Latvijas bērnu piemiņai, kuri cietuši Holokaustā, un pēc tam visu šos vārdus mēs ceram ievietot mājaslapā, un katrs, kas vēlēties, varēs iestādīt koku Izraēlā, to mēs darām kopā ar Izraēlas nacionālo fondu, un tādā veidā, teicienu, kas ir atrodams Talmūdā: cilvēks – viņš ir koks laukā, stiprs koks vislielākajā vējā laukā nekad nenolūzīs, jo dziļi ir laistas saknes, tās notur koku, pat ja tā galotne ir norauta, un tādēļ tas, ka mēs šeit sēžam, šādā seminārā, ne tikai atceramies, bet galvenais – mēs runājam, mēs darām visu, lai pastāstīt paudzei, lai tas neatkārtotos, lai katrs no šīs paudzes atcerētos, ka viņš pirmām kārtām ir cilvēks, un kā teikts Talmūdā: cieņa pret cilvēku tā ir augstāka par visu Toru, un, ja mēs atcerēsimies, ka, mīlot tuvāko kā pašu sevi, nekas tāds, par ko šeit runājām, vairs neatkārtosies.

Paldies!

CILVĒKA CIENĀ – EBREJU TIESĪBU PAMATKATEGORIJA

Tēzes

Sanita Osipova
(Rīga, Latvija)

1. Cilvēka cieņa kā ebreju tiesību pamatkategorija izriet no mozusticīgo reliģiskās pārlicības, ka Dievs cilvēku radījis pēc savas līdzības. Dievs, kurš ir taisns tiesnesis, ciena un uzskata par vērtīgu katru cilvēku. Cilvēka cieņa un bijība pret Dievu, savukārt, nosaka cieņu un bijību pret Radītāja darbu un līdzinieku – cilvēku. Tora nosaka, ka katrai personai ir jāciena gan Dievs, gan savi vecāki, gan kaimiņi, gan ticības brāļi, gan vienlaikus arī pašam sevi, neapgānot sevi ar necienījamu rīcību un domām.
2. Cilvēka cieņa ebreju tiesībās nosaka personas gan reliģiskos, gan juridiskos pienākumus dzīvot cienījamu dzīvi. Ebreju reliģija satur sīkus un stingrus priekšrakstus, kas tieši uzskatāms par cienījamu un Dievam tīkamu cilvēka dzīvi. Reliģiskie priekšraksti Mozus grāmatās u. c avotos ir formulēti tiesību normu formā.
3. Līdz ar pienākumu dzīvot cienījamu dzīvi, t. i., rīkoties un domāt cienījami, Mozus grāmatās u. c. avotos ir paredzēta cilvēka cieņas aizsardzība un respektēšanas pienākums. Cilvēka cieņa ir atskaites punkts gan ebreju civiltiesībās un procesā, gan krimināltiesībās un procesā.
4. Civiltiesībās par cilvēka cieņas garantiem kalpo parādu verdzības ierobežojumi, pienākums saimniekam cienīt savus vergus un pret tiem atbilstoši izturēties, parādu atlaišanas cikliskums, ierobežojumi piespiedu kārtā atsavināt personas iztikas minimumam nepieciešamus priekšmetus, tiesības atgūt nekustamo īpašumu, ja persona to ir pārdevusi trūkuma spiesta un citi noteikumi.
5. Krimināltiesībās cilvēka cieņa tiek aizsargāta nevainīgām personām

vainas pierādīšanas procesā un vainīgām personām, kuru vainu ir konstatējusi taisna tiesa. Vainīgas personas cieņu aizsargā ebreju tiesību sodu sistēma, kas ir paredzēta personas sodīšanai, nevis nesamērīgai vainīgā pazemošanai.

6. Cilvēka cieņas jēdziens, no kura izriet tiesības dzīvot cilvēka cienījamu dzīvi un tiesības uz šādai dzīvei nepieciešamo īpašumu, no ebreju tiesībām ir pakāpeniski pārņemts vēlākajā Eiropas juridiskajā kultūrā un kopš XVIII gs. nostiprināts Eiropas valstu nacionālos cilvēka pamattiesību aktos, bet kopš XX gs. starptautiskos cilvēktiesību aktos.

ROMU HOLOKAUSTS LATVIJĀ (1941–1945)

*Normunds Rudevičs**
(Rīga, Latvija)

Pēc liecinieku ziņām Otrā pasaules kara laikā tika nogalināti un nomocīti ap 2 miljoniem romu (čigānu). Pēc ekspertu ziņām pagaidām ir konstatēti 500 000 romu (čigānu).

Latvijā pēc aculiecinieku ziņām tika iznīcināti ap 8000 čigānu. Līdz šim, dokumentāli pamatojoties uz krimināllietu materiāliem, pierādīta aptuveni 3000 čigānu noslepkavošana.

Skaitļi variē tādēļ, ka daudziem romu tautības cilvēkiem tajā laikā nebija identifikācijas dokumentu, bet daļai, kurai bija dokumenti, pasēs bija norādīta cita tautība: latvieši, ukraiņi krievi, poļi utt.

Ceturtās tautas skaitīšanas materiāli 1935. gadā liecināja, ka romi (čigāni) dzīvojuši visos 19 Latvijas apriņķos un Rīgas pilsētā. Pēc statistikas romu kopskaits bija 3839. Speciālisti uzskata, ka šis skaitlis ir daudz lielāks. Reālais romu skaits uz to laiku varēja sasniegt ap 12 000 cilvēku (ņemot vērā iepriekš minēto paskaidrojumu).

Atstājot atklātu čigānu skaita jautājumu, uz 2014. gada oktobri ir konstatēts, ka romu (čigānu) holokausts vai tā mēģinājums dokumentāli konstatēts un pierādīts daudzos apriņķos. Talsu apriņķī fiziska iznīcināšana nenotika. Daugavpils, Ventspils, Valkas, Madonas, Cēsu, Ilūkstes, Jēkabpils, Rīgas apriņķos, kā arī Rīgas pilsētā romu iznīcināšanas dokumentāli pierādījumi nav atrasti.

Sevišķi sarežģīts ir Rīgas romu jautājums, jo ne vācu okupācijas dokumentos, ne arī padomju krimināllietās romu iznīcināšanas pierādījumi Rumbulas un Biķernieku traģēdijās nav atrasti. Tomēr liecinieku atmiņās

* Normunds Rudevičs ir Starptautiskās romu apvienības augstākais komisārs.

tās faktiski ir lielākās romu iznīcināšanas akcijas. Šie materiāli tiks eksponēti arī izstādē.

Nav apstrīdams, ka rikojumi kā par ebreju, tā arī romu iznīcināšanu nāca no centrālajām Berlīnes nacistu varas iestādēm. Pirmais atrastais dokuments ar vācu amatpersonu parakstu ir „Kompleksa atskaite par stāvokli Ostlande–Latvija 1941. g. septembra mēnesī”. Šajā dokumentā četras lappuses ir veltītas vispārējam politiski ekonomiskajam un etniskajam stāvoklim Latvijā, kur otrajā lappusē ir rakstīts par čigāniem. Otrais paragrāfs: „Esmu pārliecināts, ka mūsu apgabalā čigāniem dodama atšķirīga kārtība. Pastāv daļa uz vietas dzīvojošu čigānu un daļa klejojošu čigānu. Esmu pārliecināts, ka šie elementi, kā apkārtnes satraucošais faktors, ievietojami vienā koncentrācijas nometnē. Esmu cieši pārliecināts, ka manis ieteiktie pasākumi

Čigānu bērni

novērsīs viņu iespējamās radītās nekārtības.” Izdevumā paraksts nesalāsāms, domājams, ka Ostlandes valsts komisārs (LVVA, P-69 f., 1a apr., 17. l., 188. lp.). Šis ir pirmais atrastais dokuments, kas ievada Latvijas romu traģēdiju.

Bez komentāriem.

To, pēc kādiem rikojumiem šis holokausta operācijas ir notikušas, var spriest pēc vēlākajām dokumentos atrastajām norādēm.

Apkārtraksts.

Ieņemtā Austrumapgabala valsts ministrs.
Berlīne. 1943. gada 15. novembris.

Valsts komisāra kungam Austrumzemē,
Rīgā;

Valsts komisāra kungam Ukrainā, Rovnā;

Valsts komisāra kungam Baltkrievijā,
Minskā;

Saturs: izturēšanās pret čigāniem pievienotajās Austrumzemēs.

Čigāni un čigāni jaukteņi, kuriem Austrumapgabalā ir patstāvīga dzīvesvieta, pielīdzināmi lauku iedzīvotājiem.

Visi apkārt staigājošie čigāni un to jaukteņi ieņemtajā Austrumapgabalā pielīdzināmi ebrejiem un ievietojami koncentrācijas nometnēs.

Masu pasākumus, kas izriet no šī rīkojuma, galvenokārt čigānu atdalīšanā, šķirošanā, veic drošības policijas komandieris un SS, saskaņojot ar politisko ģenerālkomisāru nodaļām.

Ģenerālkomisārs kompetents skaidrot darbaspēka primāro atdalīšanas nepieciešamību. ārkārtas gadījumā virsvadību čigānu jautājumā uzņemas valsts drošības iestādes (tas ir apzīmējums čigānu iznīcināšanai).

Uzdevumā: *kinkelin*

LVVA, P-69. f., 1a apr., 6. l., 249. lp.

Tālākie valsts komisāra rīkojumi Ostlandē atklāj noziedzīgas darbības pret romiem, kas veiktas 1941. gadā un 1942. gada sākumā.

Reihskomisārs Ostlandē, slepeni, Rīga, 1943. 16.12.

Ģenerālkomisāru kungiem: Rīgā, Rēvelē, Kauņā.

Izejošais: apiešanās ar čigāniem ieņemtajās austrumzemēs.

Pielikumā: no reihsministra kunga saņemtais priekšraksts par apiešanās kārtību ar ieņemto austrumzemju čigāniem un lūgumu zināt un ievērot.

Uzdevumā: (paraksts nesalasāms)

(Pielikums nav saglabājies, lietā atrodas čigānu vērtējums).

LVVA, P-69. f., 1. apr., 6. l., 248. lp.

Nacionālsociālistiskās vācu strādnieku partijas (NSDAP) rasu politikas dienests pauž savu čigānu novērtējumu.

Čigāni sev līdzīgi uz Eiropu ir atnesuši rases komponentus no savas Ziemeļindijas pirdzimtenes, no kuras viņi bija izceļojuši ap 300. g. p. m. ē. Viņi iemieso dažādu rasu savārstijumu, kas balstās Austrumu un Tuvo Austrumu rasu sajaukumā, kas gadsimtu gaitā ieguva savu dabisko veidolu, norisinoties atļasei starp tiem, kuri nosliecās uz klejojošo vazaņķu dzīvi un, saņemot maznozīmīgus asins komponentus no citu tautu kodoliem, ar kuriem tie pa ceļam kontaktējušies. Ap 900. g. čigāni sasniedza Persiju, ap 1000. g. Dienvideiropu, ap 1400. g. Centrāleiropu, ap 1500. g. Angliju un 19. gs. Ameriku. Padomju Savienībā dzīvoja armēņu čigāni (20 000), Vidusāzijas čigāni (25 000) un Eiropas čigāni (77 500). Vācijā uzturas ap 6 000 rases čigānu un aptuveni 1200 jaukteņu un vagantu, kuri piekopi čigānu dzīvesveidu. Čigāniem noteicoša ir viņu asociālā nostāja. Policija un tiesas joprojām konstatē tos pašus noziegumus: melus, krāpšanu, dzeršanu, zagšanu, šantāžu, laulības pārkāpšanu, piespiešanu, miesas bojāšanu, bet tagad arī darījumus ar valūtu.

Čigāniem raksturīga augsta dzimstība. 10 līdz 14 bērni, kas piedzimst vienā

laulībā, nav nekāds retums. Augstas bērnu mirstības dēļ dzīvi paliek 4 līdz 6 bērni, kuri tad arī kļūst par izlasi, kas simbolizē čigānu dzīves efektivitāti. Tāpat asociāla čigānu lielģimene čigāniem un kriminālajām aprindām ir pati par sevi saprotama vispārīga parādība. Austrumzemē (Ostlanē) klejojošie čigāni tiek pielīdzināti ebrejiem, ar vietsēdīgajiem čigāniem apejas kā ar valsts iedzīvotājiem. Par čigāniem Latvijas ģenerālapgabalā varētu secināt, ka tie ir cilvēki, kas līdzās Indijas rasu komponentiem ieguvuši nozīmīgus Tuvo Austrumu, Āzijas, mongoļu un primitīvo austrumeiropiešu izcelsmes pazīmes.

Paraksts, iespējams, "dr. gallens".

LVVA, P-69. f., 1a apr., 6. l., 251. lp.

Dekrēts par čigānu iznīcināšanu

Heinriha Himlera dekrēts par čigānu iznīcināšanu Latvijā stājās spēkā 1942. gada janvārī (līdz tam lielākā daļa Latvijas romu jau bija iznīcināta)

Rikojumi par čigānu iznīcināšanu, kas pēc tam tika īstenoti okupētajos austrumzemju apgabalos, no centrālajām Berlīnes nacistu varas iestādēm nāca ar novēlošanos.

Šie dokumenti noraida versiju par Latvijas pamatiedzīvotāju pašdarbību čigānu iznīcināšanas traģēdijā. Taču tas nemazina šo rīkojumu konkrēto izpildītāju vainu, kas parādīta izstādes materiālos.

Vācu okupācijas laikā, no 1941. gada līdz 1942. gadam, tika nošauti 70 % Otrajā pasaules karā nogalināto čigānu. Cieta visi romu tautības pārstāvji, jo nebija nevienas ģimenes, kurai kāds tuvinieks netika

noslepkavots vai nomocīts koncentrācijas nometnē.

Nacistiskā režīma laikā Eiropā visas vajāšanas, slepkavības, nošaušanas, deportācijas tika vērstas gan pret ebrejiem, gan romiem. Nirnbergas procesa laikā atklājās, ka ebreji un čigāni bija izsludināti kā etniskās grupas, no kurām nacisti gribēja attīrīt reiha teritoriju.

Roku rokā čigāni un ebreji gāja pretī savai nāvei: Babij Jarā, Aušvicā, Salaspilī un citās koncentrācijas nometnēs. Viņus apglabāja kopā brāļu kapos. Patiesībā šajos šausmīgajos gados

savā rūgtajā liktenī viņi bija kā brāļi. Pēc vēsturnieku ziņām ar nacistu rokām tika iznīcināti ap diviem miljoniem romu cilvēku.

Latvijā nav neviena pieminekļa, memoriāla vai muzeja, kur būtu pieminēti nevainīgie kara upuri, kuru vienīgā vaina bija piedzimšana čigānu ģimenēs.

Aušvicas nometnē Otrā pasaules kara laikā tika iznīcināti un nomocīti ap 70 000 čigānu. 1944. gada 2. augustā uz gāzes kamerām tika aizvesti 2897 romu bērni, sievietes un vīrieši. Kopš 1997. gada šī diena tika pasludināta par romu iznīcināšanas atceres dienu (mударipen), kad tiek pieminēti romu tautas upuri, kas cietuši no nacistisma režīma visā pasaulē

*Aizputes, Kuldīgas
un Saldus čigānu lik-
teņi*

Slepeni.

Drošības policijas un SD komandieris Latvijā Liepājas nodaļa, 1941. gada novembris

Pēc aizlieguma čigāniem dzīvot piekrastes rajonos, viņiem neatļāva uzturēties Aizputes un Kuldīgas apriņķos. Latviešu iestādes pateicās un palīdz.

Liepājas Drošības policijas 1941. gada decembra ziņojums:

217 personas tika sodītas; tas noticis ar 9 komunistiem, 38 ebrejiem

Nežēlīgi medicīniskie eksperimenti, kurus ar romu bērniem veica Dr. Josefs Mengele Aušvicas nometnē. Arī Salaspils nometnē ar romu bērniem tika veikti daudzi nežēlīgi eksperimenti, piemēram, simtiem romu bērnu nomira, jo tiem medicīnisku eksperimentu nolūkā deva dzert saindētu pienu un mākslīgi inficēja ar masalām

un 173 uz vietas nedzīvojošiem čigāniem no Liepājas un Kuldīgas apgabaliem.

Liepājā Drošības policijas 1942. gada jūnija ziņojums:

19 klejojošie čigāni no Aizputes apgabala tika sodīti.

Kiglers (ustuf)

Saglabājušies daži Ārkārtas komisijas akti no 1945. gada, to skaitā kop-savilkums par Aizputes pilsētas un 19 pagastu fašistisko noziegumu izmeklēšanas komisiju atskaitēm.

1945. gada 16. jūlija dokumentā par čigāniem ir rakstīts: „...ielauzušies ... Latvijas PSR ... un okupējuši Aizputes apriņķi, vācu fašisti ... metodiski un plānveidīgi ... iznīcināja padomju pilsoņus: latviešus, krievus, ebrejus un čigānus ... kopā pa apriņķi 1148 cilvēkus, to skaitā 103 bērnus ... visi ebreji un čigāni pirms tam bija pasludināti ārpus likuma...”

Kalvenes pagastā vācu fašistiskie okupanti 1941./42. gadā iznīcināja 93 pilsoņus, no kuriem 90 bija čigāni ar bērniem ģimenēs. Viņi (pilsoņi) tika apglabāti bērzu birzī, 250 metru no Aizputes – Kalvenes ceļa 11. kilometra. (LVVA, P-132. f., 26. apr., 6. l., 2., 3., 5. lp.)

Vēl saglabājies ar roku rakstīts saraksts par trim nošautajiem Kalvenes pagasta latviešiem ar piezīmi, ka 1942. gada pavasarī tai pašā ozolu mežā no-

šauti 30 čigāni un viens karagūsteknis. (LVVA, P-132. f., 26. apr., 6. l., 84. lp.)

Kriminālietu masīvs pagaidām atklāts ar vienu Saldus pilsētas lietu, kur Kuldīgas apriņķa Gaiķu pagasta iedzīvotāji Fricis Vicinskis un Vilhelms Grabovskis starp daudzām citām nozieguma epizodēm, apvainoti arī čigānu slepkavošanā un konvojēšanā.

...Vicinskis, viņš arī Krūmiņš (nelegālā statusā) ... 1942. gada pavasarī piedalījās Gaiķu pagasta čigānu aresta masu operācijā, kurus pēc tam salds pilsētā arī nošāva.

...Grabovskis Vilhelms ... 1942. gada aprīlī piedalījās Gaiķu pagasta čigānu arestos. Čigānus nošāva Saldū ... turklāt Grabovskis 1943. gada maijā piedalījās čigānu aresta operācijā Saldū. Pēc tam visi čigāni tika nošauti.

Vicinski un Gaiķi tiesā 1948. gadā un, pateicoties nāvēsoda atcelšanas periodam, piespriež 25 gadus. Lietā figurē 19 liecinieki, galvenokārt no Kuldīgas rajona, Gaiķu pagasta, kā arī no Rīgas, Ventspils, Saldus un Lutriņu pagasta. (LVA, 1986. f., 1. apr. 2182. l.; uzraudzības mape 177.–180. lpp)

Kuldīgas apriņķa Ārkārtas komisijas aktos atrodams viens ieraksts par romiem (čigāniem): „...kopā pa okupācijas laiku fašistu bendes iznīcināja 1 160 Kuldīgas pilsētas iedzīvotājas kopā ar dažu apriņķa pagastu upuriem ... Namiša meža, Cieceres pagastā kur 1941. gada decembrī nošāva 101 čigānu kopā ar bērniem, kurus atveda no Liepājas pilsētas. (LVVA, P-132. f., 26. apr., 15. l., 4. lp.)

Pēc tautu skaitīšanas materiāliem, Aizputes apriņķī dzīvoja 60 čigāni, Kuldīgas apriņķī 183, Liepājas apriņķī 176 čigāni.

Liepājas čigānu iznīcināšana

Saglabājies pilnīgākais dokumentu klāsts par romu likteņiem Liepājā vācu valodā, kas daļēji tulkots latviski un krieviski.

Materiālos ir dokuments par 100 čigānu nodošanu Aizputes 1. policijas iecirknim. 100 čigānu nošauti Cieceres pagastā.

Liepājā saglabājies pagaidām vienīgais Latvijā atrastais romu martirologs – pilnīgs 1941. gada decembrī nošauto čigānu saraksts. Uzrādītas adreses, daļēji profesijas, veselības stāvoklis.

Vācu policijas 1942. gada 11. marta apkārtraksts par tālāko rīcību ar atlikušajiem čigāniem. Priekšraksti adresēti Daugavpilij, Rīgas rajonam, Jelgavai, Valmierai. Atbilde sniegta 1942. gada 3. aprīlī – pēdējās romu slepkavošanas kampaņas laikā.

Dokumentos ir informācija par kādas čigānu tautības sievietes Lūcijas

Strazdiņas sterilizāciju, kura bija apprecējusies ar latvieti. Pēc šīs piespiedu operācijas viņa palika dzīva. (LVVA, P-83. f., 1. apr. 237., 119., 221. sar.)

Krimināllietās, kur tiek izskatīta civiliedzīvotāju šaušana Liepājā Šķēdes kāpās, čigāni nav pieminēti. Kārļa Strazda lietā (LVA, 1986. f., 1. apr., 25992. l.); Ģirta Meņģa lietā (n-p-3961) čigāni ir norādīti, taču process izbeigts.

1935. gadā Liepājā dzīvoja 176 čigāni.

Tukuma aprinķa čigānu iznīcināšana

Arī par Tukuma romu traģēdiju 1941. un 1942. gadā saglabājies maz liecību. Faktiski tikai Ārkārtas komisijas 1945. gada akts par aprinķa iedzīvotāju iznīcināšanu fašistu okupācijas laikā.

Aktā ir norādīts, ka koncentrācijas nometnes ierīkotas Tilles muižā Milzkalnes pagastā un Vecmoku muižā. Abos lēģeros vienlaikus atradās līdz 500 ebreju, padomju aktīvistu un čigānu.

Šoferis Augusts Stūrmanis liecināja, ka 1942. gadā viņš vedis čigānus ar automašīnu uz nošaušanu pie Valguma ezera. Tur apglabāti ap 1500 upuru.

Šofera Jāņa Alksņa liecība: 1942. gada jūnijā vai jūlijā vedu uz Valguma ezeru čigānu ģimenes. Pavisam 12 reisi ar 20 cilvēkiem. Naktī tika nošauti ap 200 čigānu.

Trešais liecinieks – šoferis Eduards Dreija arī transportējis romus uz nāves vietu pie Valguma. Viņa atmiņās to kopskaits jūnijā sasniedzis 300.

Starp padomju laika krimināllietām ir Tukuma civiliedzīvotāju slepkavošanas prāvas, piemēram, U. Grīnfelds, J. Balodis un O. Katlaps piedalījušies šaušanā pie Valguma ezera, čigānu tautības upuri nav norādīti. (LVA, 1986. f., 1. apr., 1676. l.)

1935. gadā Tukumā dzīvoja 223 čigāni.

Čigānu holokausts Bauskas aprinķī

Pateicoties Bauskas muzeja nodaļas vadītāja Aigara Urtāna darbam un publikācijai Latvijas vēsturnieku komisijas rakstu 8. sējumā, Bauskas čigānu traģēdija ir visvairāk pētītā romu drāma Latvijā.

Vācu okupācijas laika dokumentus un direktīvas atrast neizdevās. Ārkārtas komisijas materiālos svarīgākie fakti atrodami speciālā izziņā, kas veltīta čigānu tautības padomju pilsoņu iznīcināšanai Bauskas aprinķī. Liecinieki Kazimirs Tumaševičs, Augusts Andušs, A. Drevinska, V. Beka, M. Varakans un citi liecināja, ka 1942. gada maijā visi Bauskas čigāni savesti

Skaistkalnes pagasta Jaunmēmeles muižā un pēc 5 vai 6 dienām Jaunsaules pagasta mežā nošauti. Liecinieki uzrādīja ap 250 pieaugušo, bērnu un sirmgalvju un nosauca galvenos rīkotājus: leitnantu Bērziņu, Bauskas policijas priekšnieka palīgu Burkovski, Skaistkalnes pagasta vecākā palīgu Siliņu. Ar roku rakstītājā akta minēti ap 300 nošauto upuru, norādīts, ka bez Bauskas šucmaņiem slepkavošanā piedalījušies arī „kolēģi” no Jelgavas, kas atbraukuši zilā autobusā. (LVVA, P-132. f., 30. apr., 9. l., 5., 6., 8. lp.) galvenais izziņu avots – Bauskas čigānu apšaušanas dalībnieku krimināllietas.

Bauskas čigānu un arī ebreju drāmas atklāšana sākās uzreiz pēc padomju armijas ienākšanas 1944. gada rudenī. Armijas izlūkdienesta, tautā saukta par „smerš”, virsnieki zili sarkanos uzplečos siroja pa mājām un aptaujāja iedzīvotājus, ko tie zina par savu kaimiņu un pagasta varasvīru sadarbību ar vācu fašistiem. Jau 1945. gada 8. maijā tika arestēts Bauskas apriņķa Bārbeles pagasta iedzīvotājs

Jānis Glizdiņš-Maiers

Jānis Glizdiņš-Maiers, kurš atzinās čigānu konvojēšanā 1942. gada maijā un nosauca arī citus dalībniekus. (LVA, 1986. f., 1. apr. 30492. l.). 1945. gada 22. novembrī par sadarbību ar fašistiem, t.sk. čigānu konvojēšanu un apsardzi Bauskā arestēja Viktoru Koržeņevski, 1947. gada 22. maijā – Edmundu Langi. Abi arī nosauca citas personas, kas bija sadarbojušās. (LVA, 1986. f. 1. apr., 44502., 2451. l. – sk. kopijas)

1958. gada 20. augustā RīgāVDK izmeklētājs Leitnants Gothards pratināja Bauskas rajona koložo „Svitene” strādnieku Nikolaju Ķiseli. Nav zināms, kādēļ šī pratināšana ir noformēta kā saruna. Ķiselis pastāstīja (teksts saīsināts): „1941. gada 1. jūlijā es brīvprātīgi iestājos darbā Bauskas policijā. par padomju aktīvistu konvojēšanu neatceros. Apmēram 1942. gada jūlijā Bauskas policija paziņoja, ka visiem čigāniem jāpāriet uz dzīvi muižā Jaunsaules pagastā. Savācām ap 70 čigāniem. Jūlijā es

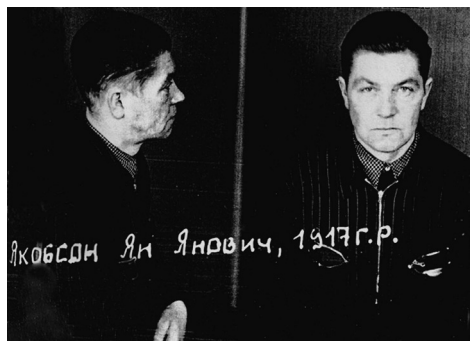
Nikolajs Ķiselis

no Bauskas policijas priekšniekiem Arvīda Upmaļa un Dzenīša saņēmu rīkojumu kopā ar citiem „b „ grupas dalībniekiem ar velosipēdiem doties uz Jaunsaules pagastu apsargāt čigānu nošaušanas vietu. Tā atradās mežā netālu no Jaunsaules baznīcas. Bija izrakta 8–10 metrus gara un 2 metrus plata bedre. Ap plkst. 3 no rīta no Jelgavas kravas mašīnā atbrauca bruņojušies „b” grupas dalībnieki. No muižas atvestos 70 čigānus jelgavnieki nošāva. Komandēja Jelgavas policijas „b” grupas priekšnieks Cīrulis vai Cīrulītis. Bedri ar nošautajiem aizbēra Bauskas policisti.” Apmēram pēc nedēļas Ķīselis kopā ar lielu Bauskas policistu grupu izbrauca uz Jelgavu, kur šāva Jelgavas čigānus. Sikāka informācija ir atrodamā Jelgavas apriņķa apskatā.

Bauskas noziegumu un to izpildītāju rīcība pēc 15 gadiem tika izskatīta lielā prāvā, kur iesaistīti desmitiem vainīgo un ap simt liecinieku. Šī procesa centrā ir Nikolajs Ķīselis, kurš vienīgais vēl nav arestēts, bet pārējie – Jānis Krauklis, Alfrēds Zupiņš, Jānis Jākobsons, Žanis Zirnis jau

Alfrēds Zupiņš

Jānis Jākobsons

izcietuši vai izcīš sodu par sīkākajiem nodarījumiem: konvojēšanu, apsargāšanu, šaušanu, dienestu vācu armijā utt. LPSR Augstākās tiesas krimināllietu kolēģija priekšsēdētāja F. Kušnera vadībā no 1959. gada 26. jūnija līdz 2. jūlijam lietu izskatīta un visiem vainīgajiem ar dažām sprieduma niansēm nosaka 15 nebrīves gadus. Nevienam viņiem nav rehabilitēts. (LVA, 1986. f., 1.apr., 43000. l. – 4 sēj.)

Nopratināšanas protokoliem pievienoti daudzi foto materiāli. 43000. lieta nav vienīgā, kas atklāj noziegumus čigānu un ebreju slepkavošanā.

1935. gadā tautas skaitīšanas materiāli Bauskas apriņķī uzrāda 202 romus. Ņemot vērā teoretisko pieaugumu, 1940. gadā čigānu skaits varēja būt ap 250.

Ziņas par čigānu slepkavošanu Jaunlatgalē

Ir Ārkārtas komisijas akts (1944. gada 28. decembris), kur norādīta ebreju un čigānu nogalināšana. Svētupes mežā 1941. gada augustā nošautas 10 čigānu ģimenes, pavisam 43 cilvēki. Šauti arī ebreji – 23 ģimenes, 105 cilvēki. Kopējais Baltinavas pagastā nogalināto skaits ir 177, to skaita 51 bērns. (LVVA, P-132.fonds, 26.apr., 5.lieta, 19.lpp.)

Padomju krimināllietās sastopami Baltinavas pagasta iedzīvotāju uzvārdi, piemēram, Boļeslavs Šubrovskis, Vincents Jermacāns, Broņislavs Boldans, Staņislavs Keišs, kas šāvuši uz sarkano armiju atkāpšanās laikā, bet čigānus nav iznīcinājuši. (LVA, 1986. f., 1. apr., 21592. l.)

Jelgavas čigānu holokausts

No vācu okupācijas dokumentiem saglabājusies tikai 1942. gada 24. maija telefonogramma par apkārt klejojošo čigānu nogādāšanu Jelgavas cietuma saimniecībā Siermuižā. Uz telefonogrammas redzama piezīme, ka 26.06.1942. telefoniski tiek paziņots, ka klejojošo čigānu vairs nav. (LVVA, 1408.f., 1.apr., 95.lieta, 99.lpp.)

Par čigāniem liecina Ārkārtas komisijas izmeklēšanas dokumenti, kas saglabājušies lielā skaitā. Pēc Zemgales apgabala komisāra Medema rīkojuma 1942. gada 8. janvārī no Jelgavas psihiatriskās slimnīcas izveda 440 slimniekus, kurus nošāva Garokalnu mežā aiz Baložu kapiem. 27. un 28. maijā arestēja 280 čigānus un nošāva 13 kilometrus no Jelgavas Ērmiķu priedēs. (LVVA, P-132. f., 26. apr., 13.l., 5. lpp.)

Saglabājies arī tiesu medicīnas ekspertīzes akts, kur uzrādīti upuru ekshumācijas rezultāti ebreju, čigānu un citu nogalināto cilvēku masu kapu vietās. Aktu parakstījušas vairākas personas, to skaitā Jelgavas slimnīcas direktors Ringolds Čakste. Šis dokuments sastādīts krievu un latviešu valodā. Par to, ka daļa no upuriem bija čigānu tautības, liecina frāze: „liķi tērpti pa daļai vecās un saplosītās virsdrēbēs, bet sievietēm drēbes spilgti krāsainas – raibas. Daudzām sievietēm ausīs auskari”. Saglabājies kāda dokumenta labots mašīnraksts ar norādi: „1942. gada 27. un 28. maijā nošāva 280 čigānus, no kuriem tikai 56 bija pilngadīgi, pārējie – pusaudži un bērni no nedēļas līdz 16 gadu vecumam”. (LVVA, P-132.f., 30. apr., 1.-3., 44., 45., 23.lpp.)

Krimināllietā tiesāti Jelgavas cietumsargi, kā arī Sērmuižas (te saukta par koncentrācijas nometni) uzraugi – Kārlis Kovals, A. Bulmeistars, Balčiņš, Kārlis Balodis, Aleksis Muha, Pēteris Zvirbulis, Pēteris Soboļevskis, Aleksandrs Pļaviņš. Minētais Balodis atzīstas, ka 1943. gada rudenī trīs nedēļas

sargājis Sērmuižas koncentrācijas nometni, kur ieslodzīti 250 čigāni. Čigāni nošauti mežā 10 km no Jelgavas. Sobolevskis atceras, ka 1943. gada pavasarī nometnē atradās čigāni, kurus vēlāk nošāva. Šķūnī, kur glabājās čigānu mantas, zem gultasveļas atrasta veca čigāniete, kuru nogādāja pie Sērmuižas priekšnieka un nošāva. (LVA, 1986. f., 1. apr., 6521. l., 2. sēj., 420., 421. lp.) apsūdzētie saņēma 25 gadus soda nometnēs, liela daļa nav rehabilitēti.

Bauskas romu iznīcināšanas materiālos, 25. lietas un 26. lappusē apsūdzētais Kīselis informē (saīsināts): „Apmēram 2 nedēļas pēc Bauskas čigānu iznīcināšanas Jaunsaules mežā saņēmu no policijas priekšnieka Dzeniša rīkojumu izbraukt uz Jelgavu veikt čigānu šaušanu. Uz norādīto vietu devās Upmalis, Sapatnieks, leitnants Buda un arī “b” grupas šucmaņi Miķelis Kairens, Cimmermanis, Jānis Gruzis, Mencendorfs, Ūdris, Žaltkovskis, Vīndedzis, Kalniņš no Mežotnes, Viktors Krastiņš, Jānis Namdaris. Šaušana notika mežā netālu no Svētes. Tur bija izrakta 10 metru gara un 2 metrus plata bedre. Pirmo čigānu grupu – 50–70 cilvēku atveda 3 automašīnās. Apsargāja Jelgavas “b” grupa, bet Sapatnieka vadībā šāva Bauskas “b” grupa. Konkrēti: Kairens, Cimmermanis, Gruzis, Mencendorfs, Ūdris, Vīndedzis, Kalniņš, Krastiņš un Namdaris. Es, Upmalis un Buda stāvējām nomaļus un skatījāmies. Dzenis mums bija devis rīkojumu uzmanīt, lai šāvēji nepiedzertos un nesašautu cits citu. Bedri aizbēra Jelgavas policisti. (LVA, 1986. f., 1. apr., 43000. l., 1.sēj., 25., 26. lp.)

Šeit Kīseļa liecība atšķiras no apsūdzības raksta, kur uzrādīts, ka Kīselis vadījis 200 Jelgavas čigānu nošaušanu. Tautas skaitīšana Jelgavā uzrāda 401 čigānu, no kuriem puse tika iznīcināta.

Ludzas apriņķa čigānu iznīcināšana

Liecību saglabājiem maz. Ir SS un Latvijas policijas vadītāja apkārtraksts par čigānu jautājumu (Rīga, 1942. gada 3. aprīlis). Rīkojums čigānus apcietināt. (LVVA, 412. f., 2. apr., 6. l., 38. lp.)

Latvijas VDK 1944. gada izziņa par ebreju iznīcināšanu Ludzā, kas notikusi 1941. gada augustā un 1942. gada janvārī un februārī, kad kopā ar ebrejiem nošauti arī Ludzas čigāni. Skaitis nav uzrādīts. (LVVA, P-132. f., 30. apr., 23. l., 11., 12. lp.)

Informācija par Ludzas čigāniem ir lēmumā par Ludzas geto komandanta Viktora Ladusana, kurš notiesāts uz 25 gadiem, zvēribām geto un tā iznīcināšanas laikā. Minēts, ka geto atradās aptuveni 1000–1200 cilvēku, to vidū 1000 ebreju, pārējie čigāni. (LVA, 1986. f., 1. apr., 1043. l., 66., 199.–203. lp.) Ladu-

sāns nāvēssodu nesauņēma sakarā ar tā atcelšanu, nav reabilitēts.

1935. gada tautas skaitīšanas materiālos Ludzas apriņķī uzrādīti 164 čigāni, iespējams, 1942. gadā nogalināti ap 200.

Čigānu iznīcināšana Rēzeknes apriņķī

LVVA 4112. fondā glabājas dokuments, kurā SS un Latvijas policijas vadītājs 1942. gada aprīlī norāda, ka apcietināmi tikai klejojošie čigāni. Jau janvāra mēnesī apriņķī tika nošauti visi romu tautības pārstāvji.

LVVA 1371. fondā saglabājusies Rēzeknes apriņķa policijas telefogramma: policijas iecirkņiem internēt visus čigānus un ziņot, cik pastāvīgi nodarbināti lauksaimniecībā, cik savākts velosipēdu un radioaparātu (1941. gada septembris). Šajā laikā Rīgā tika risināts čigānu jautājums. Saņemtas atbildes no Varakļānu pagasta, Maltas un Rēzeknes iecirkņiem.

Otrs avots ir LVVA P-132. fonds, fašistisko noziegumu izmeklēšanas dokumenti: akti par Viļānu romu nošaušanu 1942. gada 4. janvārī Rēzeknē starp vecticībnieku un brāļu kapiem. 1942. gada janvārī Varakļānos čigāni tika nošauti uz vietas. Rēzeknes ebreju un romu nogalināšana fiksēta bez datuma un nošauto skaita.

Par Rēzeknes ebreju un čigānu nogalināšanu visplašākās ziņas pieejamas LVA 1986. fonda 45038. krimināllietas 37 sējumos. Lieta skatīta tikai 1965. gadā. Iemesls šādai izvērstai izmeklēšanas un tiesas praksei bija notikumi, kas saistīti ar Rēzeknes Audriņu sādžas traģisko likteni. Tur 1942. gada 2. un 4. janvārī par 6 krievu karavīru slēpšanu, kuri pie aizturēšanas izrādīja pretestību un nošāva vienu policistu, vācu drošības orgāni pavēlēja sādžu nodedzināt un 215 iedzīvotājus, ieskaitot bērnus un sirmgalvjus, nošaut. Šis traģiskais notikums apsteidza visā pasaulē un kinofilmās pazīstamo Lidices traģēdiju Čehoslovākijā.

Viktors Ladusāns

Alberts Eihelis

Boļeslavs Maikovskis

Audriņu operāciju pēc vācu okupācijas iestāžu pavēles vadīja Rēzeknes policijas vadītāji Alberts Eihelis, Boļeslavs Maikovskis un Haralds Puntulis. Tā kā visus trīs tiesāja neklātienē, jo viņi atradās ārzemēs, prāva tika organizēta ar sevišķu rūpību. Tā notika VEF kultūras pili, un bez Audriņu grēkiem viņiem un citiem dalībniekiem

inkriminēja ebreju, civiliedzīvotāju un čigānu slepkavošanu.

Sprieduma teksts par čigānu slepkavošanu iekļauts atsevišķā nodaļā uz 14 lappusēm. Izmeklēšanas komisijai 1964. gadā izdevās atrast dzīvus palikušos divus romu tautības Rēzeknes iedzīvotājus. Citāti no viņu liecībām izmeklētāja rokrakstā protokolēti latviešu valodā. 1892. gadā Daugavpili dzimušais, Rēzeknē dzīvojošais Aleksandrs Petrovičs 1965. gada 21. jūnijā liecināja: „Rēzeknes pilsētā dzīvoju kopš bērnības. Pilsētā dzīvoja vairāk nekā 100 vietējo čigānu. Uzvārdi: Petroviči, Tumaševiči, Levicki un Sarbusi, un citi. Vācu laika sākumā visi čigāni dzīvoja savās mājās vai dzīvokļos, bet 1941. gada rudenī, kartupeļu vākšanas laikā, tos čigānus, kuriem nebija savas mājas, sadzina kādā Ludzas ielas mītnē. Tur tos apsargāja, uz tirgu iepirkties atļāva doties tikai ar apsargu. Mani brāļi Mihails, Nikolajs, brālēni Tumaševiči ar ģimenēm palikām savās mājās, pavisam 42 cilvēki. Dažām ģimenēm no Ludzas ielas Rēzeknes mācītāji esot palīdzējuši aizbraukt. 1942. gada pirmajā janvāra svētdienā Rēzeknes ielas laukumā notika Audriņu vīriešu apšaušana. Es pats to neredzēju. Tās pašas dienas vakarā čigānu mītnes māju Ludzas ielā ielenca bruņoti formās tērpti vīri, kuri runāja vāciski un latviski. Pilsētas vecākais tos pārbaudīja pēc saraksta. Pielika sargus arī mūsu privātmājām. Mēs ar brāli Nikolaju, sievām un mūsu māti caur sētas durvīm aizbēgām pie pazīstama latvieša Rēznas pagastā. Uzzinājām, ka tās pašas svētdienas vakarā visi čigāni no savām privātmājām aizdzīti uz Ludzas ielu, pirmdienas rītā visi dzīti tālāk uz Rēzeknes cietumu nošaušanai. Pirms nošaušanas daļa ieslodzīti cietuma pirti.

Es arī dzirdēju, ka uz Rēzekni aizvesti un Ančupānu kalnos nošauti Kaunatas pagasta čigāni Tumaševiči un Levicki. Dzīvs palicis tikai Konstantīns Levickis, kurš dzīvoja Maltā. Vēlāk manu sievu notvēra un nošāva, es atkal izbēgu, mani notvēra un ievietoja Daugavpils cietoksnī, kur sagai-

diju padomju karaspēku. Daugavpils apriņķī čigānus nešāva, tādēļ paliku dzīvs. Pavisam Rēzeknē tika nošauti ap 200 čigānu. Rēzeknes čigānus, kurus uzreiz nenotvēra, pakāpeniski sameklēja un 1942. gada maijā Ančupānu kalnos nošāva. Arī manus piederīgos un radus. Dzīvs esmu palicis tikai es.” Pratinājis Latvijas PSR VDK izmeklētājs, vecākais leitnants E. Bērziņš.

1965. gada 18. jūnijā tika pratināts Aleksandrs Levickis (teksts saīsināts): “Vācu laikā dzīvojam Kaunatas pagasta Kaļinovkas ciemā – es, tēvs, brālis Konstantīns ar sievu un trim bērniem, brāļi Fēlikss un Lukašs, māsa Ļoņa ar trīsgadīgu meitu. 1942. gada 7. janvārī gāju uz mājām no darba, es strādāju par kuļmašīnas mašinistu. Visi mani piederīgie bija arestēti un aizvesti. To 6. janvāra vakarā izdarīja vietējie aizsargi. Mana brālēna ģimenē bija 6 cilvēki, onkuļa ģimenē 8, brāļa ģimenē 6. Pārbaudes laikā Rēzeknē brālim Fēlikssam izdevās aizbēgt. Slēpjoties Latvijā un Baltkrievijā, viņš arī pastāstīja par notikumu. Fēlikss vēlāk iesauca padomju armijā, no smagiem ievainojumiem viņš mira.” Pratināja VDK darbinieks kapteinis Dembovskis.

Spridumā norādīts, ka arestēti arī 25 Makašānu pagasta čigāni, uz Rēzekni aizvesti Maltas pagasta 20 čigāni. Andrupenes pagastā nošauti 6 čigāni, Viļānu pagastā – 70.

Tiesas protokolos nav norādīta Varakļānu čigānu nogalināšana.

Krimināllietas nr 45038 materiālos viens sējums veltīts foto un dokumentu kopijām:

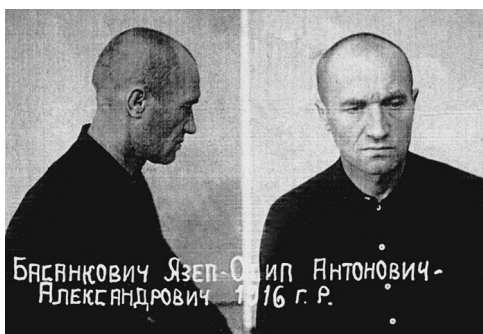
Tiesājamā J. Krasovska konvojēšana,

tiesātie Jāzeps Basankovičs un Pēteris Vaičuks,

masu kapi Ančupānu kalnos pie Rēzeknes,

Ančupānu upurkapu kopskats 1965. gada ziemā.

Pēc liecinieku ziņām nošauto mirstīgās atliekas 1944. gadā tika izraktas un sadedzinātas. Darbus veikuši ebreji no

Jāzeps Basankovičs

Pēteris Vaičuks

Salaspils, kas pēc tam nogalināti. Par to liecinājis kara noziedznieks Fridrihs Jekelns. Tas darīts pēc Himlera pavēles.

1935. gadā Rēzeknes apriņķī dzīvoja 232 čigāni. Tā kā ģimenēs bija mazgadīgi bērni, 1941. gadā čigānu skaits varēja būt ap 250.

Rīgas čigānu iznīcināšana

Pārbaudītajos avotos nekur neizdevās atrast norādes par čigānu atrašanos koncentrācijas nometnēs Rīgā. Piemēram, Rūdolfā Širova lietā, kurš šāva ebrejus gan Biķernieku mežā, gan citur Latvijā, apsargāja ieslodzītos Jumpravmuižas koncentrācijas nometnē, pievienotie materiāli – izziņa par nacistu upuru apglabāšanas vietām uzrāda civiliedzīvotāju apbedījumu vietas Biķernieku, Rumbulas, Dreiliņu mežos, pie Šķirotavas stacijā, Bišu muižā, ebreju vecajos un jaunajos kapos, Salaspils koncentrācijas nometnē, termiņcietumā, Juglas stacijā, Strazdumuižā, Matisa kapos. Apbedīto tautība nekur nav norādīta.

Pēc romu liecībām tur notika romu šaušana.

Kā redzams šajā smago noziegumu ķēdē, Rīgā trūkst meklējamo – čigānu, kas būtu papildus pārbaudāmi Ārkārtas komisijas materiālos par Rīgu un apriņķiem, kur romu pēdas pagaidām vēl nav konstatētas. Tas pats vērojams daudzos simtos ar Rīgu saistīto fašistisko noziegumu uzskaites aktos un krimināllietās.

Valmieras čigānu iznīcināšana

Par valmieras čigānu iznīcināšanu ir saglabāties maz dokumentu un liecību.

Valmieras apriņķa priekšnieka (paraksts nesalasāms) rīkojums trim policijas iecirkņiem ievākt ziņas par čigāniem – cik dzīvo uz vietas un cik ir klejojoši. Tas ir visai Latvijai raksturīgs dokuments, kas realizēts pēc vācu fašistiskās pārvaldes rīkojuma. 1941. gada 24. decembris. (LVVA, 1423. fonds, 1.apr., 34.lieta, 37.lp.)

Kā redzams nākamajā dokumentā, ar tinti labā rokrakstā, acīmredzot pa telefonu, pieņemtas ziņas no 18 apriņķa pagastiem un pilsētām par čigānu skaitu. Ir ziņotāju – vecāko kārtībnieku uzvārdi. Čigāni uzrādīti Nauksēnos 8, Sēļu pagastā 5, Mazsalacā 1, Rūjienas pilsētā 45, Vecates pagastā 2, Skaņkalnes pagastā 4 uz vietas dzīvojoši čigāni. Ārpus Valmieras pilsētas apriņķī dzīvoja 65 romi. (LVVA, 1423. f., 1.apr., 34.l., 38.lpp.)

Minētais skaitlis nesakrīt ar 1935. gada tautas skaitīšanas datiem, kur Valmieras apriņķī uzrādīti 229 čigāni, kas pie romu nenoliedzamā dabiskā pieauguma uz 1940. gadu noteikti pārsniedza 250.

Krimināllietā par Rencēnu pagasta iedzīvotāju Jāni Šteinbergu, kurš 1941. gada decembrī brīvprātīgi pieteicies darbam policijā, bijis Valmieras koncentrācijas nometnes uzraugs un piedalījies 45 čigānu nošaušanā, minēts, ka viņš personīgi konvojējis uz 2 km attālo šaušanas vietu 7 romus. Lai arī datums nav norādīts, eksekūcija notikusi 1942. gada ziemā. Iespējams, pārējie čigāni, kam bijusi patstāvīga dzīvesvieta, izglābušies. Jāni Šteinbergu sodīja ar 15 gadiem stingrā režīma ieslodzījumā, neatkarīgās Latvijas tiesu instances viņu nav reabilitējušas. (LVA, 1986. f., 1. apr., 28446. l., 21., 22. lp.)

Talsu un Ventspils apriņķu čigānu glābšana

1941. gada 31. decembra ieraksts Talsu apriņķa policijas žurnālā vēsti: “Sniegt ziņas par Kandavas pilsētā dzīvojošajiem čigāniem un to nodarbinātību.” Šādi ieraksti atkārtojas 1942. gadā 12. martā, 25. aprīlī un 30. maijā.

Latvijā uz to brīdi daudz čigānu jau bija nogalināti, bet Talsu apriņķa Kandavai vajadzēja „sniegt ziņas”. Vēl vairāk – Ventspils apriņķa vecākais V. Kārklīšs 1942. gada 30. aprīlī soda Sabiles čigānu Andžu Krauču ar 21 dienas arestu par neatļautu uzturēšanos drošības joslā – Ventspils pilsētā (tā paša fonda 189. lpp. sk. kopijas). Par ko liecina šie īsie citāti? Pirmām kārtām, Talsu apriņķa pilsētiņās Sabilē un Kandavā čigāni ir dzīvi, un ka Ventspilī aizturētais čigāns Kraučs netiek nošauts, bet gan sodīts administratīvā kārtā.

Kas tad īsti notika šajos divos Kurzemes piejūras apriņķos – Talsos un Ventspilī? Par to atbildi sniedz 2014. gada 9. septembrī „Latvijas Avīzē” publicētais Antras Grūbes pētījums „Romu glābējs Talsos”. Kad visā Latvijā tika iznīcināti čigāni, Talsos tas nenotika, pateicoties apriņķa vecākajam Krūmiņam. Apriņķa vecākais pirms Krūmiņa, Ieviņš, stāstīja, ka apriņķa valdē bijusi sapulce, kur lemts par čigāniem. Bija saņemta vācu okupācijas iestāžu pavēle čigānus likvidēt. Krūmiņš kategoriski atteicies to darīt, jo apriņķim esot vajadzīgs darbaspēks un romi nevienam neko ļaunu nedarot. Pāris dienas pēc sapulces Talsos ieradās luterāņu arhibīskaps Grīnbergs un ar Krūmiņa atļauju sasauca visu Talsu čigānus uz sapulci pie vecā pilskalna. Arhibīskaps noturēja dievkalpojumu un paziņoja čigāniem, ka par savu dzīvību viņiem jāpateicas apriņķa vecākajam Krūmiņam. Viņš aicināja čigānus centīgi strādāt vācu armijas labā. Pateicoties šādai rīcībai, aptuveni 200 čigānu Talsu apriņķī palika dzīvi.

Laikraksta tekstu var papildināt ar dokumentiem. 1946. gada 28. janvārī Talsu VDK izmeklētājs Kozlovs ar tulka Cinjana palīdzību pratināja 1921. gadā dzimušo Talsu mūzikas instrumentu remonta meistaru Juri Stepanu-Krauču (iepriekšminētā Andža Krauča) dēlu par kāda Kārļa Krūmiņa Andreja dēla rīcību attiecībā uz padomju pilsoņu apšaušanu. Visā Latvijā tika iznīcināti ebreji, pēc tam sāka šaut čigānus. Visos apriņķos, izņemot Talsus. Tas nenotika, pateicoties apriņķa vecākajam Krūmiņam. Arī vēlākajos okupācijas gados, neraugoties uz oficiālo čigānu vajāšanu, viņš apgādāja mūs ar nepieciešamo.

Apriņķa vecākais pirms Krūmiņa, Ieviņš, man stāstīja, ka apriņķa valdē notikusi sapulce, kur ticis lemts, ko darīt ar čigāniem. Bija vācu fašistu pavēle mūs likvidēt. Krūmiņš kategoriski atteicies to darīt, apriņķim esot vajadzīgs darbaspēks, romi nevienam neko ļaunu nedarot. Pāris dienas pēc sapulces Talsos ieradās luterāņu arhibīskaps Grīnbergs un ar Krūmiņa atļauju sasauca visu Talsu čigānu sapulci pie vecā pilskalna. Arhibīskaps noturēja dievkalpojumu un mums čigāniem paziņoja, ka par savu dzīvību jāpateicas apriņķa vecākajam Krūmiņam. Viņš aicināja mūs centīgi strādāt vācu armijas labā. Viņš pats arī cīnīšoties par mūsu dzīvību. Mēs viņam nodevām savas darba apliecības, pēc kurām bija nosūtīts lūgums uz Vāciju. Pateicoties šādai rīcībai, aptuveni 2 simti čigānu Talsu apriņķī palika dzīvi. Krūmiņš nebija fašists, ja reiz mēs visi palikām neskarti. (Ielicības teksts saīsināts – sk. kopiju).

1946. gada 8. februārī izmeklētājs Kozlovs pratina pašu Krūmiņu: „... kā jums izdevās izglābt čigānus? ... 1941. gada vasarā tika nošauti visi ebreji, 1942. gada vasarā citos apriņķos nogalināja čigānus. Arī Talsos, aptuveni 7 km no pilsētas pie leprazorija, izraka masu kapu čigānu apbedīšanai. Pilsētā ļoti uztraucās, ka šaus ne tikai romus, bet arī darbam nespējīgos visu tautu piederīgos, arī slimos. Es griezos pie Talsu apriņķa Kreislandvirta Asborna ar iesniegumu, ka šaut čigānus nav prāta darbs. Daudzi Talsu iedzīvotāji brīvprātīgi iestājušies vācu armijā, bet mums nav kas novāc ražu. Runāju arī par iedzīvotāju uztraukumu, lūdzu griezties pie Kurzemes apgabala komisāra doktora Redikes čigānus neaiztikt. Asborns piekrita, un mēs kopā griezāmies pie Redikes. Pēdējais piekrita un aizbrauca uz Rīgu pie ģenerālkomisāra, kurš man paziņoja, ka čigānu apšaušana tiek atcelta”. Izrakto bedri aizbēra, un čigāni palika dzīvi. (sk. kopiju).

Kārļa Krūmiņa krimināllieta nr 14906 glabā unikālu dokumentu, vairāku desmitu Talsu un Ventspils čigānu parakstītu lūgumu – liecību, ka Krūmiņš ir viņu dzīvības glābējs. Dokumentam nav datuma, nav konstatējams,

vai tas iesniegts pirms vai pēc tribunāla sprieduma 1946. gada 31. martā. Daži iesniedzēju uzvārdi: Stepanš, Gindra, Kleins, Volmans, Čičis, Dudriķis, Petraševičs, Kraučs, Mangotajs, Fenga.

Uzraudzības mape glabā arī Krūmiņa sievas Almas Krūmiņas 1946. gada 3. jūnija iesniegumu Latvijas PSR AP prezidija priekšsēdētājam A. Kirhenšteinam, kurā lūdza Krūmiņa lietu skatīt no jauna, pieaicinot papildu lieciniekus. 1946. gada 25. oktobrī kara prokurora palīgs Pešehonovs paziņo, ka iesniegums atstāts bez ievēribas. Pasvītrots, ka Krūmiņš centīgi pildījis vācu okupācijas iestāžu rīkojumus, atlasījis cilvēkus darbam Vācijā, iesaukšanai SS leģionā. Par čigānu glābšanu ir tikai īss teikums: „Norāde uz notiesātā Krūmiņa lomu aprīņķa čigānu glābšanā tika izskatīta un neatrada pietiekamu apstiprinājumu. Pešehonovs atstāja spēkā 10 ieslodzījuma gadus.

Dramatiska Sabiles čigānu epizode aprakstīta Jāņa Tropa rakstā laikraksta “Diena” 2001. gada 19. jūnija numurā. Čigāni jau stāvējuši pie izrakta bedres, bet ar velosipēdu atjonojis pilsētiņas galva Mārtiņš Bērziņš ar rīkojumu atlikt. Iespējams, ka ar Talsu aprīņķa vecākā Krūmiņa reskriptu. Bērziņš par savu rīcību saņēmis pateicību, čigāni viņu izglābuši no Sibīrijas ešelona 1949. gadā. M. Bērziņš miris Dundagā 1968. gadā. Šo atmiņu stāstu papildina Sabiles iedzīvotāja Voldemāra Šetlera krimināllieta, kur apstiprināts, ka bedre tiešām bijusi izrakta un M. Bērziņš 1941. gada 13. septembrī čigānus izglābis no nāves. (LVA, 1986. f., 1. apr., 2358. l., 23., 206., 238.op lp. – sk. kopiju)

Mums ir Žaņa Lipkes piemiņas memoriāls un daudz liecību par ebreju glābējiem ar izglābto sarakstiem. Vai Kārlis Krūmiņš un citi Latvijas romu – čigānu glābēji nav pelnījuši tādu pašu vēsturiski māksliniecisku piemiņas saglabāšanu?

„Ja jūs šaujāt viņus, tad ņemiet arī mani...” – teica Sabiles mērs Mārtiņš Bērziņš, izglābjot 300 čigānu dzīvības

Makets – Romu upuru piemiņas memoriālam Rīgā

Dažas piezīmes par Arāja komandas aktivitātēm

Arāja komanda uz akcijām mēdza izbraukt zilos autobusus, kas tika konfiscēti Rīgas autobusu parkā. Katrā akcijā piedalījās 35 līdz 50 bruņotu vīru komanda. Šie autobusi bija labi zināmi visā Latvijā, un cilvēki reidus mēdza dēvēt par “zilo autobusu reidiem”.

1. 1941. gada jūlija pirmās dienas: Arāja komanda tikai izveidota Rīgā. Pirmā mītne, kur sanāca visi brīvprātīgie, bija policijas prefektūra Aspazijas bulvārī.

Viktors Arājs

2. Viena no pirmajām akcijām notika Madonā 7. augustā. Pēc šīs masu slepkavības komanda devusies uz Jēkabpili, Aizkraukli un Rēzekni, 13. augustā tā atgriezās Rīgā.

3. 1941. gada oktobra sākumā Arāja komanda veica masu slepkavības Aizputē. 10.–14. oktobrī notika līdzīgas akcijas Saldū, Talsos un Tukumā.

4. Līdz 1941. gada ziemei Arāja komanda pānāca savu galveno mērķi un masu slepkavības notika arvien retāk.

Epizode, kas saistīta ar genocīdu pret čigānu tautu, – “čigānu bērnu medības”.

Vienam no Arāja komandas vīriem, bijušajam aviācijas kaprālim Arnoldam Runkam, bija “draugs” – vācu SD rotnieks Ziciuss, kurš no Kaizerslauternas Vācijā atveda savu ģimeni – sievu un mazgadīgo dēlu. Reiz Ziciusam junioram bija dzimšanas diena un Runka sadomāja izklaidēt gaviļnieku. Viņš atveda krātiņu, kurā bija iesēdināti piecpadsmit 6 līdz 12 gadus veci čigānu bērni. Rutkus iedeva Ziciusa dēlam šauteni un sāka čigānu bērnus pa vienam laist ārā no krātiņa. Izlaistais bērns, protams, bēga, un mazgadīgais fašists šāva uz viņu. Katrs precīzs šāviens tika sveikts ar aplausiem, bet, ja šāvējs netrāpīja, pieaugušie nāca viņam talkā un paši šāva uz bēgošo bērnu. Dažu minūšu laikā visi bērni bija noslepkavoti.

*

Otrā pasaules kara laikā Aušvicas nometnē tika iznīcināti un nomocīti ap 70 000 čigānu. 1944. gada 2. augustā uz gāzes kamerām tika aizvesti 2897 romu bērni, sievietes un vīrieši. Kopš 1997. gada šī diena ir pasludināta kā romu iznīcināšanas atceres diena (mudaripen), kad piemin romu tautas upurus, kas cietuši no nacisma režīma visā pasaulē.

BETWEEN INITIATIVE AND OPPORTUNISM: THE ROLE OF LATVIANS IN THE PERSECUTION OF THE JEWS UNDER NAZI OCCUPATION

Katrin Reichelt
(Berlin, Germany)

The issues of individual or collective guilt, direct or indirect participation in crimes against humanity, or the active knowledge of these criminal acts, have been discussed by Holocaust researchers, particularly in recent decades. It has become clearer that the line between persecution, passiveness, opposition and resistance is not always clear-cut. More research and methodological analysis is still needed to explain the involvement of individuals, groups or even nations in criminal acts. No serious historian considers the model of “collective guilt” as an acceptable answer to these difficult questions.

The case of the persecution of the Jews in Latvia is no exception to these observations. Two crucial aspects, first, the lethal measures directed against the Jewish population and initiated by the Nazi occupiers and second the role of individuals and segments of the local population of occupied Latvia was dynamic, each with their own agenda. Every passive or active response to or involvement in the Holocaust was caused by a range of motivations, a dynamic interaction of prejudice, indifference, callousness, and even compassion. As is well documented, some Latvians took an active role in the persecution of the Jews. Some remained more passive, but nevertheless supported the anti-Jewish measures. A few individuals showed solidarity with the victims. The bulk of Latvia’s population, the average citizen, tried to remain apart from this crime, and they were in the words of Raul Hilberg the “bystanders”.

In fact, the lack of an active response, a seeming indifference on the part of the bulk of the Latvians worsened the desperate plight of the persecuted Jews who perceived such behavior as hostility and open acceptance of Nazi genocide. My paper offers some examples of reactions by Latvians to the crimes committed against the Jews. First, the well-known example of the killing commando led by the former law student Viktors Arajs shows the horrible extremes of individual initiative and the active willingness of some locals to implement the murderous intentions of the Nazi occupiers. Second, the large scale expropriation of Jewish property shows how a much larger group of Latvians became involved in the crime. In both of these cases, I will explore motivations and will offer a group portrait of the degree of involvement in the Holocaust.

When the German military forces, followed units of Einsatzgruppe A, entered Latvia's territory, the fate of the Latvian Jews was already determined. The number of victims shot by the killing squads active within Latvia's borders is powerful testimony to the murderous intent of the Nazi regime. By 1 February 1942, 35,238 individuals had been shot and most of the victims were Jews. From day one of the occupation, the Jewish population was confronted with arbitrary terror and new directives and laws that cut them off from the political, economic, and social life of their communities and their nation. The ghettos in Riga, Daugavpils and Liepaja, established by the Nazi regime, had two major functions: concentrating the victims before their murder and as a residential area, a holding-pen for those Jews used as forced laborers.

The Jewish community of Latvia was largely annihilated in the major shooting actions at Rumbula on 30 November and 8 December 1941 and in the massive systematic killings in the countryside. The process of the murderous persecution continued until the arrival of the Soviet troops in October 1944. Without the assistance, support and acquiescence of the local population the Nazi invaders would not have been able to realize its objectives on such a scale. Who were these willing participants, the active implementers of German orders that made it possible to strip the victims off their civil rights, steal their property, misuse them as forced laborer and take their lives in such a short period of time? In every aspect of the Nazi persecution of Latvia's Jews, the German occupation administrations found assistance within the local population. Such aid was needed most urgently in the most gruesome tasks, in the killings. The unit led by Viktors Arajs went far in assisting the Nazis in fulfilling their goal of a Latvia free

of Jews. This killing force was shaped most strongly by the personality of Arajs who cannot be viewed as simply an average Latvian. He had faced the intricacies of Latvia's unsettled history, including the first Soviet occupation of the country, and drew his own and specific conclusions from them. This cauldron of emotions, beliefs, and prejudice molded his fanatic, aggressive and murderous anti-Semitism. Already on the first day of the Nazi occupation, Arajs went to the headquarters of Einsatzgruppe A, sought out its lead officer, Walter Stahlecker, and offered the service of his unit. Arajs had already gathered some 100 men under his command. His goal, the destruction of all Jews of Latvia, was in full conformity with the aims of the Nazi occupiers. Second, Arajs promised a total and unconditional subordination to the German authorities; he and his unit were ready and willing to carry out any assignment, especially the dirty work of arrest, torture and killing. Arajs embodied the prototype of the collaborator, one who not only individually aided and abetted the occupation forces, but who also organized and led a unit that acted completely at the will of the occupiers. Arajs proved a talented organizer, a local who had recruited a group of individuals willing to carry out any task, even murder on a grand scale. Available reports on the unit's activities show its extraordinary effectiveness. Members of the Arajs Kommando carried out mass arrests, herding Jews in the Central prison, before hauling them to the Bikernieki forest where they shot an estimated 13.000 people. The commando also took part in the second Rumbula killing when about 12.000 Jews from the Riga ghetto were murdered.

The Arajs Kommando was active in other parts of the country. Already on 15 September the head of the Riga Auxiliary police asserted that the so-called "Jewish problem" outside the large cities had been "solved". These mass shootings, colloquially known as the "Blue-Bus-Killings" were conducted by the Arajs' troops. Their excursions to most every corner part of Latvia, typically detachments of about 50 men traveling in a blue bus, continued to early 1942. An estimated 10.000 individuals were killed by the Arajs Kommando and local auxiliary police units in these operations. While the precise number of the victims of the Arajs Kommando cannot be determined, it was high, very high.

Beyond the numbers of victims, questions about the role and background of that unit, its leader and its members, need to be looked at. How could a single and uncharismatic person become a figure of such a strong impact? How was he able to establish a group of volunteer killers? What was the

nature of his cooperation with the German authorities? How did the average Latvian view this unit?

First of all, the so-called “Arajs-boys” had a poor reputation in Riga and most residents went out of their way to avoid them. Arajs and his men were largely regarded as a criminal mob, a bunch of thugs indifferent to the norms, the values, even the law of a society. The German Security Police had a different opinion. The head of the SD in Riga, Rudolf Lange, himself a vicious anti-Semite, found a suitable partner in crime, a ruthless partner who was, nevertheless, aware that he was subordinate to the Nazi officials. In Arajs Lange found a perfect tool. Both sides gained and profited from each other. Both had the same goal – to extirpate the Jews.

This relationship was very much a partnership in crime. Two prominent characteristics of Arajs aided this cooperation, his reckless and outlaw methods and his crass opportunism. Arajs came from the countryside, from a rural household that did fit his ambitious or his expectations of social status. He also knew exactly to whom he had to show obedience and who he could control. In Riga under the Nazi occupation he operated as the willing arm of the SD, directing the group of young Latvians he had gathered. The men in the Arajs unit came largely from provincial towns and villages, and their most prominent political experience while coming of age was the 1940 Soviet occupation of Latvia. In most cases they had no professional skills or experiences and had moved to Riga seeking work. Arajs offered them a social network, housing in the commando’s headquarter at Valdemara iela 19, comradeship, income, power, and the possibility to live out criminal and radical ideas, to commit crimes against Jews, often their social and economic superiors, without any legal repercussions. Before long, the unit developed its own dynamics with the abuse, arrest, torture, and murder of Jews as part of their every-day existence. Both sides – the German Security Police and the Arajs unit – were fully aware of the nature of their criminal activities. Each depended on the other, with the German authorities playing the lead role that gave Arajs and his men the license to pillage and to kill.

The crimes of Arajs and his unit involved more than simply carrying out the orders of the Nazi security police. While this group has become the prototype of Latvian collaboration, it represented only a small segment of the Latvian population. A much larger group of Latvians came into contact with the Holocaust through the confiscations, the seizure and theft of the Jewish property. Now, it seems to be a fundamental aspect of virtually every

violent social crisis, be it acute civic unrest, revolution, or war, that many “bystanders” attempt to get a “piece of the cake”. Already when the Jews were confronted with the first restrictions, a number of Latvians moved to take financial advantage of their desperation. The illegal purchase of food stuffs, a visit to the doctor, basic financial transactions, even finding living accommodations, an apartment in the ghetto, cost money. Already when the German occupiers ordered in September 1941 that Jewish property had to be reported to them, the movable wealth of the Jewish population became an object of greed for the German authorities and for many Latvians too. The Nazi administration knew that it was impossible to conduct the major transfer of property without Latvian aid, and they tolerated a certain degree of theft by the locals. Still, when it came to the confiscation of larger amounts of money and valuable property the Latvians were excluded from the process. Following the mass killings in Rumbula a number of Latvians viewed the Riga ghetto as an open warehouse, a grand department store where the property, the furniture, the clothes and other items of the murdered Jews could now be obtained. Some made open requests to the Nazi authorities while others went surreptitiously into the ghetto with bogus papers or requisition orders. When the German police realized what was going on they closed the ghetto, attempting to seal off the illicit trade. Still, a number of Latvian auxiliary policemen sent letters to the police asking for Jewish property.

Many of these requests are held in the Riga archives, letters sent by ordinary Latvians requesting permission to enter the ghetto in order to obtain property of the now murdered Jews. Some of the letters, read nearly 70 years later, are shocking. Applicants did not shy from pointing out their explicit involvement in the killings. One wrote that he had “participated in the destruction of the Jews.” Another, a harbor policeman, asserted that he had been involved in the second major Jewish action, namely the second Rumbula killing. These are but a couple examples from the dozens of requests. For most of those writing to obtain property, be it a couch, a table, a piano, the primary motivation was not pure anti-Semitism. Rather, it was simple greed, a callous indifference to the fate of their fellow citizens, and now they sought to get a long-desired object at little or no cost.

Some scholars view this looting as collaboration, an aid to the ultimate objectives of the Nazi occupiers. But those Latvians attempting to get Jewish property also harmed the German aim to use local resources to bankroll the occupation. The seizure of Jewish wealth in Latvia shows

how difficult it sometimes is to lump together all the anti-Jewish actions, to categorize any form of anti Jewish behavior on the part of the local population as collaboration. Any choice of action or inaction during a time of occupation, terror, and murder has to be viewed in the context in which it was taken. The current definitions of collaboration are of little help in fully understanding motivations and decision-making of individuals during the Nazi occupation of Latvia.

For the Jews of Latvia the distinction between Nazi authorities and Latvian police, between German occupiers and Latvian neighbors who moved systematically against them, murdering tens of thousands, seizing their property, forcing those still alive into ghettos, made little difference. Whatever the motivations of the oppressors, be it on the part of the Latvians anti-Semitism or a ruthless opportunism, both sides targeted the Jews.

It must also be recognized that the Latvians were simply not all killers, that the number of those active, for example, in the Arajs Commando numbered at most several hundred. The majority of Latvians strived to stay clear of the murder of the Jews, even if they did have an active knowledge of the Holocaust. Furthermore, most Latvians did not link the annihilation of the Jews with the widely held goal of a free and independent nation, even though Viktors Arajs in his 1975 criminal trial in Hamburg argued that his unit had fought for Latvia's independence. His motivations came in fact from anti-Semitism and pure opportunism.

Beyond the active abettors of Nazi policy and the bystanders, there was in Latvia a number of individuals who chose to resist, who actively opposed the persecution of their Jewish fellow citizens. We know a handful of examples, a few individuals who took a decisive stance and actively resisted. The cases of Zanis Lipke and Alma Pole, each responsible for the rescue of Jews, are well known. But there were others who risked their lives and documentation has been gathered on some 300 cases when Latvians chose to resist, when they moved to aid and to rescue Jews. During the years of Nazi rule Latvians did have a choice. Some participated openly and even aggressively in the oppression and killings. Others moved in to steal property. Many watched from a distance, fully aware of the illegal and grotesquely immoral acts but were unwilling to do anything against them. This inactive silent agreement with the Nazi crimes against the Jews did a great deal of further harm to the victims. A significant number did act to aid Jews, saving hundreds from their death. For the historian the task remains to describe and identify, to document and discuss the full range of

Latvian involvement in the Holocaust. It is not the task of the historian to judge these individuals. It is the task of the historian to identify the facts, to move to place them into the perspective of historical circumstances, to take some steps toward understanding the ill-defined and uneasy boundaries between collaborators, bystanders, opponents and resisters.

TWO APPROACHES OF PRESERVATION AND DISSEMINATION OF THE GENOCIDE MEMORY

Khachatur Kobelyan
(Yerevan, Armenia)

Any nation who survived Genocide considers the task to preserve the Genocide memory and to disseminate the remembrance not only in its ethnic environment, but also outside of the nation and the state as significant one. Collective memory often plays an important role in the politics and society.¹

The purpose of this article is to show different approaches of the preservation and dissemination of the Genocide memory with the example of Armenian Genocide and the Holocaust.

To investigate above mentioned we have studied the following three issues:

- 1) The most common (the most popular) unit of mechanism for the preservation and dissemination of Genocide memory in the nation.
- 2) Genocide victims' remembrance days and using these dates in opening of the museums, monuments and memorial complexes.
- 3) The inclusion of self-defense, uprising, and mass outbreaks in the concepts of Armenian Genocide and the Holocaust museum's permanent exhibitions.

1. The most common mechanism for the preservation and dissemination of Armenian Genocide memory is memorial complexes or monument, and for the Holocaust memory museum, memorial museum and science-research centers. Some facts are confirming that: by 2010 288 monuments dedicated to the Armenian Genocide in 44 countries were built,² and by 2009 264 science-research centers and museums dedicated to the Holocaust in 28 countries were built.³

Table 1. Number of monuments and memorial places dedicated to the Armenian Genocide victims in different parts of the world

Continent or Country	Number of monuments	Percentage
America and Oceania	42	14,6
Asia	50	17,4
Africa	5	1,7
Europe	100	34,7
The countries of the CIS	33	11,4
Republic of Armenia	58	20,1

We see that about 1/3 of the monuments were built in Europe, while in America and in Oceania with relatively big Armenian diaspora, number of monuments does not exceed 15 %.

The first monument was built in Nikosia in 1932.⁴ The greater number of monuments were built in France (43 monuments). That can be explained by existence of the Armenian community in France and the activity of Armenian lobby. France publicly admitted The Armenian Genocide on 29 of May in 1998.⁵ President François Gérard Georges Nicolas Hollande admitted, that in 2015 they would build a museum dedicated to the Armenian Genocide in Paris with the financial support of government.⁶ The second country with the great number of monuments to the victims of Armenian Genocide is Syria. There is a strong Armenian diaspora in this country, too, consisting mainly of the heirs of genocide survivors. Besides that the territory of Syria was a place of the Armenian Genocide and that's why the first museum exhibition dedicated to the Armenian Genocide was open in Syria (1991).⁷

In Armenia the first monument dedicated to the memory of the victims of the Armenian Genocide was built in 1961-1962, and till 1967 there were only two monuments there. There have already been 25 monuments in the 13 countries of the world by efforts of the Armenian Diaspora. This fact is explained by that after the establishment of Soviet power in Armenia on November 29, 1920, talk of the Genocide gradually died down and discussions of Turkish-Armenian antagonism was not encouraged. In general, anything national began to be seen as negative and unacceptable. Nevertheless, in an

atmosphere of revolutionary elation of socialism – building, the voice of the “forgotten” past gradually started to be heard again.⁸

Between 1965 and 1967 on the slope of the picturesque Tsitsernakaberd hill in Yerevan, conveniently far from the center of town, a fact not to be overlooked, the memorial complex was erected in a rather short time. Therefore, on April 24, 1968 people marched in well-organized columns, toward its periphery, in order to lay flowers at the Monuments to the Victims of the Genocide. Thus, in succeeding years the mass demonstrations of April 24, 1965 were to be transformed into unofficially sanctioned marches of mourners. Starting from the moil-1970s, the processions were actually led by head officials in the Government and the Communist Party leadership of Armenia, who were the first to lay wreaths at the Monument early in the morning thus (and with a Moment of Silence) giving official sanction to the Commemoration day.⁹

In Soviet Armenia there were only 9 monuments until 1988. The situation has changed especially after “Gorbachev’s perestroika” and in the years of Karabagh movement¹⁰ and after the collapse of the Soviet Union and independence of Armenia. During the period from 1987 to 1995 there were built 24% of monuments (68 pcs) to Armenian Genocide victims. The next wave was after the 90-th anniversary of Armenian Genocide in 2005, in particular, from 2005 to 2010 there were built the 32% of monuments (92 pcs).

Table 2. Number of museums and science-research centers dedicated to the Holocaust in different parts of the world

Continent or Country	Number of monuments	Percentage
America and Oceania	207	78.4%
Asia	3	1,1%
Africa	1	0,3%
Europe	36	13,6%
The countries of the CIS	5	1,8%
Israel	12	4,5%

In this case, we see a huge polarization, because in America and in Oceania there are 207 science-research centers and museums, and the lion’s

share – 72% is in U.S. It may be explained by the largest Jewish Diaspora in US, and the Holocaust, to some extent, can be considered part of the American value system.¹¹ Let's just note that in New York State there are 47 science-research centers and museums and it is more, than science-research centers and museums in Europe, Asia, Africa and the CIS.

The main wave of foundation museums and science-research centers dedicated to the Holocaust was from 1979 to 2000, when there were founded 184 units (69%).

In our opinion the most common mechanism of preservation and dissemination of the Holocaust memory are the science-research centers and museums, which often go under the same structure and complement each other. In contrast to Armenian Genocide this unit has more opportunities and can not only preserve, but also introduce it to more nations and include it in the value system of that nation. While monument's main function is to preserve the memory in the ethnic environment and its transmission from generation to generation.

2. It is interesting to observe the Remembrance Day and the events of Genocide process and using these dates in the context of opening museums, monuments. The approaches are different in the case of Holocaust and the Armenian Genocide. Both cases, the process of Genocide took several years and choose a special day as Remembrance Day of the Genocide victims or the day and date for opening the museums and memorial complexes is very important. This fact plays a significant role in the formation of remembrance and the characteristics of the dissemination process. The Genocide victims Remembrance Day for both Armenian and the Jewish people have structural features and the main difference is the name – “Armenian Genocide's victims remembrance day” and Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Day. It is clear, that the Jews allocated people who heroically fought against Nazism. In the case of Armenians there is no such approach, though during the Genocide years there were serious self-defence battles.¹² The Day of remembrance of Armenian Genocide marked on April 24, when Western intellectuals were decapitated. The remembrance day of the Holocaust is marked on the 27th¹³ day of Jewish month Nisan. This date coincides with the end of April and the beginning of May¹⁴ the date of Warsaw ghetto's uprising. In addition, from 2006, the UN General Assembly defined the 27th of January as International Holocaust Remembrance day. 27th of January¹⁵ is the date, in 1945, when the largest Nazi death camp, Auschwitz-Birkenau, was liberated by Soviet troops.

Jewish people have two reasons for this kind of choice. First, the creation of the State of Israel was connected with the Arab-Israeli wars,¹⁶ and in this case there was the need to provide more motivation for the newly formed Israeli army. The second factor was that the Jewish Holocaust was internationally accepted, and there was another problem – to make Jewish nation to come out of the “victim” image.

The opening of Armenian Genocide and Holocaust monuments, museums and memorial complexes, largely are in the Genocide Events anniversaries. The 36% of memorial places and monuments dedicated to Armenian Genocide were built in commemoration anniversaries. The only major museum of Armenian Genocide was opened in 1995 in the Genocide’s 80th anniversary. We see a completely different approach to the case of Holocaust museums. It is common to organize the museum opening in the Warsaw ghetto’s uprising¹⁷ and Auschwitz-Birkenau’s liberation anniversaries. 8% of Holocaust museums were opened on the Warsaw ghetto’s uprising anniversary.

3. The third issue is the inclusion of self-defense battles, mass outbreaks and uprisings in the concepts of permanent exhibition of Armenian Genocide and Holocaust museums. In its 18-years history Armenian Genocide museum hasn’t given a place to the Armenians powerful self-defense battles against Turkish regular army during the Armenian Genocide in Ottoman Empire in its permanent exhibition. The only exception is a small part which presents the self-defense battle of Musa Dagh. The presence of this segment, in my opinion, will provide Franz Werfel’s “The Forty Days of Musa Dagh” (the fact of the book), which, however, is not always included in the permanent exhibition, while the great part of Holocaust museums have included the Warsaw ghetto’s uprising in their permanent exhibitions.¹⁸ More over Pavel Polian in his book, where the second chapter is dedicated to Zalman Gradowski¹⁹ and to his diary with description of the uprising, tells, that even Yad Vashem “could not found money” for publishing the diary of Grabovski, and then adds “Could not or didn’t want?”, because that diary is not correspond with the heroic concept of the museum exhibition.²⁰

One can come to the conclusion that the preservation and dissemination of Armenian Genocide’s and the Jewish Holocaust’s memories have very different approaches and perspectives. Among Armenians it is more common to build monuments at commemoration anniversaries, among Jewish people such trends are, however, displayed weaker. The meaning of

Remembrance Day for Jews very often is corresponding with the idea of struggle, while in the case of Armenians it has status of the victim. The inclusion or absence of self-defense, uprising and mass outbreaks in the concepts of permanent exhibitions shows the “quality” of the memory which is designed for the future generations.

- 1 *Marutyan H.* Iconography of Armenian identity. Yerevan, 2009. Vol. 1: The memory of Genocide and the Karabagh movement. P. 25.
- 2 See: Memorials of sorrow, remembrance and struggle: Memorials in remembrance of the Armenian Genocide victims. Yerevan, 2010. P. 11–20 (in Armenian).
- 3 See: *William Dr., Shulman.* Association of Holocaust organizations. Houston, 2009. P. 264–272.
- 4 See: Memorials of sorrow... P. 15.
- 5 See for details: *Barseghyan L.* The Armenian Genocide. Yerevan, 2010. P. 431–476.
- 6 <http://www.panorama.am/am/society/2012/03/14/hollande/>
- 7 See for details: http://www.armenian-genocide.org/Memorial.110/current_category.72/memorials_detail.html
- 8 *Marutyan H.* Iconography of Armenian identity. P. 38.
- 9 *Ibid.* P. 39–40.
- 10 About the connection of the Genocide memory and Karabagh movement see for details: *Marutyan H.* Iconography of Armenian identity.
- 11 See for details: *Linenthal E. T.* Preserving memory: The struggle to create America’s Holocaust Museum. N. Y., 2001. P. 44, 216.
- 12 There are a lot of works about this question and the last one is: *Sahakyan R.* The Genocide of western Armenians and self-defense battles in 1915. Yerevan, 2005. See also: *Marutyan H.* Iconography of Armenian Identity. P. 32–33; *Id.* The structural features of Armenian Genocide and Jewish Holocaust // *Patma-banasirakan Handes.* 2011. N. 2. (in Armenian).
- 13 In 1953, the Israeli Parliament chose that day because it is at midpoint between the beginning of the revolt of the Jewish ghetto of Warsaw against the fascists and the day of Independence of Israel, as well as due to the fact that that day is within the traditional Jewish period of mourning called the Counting of the Omer (*Marutyan H.* Iconography of Armenian identity. P. 33).
- 14 See for details: *Marutyan H.* Holocaust Memory in Israel // <http://www.noravank.am/am/?page=analitics&nid=747> (in Armenian).
- 15 See: *Weber L.* The Holocaust chronicle. Lincolnwood, 2009. P. 591.
- 16 See for details: <http://esod.spb.ru/history/israel.html>
- 17 The Warsaw Ghetto uprising lasts from 19 April 1943 – 16 May 1943.

- 18 See the photograph in: *Weinberg J., Elieli R. The Holocaust Museum in Washington. N. Y., 1995. P. 108.*
- 19 One of the leaders (1908/9–1944) of the Auschwitz-Birkenau uprising on October 7, 1944, was killed during the battle.
- 20 *Полян П. Между Аушвицем и Бабьим Яром: Размышления и исследования о Катастрофе. М., 2010. С. 185–187.*

VICTIMS OF THE HOLOCAUST IN MUSEUM EXHIBITIONS: NEW WAYS OF REPRESENTATION

Anna Ziębińska-Witek
(Lublin, Poland)

The change of the paradigm of commemoration and representation of the past which takes place nowadays in Poland sets new tasks for Holocaust museums. The difficulties and doubts related to the difficult task of representing the Shoah cause museums of the Holocaust to embrace new forms of portraying the past and resort to the latest exhibition strategies capable of cultivating empathy of the public. Such exhibitions create new forms of narration, combine multiple discourses, search for new modes of communication (including artistic expression), and confront viewers with difficult knowledge. The present article describes two examples: so called “Central sauna” in Auschwitz-Birkenau and installation “The Primer” in Majdanek.

“Central Sauna” in Museum Auschwitz-Birkenau

By the authority of the resolution of the Parliament of the Polish People’s Republic in 1947 the area of the former Nazi camp Auschwitz-Birkenau was declared a memorial to the martyrdom of the Polish nation and other peoples and an infrangible space as such.¹ In the museum as in all other memorials created in the areas of the former death and concentration camps the main component of a narrative matrix is the area itself as well as the post-camp relics. The latter include buildings and material remains such as barbed wire fences, watch-towers, barracks, charring facilities, gas chambers and crematories. “With this concept of a martyrdom memorial”, Irena Grzesiuk–Olszewska writes, “spectators are not only passive receivers

but they are dragged into a paratheatrical space arrangement and become co-actors experiencing what the author – director of that individual performance forces upon them.² However we cannot forget that the place first of all is a cemetery. It contains graves and ashes of hundreds of thousands of murdered people of different nationalities, most of them Jewish, and the priority of the museum is to preserve the memory of the victims and to care for their graves.³ A separate group of artifacts consists of objects belonging to the prisoners and the camp documentation. The permanent exhibition had been arranged in the post-camp barracks of the camp Auschwitz I. What makes the most shocking impression is the presence of glass showcases filled up to the ceiling with artificial limbs, glasses, toothbrushes, suitcases and shaved woman's hair. This way of commemoration seems controversial. How do we perceive victims and perpetrators by those remains? According to Young, in a perversely ironic way, they make us see victims exactly like the Nazis intended as ruins of a destroyed civilization. We get to know the victims only by their absence through the moment of their extermination. Piles of objects remind us not about the lives that animated them but about their dramatic disruption. When the memory of people is reduced to scraps of things which belonged to them, memory of their lives, relationships, families, education, tradition and community is irrevocably lost. The adoption of that way of showing artifacts threatens us with the situation in which murderers themselves commemorate their victims.⁴

The creators of a new exhibition in the building of the so-called central sauna in the premises of Birkenau applied the new concept of commemoration addressing the risk of instrumental treatment of victims, the risk Young strongly emphasized. Since the beginning of the existence of the museum, the area of the former camp in Birkenau, where the Nazis built four huge crematoria with gas chambers, has had a profile of a reserve. There were no exhibitions there. Authentic camp objects preserved till now were accessible by visitors as well as the ruins of the blown up gas chambers, crematoria and combustion pits where the bodies of those killed with gas had been burnt. In 1967 in the Birkenau area, the international monument to the victims of Nazism was erected. In 1990 the Preservation Commission of the International Council under the leadership of Professor Bohdan Rymaszewski univocally defined basic preservation principles binding for all actions aiming at maintaining post-camp facilities in proper conditions. The principle of preservation of the existing state was adopted, assuming that "The place where everything must be true cannot be, even partly, a

model or an arrangement. There cannot be introduced any artificial stresses nor strengthened speculations. Generally speaking as far as the whole complex is concerned, preservation actions should not allow any new elements of the contemporary town to create a unity with the camp.”⁵ In October 1997 the museum announced a closed competition for an artistic and architectural arrangement of the interior of the building of the former sauna. The aim of the competition was to find an optimal creative concept of the building arrangement, taking into account the character of a historic object and preservations of its architectural substance. On May 2nd the design by Barbara Borkowska and Jacek Stoklosa was selected for accomplishment.⁶

The bath-disinfection building called the central camp sauna in the division BIIg (The Station /The Disinfection Facility) was opened by Nazis in December, 1943. It was an integral element of the intensively extending camp Birkenau in connection with its new role of a pivotal extermination center, and a place of plunder of victims’ property as well as the point of concentration, exploitation and transportation of the slave labor force to Germany. It was mainly a reception facility where newcomers destined to be placed in the camp, prisoners of both sexes, went through an initial procedure. From December 1943 until January 1944 tens of thousands of Jewish and non-Jewish prisoners had gone through the sauna. In mid 1944, during the period of particularly intensive transports a few thousand people were taken for disinfection per day. Numerous groups of prisoners transferred from Auschwitz to other camps underwent disinfection in that place. As a part of “standard delousing” prisoners staying mainly in the section BIIId in the so-called Birkenau men’s camp were led to the sauna.⁷

“A sauna is a bath and a bath is a place of bathing” – Władysław Niessner observes – “a bath in the culture of the world symbolizes mainly purification, renewal, rebirth, return to the source of life, to the primary water habitat, to the primitive matter. A bath is a subconscious willingness to come back to the mother’s womb, relaxation, feeling of safety and security, a moment of forgetfulness, lack of responsibility. A bath is also a universal ritual consecrating the most important moments of life, the impregnating and fertilizing force. In the religions of the East and the West the force consecrating body and soul. (...) The sauna was supposed to be and became for thousands of people the realization of the way to non-existence, a cruel process of transformation of a living human into a camp number. Although it did not become the vestibule to death for everybody, it played a role of debasement of the human being.”⁸ In order to make it possible

for visitors to understand what happened in that place, the authors of the winning concept suggested that the visitors should follow the same route, leading through the same interiors where both newcomers and prisoners directed for bath and disinfection walked. A novelty in comparison with the exhibition in Auschwitz I was the idea that all rooms and halls should be described in a very laconic way and contain only the most important information. The principle of supplying visitors with as many facts as possible was abandoned. A special atmosphere of a place that appeals to emotions was created instead. It was assumed that all information carriers and their contents should be unobtrusive so that they can be helpful for visitors to receive information but they should not overwhelm the interiors and their specific architecture.⁹ The direction of movement is marked by a special platform protecting the original floor. "We decided" – Niessner writes – "that the sauna floor is one of the most valuable, authentic elements of the building. In spite of much damage it makes a moving document, preserving the traces of a huge number of people stepping out it into non-existence. It is a silent witness of a horrifying practice, the essence of the way of torment. In the religions of the world the elements of the road, travel, pilgrimage, reincarnation, an underground or aerial travelling mean spiritual moving forward, entering the esoteric sphere. (...) In the case of the sauna this conventionally measured, straight, barely 200 meter route, where tens of thousands of people were chased, symbolizes the road to hell."¹⁰

Almost all prisoners recalled that concrete floor of the sauna stuck most in their memories. It was where their clothes were thrown during humiliating undressing. They were chased barefoot on its cold surface. It was where they would sit for hours waiting for whatever was to happen. Out of all the components of the sauna, its floor – 1600 square meters - was acknowledged as the most important "relic". Therefore, technical actions were limited to the minimum. The surface was cleaned from dirt and refuse accumulated throughout the years, the crumblings of damaged edges were removed, but wastage and rifts were preserved.¹¹ After walking on a special platform, through all rooms of the building, the visitors are familiarized with other elements of the exhibition. These are photographs taken before the Holocaust, confiscated from the deported to the camp. The collection consists of about 2400 pictures, both individual and group photographs. They were found after the war in the area of the former camp at Auschwitz.¹² They show people in familiar situations: celebrating births, being in love, admiring the beauty of nature, participating in

important events from their private, professional and social lives. That movie seems to follow Young's suggestions, the more so since it was possible to identify some people and reconstruct their biographies. Each identified picture deprives the murdered of their anonymity, gives them back their identity and enables visitors to identify with individual victims. It is difficult to identify with somebody who was devoid of any characteristics distinguishing them from other prisoners by Nazis' exertions. It is much easier to do it by looking at pictures taken in everyday situations. Moreover, it brings life back to the victims, the one they led before the Holocaust. It does not let people perceive them solely by the fact that they were in the camp, by their death and suffering. It signifies their life before the camp, their identities. Finally, the authors of the concept pushed into the background the task of supplying visitors with the extensive detailed information in exchange for giving them an opportunity to experience and feel the climate of the place.

It has been known for a long time that all mimetic attempts to transmit the experiences of concentration camps prisoners fail to succeed. No matter how many facts are given, we are not able to come closer to the trauma experienced by thousands of people. It often results in failing into kitsch, pomposity or shallow sentimentality. In fact the limits of realistic representation of what happened in the camps became known in immediately after their liberation. Soldiers were unable to imagine what those places had been like. Possibly the attempt to create the mere climate of menace and hopelessness means more than the attempt to give plenty of information because it might cause the so called secondary experience of the past giving rise to melancholy and nostalgia. It seems obvious that we face the necessity of changing forms of museum transmission in order to incite the work of our memory, to create new sensitivity and historical awareness.

The Primer

The State Museum at Majdanek was founded directly after the Second World War on the grounds of the former concentration camp at Majdanek near Lublin. (Now it is a part of Lublin) The first historical exhibition was opened in 1945, the last (fourth) was launched in 1996. 1969 saw the unveiling of the Monument to Struggle and Martyrdom and the Mausoleum by Wiktor Tolkin, one of the main exponents of Polish monument sculpture. At present partially reconstructed prison barracks house the exhibition en-

titled “Majdanek in the System of Concentration Camps”. The exhibition includes the camp bath barracks, gas chambers, prisoner field III, the former utility warehouse, and the crematorium. The concept of the exhibition is geared to convey the authentic experience of the victims and inspire a sense of authentic bond with the past by taking advantage of the actual location and relics of the camp. The exhibitions must not be more important than the camp grounds, they must not eclipse or dominate the camp with modern techniques. On the contrary, they should play an auxiliary role, as their task is merely to help visitors discover the camp’s history.¹³

On May 19, 2003 the State Museum at Majdanek opened the exhibition/artistic installation *The Primer* dedicated to the children incarcerated in the camp (according to Edward Balawejder, then museum director, children made up 6% of the total 200 thousand prisoners of Majdanek).¹⁴ In his project, Tomasz Pietrasiewicz, an author of the exposition, tells the story of four children: a Pole – Janina Buczek Różańska, a Bielarussian – Piotr Kiryszczenko and two Jews – Henio Żytomirski and Halina Birenbaum. All except for Henio Żytomirski survived the Shoah. Those four children and their fate are meant to symbolically reflect the number and situation of children of different nationalities who were were incarcerated in the Majdanek concentration camp.

Barrack 53, where the exposition is located, has been divided into two parts representing two different worlds: a normal childhood and the world of concentration camps. The element that joins the two realities (revealing at the same time drastic differences between them) is the title primer. “Of course, it’s a great simplification, – Pietrasiewicz says – since a four-year-old child doesn’t have much to do with a primer, but for me it has become a general metaphor of childhood. It is particularly true of those times [...] after all there were no thousands of colour children books back then but just that one so characteristic book. The primer taught children to recognise and name the world. It dealt with the most fundamental and most important concepts for every human being [...]”¹⁵. Another element from the “normal” world is a blackboard.

In the camp children had to learn a new “primer” that included previously unknown concepts: a transport, hunger, a gas chamber, and death. In this part of the barrack Pietrasiewicz put the frame of a freight car as a symbol of the Shoah and concrete wells fixed in the ground. “Looking inside, we can only see darkness. The wells are empty, you only hear the voices of the children I’ve chosen. From the depths, from the entrails of the earth,

from that hell, they are telling about their childhood. Those who speak are the ones who've survived the hell; one well is silent. Henio is silent."

Along the walls of the barrack there lie clay tablets on which fragments of camp memoirs have been recorded. The texts on the tablets are arranged to reflect each stage of the camp experience.

The exhibition also includes a separate information section (directly at the barrack entry), where the visitor can consult catalogues and find historical facts concerning, among other things, the lives of the protagonists of the exhibition. Other elements of the information section are small boxes containing transparencies of the Majdanek children's faces. Looking inside through a hole, the viewer can see only one face at a time. Identical boxes placed by the back wall of the barrack contain no photographs – looking inside, we see the space beyond the room. "The faces are gone because what remains of those children is in the air, in the landscape, where they dissolved. In the ash, earth, dust." The barrack is in semi-darkness, and a loudspeaker plays the hubbub of children's voices (recorded in a corridor of a Lublin school).

From the moment we cross the threshold of the barracks, we realise that Pietrasiewicz's project is not a classic historical exhibition. The basic principles of building a historical exhibition – irrespective of its kind – remain the same for all museums: first of all, the exhibition must agree with the latest findings of history as a scientific discipline (it must reflect facts and historical phenomena as well as the basic methodological assumptions of history). The requirement that the exhibition should meet scientific standards involves further consequences: among other things, the collection must be presented to convey logically structured information that systemises and organises knowledge, as well as to provide visitors with impressions. In order to achieve these objectives, the structure of the exhibition scenario as well as the grouping and arrangement of the exhibits should form a cohesive and lucid whole, where individual presented phenomena are connected by causal, temporal and spatial relationships, and where the secondary, subordinate subjects spring from the central topic of the exhibition.¹⁶

An important question in constructing a historical exhibition is the use of authentic objects. In most cases they represent a specific concept/vision of history, but are treated with reverence despite their usually limited artistic value. According to some scholars, an exhibit simply has to be authentic since it is the authenticity that determines its value as a material document

for research.¹⁷ Authentic objects legitimize the accompanying descriptive captions, lending the whole narrative the appearance of being objective, scientific and true.

Actually, Pietrasiewicz's exhibition conforms to none of the above principles since from the very beginning the author deliberately rejected all the "clichéd" solutions, as he calls them, characteristic of historical exhibitions. First of all, he did not use a single authentic object from the museum collection not to induce facile emotions: "When a visitor to an exhibition sees original things from Majdanek, such as a children's shoe or clothes, he no longer sees anything else. He can't stop asking: "wow! is it authentic?, authentic shoes? authentic this, authentic that?" Of course, certain emotions are much easier induced through an encounter with something real and authentic, but I didn't want that, I found it too simple. I developed my concept within a certain symbolism so I needed something else."

Children's shoes, clothes and toys belong to the standard "repertoire" of objects traditionally used in the Shoah representations commemorating children. Pietrasiewicz's exhibition lacks also other characteristic elements that the viewer accustomed to specific forms of museum narration might expect: photographs, maps, charts, mock-ups or statistical data. What is authentic, however, are the witnesses' accounts, that Pietrasiewicz likens to "holy scripts". "I understood I didn't want to have any photos or captions in the camp section, the only comments can be the holy words from the Gospel, that is the witnesses' accounts, I knew I would use no other text. My decision not to use photographs here is connected with the fact that drastic Majdanek photos showing heaps of corpses cross a certain border of the victims' privacy and intimacy. As viewers we should not cross it, or even be put in a situation where we cross it unwittingly."

The layout of the few objects used is another contravention of the above-listed rules of composing an exhibition. The plaques are fixed to the floor, it is difficult to read the texts, the semi-darkness in the room does not make the task easier. "I deliberately made it inconvenient for the viewer, I didn't even light it well because I thought: if you go there, you must focus and concentrate – it's something more than just a sterile, well-lit exhibition – of course we know how to make it all readable – but I wanted just the opposite: an anti-exhibition. You'll have problems reading, you must bend down, but you can touch everything, I thought I would make you kneel because you can't read anything while standing." Thus, the viewer – if he wishes to fully comprehend the exhibition – is obliged to behave in ways

that contradict his notion of a traditional museum exposition. It poses a certain difficulty to him and involves a confrontation with his expectations since the ways of telling traumatic stories have become common and trivialised by now, conforming to the prevalent convention. The symbolism of certain elements of the exhibition (concrete wells, plaques, boxes with openings) is by no means obvious and calls for reflection; for Pietrasiewicz, the principles of lucidity or accessibility are certainly less important than the search for new methods of representing the subject.

Does this way of organising the exhibition represent a critical weakness? Some judged the exhibition as “controversial” or even “brutal” as it “played on the children’s emotions”¹⁸, but as a whole it did not become the subject of deeper analysis. I will therefore begin with a fundamental point: no exposition – even if were exceptionally clear and chock-full of authentic objects – is a static whole representing another whole (reality), but rather a space where at least three separate factors are in operation: the creators of the objects, the curators who exhibit them, and the viewing public. There are two key observations to make here: firstly, all three factors are active; secondly, each of them is guided by different rules, which means the factors are not compatible in terms of their structures. The author understands the object (and his culture) spontaneously and directly, frequently without a rational self-awareness. He is a classic participant in the given culture. On the other hand, the objectives of the curator’s activity are complex. They include organising a good exhibition and educating the public, but also presenting a specific concept (of culture or history). There is nothing wrong about it, but we should keep in mind that these objectives and determinants are entirely different from those of the object’s creator. The third active factor is the viewer, that is the person who wishes to understand the object in functional or/and teleological terms. In the cultural sense, he has much in common with the curator (to a different extent) but their assumptions are by no means identical. These three factors interact in the intellectual sphere, where the viewer establishes some contact with both the curator and the creator of the object.¹⁹

The result of such an encounter is not entirely predictable in the sense that the creator of the exhibition cannot be sure if the vision he has created has been understood according to his intentions. Nor is it clear to what extent the exhibition achieves its educational objectives, and although it may serve to develop viewers’ imagination, it does not necessarily speed up changes in human attitudes and mentality.

The number of objects is not decisive, either. According to research by John H. Falk and Lynn D. Dierking, an exposition may contain dozens (or even hundreds) of objects, and yet the visitor will only view some of them. It depends on what he finds most attractive visually or intellectually, or quite simply on what catches his attention. It can be the colour, shape, size or illumination of the object, or any other criteria of his own. The same applies to the captions – in practice only some visitors read them, partially in most cases, and none reads all the texts.²⁰ We might assume that – paradoxically – when few objects are exhibited, they are viewed all and more carefully than when their number is greater.

Pietrasiewicz's exhibition can be faulted for lacking the "aura" produced by the exhibits' authenticity. It is worth pointing out, however, that in the case of historical exhibitions – particularly those concerning the Shoah – what matters most is the uniqueness of the object's story, rather than the object itself. There is nothing particularly noteworthy about a bowl found in a camp, until we gain the knowledge that puts the object in a specific context (owning a bowl in a camp frequently meant survival). Therefore, objects (whether authentic or not) lose their significance when the visitor lacks appropriate knowledge or does not accept the underlying aesthetic or cultural values.

The lack of objects will constitute a particular constraint in the case of exhibitions that traditionally focus on them (object-driven exhibitions). When artefacts are the centre of attention – when they control the way the exposition develops, inform its subject and determine the modes of presenting the subject to the public – the lack of an object means that a given issue will remain unrepresented or under-represented. In such cases curators face a choice. Firstly, they could postpone the exposition until all requisite objects have been gathered. The point is that each object should be authentic and presented in a proper historical surroundings. Secondly, they could create the exhibition excluding the issues they are unable to substantiate with authentic objects. In this case it is the objects that determine which issues should be included and which excluded. The last solution is a departure from the concept of an object-driven exhibition and creating a representation driven by the historical problem rather than available objects.²¹

That is exactly what Pietrasiewicz did in *The Primer*. In his view, the authority of a presentation does not derive primarily from objects. It is the event (and its authenticity) that is crucial, not things. While viewing an ex-

position the visitors participate in the space-time of the event and become the co-creators of its social significance. It must be emphasised that a direct encounter with an authentic historical object does not deepen the comprehension of a given historical event, process, or mechanism. Obviously, an object can be a source of information but it is never the information itself.

One more question remains – in my opinion the most important one. The question is how the subject of the exhibition affects the way it is organized/constructed. Exhibitions on the Holocaust belong to the genre of so-called “difficult exhibitions”. The term “a difficult exhibition” (introduced by Jennifer Bonnel and Roger I. Simon) refers to the aspect of visitors’ experience that poses a significant challenge to their interpretative powers (for example, when the exhibition does not offer a simple ending of the story, presenting multiple perspectives instead). “Difficult” exhibitions are also those that provoke negative emotions of, unpleasant and awkward feelings of grief, anger, shame or horror, or even uneasiness caused by identification with the victims of violence. A special case is a potential repetition of trauma of persons who had been the victims in the past. Occasionally, it leads to accusations that the museum exploits human pain in creating sensationalized versions of violence and suffering.²² Not only the representation of the other’s experience is problematic, but also the encounter with the otherness of knowledge. It applies to those moments when the knowledge appears as extremely strange, difficult to understand or downright incomprehensible. At such times we face the limits of our ability but also willingness to comprehend. Encountering such knowledge (represented by the exposition), we experience partial understanding mixed with perplexity and confusion; fear and suffering of the other mixes with our distress and anxiety. Such experiences may trigger self-defence mechanisms, which may consist in distancing oneself from the other’s experience, or in belittling that experience.

“Difficult” exhibitions have to convey a heavy, or even crushing message; they are also expected to elicit an emphatic reaction from the public. Bonnel and Simon introduce the concept of an “intimate encounter” as a model of contact with such an exhibition. This called-for “intimacy” does not consist of getting to know the other (in the sense of identification), but rather of opening up to the singularity of his experience and the accompanying – potentially unpleasant – emotions. This involves the act of accepting the other and striving against the impulse to reduce his experience to something accessible and comprehensible. Intimacy can also be understood as an awareness of the capacity to unsettle the self – to revise one’s

relations with the past and one's environment. In such terms, history is not merely the knowledge of the past and the evaluation of its historiographic significance, but the sense of "dwelling" with the past.²³ This is not to say we feel exactly what the victims felt. Dwelling with the past is a process of reacting/becoming more sensitive, reaching out to the other, without losing our otherness as individuals.

The use of authentic objects, especially the personal ones (like a children's toy or shoe) would only render the experience more extreme. Pietrasiewicz avoids such solutions, reducing the danger involved in the process of the viewer's identification with the victims, which offers hope that the process of empathy and solidarity (desirable in this case) will occur.

The critics of the exhibition mistook a "difficult" exhibition for a "controversial" one, namely, such that – for instance – gives precedence to the suffering of one group over the suffering of another. *The Primer* is not a brutal play on emotions, and it is not meant to reconstruct the victims' experiences – it is the exhibition itself, its symbolism and peculiar language that are the subjects of experience.

However, the critical remarks levelled at the exhibition point to another problem: the trivialization of evil in the sense of the language we use to talk about it. Pietrasiewicz is aware of that situation: "The whole affair was ridiculous in as much as I've been accused of having done something drastic, and that's not true; please, show me where. I kept telling them: Folks, right next to here there are barracks, pictures of a heap of corpses, the crematorium, isn't that drastic?"

Tomasz Pietrasiewicz is an artistic innovator. His creation does not have to be perfect but it involves a protest against the existing situation and the limitations of language that become apparent especially when it attempts to convey traumatic human experiences. Of course, we might exclude *The Primer* from the category of historical representations and call it an "artistic installation" (Pietrasiewicz himself tends to use this term) but the result would be to reinforce the belief in the factuality and objectivity of museum exhibitions as contrasted with the subjectivity and fictionality of artistic projects. We should bear in mind, however, that both are created by the curator (or the artist), and the choice of means they use to represent an authentic event is not in itself so fundamental an issue as to justify claims about different cultural functions of these discourses.

Conclusions

The museum itself can be considered neither as a place to present the past as it really was, nor as a storehouse of knowledge, where employees combine their progressive and cumulative efforts to produce an informed understanding of the human and natural world. Neither is it a privileged institution; it does not explain anything as it requires explanation itself; it is a social construct full of action and interaction, that produces cultural statements (exhibitions, posters etc.). The museum actively creates knowledge and its creations should be understood as a product and not as a discovery.²⁴ Museum exhibitions constantly change – in fact, they are expected to – since our perception of history changes as well. The most important function of historical museums is involving people in thinking about history. It should be kept in mind that museums – even those located in authentic places – rarely provide clear answers, and if so, only to the most basic questions. Their function is rather to “translate” a complex reality, turn it into a more comprehensible one.²⁵ Of course, to a historian “to explain” means “to describe in greater detail”, but we already know that an accumulation of facts does not bring us closer to understanding events as extreme as Shoah.

While functioning death camps and extermination were the same. Places and events were strongly connected with one another. When the murderers were gone, places remained, marked with blood but silent. With time places and events gradually grew distant. Places where crimes occurred, stayed ever-present, real in their physical state, but events that took place at a different time, seem to belong more and more to a different world. Only a conscious act of memory is able to reconnect those places with their historic past.²⁶

Many years after the end of WWII people are no longer surprised by the realistic (or even naturalistic) language used to describe Shoah (incidentally, no degree of realism can ever convey the experience of the Holocaust). Post war generations do not remember actual events, but they remember numerous historical narratives, novels and poems, photos, films and video testimonies which they could read and see. My research on Holocaust exhibitions suggests that aesthetic categories traditionally employed in representations of the Holocaust in museums (horror, beauty, pathos) are inadequate and come short of expectations. It is therefore necessary to develop new categories, new strategies and new exhibition concepts that would be better suited to the imagination of the contemporary audience. Artists, writers and architects coming from post war generations do not

try to present the events which they did not experience themselves, but they portray their own memory and connections to that event (imagined, actual, implied) which is understandably mediated. This post-memory or memory of the witness's memory remains an unfinished, ephemeral process, not aiming at giving final answers to questions

- 1 Przewodnik po upamiętnionych miejscach walk i męczeństwa lata wojny, 1939 – 1945 // Rada Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa / Ed. Cz. Czubyryt-Borkowski. Warszawa, 1988. S. 84.
- 2 *Grzesiuk-Olszewska I.* Polska rzeźba pomnikowa w latach 1945–1995. Warszawa 1995. S. 19.
- 3 The monuments were erected in Treblinka and Chełm in 1964, in Sobibor in 1965, in Brzezinka (Birkenau) in 1967, in Sztutowo in 1968, in Majdanek – 1969 // *Ibid.* P. 44. A permanent exhibition and monument in the area of the death camp in Belzec was opened to visitors in 2004.
- 4 *Young J. E.* The texture of memory, Holocaust memorial and meaning. New Haven; London, 1993. P. 132–133.
- 5 *Niessner W.* Sauna jako obiekt architektoniczny, jego zachowania i konserwacja, in: Architektura zbrodni. Budynek tzw. centralnej sauny w KL Auschwitz II-Birkenau / Ed. T. Świebocka. Oświęcim, 2001. S. 164.
- 6 *Świebocka T., Zbrzeska T.* Projekt aranżacji wnętrza budynku byłej łaźni obozowej w Birkenau i wykorzystania go do celów upamiętniających i informacyjnych // *Ibid.* P. 199–200. Sauna was opened to visitors in 2001.
- 7 *Strzelecki A.* Historia, rola i działanie centralnej sauny obozowej w KL Auschwitz II – Birkenau // *Ibid.* P. 13, 21, 37.
- 8 *Niessner W.* *Op. cit.* P. 176–177.
- 9 *Świebocka T., Zbrzeska T.* *Op. cit.* P. 196–197.
- 10 *Niessner W.* *Op. cit.* P. 180–181.
- 11 *Ibid.* P. 192–193.
- 12 *Świebocka T., Zbrzeska T.* *Op. cit.* P. 197–198.
- 13 The same applies to the grounds of the former Nazi camp Auschwitz-Birkenau, see: *Knigge V.* “Teren byłego obozu a wystawa historyczna // Chronić dla przyszłości: Międzynarodowa Konferencja Konserwatorska, Oświęcim 23–25 czerwca 2003 roku. Oświęcim, 2003. P. 115–116.
- 14 *Józefczuk G.* Głosy ze studni // *Gazeta Wyborcza Lublin.* 2003. 20 maja. S. 4.
- 15 All quotations of Tomasz Pietrasiewicz have been drawn from an interview conducted by the author of the article in April 2005.
- 16 *Unger P.* Muzea w nauczaniu historii. Warszawa, 1988. S. 18.
- 17 *Świecimski J.* Wystawy muzealne. Kraków 1992. T. 1: Studium z estetyki wystaw. S. 66–67.

- 18 *Mizeracka M.* Nawet chłopcy płaczą // *Dziennik Wschodni*. 2004. 23 września.
It is worth observing that the exhibition is open to persons over 14 years of age, but – as Tomasz Pietrasiewicz emphasises – it should be viewed with a specially appointed guide.
- 19 *Baxandall M.* Exhibiting intention: Some preconditions of the visual display of culturally purposeful objects // *Exhibiting cultures: The poetics and politics of museum display* / Ed. I. Karp and S. D. Lavine. Washington; London, 1991. P. 36–37.
- 20 *Falk L. D., Dierking J. H.* *The Museum Experience*. Washington, 1992. P. 70–71.
- 21 *Spencer R. C., Sims J. E.* Locating authenticity: Fragments of a dialogue // *Exhibiting cultures*. P. 165, 167.
- 22 *Bonnell J., Simon R. I.* Difficult exhibitions and intimate encounters // *Museum and Society* 2007. Jul. N 5 (2). P. 65–85.
- 23 *Ibid.* P. 69.
- 24 *Pearce S. M.* *Museums, objects and collections: A cultural study*. Washington, 1992. P. 258.
- 25 *Craig T. L.* Reinterpreting the past // *Museum News*. 1989. Jan./Feb. P. 61–63.
- 26 *Young J. E.* *Op. cit.* P. 119.

THE RIGHTEOUS AMONGST THE NATIONS IN THE EMILIA ROMAGNA REGION. AN EXHIBITION

Vincenza Maugeri
(Bologna, Italy)

First of all, I would like to describe briefly the Jewish Museum in Bologna. Founded in 1999, the Jewish Museum in Bologna is located in a beautiful classic building of the 1500's, in the area referred to as the "ex-Jewish ghetto". The museum was created to preserve study and promote the awareness and value of the immense Jewish culture and heritage which is deeply rooted in Bologna and in many localities of Emilia-Romagna, one of the regions of Northern Italy.

To manage the museum, a special Foundation was created with the City Council and the Province of Bologna, the Region of Emilia Romagna and the local Jewish community all participating in the initiative.

The museum is both historical and didactical. It proposes various historical pathways, assisted by means of various communications instruments (video clips, graphic panels and data-bases). The main theme is Jewish identity, from its origins until today, along with an exhibition path dedicated to the presence of Jews dating far back in time in both Bologna and in Emilia-Romagna¹.

The Museum also has the goal of being a concrete link between the territorial realities and the architectural, artistic and documentary presence of the Jewish community.

In the region of Emilia-Romagna, there are 37 locations where Jewish presence has been documented: 26 localities with approved neighborhood inhabited by Jews in ancient times, including both "giudecca" Jewish communities and Jewish ghettos. There are 10 ancient Jewish ghettos. There are 17 Jewish cemeteries and ruins of ancient synagogues have

been found in 26 localities. Today, there are 5 active synagogues, the ones sustained by the Jewish communities in Bologna, Ferrara, Modena, Parma and Soragna (a town near Parma).

Also, the Museum is an important cultural meeting point in the city for the numerous activities that its hosts and organizes.

The Remembrance Day has always represented an important occasion for the museum to illustrate and reflect on the themes of the Holocaust. The theme of the Righteous, in particular, was already addressed in 2010 with an exhibition of the Yad Vashem entitled “*BESA: A Code of Honor, Muslim Albanians Who Rescued Jews During the Holocaust*”, and in 2011 when an exhibition on the “Righteous” by Luigi Varoli, whom we shall mention further later on, was hosted.

For the Remembrance Day 2013, the Museum together with the Jewish Community in Bologna planned and organized the historical-documentary exhibition on *The Righteous amongst the Nations in the Emilia Romagna Region*, the first exhibition of this kind in Italy, with the main purpose to bring the stories of the 54 Righteous amongst the Nations, who took action in the Emilia-Romagna area to the attention of the public and at the same time to honor and remember non-Jewish persons who saved Jews during the Holocaust.

The Yad Vashem acknowledged 524 Italians as Righteous among the Nations, and of this number, exactly 54 people were active in Emilia-Romagna.

It should be stressed that the first Righteous one given recognition in Italy was Ezio Giorgetti of Bellaria (a locality near Rimini) in 1964, while the most recent ones, in order of time, were the married couple Attilio and Jole Cornini of Parma, officially given recognition on 25 May 2011.

The historical background: the Jews in Italy from emancipation to persecution

The history of the Jews in Italy is the oldest one of the Jewish diaspora. Their presence goes back to the 2nd century A.D. Within centuries, Jewish presence was consolidated, with many Jews settling down in this country whose name sounded like something that brought good fortune, in Jewish, it came out I-TAL-YAH, which means “island of heavenly dew”. The Jews in Italy lived in the ghettos instituted by the Pope, but the small and large communities, notwithstanding the economic and physical

trials conserved their model of social living and developed an important cultural life.

The passing of the Albertino Statute in March 1848, by King Carlo Alberto of Savoia, which established complete civil emancipation of the Jews in the Reign of Sardegna and Piemonte, was a fundamental turning point in the history of Judaism in Italy. Later on, with the wars and battles fought during the period of the national unification and the subsequent unification process, this emancipation was automatically extended to apply to all the Jewish residents in the peninsula. With national unity, from 1860 onwards, the Jews became committed, just like other non-Jewish citizen to the building of the Italian nation: integrated in the civil life of the country, they were allowed access to the sphere of the professions and in education, as well as to the various sectors of the economy, the armed forces, public administration and politics.

Emancipation also started series of transformations in the traditional identity of the Jewish community, laying down the foundations for a modern and highly secularized Jewish society. A new impulse was registered also in the increment in the population of Italian Jews: from the approximate 35,000 Jews at the time of national unity, the population grew to 48,032 on the basis of the census taken in August 1938 (i.e. to become about 1% of the total population).

The victory of Fascism in 1922 did not initially influence the relations between Jews and non-Jews. In fact, Anti-Semitism was not initially a central element in the ideology and design of the Fascist policy, as it was instead for Nazism. Only from 1934 onwards did the international political scene make Anti-Semitism a major issue for the fascist dictatorship. Between 1936 and 1938, the Jews were depicted as enemies of Italy and of Fascism, traitors, thieves and opportunists. Political Anti-Semitism joined hands with purely biological racism based on the policy of “defense of the race”, which arose after the conquest of the Empire, and with the process of formation of the “new Fascist man”.

In this context, we find the roots of the political Fascist persecution validated by the legislative action between September and November 1938. They did not allow Jews to take part in the social life of the country, reducing the areas in which they could operate; they denied them access to education, leading to the expulsion of Jewish foreigners.

As early as 1933, numerous Jews from Germany and Nazi occupied territories started to take refuge in Italy. There were German, Polish,

Hungarian, Yugoslavian, Czech and Slovakian Jews all fleeing deportation and in transit for the USA and for Palestine. With the outbreak of the war and the Italian participation along with Germany (June 1940), the situation of Jews got worse.

New harassments were added to the already severe restrictions on their lives. They began the internments of the anti-Fascist Italian Jews and foreign Jews.

It was the foreign national Jews who were submitted to the prescriptions of “free internment”, meaning obligatory stay. In 1940-43, there were more than 200 localities in Northern Italy where foreign national Jews lived in a condition of “free internment”, mixing with the local population.

With the armistice on 8th September, 1943 and with the German military occupation that followed, the most brutal phase of anti-Jewish persecutions started, characterized by the extension of the Nazi plan to carry out mass extermination. The policy of making arrests and deporting persons to Auschwitz and other extermination camps began from mid October onwards, in active collaboration also with the RSI (Italian Social Republic) authorities. However, many Jews were able to escape capture and certain death and living in hiding, thanks to the offer of help provided by an important part of the Italian population. At the risk of their own life and liberty, many Italians made every effort to save Jews, with gestures of spontaneous hospitality or with the creation of clandestine networks of assistance.

The percentage of survivors in Italy was very high thanks to the great wave of solidarity and the active participation of the Italian populations in the actions of relief.

Update statistics to 2012, at least for the Righteous in Emilia Romagna

The main focus point of our survey was the data base of the Yad Vashem, along with the volume of Israel Gutman and Bracha Rivlin, *The Encyclopedia of the Righteous Among the Nations*, in the Italian edition of 2006², which presents the results up to 2005. For any subsequent recognition and for the re-construction of these stories, we mainly used the historical city archives and more recent surveys which reveal, among other things, the great attention in Italy to the theme of the Righteous.

Most of the 54 Righteous ones of Emilia Romagna were average farmers

or mountain dwellers. Some were office workers, artisans, shop owners, a few military persons, a magistrate, a red-cross nurse and seven Catholic priests. It is important to emphasize that the members of the Catholic Church played a key role in the attempts to save Jews. Notwithstanding the official silence of the Vatican regarding the matter of the Shoah, convents, monasteries, orphanages and other religious institutes in Italy – and consequently also in the region of Emilia-Romagna – became safe hiding places for Jews.

Along with the action taken by the individual rescuers, dictated by spontaneous goodwill and generosity, the exhibition also evidenced the choral efforts at saving Jews, which involved family groups or the population of entire villages, as models of solidarity and sacrifice. There were also numerous cases of Jews who were helped by the partisans to secretly escape to Switzerland through the mountains.

It also evidences the actions of the underground rescue networks, among which the DELASEM played a decisive role in this territory. DELASEM – Delegation for Assistance to Jewish Emigrants – was an organization of Jewish resistance which was active in Italy between 1939 and 1947 and which distributed economic help to interned and persecuted Jews, since they could also count on the support of numerous non-Jewish persons.

From this exhibition I would briefly present you extremely significant two stories.

The Youngsters of Villa Emma

The names Arrigo Beccari and Giuseppe Moreali are connected with the rescue of 73 Jewish young people who took refuge in Villa Emma in Nonantola (near Modena). The youngsters came from Germany, Austria and Yugoslavia, and were all orphans who had lost their parents in concentration camps. All between 6 and 20 years of age, they were travelling with the accompanying persons and educators. They were actually going to Palestine, but who got blocked by the German and Italian occupation of Yugoslavia in 1941. In June of 1942, these youngsters reached Nonantola, where DELASEM arranged to rent Villa Emma specifically for them and to take care of their needs. The children were welcomed with great cordiality by the inhabitants of the village and remained under the protection of the local physician, Giuseppe Moreali, and of the Catholic pastor, Don Arrigo Beccari, two courageous men who shared the belief that Fascist injustice was intolerable.

After the armistice was announced, that very evening of September 8th, 1943, fearing a reaction from the German occupation, some adult coordinators of the group of Villa Emma asked Moreali to help them get false documents and a safer place of refuge.

The physician immediately set out to find safe refuges and, thanks to the help of Don Arrigo Beccari and other priests, a certain number of the boys and girls were hidden in the Abbey seminary, while others quite rapidly found protection with various families in the village. Meanwhile, Moreali and Don Beccari, with the help of DELASEM, organized the escape of the youngsters to Switzerland, which actually took place in October of 1943.

All the children were saved. When the war ended, many of them went to Palestine. Many others continued to keep in touch and maintain their friendship with the families in Nonantola that had helped protect them and keep them safe ³.

On 18 February 1964, the Yad Vashem officially recognized Giuseppe Moreali and Don Arrigo Beccari as “Righteous amongst the Nations”.

Luigi Varoli and Vittorio Zanzi

Between the fall of 1943 and the spring of 1945 in Cotignola an extensive network of hospitality saved the lives of numerous Jewish families. The rescue was coordinated by Luigi Varoli, an important figure in cultural life of Romagna and well-known painter and teacher, and by Vittorio Zanzi, the Prefect-Commissioner for the City of Cotignola. Varoli and Zanzi, respectively assisted by their wives, Anna and Serafina, rallied a part of the village to provide refuge and support to the Jews belonging to various families coming Bologna and Ferrara.

It's a case practically unique to Cotignola. Influential members, families, and municipal officials, organized in the whirlwind of the last year and a half of the war, a network which saved 41 Jews, persecuted by the racial laws. That Cotignola was a real mesh with various organizational actors who contributed to the success and effectiveness of this collective work of hospitality that he considered not only Jews but also political refugees and displaced persons. Families and homes, the Curia, the CLN (Committee of National Liberation) and then parts of the administration led by the prefectural commissioner Vittorio Zanzi contributed to weave a plot that will be efficient, reliable and secure. Zanzi, taking advantage of the possibilities offered by his office, created strong and secret architecture:

besides taking care of the various houses of the city center and the surrounding countryside, he was able to provide forged identity documents to the persecuted making print by an employee of typography and then fill out by officials of the Registry.

Zanzi was arrested in Ravenna on 17 May 1944 and was later released after months in prison, thanks to the intervention of Guido Ottolenghi (previously saved by Varoli who had hidden in a secret refuge in the attic of the house) who took part in the liberation of Ravenna.

Zanzi and Varoli were acknowledged as “Righteous Ones” in 2005.

The memory of the “Righteous Ones” in Emilia Romagna

It is a well known fact that ceremonies honoring the Righteous were held at the Yad Vashem and that for each “Righteous One”, a tree has been planted in their honor in the “Garden of the Righteous”.

I would instead like to point out that the home city municipalities have frequently dedicated monuments, named streets and public parks or specific sections of museums, in the name of the Italian Righteous of Emilia Romagna (as well as elsewhere), when the case was made for them by consistent documentary material.

In 1987 in Cotignola “Park in the Memory” was created, along the banks of the Senio river, with a memorial stone dedicated to these heroes, with the names of the persons rescued on one side, and the names of the rescuers on the other.

The exhibition sponsored by the MEB (Jewish Museum of Bologna) has been very successful. It is evident that the real-life stories about the persons who were saved and about their rescuers, particularly touch the hearts and minds of the public, bringing up still other memories and deeds. In fact, the seemingly “boring” acts of charity and goodwill end up being the most striking and memorable recollections of people’s visit to the exhibition.

I would like to conclude the presentation with the words of Primo Levi, when he describes his rescuer, Lorenzo Perrone, in *If This Is a Man*:

“I believe that it was really due to Lorenzo that I am alive today; and not so much for his material aid, as for his having constantly reminded me by his presence... that there still existed a just world outside our own, something and someone still pure and whole... for which it was worth surviving”

- 1 *Bonilauri F, Maugeri V.* Museo Ebraico di Bologna. Guida ai percorsi storici. Roma 2002; *Bonilauri F, Maugeri V.* Guide to Jewish places in Bologna. Roma, 2002.
- 2 *I Giusti d'Italia: I non ebrei che salvarono gli ebrei 1943-1945* by Israel Gutman e Bracha Rivlin / Italian ed. by L. Picciotto. Milano, 2006.
- 3 See: *Voigt K.* Villa Emma. Ragazzi ebrei in fuga 1940–1945. Firenze, 2002; *Inding Ithai J.* Anni di fuga: I ragazzi di Villa Emma a Nonantola. Firenze, 2004.

ABOUT OUR NEW DOCUMENTARY – "THE PIT OF LIFE AND TORMENT"

Danute Selcinskaja
(Vilnius, Lithuania)

Although me and Lilija Kopac, a professional movies director and an author of several TV shows, work in different institutions, we became close partners because of some special persons – the Holocaust witnesses and rescuers of Jews. We persist to save their recollections in any accessible way – the information collected in the museum finds its path to the reader as new books, exhibitions with a lot of filmed illustrations.

Director Lilija Kopac has been filming the Holocaust witnesses during about 20 years already, many clips shot by her are exposed in the museum's permanent exhibition "The Rescued Lithuanian Jewish Child Tells about Shoa". All the information of this exhibition is placed in internet www.rescuedchild.lt (our documentaries also included).

Our first documentary "*I leave my child to you*" was created in 2005, another one, "*Etude of Hope*" – about the war events in Kaunas based on the diary of Helene Holzman, Righteous Among the Nations, was produced in 2007.

For our new documentary "*The Pit of Life and Torment*" we've used Moshe Kukliansky's memoirs as a base of this film. In the meantime Moshe Kukliansky, living in Israel, is the only alive participant of the story showed in this film.

The detailed revision of all facts, the clear memory, the extreme sense of justice, the strictness – first of all, for himself and after – for other people surrounding him, – all these features increase the value of Moshe Kukliansky's memoirs.

Soon after the Nazis Germany occupied Lithuania, the Kukliansky family lost their young, careful, loving and beloved mother Zinaida Kuklian-

sky. But Saulius Kukliansky, Veisiejai pharmacist, and three his children – Moshe, Anna and Samuel managed to survive.

The dramatic way of the Kukliansky family survival – escape from the occupied Lithuania, 1.5 years living in Grodno Ghetto, return to Lithuania, and finally – 1.5 years living in an excavated pit in Lithuanian forest was full of constant danger and fighting for the life.

All the Veisiejai Jews with many Kukliansky's relatives among them were killed on the 3rd of November 1941 in Katkiškės.

The Kukliansky family's history told by Moshe reveals the Holocaust scale level in Lithuania and extremely tragic Lithuanian Jews' destiny – only four members of the large Kukliansky family survived – the Veisiejai pharmacist Saulius Kuklianskis and three his children – Moshe, Anna and Samuel. They are the only Jewish family from Veisiejai who managed to survive during Holocaust in Lithuania.

This story also reveals the influence of surroundings – meaning, how easy somebody becomes a murderer while the other one takes a risky decision – to rescue the innocent people in spite of warnings to execute.

Moshe Kukliansky was lucky in his *way of torment and life* he met good-natured people and, thanks to them, the Kukliansky family survived.

The movie was shot in all mentioned places: in Grodno and in spectacular Dzūkija. Many Kukliansky family members – Moshe's, Anna's and Samuel's children and grandchildren – have participated, together with descendants of the rescuers family.

You can find this and other our documentaries in internet, in the virtual exhibition of the Vilna Gaon State Jewish Museum *The Rescued Lithuanian Jewish Child Tells about Shoah* www.rescuedchild.lt, in the chapter *Rescuers of Jews*.

COMPARATIVE ANALYSIS OF ADVERTISING CAMPAIGNS MENTIONING THE THEME OF THE HOLOCAUST IN ISRAEL AND BALTIC STATES

Elizaveta Iakimova
(Nizhni Novgorod, Russia)

Nowadays high and serious attention is paid to the problem of the Holocaust denial and xenophobia. However in the majority of cases only the formal level of regard is taken into account. Meanwhile the information field of different states especially of Israel and the post-communist countries is full of information indirectly connected with the Holocaust. Open actions of the Holocaust denial give way to steps where it is implied. The aim of the study is to identify specific features of advertising campaigns united by one common feature – the theme of the Holocaust. The analysis is focused on two types of advertising: election propaganda materials and commercial offerings.

The reasons for Holocaust denial commercial vary from the desire to attract the audience to the lack of ability to oversee the consequence; in some cases they may be combined. The first example to illustrate the phenomenon under analysis is an Israeli women's clothing stores industry "Dan Cassidi". In 2007 they applied to the advertising agency "Franco&Co" to prepare commercial for their new summer collection. The promo images with a young girl who was run over by a bulldozer and a guy to be burned were shown on the Israel-10 (commercial broadcasting channel of the Israeli TV) on the 8th of March, 2007.¹ The company wasn't ready for the firestorm of criticism that followed the commercial. They tried to explain that the aim of their campaign was to draw the attention to the problem of the Holocaust denial that became obvious to them after several interviews with Jewish models from Eastern Europe who didn't know about the Holocaust. Moreover the director of "Franco&Co" said that the ad wasn't connected with clothes at all. It was his initiative in the branch of collective memory and he also planned to make a video devoted to the problem.² That is why despite insistent demands of the society and Jewish organizations

both firms refused from public apologies. Only “Dan Cassidi” press-secretary sent to all the concerned organizations a letter where he tried to explain the case.

The next several cases took place in Estonia. An incorrect publicity stunt of the company “GasTerm” was to use in their advertising photos of the gates of the Auschwitz concentration camp with the notorious wrought-iron “Arbeit macht frei” (“Work makes you free”) inscription over the entrance. The executive director Sven Linros who made this scandalous photo firstly tried to turn the case into humor with the saying “We often hear the joke about the fact that Hitler killed himself because he had received a bill for the gas”.³ Than he pinpointed that this move wasn’t random and the company did it deliberately to clarify that natural gas is not poisonous and it can be used for heating of different premises including the buildings with dramatic history.

The situation was exacerbated by the fact that the image appeared on the GasTerm’s homepage on the 23rd of August, 2012 the day of Remembrance of the Victims of Nazism and Stalinism. The company also didn’t apologize publicly, they just posted on their web-site a phrase “If the photo is posted here previously caused anyone discomfort, we sincerely apologize”⁴ and changed the promo-picture.

In connection with this case is the publication in “Eesti Ekspress” from the 3rd of September, 2012 where to promote weight-loss pills they used war criminal Dr. Josef Mengele and the concentration camp Buchenwald. The promo-slogan was “One, two, three: Dr. Mengele’s diet pills work miracles on you.” There were no fatties in Buchenwald”.⁵ The ad was strongly criticized. Later in an e-mail to the Jerusalem Post the “Eesti Ekspress” deputy editor Sulev Vedler wrote that the real aim of the piece was to draw attention to the real case of mentioned above “GasTerm”. They just wanted to spoof it but the publicity stunt was understood in a wrong way.⁶

Some experts claim that it was more than an incorrect combination of humor and the Holocaust. The most radical ones saw political subtext trying to find the connection with the increase in prices for Russian natural gas and the desire of Barak Obama to get the support of the Jewish lobby in the US-presidential elections by protecting Jewish interests in Estonia. Anyway whatever the motivation of the advertisers was moves driven by such actions are incomprehensible.

Unfortunately the scope of proliferation of the materials connected with the Holocaust is not limited by the sphere of economy where wrong moves

are of course obvious but their consequence may be far easier overcome. Politics presupposes greater responsibility and should eliminate such a remarkable mistake as “leap before you look”. Information implying the theme of the Holocaust appeared during recent election campaigns in Israel and Lithuania.

Supporters of Israeli leading political party “Likud” united by means of an unofficial web-site “Likudniki” prepared an ad where they compared “Bayit Yehudi” (Jewish Home Party) with Jewish Ghetto. The scandalous ad represented party’s leader Naftali Bennett standing behind barbed wire and included the following text: “60 years! It took the knit kippot 60 years to break out of the sectoral ghetto that the Mafdal (National Religious Party) had put them in. 60 years until we finally succeeded in assimilating into the general Jewish public and freeing ourselves from the isolated ghetto that past leaders had locked us into. And now Naftali Bennett wants to put us back in the old Mafdal, “The party of the religious people”.”⁷

The reason for the attack on the party and its leader was caused by the fact that “Likud- Beytenu” coalition already losing voters owing to several wrong political moves feared for their religious supporters who could be driven away by “Bayit Yehudi”. However “Likud” negated all the connections with “Likudniki”. Similarly the head of the supporters’ denied the existence of any link with the party. Even so one undisputable connection between the party and its “Supporters on the Ground” was found. The Holocaust imagery ad was sponsored by Moshe Ifargan who was placed 96th on the party’s Knesset list in the latest election campaign. The case resulted in Ifargan’s expulsion from the party for the insult to the memory of the Holocaust victims.⁸ Unofficial output of the ad published by Likud’s supporters was the fact that instead of expected failure “Bayit Yehudi” got some extra votes.

Much more extraordinary but less scandalous was an attempt to unite the “Holocaust survivors movement” with some members of “Ale Yarok” under the title “The Holocaust Survivors & Grown-Up Green Leaf Party” to run for the seats in the 18th Knesset. Both parties viewed this move as a chance to gain more votes. Their main items in the program were the improvement of life conditions of the Holocaust Survivors and legalization of cannabis consumption.⁹ To pinpoint the necessity of both aims for each member in their promo-video a representative of the “Holocaust survivors movement” advocated marijuana and “Grown-Up Green Leaf Party” activist did his best to highlight the problems of the elderly. However this

union caused only wonder and disappointment and they didn't overcome the threshold.

Holocaust imagery materials were revealed in the course of the 2012 Lithuanian parliamentary elections. The ads were created by The Lithuanian Nationalist Union commonly known as nationalists. One its member Marius Galinis appeared on a campaign party-poster wearing a swastika-decorated tie (public swastikas are outlawed in the country). On the leaflets published on behalf of the second candidate Julius Panka the party called for being against of the government's decision to pay compensation to Jewish organizations for nationalized property owned by the Jewish community before the War. The leaflets depicted a Jew wearing a traditional headdress and payos who threatens to extort all the money from the government.¹⁰

However there are a number of positive Holocaust imagery campaigns. Ken Lazaken ("Yes for the Elderly") is an Israeli non-governmental organization aimed at protection of the rights of seniors. As a part of their activity in 2010 they started a campaign focused on improvement of living conditions of the Holocaust survivors. In a 50-seconds video the advertisers used yellow stars, names of the Holocaust survivors and brief information about their life during the period of the Jewish Catastrophe and now.¹¹

The need for such action was caused by the fact that often elders apply to the organization for help including financial but the funds of Ken Lazaken are limited. Natan Levon, Ken Lazaken director, said: "We are not talking about something new here, we are talking about financial help that was promised to them by the government, it is written in all the literature and the survivors have a right to it"¹². The campaign wasn't fruitless. The Ministry of Welfare and Social Services interested in the problem and provided Ken Lazaken with additional NIS 16 million.

So, as we can see the theme of the Jewish Catastrophe is still deep down in the hearts and minds of people all over the world. Publishing materials directly or indirectly connected with the Holocaust denial can influence the system of values in the countries where these ads appear but the authorities lack experience sharing in this sphere. That is why it is essential not only to cite examples but also to describe attempts to strategize a response to inappropriate usage of Holocaust imagery.

The case of Israel includes several steps such as:

– formal protest of Jewish organizations in Israel (sometimes they are supported by overseas subsidiaries);

- the demand for clear and strong statement from the administration of the organization responsible for the ads;
- direct or indirect involvement of Israeli political forces that secure the rights of citizens in case of Holocaust imagery commercial and punish the guilty in case of political propaganda materials.

At each step the presence of media is inevitable. Usually realizing the fact that such ads may be extremely upsetting for the majority of Israel's population they don't use the information for speculation and only try to attract the attention. The only exception to this rule is social networks. Owing to the amount of users and the lack of official information in their profiles it is impossible to control them.

In case of the Baltic States some stages of this process are omitted. Usually spokesmen of the firms and parties using Holocaust imagery materials try to sidestep direct answers and avoid official apologies. Moreover, mass media uses such scandals to gain popularity. However understanding the circumstance of inappropriate usage of Holocaust imagery they speculate not with the topic itself but with the ends and means. This may result in political myth about the necessity of the theme under consideration for US-elections or Russian natural gas prices.

To sum up the research isn't about new attempts to use Holocaust imagery for political purposes or to gain benefit. It is about collective memory of new generations. The attempts to preserve special attitude towards the Holocaust did not mean the desire of the Jews to guarantee some special status of the Catastrophe but the need to respect the memory of the victims and the necessity to prevent it from happening again. Using the theme of the Holocaust in advertising in a negative way has the potential to cause serious damage to the Holocaust commemoration. Without attempts to combat this tendency it will be more pronounced and bolder initiatives will be introduced.

Despite certain equivalency between Israel and the Baltic states in this regard the former undertakes more obvious measures to stop such activities. But if commercial is immediately prohibited, in election propaganda such materials are still rife. It means that political sub-context that has historically been predominant is still important. The only possible way to stop negative Holocaust imagery is to turn the incidents mentioned above into an opportunity for changes and education.

- 1 Fashion company “Dan Cassidy” apologizes (Accessible: <http://www.adme.ru/interview/kompaniya-modnoj-odezhdy-dan-kassidi-prosit-prosche-niya-co-52034/>).
- 2 Ibid.
- 3 Estonian gas company uses Auschwitz to advertise products (Accessible: <http://www.timesofisrael.com/estonian-gas-company-uses-auschwitz-to-advertise-products/>).
- 4 Behar E. Estonian gas company makes horrific Holocaust joke on homepage (Accessible: <http://izionist.org/eng/tag/estonia/#sthash.gjeTsmi8.dpuf>).
- 5 Behar E. Holocaust victims in Estonian advertisement (Accessible: <http://izionist.org/eng/holocaust-victims-in-estonian-advertisement/>).
- 6 Shefler G. Fake ad for ‘Mengele’ weight pills causes furor (Accessible: <http://www.jpost.com/Jewish-World/Jewish-News/Fake-ad-for-Mengele-weight-pills-causes-furor>).
- 7 Ronen G. Holocaust imagery in “Likud” anti-Bennett Ad. Likud: It’s not us (Accessible: <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/163772#.US3wSVEqRbw>).
- 8 Likud to expel member who posted anti-Jewish Home ads with Holocaust imagery (Accessible: <http://www.timesofisrael.com/likud-to-expel-member-who-posted-anti-jewish-home-ads-with-shoah-imagery/>).
- 9 Holocaust survivors team up with marijuana activists in odd coalition (Accessible: <http://www.3news.co.nz/Holocaust-survivors-team-up-with-marijuana-activists-in-odd-coalition/tabid/417/articleID/90279/Default.aspx#ixzz-2ZBvHHKEc>).
- 10 Anti-Semitic campaign advertisements in Lithuanian parliamentary elections (Accessible: <http://defendinghistory.com/antisemitic-campaign-advertisements-in-lithuanian-parliamentary-elections/43028>).
- 11 Accessible: <http://www.youtube.com/watch?v=eS3S00nMwKo>
- 12 Eglash R. Gov’t reimbursements held back from Shoah survivors (Accessible: <http://www.jpost.com/Israel/Govt-reimbursements-held-back-from-Shoah-survivors>).

**„THE MEMORY OF THE PLACE” –
PRE-WAR JEWISH LIFE
AND HOLOCAUST IN LUBLIN
COMMEMORATED IN EDUCATIONAL,
ARTISTIC AND DOCUMENTARY ACTIVITIES
OF „GRODZKA GATE –
NN THEATRE” CENTRE**

Joanna Zętar
(Lublin, Poland)

The “Grodzka Gate – NN Theatre” Centre is a local government cultural institution based in Lublin. In its activities, the Centre draws on the symbolic and historical significance of its residence, the Grodzka Gate, also known as the Jewish Gate. The Gate used to be a passage from the Christian to the Jewish part of the city, a meeting place of various cultures, traditions and religions.

The Grodzka Gate

The Grodzka Gate, called the Jewish Gate, is one of first stone-built elements of the city’s fortifications built in 1342 after the permission of king Kazimierz Wielki. At the end of the 18th century, the object was rebuilt. This task was commissioned to architect Dominik Merlini. He changed the gate’s function from defensive to habitative and commercial one, which was undoubtedly linked with the developing Jewish district. For centuries the Grodzka Gate was a passage between the Old Town and the Jewish district.

The Podzamcze – the History of the Place

For many years Lublin was a symbol of Jewish autonomy where Judaism could develop unhampered. Historiographers repeatedly refer to Lublin as „Polish Jerusalem”, and „Jewish Oxford”. All names been coined pointing to the role the town played in the advent of the Judaic thought. The first records of the Lublin Jews date back to the second half of the 15th century

and coincide with the Rabbi Jacob of Trento. His presence indicated the existence of a strong religious community. At the beginning of the 16th century a separate Jewish quarter was established at the foot of the Castle.

The royal privilege *De non tolerandis Judaeis* granted by King Zygmunt Stary forbade Jewish people settle and carry out business activity within the town walls of Lublin. The reason was that the famous Lublin trade fairs facilitated the development of Jewish businesses which could soon successfully compete with Christian merchants. The situation pushed the Jewish community away to the Podzamcze district, later to be known as the Jewish Town. Jews were forbidden to move into the Christian quarters of the town until the act of emancipation of the Jews in the Królestwo Kongresowe adopted in 1862. Following the act, the Lublin Jews returned to the Old Town and start habitation in the City Center. However, Podzamcze remained the centre of the Jewish community life until the outbreak of the II World War.

Jews had always constituted a significant part of Lublin's inhabitants: in 1602 one fourth of Lublin's population (8 thousand inhabitants) was reported to be Jewish. In 1865 this figure rose to 12,992, (59.2% of the population), whereas in 1931 there were 38,937 Jews (34.6%)¹.

The ghetto in Lublin was established in March 1941. The ghetto was inhabited by about 40 000 Jews from Lublin and its vicinity. The liquidation of Lublin getto took place between 17 March and 16 April 1942. About 28 000 Jews were deported to the extermination camp at Bełżec, 2 500 Jews were murdered on the spot, and those who escaped imminent death were transported to a transition camp at Majdan Tatarski established on 9 November 1942. However, only a handful of Jews did not share the fate of Majdanek².

Until 1945 there were about 3 000 Jews in Lublin, although only 30 people revealed their identity in the first weeks following liberation, i.e. after 22 July 1944. Others remained outside Lublin or decided to return to the Soviet Union. Many attempts were made to reactivate Jewish life in independent Poland. In 1948 only 500 Jews were reported to live here. Today there are about 60 of Jews living in Lublin³.

The „Grodzka Gate – NN Theatre” Centre – Ark of Memory

Nowadays Grodzka Gate is a place where people can find information about Jewish community in Lublin. The Director of „Grodzka Gate – NN Theatre” Centre – Tomasz Pietrasiewicz wrote about the beginnings of this

place: „When we began our activities at the Grodzka Gate in the early 1990s, we knew nothing about the history of Jews in Lublin. We were not aware that the enormous empty space on one side of the Gate conceals the Memory of the Jewish Quarter. We did not realize that the Gate leads to the non-existent town, the Jewish Atlantis. There is a huge parking area, lawns and new roads where there used to be houses, synagogues and streets. A large part of this area, including the foundations of the former Jewish houses, was buried under a concrete cover, and the memory of those who lived here was hidden as well. You cannot understand Lublin’s history without these empty spaces near the Gate”⁴.

Over the years, the Grodzka Gate has gradually become a place where, like in the Ark of Memory, information about former Jewish district is preserved: old photographs, documents, and testimonies for future generations⁵.

*The Archive of the City: Photos, Oral Testimonies,
Data bases
The Iconography Lab*

The idea of creating the Photographs Archive in the „Grodzka Gate – NN Theatre” Centre emerged at the beginning of 1997. On the initiative of the Centre and local newspaper „Gazeta w Lublinie”, published an appeal to Lubliners, encouraging them to deliver pre-war photographs in order to assemble the exhibition titled „The Great Book of the City. Lublin in photography until the year 1939”. The action raised great interest among the citizens – hundreds of photographs documenting the life of Lublin before 1939 were gathered. Those photos build the basement of the Iconography Lab collection. Till today Centre has collected nearly 3000 pre-war photos.

The “Oral History” Project

In 1998 Center has started the systematic recording of the city’s inhabitants sharing their memories. Thus the “Oral History” project has developed, during which more than three thousand hours have been recorded and uploaded to the internet. These memories are a significant part of the city’s spiritual and cultural heritage.

The „Lublin Lexicon”and Multimedial Library

Taking advantage of opportunities of internet offered by new technologies, the „Grodzka Gate – NN Theatre” Centre has begun to develop qualitatively new ways of popularising cultural heritage. In 2001, an idea was born to create a web site “Lublin Lexicon”which popularised Lublin and its cultural heritage. This project included creating databases where text documents, visual, and audio materials were collected and published online with articles which were written by scientists and researches. All materials are accesible at web site: www.leksykon.teatrnn.pl.

In 2003, the „Grodzka Gate – NN Theatre” Centre put forward an idea of building the Virtual Library of Lublin and the Lublin Region. Among the resources, user could find texts, articles and entire books dealing with local history; listen to testimonies; see photographs; watch films. All materials are accesible at web site: www.biblioteka.teatrnn.pl.

www.makieta.teatrnn.pl

In 2011, „Grodzka Gate – NN Theatre” Center created a virtual model of the part of Lublin in 1939 (www.makieta.teatrnn.pl). This model encompasses the Old Town and the non-existing Jewish Quarter. User can see a part of Lublin which was completely changed during and just after World War II. The model was created on the base of maps, technical documentation and archival photographs which are collected during archival researches. 3D visualisation contains 847 buildings and it is accessed on-line. User’s computer needs only Google Earth plug-in.

The Educational Projects

The Exhibitions: The “Lublin. Memory of the Place”, „The Primer”. The exhibition “Lublin. Memory of the Place” has place at Grodzka Gate and was designed as the interior of an archive, its character emphasised by metal shelves with thousands of files. Walking through the exhibition, visitor can see hundreds of photographs and hear the recreated sounds of the pre-war city. In the files arranged on the shelves, visitor can find information about streets and houses. The first part of the exhibition presents the life of Jews in Lublin until 1939, and ends at the model of the pre-war city. The second part, an artistic installation, is devoted to the memory of the destroyed

Jewish community of Lublin. It also tells the story of the Righteous Among Nations, i.e. those who rescued Jews.

Another exhibition – “The Primer” was prepared by the „Grodzka Gate – NN Theatre” Centre and opened at the State Museum at Majdanek, the former German Nazi concentration camp. Located in one of the camp barracks, the exhibition is telling about children who were imprisoned in the camp during the war. An artistic installation uses simple means of expression to create a symbolic space which strongly appeals to visitors’ emotions.

The Workshops. „Brama Grodzka – NN Theatre” Centre organizes workshops for secondary school pupils, students and teachers. Those workshops are one of the most important activity of Center’s Education Lab. The educational offer contains 6 propositions of thematic workshops, e.g.: „Traces of the Town – Jewish and Christian towns in the pre-war Lublin. Coexistence of two cultures in one town”, „Journey to the shtetl with I. B. Singer – the life of Jews in eastern Poland before World War II”, „Lights in the Darkness – Righteous Among the Nations – portraits of Holocaust Survivors and those, who were saving in Lublin Region”, „Letters to Henio – a workshops on the difficult Memory of Jewish children who perished in the Holocaust”.

The most important workshops are workshops for Polish-Jewish groups. Schools can organize integrational and educational workshops when Polish and Jewish students have the chance to get to know each other and acquire cultural-historical knowledge of their countries. Short exercises and group-work allow them to contact each other directly and get to know each other.

Another way of educational activity are a day-long visits to Polish schools by Jewish youth from Israel or other countries. In most cases, the young Poles and Jews meet in schools. The forms of these meetings differ depending on the timetable and the organization of the Jewish youth’s journeys. An exemplary scenario of the meeting includes the greeting of the Jewish youth in school, integrational and educational workshops in groups, entertainments and farewell reception. Young Poles and Jews can spend a whole day or just a few hours together. They can also have meals and spend their free time together depending on their timetable. Poles can also join the Jewish youth in ceremonies commemorating the Holocaust victims which are organized in memorial sites (like Majdanek in Lublin).

The Graffiti „Memory Gives Life”. Graffiti „Memories Give Life” is a memorial mural which is located on the wall of School No. 17 in Lublin to

commemorate the death of children from the Jewish orphanage at Grodzka St. 11. In March 1942, during the liquidation of the ghetto, the Nazis took over a hundred children from the orphanage truck on a meadow at Majdan Tatar and killed them. The project is the result of the „Grodzka Gate – NN Theatre” Centre cooperation with the artists-educators from the United States: Magdalena Gross, Gaelen Smith and Matt Litwacki.

The project aims to combat prejudice, enhancing knowledge of local history and restore the memory of Jews of Lublin. The project shows the potential of graffiti in contemporary art. Ypungsters of the secondary school participated in the project. The graffiti contains several symbolic elements relates metaphorically to the lives of children in orphanage, Lublin's Jews history and the idea of the project. Unfortunately, shortly after the project had finished graffiti was destroyed by unknown assailants.

Two years later came the idea to reconstruct graffiti. The activity „Children from the Orphanage – Return” had one aim: to restore the damaged graffiti. Three Lublin's schools were invited to the action. Youngsters were involved to the action by an education program consisting of introductory workshops and practical classes – making mural in their own school. The „Children from the Orphanage – Return” was an event accompanying the Fourth Congress of Christian Culture which took place in 2012 in Lublin.

The Project „Henio on Facebook”. The photography was taken on 5 July 1939. The boy stands at the steps of a building. The background indicates the place where the picture was taken. The pre-war address was: Krakowskie Przedmieście Street no. 64, the building of the Bank Gospodarstwa Krajowego. The boy stopped for a moment, perhaps during a walk. He was to start school on September 1st, 1939. A story of a Jewish boy from Lublin ended in Majdanek Nazi concentration camp in 1942.

Henio Żytomirski was born in 1933 in Lublin. He lived with his parents Szmuel and Sara Żytomirski in a house at Szewska Street no. 3. A dozen of his photos survived from the period prior to World War II. They show the boy at various occasions: embraced by his father, with his mother in Litewski Square, with his grandfather in Krakowskie Przedmieście Street, at a birthday party, or at the farewell to his uncle Leon leaving for Palestine in 1937.

The fate of Henio during the war is not known in detail. Without doubt, after the establishment of the ghetto in Podzamcze, Henio's family moved from Szewska Street no. 3 to the building at Kowalska Street no. 11. From

there, Henio and his father were relocated to the ghetto in Majdan Tatarski. Then they were moved to Majdanek, and it is where Henio's story ends.

In 2009 “Grodzka Gate – NN Theatre” Centre created a Henio Żytomirski's profile on Facebook. Henio's history presented on the profile was true, sometimes was dramatized – alluded to specific events from the history of Lublin. Very often materials from the Centre's archive were used. Initially, the main topic was the daily life, afterwards the main subject was the II WW.

History of Henio on Facebook was interrupted – the profile has been deleted as inconsistent with the rules of the Facebook. However, Henio had 5000 friends. As a result thousands of people using social networking learned about the history of Henio. The importance of the project was described by Brenna Ehrlich – Masable/Social Media Associate Editor: “Virtual memorials are nothing new – people have been paying their respects to departed loved ones on Facebook and Myspace for years. But a Facebook page set up for Henio Zytomirski, a 6-year-old Polish boy who was killed during the Holocaust, is truly revolutionizing the way we recount history and remember the dead. His profile is, in essence, a virtual museum”⁶.

The Mysteries of Memory

The Mystery of Memory is an attempt of an artistic action involving a piece of the city, the enormous empty space on one side of the gate, former Jewish Quarter. The specific topography, history and technical infrastructure has become a natural setting for artistic actions, which uncover the memory of the past while mourning the victims of the Holocaust. There are no artificial props, stage set or actors.

One of the Mysteries, entitled “The Poem of the Place”, is built around the idea that despite the years have passed, the past keeps coming back to us. It is like a light piercing through the concrete. “The Poem of the Place” begins in a very symbolic way: the lights go out in the entire space of the former Jewish Quarter, setting the “stage” for subsequent actions. On the other side of the gate, normal, everyday life goes on uninterrupted in the illuminated streets of the Old Town. The gate thus becomes a passageway between light and darkness. Those attending the event go through the gate and enter the darkness, but as they walk on, they see light coming from the open manholes that they pass. The participants then continue walking along the road across the area of the former Jewish Quarter until they reach the

site where the synagogue used to stand. In “The Poem of the Place”, the light and the voices from the open manholes form a huge artistic installation, revealing the meanings hidden in the empty space near the Grodzka Gate.

The idea of the first Mystery created by „Grodzka Gate – NN Theatre” Centre was the Mystery „One Land – Two Temples”. This Mystery was inspired by the fact that the Grodzka Gate was a place which used to link the Jewish town with the Christian one – it was a symbolic place of meeting of these two towns. Participants of the Mystery stood in the place of the outlines of the foundations of the church and the synagogue, and along a several-hundred-meter long road linking two temples, which runs through the Grodzka Gate. The Holocaust Survivors stood on side of the Gate of Jewish town, and the Righteous Among the Nations stood on the other Christian side.

At the beginning of the Mystery, Archbishop Józef Życiński and Rabbi Michael Schudrich, who stood in the places of the demolished temples, dug, at the same time, a handful of soil. The soil in clay vessels was handed round by the Righteous on one side of the Gate, and by the Holocaust Survivors on the other. Each of them told his or her story in a few sentences. They were heard by all participants thanks to loudspeakers placed on both sides of the Gate.

When the vessels got to the Grodzka Gate, Priest Romuald Jakub Weksler-Waszkinel, a Jewish boy rescued from the Holocaust who, unaware of his origin, became a Catholic priest, mixed the soil. A young girl from Lublin and her colleague from Israel planted two vine shrubs in the mixed soil: one from Lublin, the other brought from Israel.

Let the conclusion be a short text which was created at the beginning of „Grodzka Gate – NN Theatre”:

“We never choose the time or place where we are to live our lives. In this incredibly beautiful

and cruel world we are just guests and wonderers.

From where?

Where to?

Why particularly this city?

This street?

This Gate?

This little room over the Gate? It is here, in Grodzka Gate, called also the Jewish Gate which used to be the passage in

between the Christian and Jewish town, where we try to understand what is

the meaning of

this place to us today, what is its message. Here we talk about books. About poetry. About art.

In the turmoil and chaos of the everyday live we try to protect the sense and order of the

world. It is here, in this room over the Gate, where occasionally we become the artists who try

to cast away the curtain of grayness and tiredness. Unveiling our theater.

It is here, in this place we have made many friends, we have learned a lot, we have lived

through a lot. It was The Grodzka Gate who gave us this beautiful journey.

Without her we would have never start the path.”

- 1 *Kuwałek R.* Szlak żydów lubelskich // Ścieżki pamięci: Żydowskie miasto w Lublinie – losy, miejsca, historia / Red. J. J. Bojarski. Lublin; Rishon LeZion. 2001. P. 233–234.
- 2 *Ibid.* P. 245–246.
- 3 *Ibid.* P. 247.
- 4 *Pietrasiewicz T.* Odkrywanie Miejsca – materialne i duchowe dziedzictwo kulturowe w działaniach Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN” w Lublinie // *Renowacje i Zabytki*. 2011. N 3. P. 42 .
- 5 More: www.teatrnn.pl
- 6 Facebook Profile For Holocaust Victim Brings History to Life, on-line: http://www.biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/dlibra/docmetadata?id=31769&from=&dirids=1&ver_id=&lp=1&QI=
- 7 *Pietrasiewicz T.* Subiektywna historia Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN” // <http://biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/dlibra/docmetadata?id=42696&dirids=1&tab=1> (accessed 31 July 2013).